zarez

DVOTJEDNIK ZA KULTURNA I DRUŠTVENA ZBIVANJA
Zagreb, 28. svibnja 2009., godište XI, broj **258**

MALI ZAREZ: EUROPSKA KRATKA PRIČA
TEMAT: FULVIO TOMIZZA — TEN YEARS AFTER
KOSOVO — 20 GODINA POSLIJE

9 771331 797006 02109
12 kn (HR), 2,5 km (BIH), €1,6 (SLO)

INFO
Jelena Ostojić **2, 47**

DRUŠTVO
Diktatura primitivizma *Katarina Luketić* **3**
Ti, Čičak, nastavi u birtiji, ali ovdje više ne! *Mario Rebac* **4**
I onda se pojavio... plenum *Jasna Žmak* **5**
Jedan svijet, jedna borba *Zoran Gajić* **6**
Dan poslije *Andrea Zlatar* **7**
Razgovor sa Svetlanom Slapšak i Ivanom Čolovićem *Omer Karabeg* **8-9**

ESEJ
Pristup krizi *Darko Suvin* **10-11**
Zanimljiva vremena *Eric Hobsbawm* **39-40**

SOCIJALNA I KULTURNA ANTROPOLOGIJA
Etnoperformans, ulična i feministička gerila *Marvin Carlson* **12-13**

SATIRA
Čemu P.E.N? *Ante Armanini* **14-15**

VIZUALNA KULTURA
Rasformirana i nanovo stvorena realnost *Branka Benčić* **16-17**
Mužjačka stvar između čovjeka i rijeke *Boris Greiner* **18**
Glas gnušanja *Želimir Laszlo* **38**

TEMA BROJA: FULVIO TOMIZZA, TEN YEARS AFTER – VJEČNO PRIVREMENI ZAMIŠLJAJ
Priredila Nataša Petrinjak
Prekogranična agora *Neven Ušumović* **19**
Bez kvačica *Miran Košuta* **20-21**
Razgovor s Milanom Rakovcem *Nataša Petrinjak* **22**
Kolebajući tijek udomaćivanja *Sandi Blagonić* **27**
Paralelogram *Tonči Kuzmanić* **28-29**
Retrogradno zalaganje višestruko uskraćenog *Saša Ćirić* **30**

MALI ZAREZ: NE, NIJE ZBOG VISKIJA
Priredili Roman Simić i Snježana Husić **23-26**

GLAZBA
Izravni prijenos u Areni *Trpimir Matasović* **31**
Glazbeno-vremenski kontinuum *Trpimir Matasović* **31**

KAZALIŠTE
Kriza perverzija *Nataša Govedić* **32-33**
Razgovor s Božidarom Katićem *Suzana Marjanić* **34-35**

ARHITEKTURA I URBANIZAM
Razgovor s Vinkom Uhlikom *Igor Čumandra* **36-37**

KNJIGE
Bljeskovi evidencije: Paralaksa i bog na mukama *Tonči Valentić* **41-42**
Nakon normalnog života *Igor Dvoršćak* **43**
Rez pripovjednim stilom *Boris Postnikov* **44**

NATJEČAJ
Svuda pripadamo *Beatrica Kurbel* **45**

STRIP
Zlatousti *PelhamOrdini project* **45**

KOLUMNA
Blokada u sedam slika *Neven Jovanović* **46**

Studentski dugi marš pored institucija

Nastava na Filozofskom fakultetu nakon više od mjesec dana blokade od studenata ponovno je uspostavljena. Na konferenciji za medije u prepunoj najvećoj dvorani na Fakultetu studenti su objasnili svoju odluku o prekidu blokade i najavili planove za budućnost inicijative u borbi za dostupnost obrazovanja za sve. Slijedi sadržaj otvorenog pisma javnosti:

"Plenum je sinoć nakon 34 dana odlučio obustaviti blokadu nastave na Filozofskom fakultetu. Jasno nam je da su takvu odluku mnogi u upravnim i vladajućim strukturama odavno priželjkivali: od fakultetske razine, preko sveučilišne, do resornog ministarstva i Vlade. Javnost će sada nesumnjivo imati priliku svjedočiti paradnom trijumfalizmu svih onih koji su akciju od samoga početka proglašavali nelegitimnom, nerazumljivom i besmislenom. Oni koji svrhu blokade od samoga početka odbijaju uvažiti, njezin prekid objašnjavaju time što je navodno na koncu 'postala sama sebi svrhom'. Takva tumačenja odlučno odbijamo. Odluka o obustavi blokade nije ni čin kapitulacije ni odustajanja. Nije ni čin tobože dugo odgađanog otrježnjenja i pristajanja na zadanu političku i društvenu nemoć koja nam se od prvoga dana servira pod formulom o nužnosti pristanka na postojeće stanje stvari, makar ono podrazumijevalo ukidanje fundamentalnih prava mimo javne rasprave i volje većine. Odluka o prekidu blokade taktička je odluka, a ne odustanak od zahtjeva zbog umora ili rezignacije. Ako smo se čega doista umorili, onda su to prije svega samovolja i cinizam nadležnih koji su do trenutka blokade važili kao 'demokratska normalnost' i jedina moguća stvarnost. Blokada je čin odbijanja pristanka na takvu logiku. Ona je prvi poduzet korak u borbi koju ćemo voditi i dalje. Odbivši ući u igru postavljanja maksimalističkih zahtjeva od kojih se onda odustaje u zakulisnim pristancima na lažne kompromise, učinili smo to s punom sviješću da time ulazimo u otvoren i potencijalno dugotrajan sukob sa svim čuvarima postojećeg stanja stvari u kojemu je jedina pozicija koja nam se priznaje ona pasivnih promatrača. Obustava blokade ne znači da pristajemo biti ponovno svedeni na pasivne promatrače. Naše poimanje demokracije isključuje mogućnost pristanka na takvu vrstu pasivnosti. Činjenica da zahtjev za besplatnim obrazovanjem nije ispunjen prije svega je optužnica protiv svih onih čiji je nominalni mandat služiti općim interesima, ali to ne čine. Otvoreno odbijanje da jamče ostvarivanje prava o kojemu su dužni skrbiti, jasno pokazuje do koje mjere su se udaljili od smisla svoga mandata. Javni službenik koji ne služi javnome interesu iznevjerava i zloupotrebljava svoj mandat. Naše akcije, dosadašnje i buduće, predstavljaju jasno odbijanje da takvu zlouporabu prihvatimo kao samorazumljivu normalnost. Obustavljamo blokadu u ovome trenutku i zato što ne želimo izlagati dodatnim pritiscima i prijetnjama sankcijama kolege koji se brinu o završetku semestra i načinu da izvrše svoje studijske obaveze. Cijenu za samovolju i nesposobnost nadležnih ne bi trebali platiti oni koji su joj ionako svakodnevno izloženi na svim razinama. Ponavljamo međutim da to nije čin samoukidanja inicijative ili odustajanja. Naši zahtjevi ostaju, kao i plenum kao tijelo koje će odlučivati o daljnjim akcijama u borbi za njihovo ostvarenje. Ova blokada nije bila čin jednokratnog pražnjenja nakon kojega će studenti ponovno potonuti u apolitičnu rezignaciju i mirenje s ukidanjem fundamentalnih prava i jednakosti. Najkasnije na jesen, s kolegama s drugih sveučilišta, poduzet ćemo aktivne korake koji će tu činjenicu jasno podcrtati. Novi zakon o visokom obrazovanju neće nam biti nametnut mimo naše volje. Ne pristajemo na licitaciju pravima – jednakost nije na prodaju!"

Akcija solidarnosti u Hamburgu

Nekoliko posljednjih tjedana u Hrvatskoj proteklo je u znaku studentskih pobuna protiv komercijalizacije školstva. Nastavljajući se na prvu vijest, jedna zanimljivost stiže iz njemačkog Hamburga gdje se grupa mladih ljudi solidarizirala s hrvatskim studentima i napravila protestnu akciju ispred i u hrvatskoj ambasadi. Njih desetak noseći transparent u engleskoj i hrvatskoj verziji slogana "Jedan svijet, jedna borba. Obrazovanje nije na prodaju" ušlo je u zgradu hrvatske ambasade, ponudilo potpisivanje peticije za besplatno obrazovanje te razgovaralo o pobunama studenata na hrvatskim sveučilištima. U razgovoru su stekli dojam da njihovi sugovornici u ambasadi nisu upućeni u ono što se događalo u Hrvatskoj. Posebno zanimljiva je njihova napomena da ipak ne znaju koliko se mogu solidarizirati sa hrvatskim studentima s obzirom da su pročitali da je ovaj pokret u potpunosti nenasilan. Njihov stav ne dijeli Žižek koji je izjavio, osvrćući se na aktualnu studentsku borbu, da upravo njen nenasilan karakter proizvodi nasilan pritisak na vlast i ima potencijala da poremeti funkcioniranje državnog aparata. Blokada nastave na više od dvadeset fakulteta u Hrvatskoj istovremeno nije uspjela izmamiti bilo kakvu reakciju vladajućih struktura. No, možda je baš to znak da je funkcioniranje hrvatskog državnog aparata poremećeno.

Ususret Animafestu

Svjetski festival animiranog filma održat će se od 2. do 7. lipnja u zagrebačkim kinodvoranama Europa i Movieplex . Krešimir Zimonić, umjetnički ravnatelj Svjetskog festivala animiranog filma Animafest Zagreb, ove godine imao je zadatak da od 42 prijave iz 24 zemlje odabere 10 dugometražnih animiranih filmova Velikog natjecanja u utrci za službene nagrade festivala Grand prix Animafesta. Svoj odabir Zimonić je obrazložio ovako: "Program Velikog natjecanja sastavljen je od vrsnih filmova koji su zadovoljili visoke Animafestove kriterije. Prije svega stavili smo naglasak na autorski, originalan rad, na filmove koji ne podliježu trendovskim strujanjima, već nude nove i inventivne pristupe animaciji". Osim zanimljiva programa Velikog natjecanja Animafest nudi uzbudljive kasnovečernje projekcije animiranih filmova neobična sadržaja, svjetsku panoramu recentnih animiranih ostvarenja kao i bogat program filmova i radionica za djecu. Konkurencija je tematski jako raznolika; od filmova prikladnih za dječji uzrast do animiranih ostvarenja nešto ozbiljnijeg pristupa koji su u prvom redu namijenjeni zahtjevnijoj odrasloj publici.

Iako *Mia i Migou* (Rémy-Girerd, Francuska, 2008) i *Tajna Kellsa* (Moore/Twomey, Francuska/Irska/Belgija, 2009) zbog svoje sadržajne jednostavnosti svakako spadaju u dječje filmove, svojom izvedbom zanimljive su i odraslim ljubiteljima animacije. Tehnički je inovativan i *Sita pjeva blues* (Paley, USA, 2008), dobitnik nagrade za najbolji dugometražni film festivala u Annecyu. Zabavna i dirljiva vizija indijskog epa Ramajane ispričana iz ženske perspektive paralelno prikazuje osobne elemente bolna razvoda same autorice. Pjevni dijelovi filma jesu glazbene snimke Annette Hanshaw, pjevačice 20-ih godina prošlog stoljeća, koje se sjajno uklapaju u kolažirane, otkačene vizuale. Taj film ne smije se propustiti i iz razloga što nije u svjetskoj distribuciji, pa ga je moguće gledati samo na festivalima. Ove su godine zastupljena i 2 filma nastala tehnikom animacije lutaka. Jedan od njih jest *Mary i Max* (Elliot, Australija, 2008), koji prati neobično prijateljstvo između usamljene osmogodišnjakinje iz predgrađa Melbourna i 44-godišnjeg ozbiljno pretilog Židova iz New Yorka. Taj film dobio je i posebno priznanje na Berlinaleu u konkurenciji "Generacija 14 plus", a otvorio je Sundance Film Festival. Glasove likovima posudili su poznati glumci Toni Collete, Phillip Seymour Hoffman i Eric Bana. Drugi animirani film rađen lutkama je *$9.99* (Rosenthal, Izrael/Australija, 2008). Davea Pecka, nezaposlena 28-godišnjaka, zaintrigira oglas koji nudi odgovore na vječna pitanja tipa što je smisao života i ljudskog postojanja. I to za samo 9,99 dolara. Film je nastao prema kratkim pričama Izraelca Etgara Kereta, kojeg hrvatska publika pamti i kao autora predloška za film Gorana Dukića *Pizzeria Kamikaze*. Tematski ozbiljniji film jest i *Valcer s Bashirom* (Folman, Izrael/Njemačka/Francuska, 2007), nastao prema istinitoj priči. Radi se o rijetku žanru, animiranom dokumentarcu, koji prati redatelja tijekom libanonskog rata sredinom 1980-ih. Zbog svoje osjetljive tematike bio je zabranjivan u većini arapskih zemalja.

Iz Argentine na zagrebački Animafest stiže i film *Masni Boogie* (Cova, Argentina, 2007), o strašnu plaćeniku Boogieu, nastao prema stripovima Roberta Fontanarosse. Grub i beskrupulozan humor, ali i određeni ironijski odmak nužan za prikazivanje takvih likova, karakteristični su za ostvarenje koje će osobito biti zanimljivo poklonicima stripa.

Sasvim drugačije naravi su glavni likovi filma *Imigranti – L.A. Dolce vita* (Csupó Mađarska/SAD, 2008). Imigranti, simpatični Rus Vladislav i Mađar Joski najbolji su prijatelji u potrazi za američkim snom. Zajedno s nizom jednako živopisnih likova prolaze kroz brojne

nastavak na stranici 47 –

DIKTATURA PRIMITIVIZMA

OVI KANDIDATI I OVI LOKALNI IZBORI POKAZUJU NE TO DA JE HDZ IZGUBIO VELIKE GRADOVE, KAKO NAS ANALITIČARI UVJERAVAJU, NEGO TO DA SE – SA I BEZ HDZ-A – NASTAVLJA S URUŠAVANJEM URBANE KOMPONENTE KOJE U HRVATSKOJ TRAJE VEĆ TOLIKO GODINA

KATARINA LUKETIĆ

Kako stvari stoje, na korak smo do inauguracije nove lokalne, polupismene i klikaške vlasti u najvećim hrvatskim gradovima, vlasti u kojoj više nije važno tko je u kojoj stranci, tko zastupa kakav program i ima li ikakav program. Nisu važne ni strategije ni vizije, ni planovi ni ideje kako ih postići, ni partneri ni suradnici, ni sposobnosti ni stručnosti... Nije važan stvaran sadržaj, izbore ne određuje ono: što, kako, za koga, s kime?, već, očito, neki novi-stari politički mitovi i začudni gradonačelnički *outfit*: stil komuniciranja, manire i karizma.

Sadržajem blijedi ovogodišnji lokalni kandidati otkrili su sve čari političkog marketinga: promoviranja ničega na jedinstveno samouvjeren način, a baš taj način onda – naučili smo iz agresivnog marketinga – daje osjećaj da je u pitanju neka krucijalna i inovativna opcija. Presuđuje držanje, arogancija, retorika i spretno balansiranje poznatim mitskim naracijama. Treba ostavljati dojam silno zaposlene i tražene osobe, stalno biti u medijima, u pokretu, na otvorenju ove škole, onog dječjeg vrtića, rastrčati se po gradu za kamerama, ali izbjegavati sučeljavanja i ozbiljnija novinarska pitanja. Tome pridodati i malo spektakla tipa testiranja na drogu ili spuštanja s padobranom, i eto našeg kandidata u izbornoj areni, eto ga kako ulazi u drugi krug i na korak je do ostvarenja svojih želja.

NAGRADITI KRADLJIVCE, OBOŽAVATI BEZVEZNJAKE Premda mi je jasno da je i drugdje stvaran program manji razlog nečijeg političkog uspjeha dok izgled, stil nastupanja i mitologiziranje često određuju izbore, ne mogu se načuditi tome da hrvatski birači u tolikoj mjeri biraju to što biraju. Da, nadala sam se da birači nisu ovce i da će prepoznati bezsadržajnost s jedne strane, te korumpiranost i interesno vođenje grada s druge. Ali "narod" uvijek može neugodno iznenaditi baš po tome čemu se divi i s čime se poistovjećuje. Može iznenaditi svojom spremnošću da nagradi kradljivce, uzvisi blesane, obožava bezveznjake, oprostiti varalicama...

Kandidati s najvećim izgledima da nakon drugog kruga vode dva najveća hrvatska grada paradigme su tog raširenog biračkog sljepila. Između njih dvojice u osnovi ima mnogo više sličnosti nego što se dade zaključiti iz njihove deklarirane političke pripadnosti. Jedan je početnik – i kao takav još je sirov i nevješt, i vidi se da nije imao prilike naučiti kako se potkovati da ga, osim rodne grude, prihvate i oni što reprezentiraju malomištansko građanstvo. Drugi će, dobije li ove izbore, biti na vlasti četvrti mandat – i u tom je vremenu izvježbao uspješno samopredstavljanje tako da prije svakih izbora uspijeva ublažiti ili negirati sve svoje afere.

KRALJ ŽUTIH KESICA U slučaju prvog kandidata, za četrdesetak posto njegovih pristaša uopće nisu važni budući gradonačelnikovi sukobi interesa, to što bi se njegovom pobjedom sklopio sretan interesni brak između vlasti i kapitala i što bi gradonačelnik bio poput paket-aranžmana *jedan za sve* – i prvi čovjek grada i prvi poduzetnik i prvi ulagač u gradske nekretnine ujednom. Ne zabrinjava birače ni to što nema formalno obrazovanje (jer, vjeruju mu kad kaže, "20 godina poduzetničkog rada važnije je od ikakve škole"), ni ikakvo političko iskustvo. Ne zabrinjava ih ni to što na svojoj listi ima samo bližu rodbinu i zaposlenike svog trgovačkog lanca, nešto praznoglava lokalnog celebrityja i studente čija su jedina legitimacija poznati očevi. Najmanje ih pak zabrinjava to što njihov kandidat nema nikakav politički program jer on sam je svoj program (dovoljna je krilatica *Yes, I can*). Koliko drži do elaboracije svoje kandidature, pokazuje već i njegov web site koji, umjesto Teksta, sadrži hrpe slikovnog materijala (fotke s derneka, skupova i koncerata), zatim nabacane epske skice o njegovu životu, rodu i narodu, pa deseterce guslarice iz Imotskoga, dok se stvarni politički profil ocrtava u nizu banalnih, leksikonskih pitanja i odgovora (najdraži auto, knjiga, film, najzgodnije žene...). Nije presudno ni to što ne može složiti tri suvisle rečenice zaredom, što se ne zna kontrolirati i ima bahate i polunasilne verbalno-gestualne ispade. Nasilnost se, valjda, u cijelom tom jedinstvenom paketu tumači kao poželjan mediteranski mačizam alfa-mužjaka, a bahatost kao izravnost i narodsku neiskvarenost.

Sve su njegove preporuke u tome što je neprikosnoven kralj žutih kesica i što je izgradio najveći trgovački centar koji u jednom zapuštenom i osiromašenom gradu fascinira ljude već ulaštenim podovima, parkingom i techno-atmosferom. Njegova karizma i dobitni *outfit* sastoje se, između ostaloga, i u "narodskoj" filozofiji da previše knjiga škodi, i da se grad treba osvajati uvijek s mišlju na mjesto odakle si došao. Svoju izravnost i neuglađenost on predstavlja kao pozitivne osobine, kao znakove "neiskvarenosti gradom", a svoju nemuštost pravda time da su "važnija djela nego riječi", važnija sama njegova karizmatično osvajačka pojava i ono što gusle o njemu svjedoče.

Ukratko, za njegove pristaše, on je izbavitelj, mesija, pa i božji poslanik. Za mene on je znak novog poraza jednoga grada koji je tolike poraze svog urbaniteta doživio od početka devedesetih; znak onih koji ne razumiju gradski kulturni kontinuitet i gradsku pamet, pa im je dovoljan tek jedan shopping centar da nekome poklone vlast.

PROVINCIJSKI SUPERMEN Slučaj drugog kandidata pokazuje kako se može biti politički uspješan na hrvatski tranzicijski način: kako se može voditi politiku za svoje interese i interese svoje klike a prikazivati to kao brigu za interes građana; kako se može proguravati želje privatnih poduzetnika a prikazivati ih kao javne dobrobiti; kako se može neimati stvarnu strategiju i viziju razvoja grada a to odsustvo prikrivati viškom energije, radom i angažmanom. Kako se sve može raditi po svom, a opet sve raditi po zakonu (jer ranije si već prilagodio zakon).

I drugi se kandidat pretjerano ne zamara sadržajem, i njemu su važnija djela nego riječi, on je pragmatik, bez suvišnih dvojbi naći će se na listi ljevice kao i u društvu nacionalista i obavještajaca iz Tuđmanova vremena. Njegova je karizma u njegovoj prezauzetosti, radišnosti, posvećenosti; on neprestano trči i obavlja poslove, gradi i namjerava graditi, a sve uz budno oko kamera, jer, odlično razumije naš kandidat, ono što nije slikom dokumentirano u današnje vrijeme i ne postoji. I to bljeskanje medija bacilo je u mrak i zaborav njegove afere sa zahodima i liftovima, kupnjama gradskih zemljišta i urbanističkim planovima, njegovo bahato razračunavanje s neistomišljenicima, njegov stil građevinskog poduzetnika koji provodi svoju volju na najvećem gradogradilištu u zemlji, možda i prije zbog same strasti za moć negoli financijske dobiti. Njegovoj provincijskoj supermenovskoj taštini godi što ga u kampanji podržava i aktualni bečki gradonačelnik. Točno je predvidio da će taj marketinški štos oboriti s nogu mnoge agramerske birače kojima je, još je Krleža ispravno vidio, austrougarski kompleks popio pamet, ali i razoružati one koji su mu, u domaćem rasizmu malih razlika, spočitavali njegove korijene.

Za njegove birače on je zdravi gen koji ubrizgava život u pasivnu metropolu, on je provjereni uspješni kadar čija praktičnost i privrženost kapitalu miri sve političke opcije. Za mene on je znak političke stagnacije, pobjede malograđanskoga sustava vrijednosti koji ne pita za cijenu koju plaća kad su vanjski imidž i kozmetika u pitanju.

— DOISTA, PRIŽELJKUJEM DRUKČIJI RASPLET, RASPLET U KOME BI LJUDI GLASALI ONAKO KAKO SU GLASALI STUDENTI NA SVOJIM PLENUMIMA, ZNAČI BESKOMPROMISNO, S VISOKO POSTAVLJENIM ZAHTJEVIMA —

BUDUĆA KULTURNA POLITIKA Pitamo li se kakvu će kulturu zastupati ti kandidati budu li izabrani za gradonačelnike, odgovori leže već u njihovoj krajnjoj nezainteresiranosti za bilo kakav konkretniji program, pa čak i nezinteresiranost da se unutar kulturnog miljea i putem kulturnih proizvoda legitimiraju. Naš prvi kandidat u svom "izbornom programu" o kulturi kaže doslovno samo: "Kultura i njen razvoj moraju postati dio strateškog plana razvoja grada." Što, kako, gdje? Nema odgovora. Riječi mu ipak neće nedostajati kad treba sotonizirati onaj dio intelektualne javnosti koja se javnim pismom prije izbora očitovala o njegovoj kandidaturi.

U slučaju drugog kandidata kultura će biti onakva kakva je bila proteklih godina, a pogledamo li iz vizure drugih hrvatskih gradova, ona je tu razvijena, dobro sufinancirana, mažena i pažena sa svojim brojnim festivalima, novim kazališnim kućama, raskošnim muzejima, pa i potpomognutom alternativom i kulturom mladih. Takva kultura u ukupnom gradskom proračunu i nije neka stavka, a može postići puno. Jer, misli valjda naš drugi kandidat, kultura dobiva dovoljno da zaveže gubicu i drži se striktno svojih repertoara, obnova, gostovanja..., da ne govori kritički i uzburkava javnost kad su druge teme – poput onih o urbanizmu, gradogradnji i transparentnosti odluka – u pitanju.

VJETAR S OGORJA Ovi kandidati i uopće ovi lokalni izbori pokazuju ne to da je HDZ izgubio velike gradove, kako nas analitičari uvjeravaju, nego to da se – sa i bez HDZ-a – nastavlja s urušavanjem urbane komponente koje traje u Hrvatskoj već toliko godina. Pokazuju naime to da gradska populacija u veliku broju ostaje privržena nekom svjetonazorskom remiksu u kojemu zajedno supostoje i provincija i grad; i geni kameni i shopping mallovi; i rodijački model pomaganja i bečki maniri; i Thompson na Trgu i Bundek s maćuhicama; i epika, Škoro i Grdović, i splitska riva, Varoš i bila boja. Taj je remiks očito dobitna kombinacija kojom se pridobiva većina glasača koji su voljni ići na birališta. Kad se svaki put iznova suočim s time, pomislim kako vrijeme u nas možda i ne protječe, kako živimo u nekoj duhovnoj retardaciji, jer ispjevani desetarac na predizbornom skupu u Ogorju još znači više negoli ikakav program.

Doista, priželjkujem drukčiji rasplet, rasplet u kome bi ljudi glasali onako kako su glasali studenti na svojim plenumima, znači beskompromisno, s visoko postavljenim zahtjevima – jer ima smisla slogan *tražimo nemoguće* – i iz uvjerenja (kakva god ona bila). Priželjkujem društvo u kojem bi se politički kandidati morali itekako pomučiti da objasne svoje programe, brane svoje vizije i doskoče sadržajno jedan drugome; društvo u kojemu bi se zloupotreba političkog položaja kažnjavala na izborima, i u kojem bi se želja nekoga tko već ima veliku gospodarsku moć da dobije i izravnu političku moć, smatrala odioznom. Društvo u kojemu se ne bi lako zaboravljalo na ideale i u kojemu bi bilo vjere da možemo imati bitno bolju vlast●

"TI, ČIČAK, NASTAVI U BIRTIJI, ALI OVDJE VIŠE NE!"

MALI PRILOG POVIJESTI STUDENTSKIH LIDERA – TKO ZNA SJEĆA LI SE IVAN ZVONIMIR TOGA?

MARIO REBAC

Kako ne pratim kolumne koje u *Jutarnjem listu* piše I. Z. Čičak, a ni kolumne uopće, jer mi je ta novinarska forma kao zamjena za poštenu informaciju davno dotužila, makar sa zakašnjenjem želim obavijestiti studente – jedinu publiku koje se to u ovome trenutku uistinu možda može ticati – o nekoliko sitnih momenata koji po mome mišljenju oduzimaju Čičku pravo da na bilo koji način komentira sadašnju borbu studenata za besplatno školovanje.

Ajmo prvo od njegove "teze" da je "ovaj pokret u suštini nedemokratski i antislobodarski" jer – pazi sad – ovi studenti nemaju lidere, hoće se reći nemaju takvih osobnosti i veličina kao što je bio on. (Vidi *Jutarnji list* od 9. svibnja.) Logika za ubit vola, no vratimo se na 1971. i onaj toliko slavljen studentski štrajk koji su navodno predvodili I. Z. Čičak i D. Budiša. Kada je štrajk 23. studenog počeo, ne da na Filozofski fakultet, za druge neću ništa reći, nisu mogli ući novinari, osim onih koji su eventualno podržavali štrajk, nego nisu mogli ući čak ni – studenti. Aula, svi hodnici i sve dvorane – u kojima sada za vrijeme ove akcije buja studentski život i u kojima se nešto događa – bili su sablasno pusti jer je vodstvo štrajka na vrata fakulteta stavilo straže i osim najpovjerljivijeg kruga ljudi na fakultetu nije bilo nikoga. Što god da je bio motiv za postavljanje straža – strah od provokacija, bojazan da bi štrajk mogao promijeniti karakter ili bilo što drugo, nepobitno je da su straže ujedno oduzele štrajku spontanitet i, iako je teško uspoređivati ovo i ono vrijeme, podlo je i nepošteno – a pitam se i zašto se to radi – od bilo kojega sudionika ondašnjih zbivanja, pa tako i Čička, nipodaštavati ovu sadašnju borbu za besplatno školovanje koja je, ma gle čuda, čak i bez lidera trajala više od punih mjesec dana. Ali što ćemo, upravo se u odnosu prema cilju ove akcije – a cilj je opća dostupnost obrazovanja – ogledaju i razlike u pogledima prema temeljnim pitanjima ne samo Hrvatske, Balkana, Evrope ili Zapada već apsolutno cijeloga čovječanstva.

Dakle, imali smo straže i stakleno-betonsko zdanje Filozofskog fakulteta bilo je obična prazna ljuska, bez rasprava, bez inicijativa, bez ičega. Pa ako nisu odlučivali studenti kojih se stvar ticala, kao što su tijekom blokade svakoga dana odlučivali na svojim plenumima, tko je onda odlučivao o tome što će se dalje raditi? Iz Čičkove otrovne invektive protiv sadašnje studentske akcije proizlazilo bi da su odlučivali studentski lideri, koji su tako "jamčili" demokratski, antiautoritaran karakter studentskog pokreta.

ČIČAK KAO "STUDENTSKI VOĐA"? E pa, kao sudionik ondašnjih događaja, aktivist tzv. nove ljevice, koja se na Filozofskom fakultetu suprotstavila nacionalističkom studentskom pokretu i organizaciji Saveza komunista (čije su frakcije lavirale od nacionalizma do unitarizma, a socijalizma je u njemu bilo možda još samo u tragovima), duboko sumnjam u tu bajku o "studentskim liderima". Zašto?

Evo opet jedne zgode s Filozofskog fakulteta. Od jeseni 1970. godine na brojnim su zagrebačkim fakultetima i po studentskim domovima zaredali zborovi. Nacionalistički orijentirani studenti preuzimali su jedan studentski odbor za drugim, ali začudo na Filozofskom fakultetu – upravo na onome na kojemu su studirali i Čičak i Budiša – nikako da se dogodi ta "demokratska" preobrazba. Čega su se bojali, ne znam, moguće da su imali podatak kako u partijskoj organizaciji na fakultetu ima otpora Savkinoj liniji ili im je iz samih partijskih krugova došapnuto kako je bolje da Filozofski ne diraju eda Savka ne bi imala problema.

Kako god bilo, prvi zbor – bez znanja partijske organizacije i službene studentske organizacije, ali i bez znanja nacionalista – sazvala je, kako smo jednostavno govorili, ljevica, studenti među kojima su se aktivnošću isticali Lino Veljak (sada profesor na Odsjeku za filozofiju), Nenad Peternac (profesor na Petoj gimnaziji), nižepotpisani Mario Rebac, naš prijatelj, lani preminuli pisac Saša Meršinjak, ali i brojni drugi kolege. Zbor je održan 14. siječnja 1971. u prepunoj Sedmici, na zaprepaštenje kako službenog Odbora Saveza studenata, tako i nacionalističkih aktivista. Rezultat je bio da se Fakultetski odbor Saveza studenata raspao i da su u novi Koordinacioni odbor Saveza studenata Filozofskog fakulteta (KOSSFF) izabrani studenti ljevičari. Zborovanja su zaredala cijelo proljeće i tek pred ljeto nacionalistički pokret je teškom mukom izborio većinu i preuzeo odbor. Tako je ta studijska godina i završila.

Ujesen smo se mi na ljevici nastavili okupljati oko svoje tribine koju smo nazvali *Misao i zbilja*, na kojoj su sudjelovali mnogi filozofi, sociolozi, umjetnici, književnici, filmaši itd. kao i studenti s našega i s drugih fakulteta iz Zagreba, Beograda, Ljubljane itd. Na nju nacionalisti uglavnom nisu ni dolazili jer ih teme nisu zanimale. Dogodilo se da je jedan termin pao i u vrijeme nacionalističkog studentskog štrajka. Začudo, unatoč straži – i to je bio jedinstven takav događaj – bili smo propušteni na fakultet, čini mi se upravo na Čičkovo inzistiranje. (Jedan pljesak za lidera, molim!) Raspravljali smo o motivima i perspektivama štrajka i što bi dalje mogao donijeti. No rasprava nije baš predugo potrajala. U neko doba u dvoranu su upali jaki momci iz krških krajeva, Mandići, Đereki i kako li su se još zvali, pa uz riječi "Gotovo, razilazi se!" počeli gasiti svjetla kao za fajrunt. Pobunio se i Čičak, koji je tom prilikom iznimno prisustvovao našoj tribini, a onda smo, ne vjerujući ušima, od tipova za koje smo do tada mislili da su samo bodigardi Čička i Budiše, mogli čuti sljedeće:

"Ti, Čičak, možeš s njima nastaviti dalje u birtiji, ali ovdje više ne!" I to je bio kraj bilo kakve iluzije da tu Čičak išta vodi. Tko je bio stvarni vođa, to još ne znamo, ali on i Budiša kao takvi paradiraju do dana današnjeg. Za taj imidž zaslužno je vjerojatno i ono stupidno suđenje na kojemu su nakon Karađorđeva i on i brojni drugi kolege nacionalisti dobili drakonske kazne, a koje po meni nikada nije ni smjelo biti pokrenuto.

— UNATOČ NEKOJ NAGRADI ZA GOVORNIŠTVO ČIČAK NIKADA NIJE NI ODRŽAO KAKVO MALO DULJE KOHERENTNIJE SLOVO, A NI POLEMIZIRANJE MU BAŠ NIJE IŠLO. TO SE VIDI I U DANAŠNJIM NJEGOVIM KOLUMNAMA —

BUDIŠA: "TO JE MOJA BORBA!" Dakako, nas aktiviste na ljevici nitko nije nazivao nikakvim liderima, niti smo se tako osjećali, za razliku od "lidera" nacionalističkog studentskog pokreta. Vidimo, eto, da ni današnji studenti na Filozofskom nemaju na Čičkovo čuđenje čak ni lidera za pokazivanje, ali svatko pošten u ovoj zemlji mora priznati da ti ne-lideri barem znaju jasno izraziti što hoće. E pa, ako jasno izreći svoje ideje nije znak osobnosti, pitam se što bi drugo moglo biti takvim znakom. Pričalo se (neka me D. B. demantira ako nije istina, vjerovat ću mu na riječ) da je tada "velikom lideru" Budiši govore pripremao jedan od profesora, a jedan od važnijih istupa završio je "rimski" ispruženom desnicom i riječima "To je moja borba!" (Prevedi na njemački!) Zanimljiv znak osobnosti, pogotovo za budućeg vođu liberala. Čičak pak, unatoč nekoj nagradi za govorništvo, nikada nije ni održao kakvo malo dulje koherentnije slovo, a ni polemiziranje mu baš nije išlo. Mislim da se to vidi i u današnjim njegovim kolumnama, barem onima koje sam vidio.

Epilog, koliko se Filozofskog tiče: Nakon sjednice u Karađorđevu, na kojoj je smijenjeno hrvatsko partijsko rukovodstvo, Savez komunista na Filozofskom fakultetu bio je u rasulu i jednostavno nisu imali svoje studente da ih stave u Odbor Saveza studenata. Ponovo smo ga zauzeli mi, ljevičari. Računali smo s tim da ćemo u tim teškim vremenima ipak poslužiti studentima bolje nego itko drugi, a uostalom članstvo u Odboru nije donosilo nikakve privilegije, osim što smo tako imali šapirograf za umnažanje svojih proglasa, ideja i inicijativa. Imali smo utjecaja i u gradskoj studentskoj organizaciji i na naš prijedlog za novog je rektora kandidiran i izabran prof. Predrag Vranicki, filozof i pripadnik praksisovskog kruga, čovjek s kojim partija nije mogla manipulirati i zahvaljujući kojemu su mnogi profesori sudionici nacionalističkog pokreta sačuvali radna mjesta. Iduće jeseni Ministarstvo unutarnjih poslova tražilo je od fakultetskih studentskih organizacija da pregledaju popise kandidata za studentske domove i označe nacionaliste. Oni, dakako, ne bi dobili dom. Odbili smo to učiniti. S vremenom u republičkom rukovodstvu Saveza studenata smislili su neki program reforme Sveučilišta nazvan *300 dana*, recimo nešto poput današnje Bologne, koji smo oštro kritizirali. Kolega Veljak pak lansirao je ideju obrazovanja uz rad kako bi se što više raširila dostupnost obrazovanja radničkoj omladini, koja je čak bila i preuzeta od tadašnjih vlasti, ali je, nažalost, bila i temeljito iskrivljena. Nekoliko godina potom Savez studenata Jugoslavije sa svim svojim ograncima bio je raspušten, naravno, zbog toga što ga vlast u Zagrebu, Beogradu, Ljubljani i ostalim sveučilišnim centrima nije uspijevala držati pod kontrolom. Umjesto toga za studente i za srednjoškolce formirana je jedinstvena organizacija, tzv. Savez socijalističke omladine Jugoslavije, ali to je već neka druga priča.

NASTAVITI NAJESEN! Na kraju kao stari aktivist studentima mogu sa sigurnošću reći ono što su i sami već zaključili prije nekoliko dana: ako vidite da ovaj krug borbe ne možete održati, ako trenutna podrška privremeno padne, obustavite blokadu jasnim programatskim proglasom, tako da je možete pokrenuti već iduće jeseni, a dalje je prekidajte i nastavljajte u odgovarajućim intervalima sve dok se zahtjev za besplatnim školovanjem ne usvoji. Onima koji me možda znaju iz nekih ranijih vremena mogu samo kazati: u ovo se ne bih miješao da u pitanju nije takva ključna stvar kao što je slobodan pristup obrazovanju i divljački Čičkov napad na ljude koji se bore za taj važni cilj. Od prvoga hrvatskog studenta prorektora mogao sam svašta očekivati, ali to ne●

I ONDA SE POJAVIO... PLENUM

OTKAD JE POČELA STUDENTSKA POBUNA U HRVATSKOJ, JEDNA JE RIJEČ ZASJENILA ČAK I SVINJSKU GRIPU – TO JE "PLENUM", RIJEČ KOJA JE POKAZALA DA UZ NOVE RIJEČI U OVOM SLUČAJU DOLAZE I NOVE IDEJE

JASNA ŽMAK

— U SVIJETU U KOJEM JE SVE JASNO PLENUM PREUZIMA ULOGU ONOG KOJI TU JASNOĆU MUTI, ONOG KOJI IZAZIVA UPRAVO TA INHERENTNA ZNANJA, INKORPORIRANA U NARODSKE MOZGOVE I NARODNA SRCA, ZNANJA KOJA SE TOLIKO PODRAZUMIJEVAJU DA IH VIŠE NE TREBA NI IMENOVATI... —

Među inim kvantitativnim podacima koje je moguće iznijeti o nedavnim studentskim blokadama fakulteta – npr. ciframa koje trenutna Vlada RH ulaže u automobilske gume, Afganistan i Mostar ili postocima koji nedvosmisleno ukazuju na to da *keširanje za studiranje* (evo potencijalne krilatice za potencijalnu zavisnu studentsku, deblokatorsku, inicijativu) ne djeluje kao motivator za grijanje stolice, kako učenje vole nazivati isti oni neki... činit će se, dakle, među svim tim frapantnim brojkama, možda irelevantnim iznijeti jednu koju je zapravo trenutno nemoguće egzaktno izračunati, ali kada bi to bilo moguće – bio bi to posao za sociolingviste.

GOVORITI DRUGAČIJE Ta bi brojka zapravo bila postotak (nazovimo ga x, s obzirom na to da nam trenutno predstavlja nepoznanicu) koji bi iskazivao porast učestalosti pojave riječi *plenum* u svakodnevnom idiomu prosječnog građanina i jednako prosječne građanke RH, riječi koja je do prije nekoliko tjedana živjela tihim i povučenim životom daleko od kolektivne svijesti hrvatskog naroda, da bi slijedom recentnih zbivanja postala *it word* koju je iz hibernacije izvukao onaj dio tog istog naroda koji se često naziva budućom akademskom, a trenutno tek studentskom populacijom. Nećemo ulaziti u spekulacije pa nagađati koliko bi nula naš x mogao imati, već samo zaključiti da bi, kada bi se takvi izbori održavali, *plenum* zasigurno osvojio titulu Riječ mjeseca za travanj 2009. A u konkurenciji sa svinjskom gripom – osvajanje tog naslova valja još više cijeniti.

No cinizam na stranu – iako se takav podatak trenutno može čini tek kolateralnim čimbenikom recentnih događanja, čiji se historijski karakter tek ima p/dokazati, vjerujemo da dugoročno, jako jako dugoročno gledano zapravo ima reperkusije znatno snažnije od remodeliranja financiranja jednog od Vladinih resornih ministarstava, što je stavka koja trenutno zauzima prvo mjesto na *to do* listi nezavisne studentske inicijative koja je, usput budi rečeno, i zaslužna za neo-neologistički status plenuma, pa slijedom toga i za njegov dugoročni potencijal. Za obranu takve teze dovoljno je parafrazirati Richarda Rotrya citirajući Borisa Budena: *Pokretač promjene nije u superiornom argumentiranju, nego u sposobnosti da se govori drugačije*. A posebnost je plenuma (za razliku od npr. svinjske gripe) u tome što to *drugačije* otjelotvoruje u svim svojim smislovima – i kao označitelj i kao označeno, i kao fenomen i kao naziv tog fenomena – dok naime svinjska gripa plaši, plenum jednostavno – zbunjuje. Otuda i njegov neo-neologistički status, kojem ćemo se vratiti kasnije. Otuda i, sada je jasno, njegova moć.

PLENUMOM PROTIV SVINJSKE GRIPE! Za opetovano dozivanje svinjske gripe u ring s plenumom nismo se odlučili samo zbog povijesne podudarnosti dva fenomena – vjerujemo naime da oba termina, osim o sebi, govore nešto i o trenutnom *zeitgeistu*, na globalnoj i lokalnoj razini (što je podjela koju taj isti trenutni *zeitgeist* čini u najmanju ruku dubioznom). Svinjska gripa tako, za potrebe ovog teksta, postaje naime antipod plenumu – stjegonoša vladajućeg diskursa, prvoborac na fronti liberalne logike liberalnog kapitala, koji nam prijeti, a čime drugim nego – smrću. Svinjskoj je gripi put utrla ona ptičja. Ptičjoj je gripi put pak utro terorizam. Sve jasno. A u tom svijetu u kojem je sve jasno plenum pak preuzima ulogu onog koji tu jasnoću muti, onog koji izaziva upravo ta inherentna znanja, inkorporirana u narodske mozgove i narodna srca, znanja koja se toliko podrazumijevaju da ih više ne treba ni imenovati... za razliku od plenuma koji ime ima, već stoljećima... ali je sa sadržajem, sve do nedavno, barem u našim krajevima, bio "slab". (Igrajući se asocijacija, mogli bismo u ovom trenutku spomenuti i stariju mu sestru *demokraciju*.)

Kraća historijska, pa i etimološka analiza pojma *plenum* uvjerit će nas tako da se nikako ne radi o neologizmu... plenum, kao riječ, postoji otkada je i demokracije, minimum. Ali plenum u praksi neka je druga priča... Iako je na ex YU području nedavno postojao i u tom obliku, a ne samo kao stavka u rječniku, jasno je da je ovaj studentski plenum neki novi plenum, neki plenum *drugačiji* od tog KP-plenuma – jasno je da je upravo u tom smislu postao neo-neologizam. Plenum je počeo značiti nešto novo – plenum je zapravo onaj isti x s početka priče kojem ne znamo točne gabarite, uznemirujuća nepoznanica o kojoj znamo toliko da je u njoj do sada sudjelovalo, samo u Zagrebu, više ljudi nego ih je u cijelom svijetu pomrlo od svinjske gripe. Plenum je tako ponovo izmislio samoga sebe.

REINKARNACIJA JEZIKA A ako, za promjenu, umjesto para Buden-Rorty citiramo tandem Žmak-Wittgenstein te zaključimo tako da su granice naših jezika ujedno i granice naših svjetova, oduševit će nas spoznaja da *plenum* nije jedina riječ koja je na Filozofskom doživjela preporod, oduševit će nas činjenica da su npr. i sintagme kao što je *studentsko tijelo* ili pak *mirni prosvjed*, upravo plenumom i zbog plenuma spoznale i vlastitu regenerativnu moć. Studentsko je tijelo tako prestalo značiti neispavano, nepravilno i nezdravo hranjeno tijelo, pluća punih dima, glave pune bezvolje i apatije. Mirni je prosvjed tako prestao značiti šetnju gradom, s parolama i posterima na mjestu koje ostale dane u tjednu zauzimaju shopping vrećice. I dalje… *kreativna blokada* npr. tako više ne podrazumijeva blokiranje kreacije, nego upravo suprotno – kreativnost blokiranja. Nastavljajući razvijati tu logiku, sasvim legitimna opcija u nekoj, nadajmo se bližoj budućnosti, postaje i novo poimanje npr. *Vlade RH*, koja bi tako prestala biti sinonimom za pranje novca. Jednako tako, onim nekima s početka teksta period od tri tjedna možda bi mogao uskoro prestati biti tek trenutkom, i postati nešto dugoročnijom realnošću. A svinjska gripa mogla bi tada ući u rječnike, kao jedna od definicija pojma *paranoja*.

Uz malo mašte možemo sada zamisliti sve te riječi kako se naslanjaju jedna na drugu, kao domino-pločice, poklanjajući onoj sljedećoj novo značenje, ponovo stvarajući iz nje neologizam. Možemo zamisliti kako se sve te riječi, sintagme, rečenice, jedna po jedna mijenjaju, kako se mijenja od njih sastavljen jezik. Nazovimo taj proces za ovu priliku *reinkarnacijom jezika*. Naposljetku – i *reinkarnacija* ima pravo na drugu šansu.

Reinkarnacija jezika nije se našla na javnoj *to do* listi nezavisne studentske inicijative, jer za njeno joj provođenje nisu potrebni ni MZOŠ ni Vlada RH. Za jezične promjene potrebni su "samo" oni prosječni građani i građanke RH kojima su usta i glave trenutno pune plenuma... koji će, vjerujmo, uskoro osim sociolingvistima početi zadavati još posla (i glavobolja) vladajućim strukturama koje same sebe vole nazivati demokratskim.

Reinkarnacija svijeta, naime, samo je nekoliko domino-pločica udaljena od reinkarnacije jezika●

Besplatno obrazovanje smanjuje broj neurona i može prouzročiti glupost

JEDAN SVIJET, JEDNA BORBA

POGLED IZ SRBIJE NA STUDENTSKE NEMIRE 2009.

ZORAN GAJIĆ

Čitava stvar se vidi u Srbiji. Njeni studenti za sada ćute, ali to je samo zato što još nema studenata. Nema studentske subjektivnosti iako ima mladih ljudi koji odlaze na fakultete i skupo plaćaju tu privilegiju. Čine to zapravo njihovi roditelji pošto studenti ne nalaze lako posao, a već sutra ga neće pronalaziti nikako.

KAKO PROŠIRITI SVIJET Pre nekoliko meseci, u jednoj televizijskoj emisiji je nakratko intervjuisana devojčica koja ne ide u školu, i čiji vršnjaci iz komšiluka to takođe ne čine, pa je upitana da li bi ipak volela da ide u školu. Odgovorila je: "Volela bih, ali ne želim". Prividna protivrečnost ovog iskaza govori nam o suptilnosti diskriminacije koju može samo zalaufati plaćanje školarina. Iskaz romske devojčice je gotovo pa univerzalan – to zavisi od naše identifikacije u njemu. Šta je sve u jednom sistemu obeshrabrujuće i demorališuće za "volju za knjigom" uskoro se neće videti ukoliko izvođenje, logičko izvođenje, kojim zahtevamo besplatno školstvo ne prekine potpuno sa dosadašnjim mišljenjima koja kolaju oko nas. Usput, da vam postavim jedno pitanje. Da li se i kod vas ljudi dele na one kojima su govorne poštapalice: "naprosto", "prosto" i "ako hoćete", i one koji posle svake druge reči kažu "znači"? Oni prvi su kod nas ponosniji na svoje školovanje, a ovi drugi intuitivno – Lenjin bi rekao instinktivno, ali bi se danas neko mogao i uvrediti – znaju da je škola ideološki aparat države. Odnosno, prvi o sebi misle da su mudrijaši, dok se drugi batrgaju pod njihovom hegemonijom.

Parola koja se videla među prvima podsetila nas je na nešto što još nije reaktivirano, iako se o politici danas već govori drugačije. Govor je vođenje politke, a ono podrazumeva mišljenje, pa ćemo onda reći da se o politici misli drugačije; ali ni to nije ispravno: valja reći politika se i filozofski misli i dokučuje mišljenje politike iz nje same, a onda otkriva da je već tako mišljena ponekad u istoriji. Oni koji je danas misle trebalo bi da su studenti, ali o tome će se morati sporazumeti sa filozofima. Mi bismo se ipak još malo zadržali na konceptualizaciji politike, a to znači misliti je kao specifičnu praksu kako bismo je situirali u totalitetu koji je istorijski postavljen pred nas, iako ne bez našeg učešća. U tom smislu upada nam u oči reč ili, neka bude, ime "svet". Može li se "svet", a da ga ne imenujemo, očekivati već tu, odmah preko granice? Treba li očekivati podršku, a onda i *podržati podršku* suseda sa Istoka, i ne bi li na taj način – tom podrškom podrške – trebalo da se pojavi takvo nešto kao svet? Odgovorimo odmah: vreme je da se svaka podrška *podrži* i *ohrabri*, pa gradila ona svet ili nešto drugo. Kako to Badiou kaže: "Sa istoricizmom se može prekinuti samo ako se ide putem mislivosti propisujućih jedinstvenosti, i tako što ćemo realno postaviti ne kao složeno i kompleksno, nego kao "nešto nejasno" , i ostajući u homogenoj mnoštvenosti."

PRIJELOM Konceptualizacija *načinom proizvodnje* – na koju nas navodi druga reč parole, a to je reč "borba" – je proizvodnja *predmeta spoznaje* kojim se *zahvata* stvarnost (kako je to mislio Althusser) mišljena kao homogena mnoštvenost, ali joj filozof verovatno zamera istoriziranje ove homogene mnoštvenosti kakvo je na delu u samom konceptu ili samim konceptom načina proizvodnje. No, možda je potrebno postaviti pitanje Althusserove filozofije kako bi se filozofski dijalog sa filozofima nastavio – iako dijalog ne može biti forma njihove prakse.

Ako smo se uputili na Istok dolazeći sa te strane, ne smemo i nećemo ćutati o onom najvažnijem. Još uvek su na redu *pomirenje*, *istina* i famozna *odgovornost* – ali ne onakve kakve su nevladine organizacije i za njima sporodhodne vlade kanile izvesti. Pomirenje i istina se moraju *izumeti* ili *propisati*, a za to je potrebna politika. Odgovornost, taj preduzetnički motiv (ideologem) pretočen u politiku, možemo i moramo ostaviti onima koji bi da se iza njegovog zazivanja, i uglavnom prozivanja drugih, i dalje sakrivaju. Politiku treba osloboditi ideologije, jer, skloni smo da nastavimo niz koji Poulantzas otvara podvlačeći, verovatno Althusserovu tezu, da ne postoje buržoaska i radnička nauka, i da, dakle, nastavljajući niz propisujući obznanimo da ne postoje buržoaska i radnička politika. Filozof u politici se oslobađa ideologije pomenutim prekidom sa mišljenjima (mnenjima) misleći logično, a mi ćemo se osloboditi ideologije misleći teoriju, znajući pritom da ideološka borba nije i politička, i da je tretman politike naukom (teorijom) zameren ulozi partije (kao nedovoljno avangardnoj, rekao bih). Susret propisujućeg mišljenja politike politikom samom, ako je ono logično - kakvim je bio Otporaški "otpor logikom", kome u čast je Badiouova *metapolitika* – sa istorijskomaterijalističkim konceptom načina proizvodnje, koji takođe počiva na *diskontinuitetima*, *prelomima* i *prekidima* je možda moguć, kako gore rekosmo: otvaranjem pitanja Althusserove filozofije. Jer pitanje logike i metodološke uloge preloma ukazano je kod Foucaulta koji u *Arheologij znanja* kaže: "Jedna od najbitnijih crta nove istorije bez sumnje je ovo premeštanje diskontinuiranog: njegov prelaz od prepreke na praksu; njegovo uključivanje u diskurs istoričara u kome više ne igra ulogu spoljnjeg usuda koji treba isključiti, nego ulogu operativnog pojma koji se koristi."

Odgovornost problematizujemo, jer oni koji je traže radije bi da pamte nešto što je vredno zaborava, a ne i da prekinu sa kruženjem oko noseće protivrečnosti koja je i dalje kapitalistički proizvodni odnos, čineći od njega istoricistički totalitet jednakovrednih momenata usled čega se i gubi iz vida nit kojom se čarapa (maskirna) može isparati. Ta nit je, do sada smo se mogli uveriti, upravo politika. Međutim, problem se konačno pokazao i zanimljivo je pitanje ko ga je mogao konstruisati. Reklo bi se da je sam od sebe izbio pred nas – ali to je tako samo za one koji ne prate njegovu logiku i zato je umesno pitanje ovog praćenja instinktivnim o kojem je Lenjin govorio. Reč je dakako o logici kapitala, mašine koja bi da je priroda više od svega, pa je sada sva stvar u tome da se kriza i događaji koji će uslediti ne smatraju prirodnim, i da je konačno vreme da se uozbiljimo pred činjenicom da je kapital-odnos moguće dovesti u pitanje te da to neko sistematski čini i nakon promenjene slike sveta sa padom socijalizma. Ali da ne okolišamo uvođenjem, iako važnim za ono najvažnije: žrtve ratova na prostoru bivše Jugoslavije su radnici, siromašni, poslednji u svemu, isključeni, svedeni na muk..., isti oni koji već danas nemaju za školarine, a sutra o školi neće ni sanjati. U Srebrenici i Vukovaru su ubijani upravo oni, instinktivno rečeno: ubijana je sirotinja, i u tome nema ničeg patetičnog. Po koji bogatun je stradao zbog ličnog interesa pljačkaša, ali je sistematski i bezinteresno ubijanje u poslednjoj instanci rad kapitala (iako on nije jedini ubilački sistem u istoriji). Priznaćemo i da je to danas teško objasniti u Srbiji, a o stanju u drugim sredinama neka se govori iz njih.

TRAŽITI NEMOGUĆE Pitamo li se zašto govoriti o ratu kada je na dnevnom redu besplatno školstvo? Odgovor je jednostavan. Zato što se do besplatnog školstva može doći jedino solidarnošću sa studentima iz susedstva. Studentima i onima koji njihovo školovanje plaćaju. Solidarnost i univerzalizacija ovog zahteva otkrivaju novi kontinent. Takvu politiku vidimo i želimo videti iza ovih protesta, i to je razlog što ne postoji parlamentarna politička organizacija koja bi protest umela podržati i podržati podršku koja je ovim izneverenim demokratijama ipak pružena. Parola "Budimo realni, tražimo moguće!" se obraća njima. Ona se obraća društvu kojem studenti pružaju ruku podrške, više no što se njome uzajamno nastoje ohrabriti. Oni su pragmatizmom načetom želucu samo prilagodili najglasniju šezdesetosmašku parolu.

Ali kakva je to komunikacija sa društvom i šta je ovom parolom rečeno? Rečeno je da novca za školstvo ima i da ga mora biti ukoliko se privatizacijom devastirane ekonomije ovog regiona nastoje uključiti u globalnu privredu čija je proizvodnja, a onda i proizvodnja viška vrednosti razmeštena svuda osim u ovom delu Evrope. Masovna, visokoautomatizovana i niskoplaćena proizvodnja je u udaljenim krajevima, dok je složeni i nešto bolje plaćeni rad smešten u zemljama centra i poluperiferije. Kakav je plan kapitala na ovim prostorima? Kako on zamišlja priključenje svetskoj akumulaciji, ako već treba i za njega da mislimo? Ovakvim pitanjima pravimo ideološki ustupak, ali ovaj put i svima onima koji su smatrali da se do socijalizma stiže tek nakon potpunog razvoja građanskog društva. Oni su od toga pravili teoriju, a radilo se samo o ideološkoj borbi. (Žalosno je što i u dijalogu sa saborcima moramo birati reči.) Budući toga nesvesni, njihov praksis je završio kao politika strane kojoj su svojim slepilom napravili uslugu. Praksisovska *kritika svega postojećeg* je, ispostavilo se, bila samo kritika socijalizma – i u tome treba tražiti današnje ćutanje o onome zbog čega je građansko društvo prizvano. Dakle, mi i dalje ne želimo da uzrujavamo duhove: tražimo moguće, te odlažemo imenovanje onoga što stvaramo za još neko vreme. Iako nastojimo raskrstiti sa starim imenima dovodeći ih do pojmova koji ih privlače silinom sistema koji je doskora smatran anomijom, mi, čini se, moramo govoriti razumljivim jezikom. Jezik vladajuće ideologije – njeni mitovi i predstave – dele nas na načine koje moramo dešifrovati, a onda prevoditi nalaze onima koje pozivamo da nam se pridruže. Zato ćemo reći da korupcija i pljačka odnose toliko novca koliko je više nego dovoljno za besplatno školstvo – iako uopšte nije reč o korupciji i pljački, već o dosledno provedenoj postfordističkoj organizaciji rada. Korumpirani činovnik je zapravo preduzetnik koji umešno prilagođava okoštalu arhitekturu propisa i procedura individualnim potrebama klijenata i uz to se sam stara oko naplate za pružene usluge. Ne podseća li nas ovo na njihov autonomini univerzitet, u kom je osoblju – nastavničkom više no činovničkom, ali nikako bez njega – ostavljeno da sami raspodeljuju novac i radna mesta prema kriterijumima kakvi važe i za njihovo naučno-nastavno stvaralaštvo?

BEZ PODJELE MEĐU STUDENTIMA Dakle, sledećeg koraka mora biti kako bi opisani bio prvi. Moraće se tražiti nemoguće, jer mogućim su mogućem tek opisane granice. Ideološka borba ima svoj prirodni dovršetak u pomenutoj i najavljenoj politici – i ponovimo im rečeno: nema političke organizacije koja bi ovu politiku obistinila. Sigurno ne među postojećim. Ne može se od kompradorske buržoazije i njene policije to ni očekivati, i stoga se uzalud uzajamno prepoznaju u ovim događajima. Do sada su to najverovatnije već i sami shvatili, i za očekivati je njihov sledeći korak. Treba ih zato iznenaditi, a iznenađenje vidimo u prelasku granice. Podržimo podršku studenata svih bivših republika Jugoslavije. Budimo dakle realni i tražimo nemoguće.

Podele koje otkrivamo nisu podele vidljivog i zato možda nije prerano preći na govor koji vernije pogađa ono što je posredi. Nevidljivi, ćutljivi i nemi govore, ali ih se ne razume. Podele na vidljivo i nevidljivo traže jezik koji će razumeti svi i stoga on ne može biti jezik ustupaka – ustupci su deoba vidljivog: deoba plena i vlasti. Oni su podela rada: funkcionalna i tehnička deoba i raspodela prema značaju i zaslugama (ne samo tržišno procenjenim – ni to ne smemo zaboraviti), a ne prema potrebama. Ali šta je drugo raspodela prema potrebama nego jednakost? Jednakost, jer ničeg i nikada nema dovoljno●

DAN POSLIJE

U SVIH OVIH 34 DANA NAJTEŽE MI JE PADALO TO PRISILNO ČUVANJE FORME, TO IGRANJE ULOGA PO REPRESIVNOJ LJESTVICI, TA SIMULACIJA UREĐENA PORETKA STVARNOSTI

ANDREA ZLATAR

Noćas (ponedjeljak 00:04) stigla je svima onima koji su uključeni u zajedničku "elektroskupnicu *svima*" na FF-u u Zagrebu poruka pod naslovom *svima (ni) je jasno*. Prenosim je u cijelosti, izostavljajući samo potpis, jer pokušavam odvojiti funkciju od osobe izvršitelja.

"ima na svijetu ljudi koji ne zive pobunu iz minute u minutu, nego lijepo u petak odu na vikend, posvete se svojoj djeci, unucima, ugrozenimm supovima, studiju, znanosti ili necem trecem ili cetvrtom ili petom i lijepo u ponedjeljak dodju natrag na posao, tamo gdje su stali u petak

takvi ce se u ponedjeljak ujutro naci tamo gdje su u petak isplanirali da ce se naci, u skladu s rasporedom koji je onda bio vazeci, bili oni studenti ili nastavno osoblje

to sto se vi niste u stanju uzivjeti u situaciju u kojoj se nalaze ili ce se nalaziti drugi ljudi promjenom u statusu pobune nije problem tih drugih ljudi koji imaju svoje zivote i ne prate vijesti iz sata u sat pokusavajuci saznati hoce li pobunjenici osloboditi ustanovu svoga terora ili ne

da bi dodatno umanjio nesporazume koji mogu proizici iz tekuce situacije, dekan je - koliko vidim - odlucio objaviti dodatnu uputu onako kako bih i ja na njegovom mjestu: "u ponedjeljak ce biti onako kako je to izgledalo u petak, a u utorak onako kako ce izgledati u ponedjeljak"

prema tome, "meni stvarno nije jasno" sto tu vama nije jasno:-))))

moje sasvim nestrucno znanje iz tog podrucja kaze da se vjestina uzivljavanja u tudje uloge javlja do seste godine; srecom, ima vas do sada ukupno jedan

srdacno,

namjerno odabrani ovlasceni propuscivac vijesti na elektroskupnice"

Ako sam se nadala da ću radni tjedan, nakon dekanove obavijesti o početku nastave na FF-u u utorak, pa i nakon prvih znakova samouvjerena trijumfalizma u televizijskim i ostalim vijestima ("studenti *odustali*"), započeti s odnekud iščupanim zrncima energije, te je nade pokopao navedeni mail. Reagirala sam brzo, bijesno i anonimno, na jednom od blogova koji su "poruku" te poruke već počeli iščitavati. Trijumfalizam smo mogli očekivati, mi naučeni na očinske ruke vlasti koja nam nerijetko isporučuje oprost na krajnje ciničan način, ali ova ruka vlasti koja ulazi u želudac razvrstavajući nas u grupe – tu sam pukla. S jedne strane pobunjenici koji teroriziraju ustanovu, s druge oni koji "lijepo u petak odu na vikend, posvete se svojoj djeci, unucima, ugrozenimm supovima, studiju, znanosti…"

Taj mail stigao je s iste adrese i u ime iste adrese /uprava/ koja nas godinama već nesmiljeno zatrpava različitim zahtjevima koji se odašilju petkom u 16 h s rokom do ponedjeljka u 10 h. Pa eto, čini mi se, godinama već vikendom ispunjavamo excell-tablice, dajemo podatke isvu-koordinatorima ili ects-koordinatorima, dopunjavamo programe, dodajemo rokove, ispisujemo silabe, izračunavamo opterećenja… To što tada jednako trpe unuci, djeca, supovi i tko sve ne, očigledno nije važno. Jer, naravno, kad je riječ o formalnim administrativnim obvezama, onda sveta privatnost vikenda nije važna. (Kao što jednako nije važno što prodajni štandovi rade nedjeljom u Mariji Bistrici!) Ali kad se radi o onome što doista na fakultetu zbiva, 34 dana akcija koje postavljaju pitanja koja nas se sviju tiču, onda se, ispostavlja da, eto, ima i onih koji vode normalne živote i ne treba ih u tim njihovim normalnostima smetati. Treba li uopće napominjati kako je privatnost svakoga od nas bila institucionalno samljevena onoga vikenda kad se telefonski, u itekako izvanuredovno vrijeme (petak navečer, subota, nedjelja) pritiskom na najslabije točke u hijerarhiji institucije (satničari, često novaci i tajnice) zahtijevala hitna izrada rasporeda za dislociranu nastavu?

Ispričavam se, naravno, svima onima koji u svim uvjetima – i kad su kao pročelnici iznimno opterećeni administrativnim obvezama i kao nastavnici u uvjetima blokade – uspijevaju znanstveno raditi. Koliko mi je poznato, velik dio nas upravo vikende posvećuje znanstvenom radu – tada se, naime, otvara dovoljna količina *slobodnoga vremena* u kojem se može raditi, to jest čitati, misliti i pisati.

KATALOG NEVOLJA I sada, u kasno popodne tog istog ponedjeljka nisam ništa bolje. Na redu su prebrojavanja. Vjerojatno nisam u tome racionalna, a priznajem, i ne zavidim onima koji su racionalni. Ovoga puta nisu dominantni osjećaji ogorčenja i nemoći, ali postoje tragovi poniženja, popuštanja. Stalno preispitivanje vlastitih propusta, podcjenjivanja i precjenjivanja, naivnosti i nadanja, dizanja i padanja. Zar je moguće da se sve to dogodilo, i da vlast nije ni trepnula? Zar je moguće da ministar *spontano* viče "Ostavka, ostavka!" i da ostane ministar? Da, moguće je. Upravo u toj zemlji živim.

I unutar nas: zašto nisam na Vijeću odmah reagirala, nakon prvog licemjernog (pa i neistinitog) prikazivanja uspjeha održavanja dislocirane nastave, nego sam reagirala tek kad je simulacija stvarnosti prekrila stvarne probleme, pa je i moja reakcija bila više u tonu karmina nego u stavu otpora? Zašto sam neke dane bila umorna? Zašto sam neke dane mislila da ipak moram (nervozna i nikakva, ali ipak) ostati doma, simulirajući obiteljski život koji nije funkcionirao – jer sam ionako cijelu večer bila na mobitelu ili na mailu?

Što me sada muči, osim što se loše osjećam?

Osjećaji straha i srama, ne, to nisam imala. Bila sam prilično ljuta na studente koji su me pitali "hoću li raditi za vrijeme blokade" – u smislu, doći će na fakultet jedino "ako mi se to isplati", ali sam probala biti pristojna. Jednom sam im rekla da nisu normalni, tamo na HKS-u, bila je vrućina, drugi dislocirani utorak, podne. Nekih petnaestak minuta ranije nego što sam morala/trebala s **našega** faksa krenuti na HKS u svojoj sam sobi, nervozno tjerajući studente s konzultacija, naprosto prokrvarila. Toliko da su mi uz bedra, pa preko listova, u cipelu i preko ruba cipele, na pod kapale velike kaplje svijetlocrvene krvi. Koliko puta si ovaj mjesec imala menstruaciju, pita me kolegica. Dovoljno da znam što mi tijelo govori. Dovoljno da znam kako se osjećam. Dovoljno da nikada neću zaboraviti taj osjećaj jada kad sam se uputila na HKS, nakon što sam se nekako oprala i obrisala u WC-u, naručila taxi i rekla: Domobranska ulica, valjda ste već tamo vozili. Predavala sam slabo, jadno, ispod školske razine, tvrdo. Oni su zapisivali. Nisam htjela govoriti o blokadi i njezinoj svrsi. Samo sam na početku rekla da sam za blokadu i da neću bilježiti dolaske, ali da ću predavanje održati zato što poštujem pravo onih koji žele imati nastavu.

Ali nisam mogla dobro predavati. Čuvala sam se cinizma, odradila do kraja, pristojno predala ključeve na porti, potpisala se, ponovo izašla na sunce. Domobranska, Ilica, Selska. Kasarne.

KAKO SAM POSTALA DOMOBRAN I UČITELJ Sunce je baš peklo, Ilica je bila prašnjava, tramvaji rijetki. Pustoš. Nikako nisam iz glave mogla izbiti fotografije obiteljskog albuma, svog oca koji je snimljen kako vježba u grupi mladića, svi u potkošuljama i kratkim hlačama, rana jesen 1944. Maturirao je toga ljeta i svi su bili mobilizirani, generacija 1925, u domobransku radnu službu. Ima i fotografija u nekim radnim odijelima, nalik uniformi. U tim je kasarnama služio devet mjeseci, uspio se u onoj gužvi u travnju 1945. izmaknuti, pobjeći kući u Šestine, presvući se. Djed i baka skrivali su ga u podrumu, kasnije ga je uzeo "pod svoje" jedan partizanski oficir kojemu se svidio. Preskočit ću, ovom prilikom, druge očeve uspomene iz šestinske škole tih tjedana. Smaknuća, krv i zarobljene koji nisu imali sreću poput njega. Samo je kasnije morao dvostruko odslužiti vojsku, ništa drugo. I eto, eto mene u domobranskoj radnoj službi, svibanj 2009, moja domobranska stega, moja menstrualna krv koja se odupire. Kad se tata kasnijih godina sastajao sa svojim prijateljima iz toga doba, najčešće bi rekao – idem u kafić kod "poraženih snaga". Obiteljska sudbina? Povijesne okolnosti?

Moram sad to kazati – vjerojatno je i to razlog koji mi sve čini težim, a doživljaje jačim – mislim da je biti učitelj moj poziv, i naravno, mislim da je to ozbiljan poziv. Moj je pradjed bio gimnazijski profesor u Bjelovaru, moj djed pučki učitelj, selila ga država od Molvi, Božjakovine i Velike Pisanice do Šestina i Vrapča. Otac je bio predavač na bivšem ETF-u, *jaka struja,* tako smo to doma zvali. Ukratko, četvrta generacija učitelja. Nisam o tome prije mislila, činilo mi se da je izbor književnosti i filozofije dovoljno daleko od elektrotehnike, da me ništa ne spaja s obiteljskim lancem. Sve dok na očevu pogrebu, sada su tome tri godine, nisam srela njegove bivše studente, mnoge iz Bosne, već starije ljude, blizu šezdesete, koji su mu došli odati posljednju počast, kao čovjeku i profesoru. Zapravo, kao čovjeku koji je, eto, stjecajem okolnosti, bio profesor. Nije moj otac bio neki znanstvenik, nisam baš ni ja. Srećom mi je znanost od čitanja i pisanja, pa se nekako snađem.

KATALOG POZITIVE Odsjek na kome sam studirala i na kojem radim, Odsjek za komparativnu književnost, nikad nije predstavljao fakultet u cjelini. Hoću reći, mnogi od nas proveli su godine i godine radeći na našem Odsjeku, ali bez osjećaja pripadnosti fakultetu. U vijeću – po logici godina i zvanja, izbjegavajući sve upravne funkcije i raznorazna izborna tijela. Odsjek utočište, odsjek uporište – iz kojeg se odlazi u realitet fakulteta i onda vrača u sigurnost vlastitog kolegija.

U ovih 34 dana izdvajam među nastavnicima dva trenutka. Skupljanje potpisa za otvoreno pismo podrške, kao i sastanak (*dijela,* kako uvijek kažu) nastavnika u D-III s namjerom da raspravimo smisao dislocirane nastave, učinili su mi vidljivim fakultet za koji nisam znala da postoji – ljude koje sam znala samo kao imena ili lica s hodnika, postali su stvarne osobe, slušam ih kako govore, njihove dvojbe otvaraju i pitanja u meni. Ako rasprave na Vijeću stvaraju frustraciju time što često završavaju prije nego što su počele, ove su rasprave bile drugačije, predstavljale su ono što jesmo: ljudi s problemima i nekom elementarnom voljom da ih pokušamo riješiti.

Mislim da je pred nama beskrajno puno posla. Kontinuirana, uporna, jasna rada – u uvjetima nejasnih, diskontinuranih i nesustavnih radnji nominalnih nositelja vlasti. Rada koji sigurno neće teći *niz vodu*, nego se upirati postojećim tokovima. Kad kažem *mi*, mislim na nas koji jesmo i koji nismo sjedili na plenumima. Mislim na sve nas ma koliko smo se različito ponašali posljednja 34 dana. Na kolegice i kolege koji su se zaključavali da bi držali nastavu za vrijeme blokade. Vjerujem da su imali svoje razloge. Mislim na studentice i studente koji mi i danas, nakon što sam nebrojeno puta rekla da neće biti sankcija, nude liječničke ispričnice za izostanke. Posebno na one studentice i studente koji se još ne mogu odlučiti žele li oblik pismenog ili usmenog ispita, pa kažu: "Pa, neka bude kako vi odredite." Mislim i na one naše kolegice i kolege nastavnike koji će, u deklarativu pravu na akademsku slobodu pri oblikovanju kolegija i uvjeta za izlazak na ispit, inzistirati na ispunjenju administrativnih obveza. Svejedno mi je jesu li ili nisu svjesni razloga zbog kojih se hvataju za ljestve birokracije i zašto, zapravo, koriste represivne oblike. Pokušat ću – s onima koje poznajem osobno – osobno i razgovarati. U svih ovih 34 dana najteže mi je padalo to prisilno čuvanje forme, to igranje uloga po represivnoj ljestvici, ta simulacija uređena poretka stvarnosti. Da li je to panika od života? Strah od novoga i nepoznatoga? Otpor prema promjeni? Nesnalaženje u prostoru slobode?

I umjesto zaključka, jer rasprava tek počinje: podjela na pobunjenike i one koji se bave "djecom, unucima i ugroženim supovima", s jasnim negativnim i pozitivnim vrijednosnim predznacima, jedna je od blesavoća koju je u javnost iznijela komunikacija na "elektroskupnici *svima*", temeljena na hijerahiji ovlaštenog "pošiljatelja". Kao pošiljatelji i primatelji svi smo jednaki, a hijerahija također fingirana modelom vlasti. Samo, i simulacija vlasti izaziva strah. Distancu? Umor? "Što me se to tiče / pustite me na miru" – sindrom? Čime inače objasniti da se svega troje kolega (od 680) očitovalo o poruci *svima (ni)je jasno.*

U ovom tekstu nisam govorila o studenticama i studentima koji su iznijeli blokadu. Zato jer oni u ovom tekstu postoje, izunutra, oni ga čine. Da nije bilo njih i blokade, sada bih vjerojatno redigirala neko "izlaganje sa skupa" i čekala da prođe sparina. Govorila sam o emocijama, ne o argumentima. Baš zato što mislim da je i tema o kojoj nas *čeka*, to neprestano razdvajanje emocija od argumenata, pa cinizam koji uskače kad argumenti ponestanu. Za emocije znadete i sami da ne nestaju.

*** * *** Nisam bila začuđena ne-izborom za dekana. Zapravo me jako razveselilo da sam usprkos svojim nedostacima – očiglednim u odnosu na strukture moći i interesne koalicije – dobila puna 34 glasa. 34 glasa za nešto drugo i drugačije, povjerenje da to možemo zajedno učiniti. 34 od 78, pa to je nekih 40 posto glasova, ozbiljan broj. Kako je naslov prikaza moje zadnje knjige ionako glasio *Hrestomatija političkih poraza Andree Zlatar* – a tu formulaciju dugujem dugogodišnjem prijatelju koji je govorio na promociji – evo upisujem još jedan. Što će mi politička pobjeda u ovim uvjetima?

SVETLANA SLAPŠAK I IVAN ČOLOVIĆ

KOSOVO – DVADESET GODINA POSLIJE

O TOME KOLIKO KOSOVSKI MIT OPTEREĆUJE DANAŠNJU SRBIJU U EMISIJI Most RADIJA SLOBODNA EVROPA RAZGOVARALI SU SVETLANA SLAPŠAK I IVAN ČOLOVIĆ

SVETLANA SLAPŠAK: — KULT MRTVIH, KOJI JE JAKO PRISUTAN U MITU O KOSOVU, NEOBIČNO JE ZANIMLJIV UPRAVO ZBOG TOGA ŠTO JE STATUS MRTVIH POTPUNO PROMENJEN. NE GOVORI SE O DUŠAMA, NE GOVORI SE O PRELASKU NA ONAJ SVET, GOVORI SE, ZAPRAVO, O VOJNOJ NADMOĆI SRBA NA ONOME SVETU —

OMER KARABEG

Zašto Kosovo ima mitski značaj za Srbe? Za Kosovo se kaže da je kolijevka srpstva, sveta zemlja, i, kako je to rekao jedan pjesnik, najskuplja srpska riječ?

Svetlana Slapšak: Sasvim je izvesno da je kosovski mit jedan od ključnih mitova za osnivanje države i za nacionalni identitet i kao takav je funkcionisao, ali u veoma različitim verzijama. Nažalost, prihvaćena je najdosadnija i najtuplja verzija. Problem je u tome što većina populacije u Srbiji smatra to jedinom verzijom mita, a pri tome ga, nažalost, ne doživljava kao mit nego kao ideološki konstrukt, kao zakon, kao pravilo.

A koja je to verzija prihvaćena?

Svetlana Slapšak: Verzija koja je prihvaćena koliko-toliko izlazi iz epskoga ciklusa, ali ne sasvim. Epski ciklus je daleko bogatiji u značenjima i psihološki mnogo zanimljiviji, ali se sve svodi na verziju koja zapravo odgovara malom narodu, a to je da smo se, eto, žrtvovali, ali nismo dobro plaćeni za to, a pri tome to što smo se žrtvovali proizvodi u okolini veoma mnogo mogućnih neprijatelja na koje se uvek može baciti krivica, zavisno od unutarnje politike.

Ivan Čolović: Mislim da je važno da se razume da je kosovski mit pre svega politički mit. Reč je o jednoj vrsti političke priče o famoznoj bitci na Kosovu polju 1389. godine. To je jedna od najgorih, najtežih, najneprihvatljivijih verzija kosovskog mita u kojoj je on sveden na priču o stradanju, smrti i osveti.

VJEČNE ŽRTVE I OSVETA

Kakvu je ulogu imao kosovski mit u oblikovanju nacionalnog identiteta srpskog naroda?

Ivan Čolović: On je ustvari mit o nacionalnom identitetu srpskog naroda. On zapravo govori o junačkom ubijanju i junačkoj smrti protagonista Kosovske bitke. Ali, mada je reč o istorijskom događaju i o nekim istorijskim ličnostima, mit o Kosovskoj bitci ispričan je kao mit o jednom modelu, o jednom scenariju koji, pošto je jedanput realizovan, nastavlja da se realizuje i da se stalno otelovljuje. Glavni junaci kosovskog mita nisu ni Miloš Obilić, ni knez Lazar, ni ma koja ličnost poznata iz epske poezije, nego je to srpski narod, odnosno srpska nacija. To je junak koji se nikad ne menja, on ima svoj bogomdani identitet, svoje ime, svoj karakter, svoju veru, svoj jezik i svoju kulturu. Sve je to uvek isto i nepromenljivo i takav je kakvim ga je bog stvorio – on je rođen na Kosovu, umire na Kosovu, njegovo srce je Kosovo – otprilike pokušavam da dam rezime sadržaja kosovskoga mita. I, naravno, taj narod, taj glavni junak uvek radi isto – ratuje sa neprijateljima, ubija i strada. Dakle, žrtvuje se i sveti se, samo se okolnosti menjaju, okolnosti u kojima se posle osvajanja i pobeda pojavljuju iskušenja i porazi, a posle poraza dolaze vaskrsenja i nove pobede, pa opet ispočetka. Dakle, to je jedna ciklična naracija svojstvena svakoj mitskoj priči, odnosno mitskom shvatanju vremena, znači večni povratak jednog te istog.

Pojedini istoričari nacionalne orijentacije tvrde da je zahvaljući kosovskom mitu srpski narod sačuvao svoj identitet. Tvrdi se da Srbi kao narod ne bi opstali pod turskom okupacijom da nije bilo kosovskog mita.

Svetlana Slapšak: Mene jako zanima šta to znači opstati? Opstati znači negovati literaturu, imati pismenost, imati nekakvu tradiciju pisanja. To sasvim sigurno nije zavisilo od bitke na Kosovu. Mislim da je to jedna od retoričkih floskula kojima se ne objašnjava ništa. Onima koji tako govore preporučila bih da pročitaju knjigu *Priča o tri kralja* francuske istoričarke Lisette Valensi. To je priča o bitci koja se, skoro vek nakon Kosovske bitke, odigrala u severnoj Africi između dvojice arapskih vođa i portugalskog kralja Sebastijana koja je isto tako ključna za nacionalni identitet Portugalaca, Marokanaca i treće skupine koja je tu prisutna – Jevreja koji su isterani iz Portugalije. Knjiga govori o tome kako tri skupine vide jedan te isti događaj. I to gledanje istog događaja na tri načina pokazuje da nema interpretacije koja bi bila tačna tako da istoričari koji takve stvari izvode jednostavno traže političku korist i ništa drugo.

NEBESKO CARSTVO I KULT MRTVIH

U kosovskom mitu značajnu ulogu igra carstvo nebesko.

Ivan Čolović: To je interpretacija kosovskog mita na kojoj je insistirala Srpska pravoslavna crkva da bi ga približila mitu o Hristu, odnosno da bi ga hristijanizovala i da bi prikazala stradanje, pre svega, kneza Lazara kao stradanje hrišćanskog vernika koji strada za veru uveren u to da njegovo stradanje neće ostati bez nagrade, a nagrada je večno spasenje. Dakle, to je interpretacija koja ide prema religijskom značenju kosovskog mita. Ali nebesko carstvo dobija jedno drugo značenje u nekim drugim interpretacijama kosovskog mita gde se ono ne javlja u hrišćanskom smislu kao carstvo na onome svetu, već kao neka vrsta takozvane nebeske Srbije, kako su to voleli da kažu nacionalistički govornici i pisci devedesetih godina prošlog veka, znači nebeska Srbija kao neka vrsta idealne, utopijske zemlje konačno izmirene i ujedinjene srpske nacije.

Svetlana Slapšak: Što se tiče nebeske Srbije, mislim da je to zaista izmišljotina devedestih godina kao rezultat ponovnog čitanja veoma konzervativnih hrišćanskih autora prve polovine 20. veka i izmišljanja jednoga rečnika koji treba da zaslepi mase. Taj jezik kojeg karakteriše totalno preterivanje, po mom dubokom uverenju, ima dva izvora: jedan je uistinu hrišćanski diskurs, recimo Nikolaja Velimirovića, a drugi je fenomen socijalističke priredbe, odnosno preteranog, patetičnog odnosa prema prošlosti, pesnici koji su se služili tim jezikom bili su jako voljeni u socijalističkoj u Jugoslaviji. To preterivanje, to patetično lupetanje koje smo godinama imali na priredbama, na festivalima, u javnim govorima, na svečanostima, sasvim logično se prilepilo na ovaj pravoslavni dodatak, pravoslavni začin, pa je tako nastala ova smeša iz devedestih godina.

Ivan Čolović: U nebeskom carstvu koje zamišljaju hrišćani ljudi se ne dele po nacijama. Na onome svetu nema nacionalnih podela, bar ja nisam čuo da hrišćani na to aludiraju kad govore o nebeskom carstvu. Naprotiv, kad se ta ideja, kad se taj scenario iz ključa hrišćanske religije prebaci u nacionalizam kao političku religiju i u politički mit, onda se isključivo misli na nacionalno carstvo – na srpsko carstvo na onome svetu. Neki su čak govorili da će srpsko nebesko carstvo na onome svetu biti veće od carstava drugih naroda, veće i od carstava nekih naroda koji su u ovom zemaljskom carstvu veći od srpskog jer, prema toj interpertaciji, prostor u nebeskom carstvu narodi dobijaju prema stepenu žrtvovanja i patnji kojima su za života na ovome svetu

IVAN ČOLOVIĆ: — JA BIH OPET, AKO SMEM, OBRNUO PITANJE I REKAO DA POLITIČKA ELITA U SRBIJI UPRAVLJA KOSOVSKIM MITOM, KORISTI GA KAO POLITIČKO SREDSTVO U POLITIČKOJ BORBI, U OSVAJANJU ODREĐENIH POZICIJA. MIT JE POLITIČKO SREDSTVO KOJE JE LEGITIMNO DANAS SRBIJI, MOGLO BI SE REĆI DA JE NA CENI —

bili podvrgnuti. To je kulminacija tog mita – transcendentalno postojanje na onome svetu posebne zajednice nacionalno definisanih mrtvih. I gradovi su pod zemljom ili na onome svetu takođe nacionalno čisti, pa je, recimo, jedan pesnik rekao, kao što znate, da je Jasenovac najveći srpski podzemni grad.

Svetlana Slapšak: Kult mrtvih, koji je jako prisutan u mitu o Kosovu, neobično je zanimljiv upravo zbog toga što je status mrtvih potpuno promenjen. Ne govori se o dušama, ne govori se o prelasku na onaj svet, govori se, zapravo, o vojnoj nadmoći Srba na onome svetu. I to je prilično zastrašujuće jer kult mrtvih je, ako ništa drugo, potreban da se svi nekako pomire.

PRVO NACIONALISTIČKI INTELEKTUALCI PA ONDA MILOŠEVIĆ

Kako je Miloševiću uspjelo da nakon 50 godina socijalističke Jugoslavije, kada je kosovski mit praktično bio predan zaboravu, mobiliše narod u Srbiji upravo na kosovskom mitu?

Ivan Čolović: Pre bih rekao da je Milošević jedan od mobilisanih jer u trenutku kad se on pojavio na političkoj pozornici Srbije, a to je bila sredina osamdesetih godina, nacionalizam je već pobedio komunističku ideologiju i postao dominantna ideologija u političkoj i kulturnoj eliti Srbije. Milošević je video da je to ideološki posmatrano pobednički trend i on se tom trendu priklonio. On im je prišao, kako su sami šampioni ili glavni protagonisti nacionalizma devedesetih godina kasnije u svojim memoarima i izjavama govorili: "Mi nismo prišli Miloševiću, ne, on je prišao nama". I on se stvarno priklonio kultu srpske nacije i srpskim nacionalistima i zajedno s njima krenuo u ono što je rekao: "Biće bitaka, a možda i vojnih". Milošević je samo krenuo već dobro utabanom stazom i, kad se pojavio na Gazimestanu, a uskoro će biti 20 godina od tog njegovog slavnog prikazanja, već su karte bile podeljene i kocka je već bila bačena.

Svetlana Slapšak: Ja mislim da je Milošević bio potpuni ignorant i da nije imao apsolutno nikakvog ni znanja, ni afiniteta prema istoriji i mitologiji. Nisu nacionalistički intelektualci samo prihvatili Miloševića, oni su govorili, ja sam ih tada slušala, kako su našli dobrog zastupnika svojih ideja koji će, eto, da sruši komunizam jer je komunista. I kao đavolji plan to je jako lepo funkcionisalo. U tome vidim ne samo vrhunsko nepoštenje nacionalističkih intelektualaca nego i njihovu istorijsku odgovornost koja nikada nije bila postavljena, niti kažnjena. Oni su upotrebom Miloševića, to je bio brak iz računa na obe strane, zapravo doveli direktno do rata upumpavajući nacionalistički diskurs u uši gladnoga i žednoga naroda koji više nije znao gde je.

NACIJE OD SREDNJEG VIJEKA

Ko su glavni promotori kosovskog mita danas u Srbiji?

Ivan Čolović: Ima tu više promotora, a glavni se prepoznaju po tome što imaju istaknutu ulogu u državi ili javnosti. Bivši premijer Koštunica je svakako jedan od onih koji se često oslanja, često poziva, evocira kosovski mit. On je, sećam se, o Kosovu, prilikom jedne posete Hilandaru pre dve godine, govorio nešto što je karakteristično za upotrebu političkog mita. Rekao je da nema nijednog pripadnika našeg naroda koji ne zna šta nam Kosovo znači. Šta on ustvari radi? On izopštava iz nacionalne zajednice svakog ko nema to takozvano apriorno znanje o Kosovu. Da sad kažemo nešto i o jednom novijem slučaju. Pomenuo bih nedavni govor Vuka Jeremića, ministra spoljnih poslova Srbije, u sedištu UNESCO-a u Parizu. To je bio sastanak posvećen srednjevekovnoj baštini Kosova, pa je on tu s razlogom kritikovao albanske nacionaliste što tamošnje srednjevekovne manastire predstavljaju kao albansko nacionalno nasleđe i rekao da "ne treba dopustiti da se kulturno nasleđe zloupotrebljava u političke svrhe". A onda je tim srednjevekovim manastirima, podignutim više vekova pre nastanka bilo koje nacije, pripisao srpski nacionalni identitet i o njima govorio kao o srpskom nasleđu na Kosovu. Dakle, ono što je zloupotreba kulturnog naslednja u političke svrhe, kad je reč o drugima, potpuno je legitimno, kad je reč o našoj strani, jer, bože moj, svi znamo da je srpska nacija na tom prostoru prisutna od takoreći pamtiveka, a u svakom slučaju od srednjeg veka. Srbija je imala priliku baš kad je reč o ovoj temi, o kulturnoj baštini Kosova, da pokaže da je spremna da napusti mit o postojanju nekakve srpske nacije na Kosovu u srednjem veku, mit o životu Srba na tom prostoru takoreći bez prisustva bilo kog drugog stranog tela – dok ne dođoše Turci da tu samodovoljnu srpsku naciju uznemire i da je na njenom bogomdanom posedu potiskuju. Da skratim, Komitet UNESCO-a za svetsku baštinu predložio je da se srednjevekovni spomenici na Kosovu posmatraju kao srednjevekovno nasleđe Kosova, ali bez nacionalne specifikacije, ali to srpska strana nije prihvatila. Bilo je neophodno, i na tome se i dalje insistira, da se u taj srednji vek upiše srpsko nacionalno ime, dakle da se uradi upravo ono od čega je savremena Evropa odustala, ne zbog toga što je neko na to primorao nego zato što su je događaji, ratovi, krvavi i osvetnički pohodi jedne nacije na drugu na to primorali. Odustala je od ideje da neko pretenduje na neku teritorije u ime toga da tamo postoji neki nacionalni kontinuitet od srednjeg veka naovamo.

KOLONIJALNO PONAŠANJE

Svetlana Slapšak: Ja mislim da je strašno žalosno, a i opasno, povezivanje nezavisnoga Kosova i kosovske države Albanaca sa mitom o Kosovu. Te dve stvari nemaju neke naročite veze. Pre smo koristili kosovski mit da bismo napadali severne i zapadne susede, a sada da nešto uradimo sa južnim susedima. Stvar je veoma opasna upravo zato što se mitološki elementi naracije upliću u priču koja je politička. To da neko ima spomenik u drugoj zemlji nije ništa novo. Kada bi Amerikanci reagovali tako traumatično oni bi zahtevali da im se priključi ne znam koliko pacifičkih ostrva kao njihova teritorija jer su tamo ginuli američki vojnici. Ta logika je danas nepodnošljiva. Svi političari danas zapenuše se kada se spomene Kosovo, umesto da pokušaju da krenu sa druge strane – nezavisna kosovska država je činjenica, pokušajmo da zaštitimo ljudska prava Srba na Kosovu, pokušajmo da zaštitimo spomenike. To su potpuno logične i potpuno opravdane stvari koje će svi u svetu razumeti. Ali onoga trenutka kada se taj prag prekorači i kada se krene u mit, odnosno kada se kaže – to su srpski manastiri koji su na srpskoj teritoriji itd., cela stvar odmah propadne.

U kojoj mjeri kosovski mit danas upravlja ponašanjem elite u Srbiji?

Ivan Čolović: Ja bih opet, ako smem, obrnuo pitanje i rekao da politička elita u Srbiji upravlja kosovskim mitom, koristi ga kao političko sredstvo u političkoj borbi, u osvajanju određenih pozicija. Mit je političko sredstvo koje je legitimno danas Srbiji, moglo bi se reći da je na ceni. Oni koji se njime služe ne izazivaju ničiju pozornost, nisu u opasnosti da zbog toga loše prođu, što je jedna od malih ali, možda, važnih razlika u odnosu na kontekst u kome se pripovedači političkih mitova pojavljuju u nekim drugim evropskim zemljama koje sa velikim oprezom gledaju na govornike koji u političkom životu manipulišu mitom.

Svetlana Slapšak: Ja bih rekla da je srpsko ponašanje, što se tiče Kosova i kosovske države, u osnovi kolonijalno ponašanje. To je ponašanje nekoga ko se nikad nije upitao kakvi smo mi to bili rasisti prema Albancima, kako smo se prema njima ponašali, šta smo o njima govorili, kakav su tretman Albanci imali u našoj svakodnevici. To se, naravno, niko ne pita. Postoji samo Albanac sa nožem u ustima koji hara, ubija srpsku nejač, siluje srpske žene ili šta već ne. Nema unutarnjeg osvešćivanja o srpskom kolonijalizmu, o srpskom rasizmu, o srpskom ponašanju prema Albancima, o srpskome aparthejdu na Kosovu, o svim tim stvarima koje su, na kraju krajeva, morale dovesti do formiranja nove države. Nije moglo drugačije.

SRBIJA KAO IZRAEL

I u zaključku da se vratim pitanju iz naslova emisije koliko kosovski mit danas opterećuje Srbiju?

Svetlana Slapšak: Prvo je opterećuje što stvara lažno uverenje da Srbija može nešto politički da dobije time što će imitirati Izrael. To je jako opasno za malu zemlju koja nema ni moć, ni ugled, a ni, budimo sasvim jasni, mit o žrtvama koji je Izrael izgradio i realnu prisutnost neverovatne količine žrtava u istoriji evropskih Jevreja. S druge strane, mislim da je kosovski mit naprosto danas dosadan i da je krajnje vreme da se narodu ponuditi nešto drugo, nešto zanimljivije, nešto modernije, nešto što će, možda, i mlađima biti zanimljivo. Mislim da je krajnje vreme da se kosovski mit stavi tamo gde pripada, da se da u ruke – zvučaće ironično, ali jeste ironično na kraju krajeva – poštenim istoričarima, smesti u muzejske vitrine i tamo ostavi dok mlađi ljudi ne krenu da čitaju epsku poeziju i u njoj ne vide nešto sasvim drugo nego starije generacije. Nemam razloga da prestanem da se divim Jefimijinome vezu i njenim rečima ili srednjevekovnim manastirima i freskama u Makedoniji, Srbiji, Grčkoj, Albaniji i svuda gde su, ali to treba zaista da pređe na jedan drugi nivo obaveštavanja, informisanja, obučavanja, što srpska država ne radi već dobrih 15 godina.

Ivan Čolović: Rekao bih prvo da taj mit otežava ostvarenje proklamovanog cilja srpske politike, a to je, pre svega, uključivanje u Evropu i pristupanje evropskoj zajednici naroda. A to podrazumeva i prihvatanje takozvanih evropskih standarda u koje spadaju i politički standardi kao što su spremnost na život u miru i saradnju sa susedima. U tom pogledu kosovski mit, kao mit o ubijanju, stradanju i osveti, predstavlja problem. Pri tome treba reći da kosovski mit ne treba da bude zamenjen evropskim mitom. Jer, današnja Evropa se distancira ne samo od nacionalističkih mitova nego i od svakog političkog mita zato što mit, ma o čemu pričao, traži da mu se slepo, nekritički veruje. Zato Evropa danas zazire i od mita o samoj sebi, dakle od preteranog proevropskog diskursa, punog stereotipa. Dakle, nećemo kosovski mit, ali nećemo ni Evropu koja bi se pojavila samo kao zamena jedne mitske matrice drugom●

Potpuno javno financiranje obrazovanja ubija

PRISTUP KRIZI

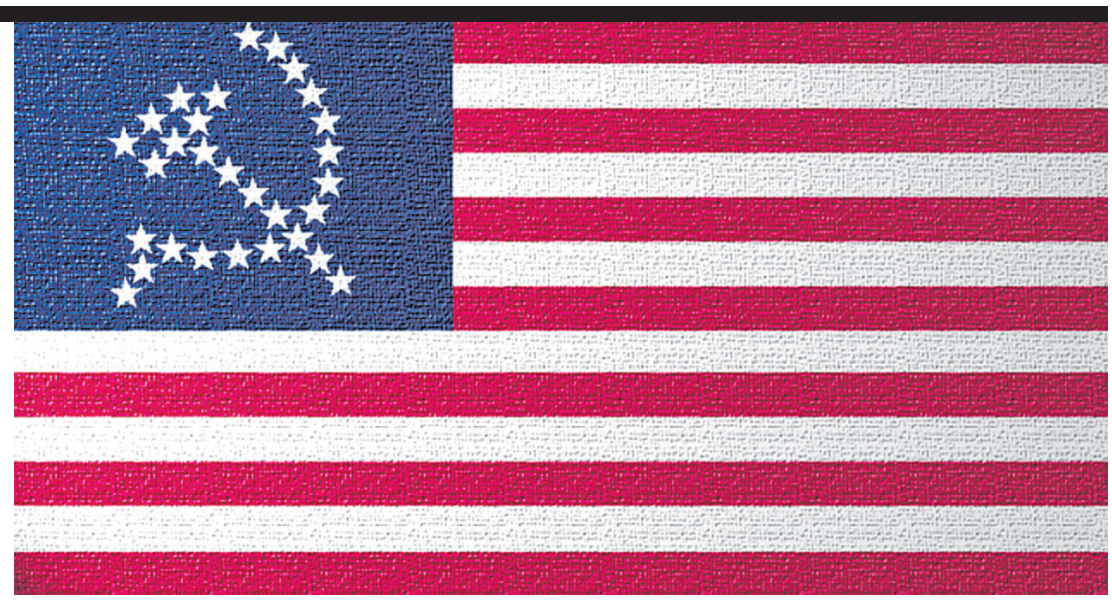

NUŽNO JE HITNO USPOSTAVITI SVEOBUHVATNU KONTROLU GLOBALNIH ODNOSA PROIZVODNJE I FINANCIJA SNAŽNIM DEMOKRATSKIM UTJECAJEM ODOZDO. TO ZNAČI DA GOVORIMO O NEKOM DEMOKRATSKOM SOCIJALIZMU, A NE O SOCIJAL-DEMOKRACIJI ILI O KEJNSOVSKOM GOSPODARSTVU, KAO O JEDINOJ ŠANSI CIVILIZACIJE

DARKO SUVIN

Što je danas ključno za očuvanje društvenog poretka podnošljivog za ljude?

Potrebno je razumjeti što se događa i odlučno poduzeti nešto u vezi s time.

ŠTO SE TO DOGODILO? Kao prvo, nalazimo se na kraju perioda koji je započeo 1973. i snažno se zahuktao 1989. kad su korporacije ostvarile golem priliv prihoda pružanjem vojnih i "sigurnosnih" usluga koje su opravdavane "borbom protiv terorizma" tipičnom za Busha. Budući da je ovo najgora kriza kapitalizma kao globalne društvene formacije od razdoblja 1929.-45. naovamo, moguće je da prisustvujemo kraju "dugog ekonomskog vala" između depresija, kraju sedamdesetogodišnjeg besprimjernog blagostanja koje su uživale izabrane klase i države Sjevera od 1940-ih do danas. Kriza je sveobuhvatna – ne samo lokalna (kao što je bio slučaj s bivšim Sovjetskim blokom nakon 1991, ili s Meksikom, Azijom i Argentinom-Brazilom u 1995-98), niti ograničena na jedan financijski sektor, poput nelikvidne imovine banaka (*toxic assets*). Čak su i financije kao cjelina samo vrh ledenjaka koji ukazuje da je riječ o ekonomskoj krizi kapitalističkog sustava.

Hoće li kriza trajati kratko, na primjer dvije-tri godine, pa ćemo se nakon toga vratiti na staro? Teško. Nacionalno gospodarstvo koje je po industrijskoj važnosti najbliže onom SAD-a, gospodarstvo Japana, zapalo je u duboku depresiju 1990. i nakon dvadeset godina još se uvijek nije oporavilo, usprkos korištenju sanacijskih sredstava kojima su se koristili i Bush, Paulsen i Bernanke te sada Obama, Summers i Geithner. Ona uključuju: smanjenje kamata (koje su sad gotovo nepostojeće pa se i ne mogu više smanjiti), prebacivanje velikih svota državnog — naime poreznog - novca u velike korporacije, te male olakšice za normalne porezne obveznike. Depresija za vrijeme Hoovera i Roosevelta, koja je započela 1929., trajala je 10 godina te je konačno savladana golemim ratnim troškovima za masovno uništenje proizvodnih snaga, koje su se zatim morale obnoviti.

— "UMJESTO DA POVEĆAM PLAĆE RADNICIMA, POSUDIT ĆU IM NOVAC KOJI MI NAKON TOGA MORAJU VRATITI UZ VISOKE KAMATE... PA TO JE SAVRŠENO" —

Gdje su neposredni korijeni krize? Ako je riječ o sveobuhvatnoj ekonomskoj krizi, neizbježno je početi od početka, od realnog gospodarstva i proizvodnih odnosa koje ono podrazumijeva. Kao što ističe Wolff, koji nije ljubitelj kapitalizma, najuspješnije razdoblje SAD trajalo je od 1820. do 1970: po prvi su se put u cjelokupnoj povijesti realni prihodi radnih ljudi povećavali iz desetljeća u desetljeće (pa čak i u 1930-ima, zahvaljujući pobunama radnika i kejnsovskoj ekonomiji). To je potaknulo golemu imigraciju koja je, uz uporabu (te zlouporabu) netaknutih prirodnih resursa jednog cijelog kontinenta, zaslužna za nečuven razvoj proizvodnih snaga, proizvodnje i količine robe. No kupovnu je moć većine ljudi smanjila Reaganova kapitalistička ofenziva: "realni prihodi prestali su se povećavati 1970-ih i nikada nisu ponovo počeli rasti" (Wolff 3). Iz toga slijedi da je osamdesetih godina 20. stoljeća započela klasična kapitalistička kriza prevelike proizvodnje u odnosu na potražnju. Isprva se tiho prikradala, a sada se razmahala u potpunosti. Što je uzrokovalo tu mijenu?

OSIROMAŠENJE OGROMNE VEĆINE STANOVNIŠTVA Kapitalističke klase nesumnjivo su oduvijek težile najbržem mogućem povećanju profita, njihovog vrhovnog dobra. Ali zašto je i kako parola "VELIKI prihodi! OVE godine!" postala svemoćna ideja vodilja razdoblja od ranih 1970-ih do danas? Od više postojećih razloga, smatram da je najvažniji završetak poslijeratne gospodarske dominacije SAD-a u svijetu (pošto su svi konkurenti gotovo u potpunosti uništeni u Drugom svjetskom ratu); uskoro nakon toga je postalo jasno da ni postojeći komunizam ni socijalizam ne predstavljaju prijetnju kapitalizmu, pa su se i posljednji ostatci socijalne države mogli izbrisati. Najlakši način na koji su američki kapitalisti mogli konkurirati Europljanima i Istočnoj Aziji bilo je preseljenje proizvodnje u te zemlje, što su u velikoj mjeri i učinili. Time su izvršili i uspješni pritisak na porast proizvodnosti američkih radnika usprkos padu realnog prihoda. Radnici im se pak nisu mogli suprotstaviti jer je siromaštvo u isto vrijeme pretvaralo veliki broj žena i imigranata u radnike, koji su se u pravilu natjecali za lošije plaćene poslove. Konačno su nova tehnološka otkrića u profitnom gospodarstvu, osobito otkriće osobnog računala, uzrokovala goleme "racionalizacije" - nekoliko osoba za računalima moglo je odraditi posao koji su prije obavljale stotine radnika.

Tako su na smjenu lagodnosti i blagostanja stigli osiromašenje, ugnjetavanje i porast eksploatacije. Od 1970-ih naovamo prosječan broj radnih sati stanovnika SAD-a povećao se za oko 20 posto, što znači da se realna nadnica po satu smanjila za mnogo više od 20 posto, pa je svaki radnik morao raditi sve više kako bi držao korak. U većini zemalja zapadne Europe, koje imaju jaču socijalnu državu, usporediva (ili barem globalno konkurentna) proizvodnja – no ne realni dohodak – ostvarena je sa 20 posto manje radnih sati godišnje! Time je u SAD proizvedena "radnička klasa iscrpljena količinom posla koji obavlja i čiji se osobni život raspada zbog napora i stresa na poslu" (Wolff 6). Tome se mora dodati i tjeskoba populacije koja je natjerana na dugove koji u prosjeku prelaze njezine prihode.

Zaduživanje se pojavilo zbog kapitalističke strategije koja se temelji na velikim financijskim (no ne prvenstveno industrijskim ili istinski produktivnim) ulaganjima u proizvodnju u siromašnijim zemljama ili u napuhane a zatim splasnule gospodarske "mjehure" (*bubble economy*): posljednjih je nekoliko godina oko polovice korporativnih prihoda Amerike ostvareno u sektoru financija (Gowan 7). U isti red ide i zamjena javnog duga, koji je bio ravnomjerno raspoređen na porezne obveznike, privatnim dugom svakog zaposlenika kako bi došao do kuće, zdravstvenih usluga, mirovine i obrazovanja djece. Zašto im je bilo potrebno financiranje zaduživanjem? Zato što je golemi nalet kapitalističkih klasa odozgo, potpomognut vladinim (de) regulacijama, uvelike umanjio realnu kupovnu moć radnih ljudi. Jedino čime su se mogli koristiti za pristup gore navedenim elementima pristojnog života bili su domovi, korišteni u američkom zaduženju bez pokrića (*subprime*). Svjedoci smo sloma do kojeg je to dovelo.

Faktor koji je uvelike povećao zaduživanje jest to što su banke i velike tvrtke otkrile da se posuđivanjem novca zaposlenim siromasima može ostvariti veliki profit:

"Posljednjih 30 godina američkog gospodarstva svodi se na sljedeće. Poslodavci su prestali povećavati plaće radnicima i umjesto toga počeli im posuđivati novac. To je ostvarenje najmilijih snova za poslodavce. Umjesto da povećam plaće radnicima, posudit ću im novac koji mi nakon toga moraju vratiti uz visoke kamate... Pa to je savršeno. Mi imamo novac koji im možemo posuditi. Oni ga očajnički žele posuditi." (Wolff 7-8)

Primjerice, proizvođači automobila otkrili su da od kamata na posuđeni novac mogu zaraditi više nego što bi mogli od prodaje automobila. I doista su se General Motors i ostali proizvođači automobila iz Detroita usredotočili na bankarstvo. I više ne proizvode tako dobre automobile.

Proširimo li ovaj primjer iz središta infekcije, SAD, na cijeli svijet, postaje jasno da je, nakon pada Državnog socijalizma od Jugoslavije do Kine, ogromna većina pogođenog stanovništva osiromašena, naime da živi ekonomski mnogo gore. I ne može kupovati dovoljno nagomilanih roba.

ŠTO SE MOŽE UČINITI? Kapitalistička globalizacija nije uspjela zadovoljiti temeljne potrebe 99 posto ljudi na Jugu i 70-90 posto ljudi na Sjeveru planeta, dok je omjer životnih standarda između najbogatije i najsiromašnije

Zaštitite svoju djecu od besplatnog obrazovanja

— RAZMJERNO MANJE BOLNO RJEŠENJE JEST DAKLE MIJEŠANO GOSPODARSTVO, U KOJEM BI DEMOKRACIJA ODOZDO IMALA JEDNAKO VAŽNU ULOGU U SVAKODNEVNIM GOSPODARSKIM PITANJIMA KAO I U OPĆIM IZBORIMA —

zemlje, koji je prije sto godina bio 10:1, sada oko 90:1. Prema UN-ovom *Izvještaju o ljudskom razvoju* iz 2002, 1 posto najbogatijih u svijetu prigrabilo je jednako mnogo prihoda koliko i 57 posto najsiromašnijih. Danas to vjerojatno znači da 1 posto ljudi ima jednaku količinu prihoda koliko i dvije trećine najsiromašnijih, dok je više od polovice radnika izvan poljodjelstva u potpunosti nezaposleno ili ne može spojiti kraj s krajem (Li 1). Konačno, oko TRI MILIJARDE LJUDI ŽIVE NA MANJE OD DVA DOLARA DNEVNO.

Prema tome, nije prvenstveno potrebno spašavanje odgovornih bankara, već snažna "socijalizacija ulaganja", dakle upravo ulaganje u dostupne domove, zdravstvene djelatnosti, mirovine i obrazovanje te ekološki korisne djelatnosti:

"Društveni prioriteti mogli bi uključivati iskorjenjivanje siromaštva, obrazovanje, energetsku efikasnost, zdravstvo, njegu starijih, sustave javnog prijevoza, besplatne vrtiće i ekološki prihvatljivu tehnologiju, što sve dokazano stvara dugoročno zaposlenje..." (Blackburn 135)

Potrošnju, koja je zadnjih desetljeća neodrživo povećana, trebalo bi usmjeriti prema takvom spasenju civilnog života, što uključuje i dokidanje svjetske "strukturne nezaposlenosti" te strukturne gladi, kao i radikalno smanjenje potrošnje naftne energije (davanjem prednosti javnom prijevozu i željeznici pred osobnim automobilima).

Ako dođe do takvog "izbavljenja odozdo" (Blackburn 130), ljudi će ponovo početi trošiti, a banke, prikladno smanjene i ograničene po aktivnostima, također bi se ponovo napunile. Ali novi "sustav javnih usluga i bankarstva" morao bi se usmjeriti na realnu proizvodnju, proizvodnju robe (Gowan 21).

Svim su modernim gospodarstvima potrebni kreditni sustav i bankovne institucije. Ali od Njemačke pa do Kine i Japana, kapitalizam je uspio kontrolirati nestabilnost svojstvenu bankama (koje posluju ulaganjem u deponiranih fondova, pa tako ne mogu pokriti sve zahtjeve korisnika istovremeno) modelima javnih usluga koje su bilo otvoreno bilo prikriveno u rukama države. Ipak, bez demokratske kontrole odozdo u upravnim tijelima tih institucija i sustava prijete velike opasnosti od prejake kontrole središnje vlade.

Stoga nema smisla jednostavno se "vratiti državnim regulativama", kao između 1930-ih i 1970-ih. Naravno, uvođenje zakonskih mjera o tome što je bankama i tvrtkama dopušteno također će biti nužno. Ali povijest korištenja takvih mjera poučna je: budući da su ograničavale brzo ostvarenje velikog profita, kapitalisti su ih neprestano nagrizali, izbjegavali, sabotirali i konačno porazili. Pojava novog Roosevelta (a Obama to NIJE) uskoro bi ponovo uzrokovala deregulaciju. Demokratske zakonske mjere s trajnim učinkom moći će se stvoriti samo ukoliko mase običnih ljudi ponovo preuzmu otuđenu moć kreiranja politike, osobito po pitanjima makroekonomije, na nacionalnoj i internacionalnoj razini. Krajnji je horizont takve moći odlučivanja radikalna promjena u strukturi proizvodnih odnosa. Kriza se zapravo temelji na trajno sukobljenim interesima između zaposlenika i zaposlenih, kapitalista i radnika:

"Zato plaće nisu nastavile rasti kad je to postalo moguće. Zato je povećanje plaća zamijenjeno dugovanjima. Zato su radna mjesta preseljena i uništena. I zato se reguliranja tako lako krše." (Wolff 11).

Nema sumnje, svi su vladajući interesi i vladajuće klase duboko neprijateljski raspoloženi prema takvom rješenju. No kakve su alternative? Doći će ili do vala sve širih porodičnih i korporacijskih bankrotiranja ili do klasičnog „bijega naprijed", naime do izravne remilitarizacije u SAD i vojnog angažiranja u sve brojnijim ratovima za kontrolu mineralnih goriva, vode i drugih neophodnih sirovina. Oba ova rješenja dovela bi do strukturalnog despotizma i istovremeno do ekološke katastrofe. Razmjerno manje bolno rješenje jest dakle miješano gospodarstvo, u kojem bi demokracija odozdo imala jednako važnu ulogu u svakodnevnim gospodarskim pitanjima kao i u općim izborima – putem zadruga, odlučnog udjela zaposlenika u odborima tvrtki, javnog vlasništva u gradovima, regijama itd., ili putem mješavine svega toga i novih oblika koji se tek moraju razviti. Slogan za to možda bi mogao biti stari američki revolucionarni uzvik, "Nema poreza bez suodlučivanja!" Ili pak još starija latinska maksima da u onome što se svih dotiče svi moraju i odlučivati. Tada bi zakonske regulacije kapitala i rada bile dobrodošla demokratska metoda koja se ne bi mogla izbjegavati. I morale bi biti međunarodne, pod multilateralnom kontrolom utemeljenoj na suradnji.

DEMOKRATSKI UTJECAJ ODOZDO Ukratko, nužno je hitno uspostaviti sveobuhvatnu kontrolu globalnih odnosa proizvodnje i financija snažnim demokratskim utjecajem odozdo. Da bude jasno, ovo po mom mišljenju znači da govorimo o nekom demokratskom socijalizmu, a ne o socijal-demokraciji ili o kejnsovskom gospodarstvu, kao o jedinoj šansi civilizacije.

Je li to praktično? Da, jest. Naposljetku, kompjuterska je tehnologija utemeljena u takvim zadružnim tvrtkama „odozdo", gdje su prijatelji sličnih interesa radili iz svojih domova i garaža. Kao što je Wolff sarkastično primijetio, "sva ta temeljna velika otkrića kompjuterske tehnologije postignuća su komunističkih pothvata kojima upravljaju republikanci u kratkim hlačama iz Kalifornije" (13). Ali bi li to bilo lako? Ne, ne bi. Kao prvo, zato što će kapitalisti potrošiti polovicu nepošteno stečenih milijardi kako bi to spriječili, a kao drugo, zato što je povijest industrijalizacije zapravo povijest lišavanja radnika njihovih vještina, uključujući vještine samouprave. Usprkos tome, odgađanjem ispravljanja smjera u kojem se naše države sada kreću, i bacanjem novca – bacanjem radničkih suza, znoja i krvi – u bezdane financijskih spekulacija, loše se piše civiliziranom društvu, koje se već nalazi na rubu propasti●

Literatura:
Blackburn, Robin. "Reply to Mann." *New Left Review*, no. 56 (2009): 128-35.
Gowan, Peter. "Crisis in the Heartland." *New Left Review*, no. 55 (2009): 5-29.
Li, Minqi. "After Neoliberalism," *Monthly Review*, (Jan. 2004), www.monthlyreview.org/0104li.htm. 12 elektronskih str.
Wolff, Richard. *Capitalism Hits the Fan*. Prepis videopredavanja, Media Education Foundation 2009. www.mediaed.org, 14 elektronskih str.

U suradnji s autorom, s engleskoga prevela Monika Bregović.

Galerija Prozori
Knjižnica S.S. Kranjčevića
Zapoljska 1, Zagreb

Galerija Prozori raspisuje
natječaj za izložbe i projekte u 2010. godini.

Prednost u odabiru imat će projekti koji se koncepcijski vezuju uz specifičnost dvonamjenskog galerijskog prostora http://www.kgz.hr/ssk/galerijaprozori/galerijaprozori.asp) .
Prijedloge će razmatrati Umjetnički savjet Galerije Prozori.

Rok za predaju prijava je do 15.06.2009.
Prijedlozi trebaju sadržavati:
ime i prezime autora
opis projekta i radni naziv
skice ili drugi vizualni materijal
financijski proračun projekta
životopis autora
kontakt (broj telefona, mobilnog telefona, adresa ili e-mail adresa).
Za sve dodatne informacije obratiti se voditeljici Galerije Prozori (tel. 01/ 2318-596, ibekic@inet.hr)

ETNOPERFORMANS, ULIČNA I FEMINISTIČKA GERILA

KAO OBLIK KULTURNOG DJELOVANJA PERFORMANS NIJE NAPROSTO ODRAZ NEKIH TEMELJNIH, NEPROMJENJIVIH ATRIBUTA STATIČNE, MONOLITNE KULTURE, NEGO POPRIŠTE NEPREKIDNA PREISPITIVANJA ISKUSTAVA I ZNAČENJA KOJA TVORE KULTURU.

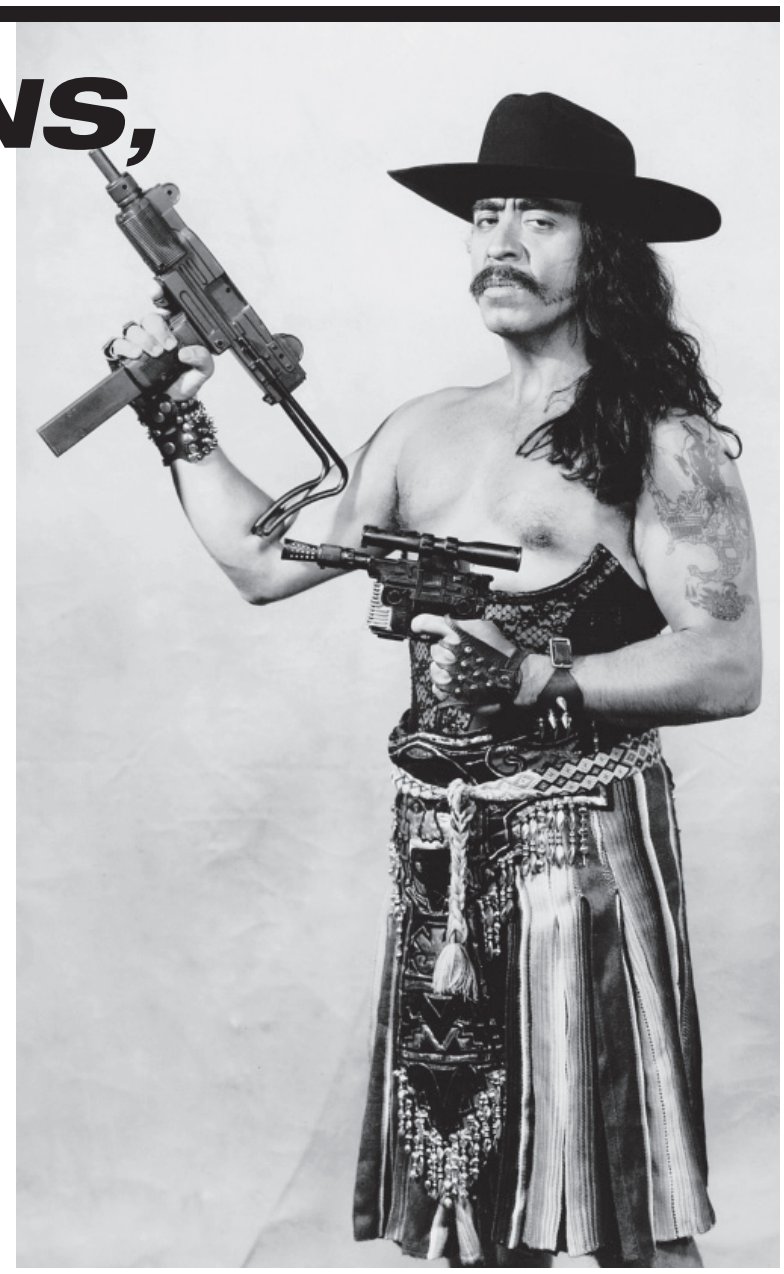

— GÓMEZ-PEÑA NIJE ZNAO DA IZVODI "PERFORMANS" KAD JE KAO STUDENT MEKSIČKOG SVEUČILIŠTA U 1970-IMA SIMULIRAO NAPADE NA PODZEMNU ŽELJEZNICU, PREKIDAO JAVNE SASTANKE APSURDNIM PITANJIMA TE SE NA JAVNIM MJESTIMA POJAVLJIVAO NAG ILI PRERUŠEN, NO VEĆ JE TADA JASNO UOČIO KAKVU MOĆ TAKVO DJELOVANJE IMA U OSPORAVANJU POSTOJEĆIH STRUKTURA —

MARVIN CARLSON

Performans identiteta, često popraćen autobiografskim materijalom, najčešći je oblik umjetnosti performansa od ranih sedamdesetih do danas. Njegova učestala preokupacija omogućavanjem potlačenim pojedincima i skupinama da se izraze protezala se i na društvena i kulturalna pitanja. No ipak u isto su se vrijeme razvijali i drugi oblici politički angažiranih izvedbi iako su se, barem u početku, oni rijetko povezivali s nazivom "performans". Spomenute su se aktivnosti u manjoj mjeri bavile propitivanjem i izražavanjem identiteta pojedinca te su uglavnom bile usredotočene na društveni i kulturni kontekst u kojemu taj pojedinac djeluje. S obzirom na to da su krajem stoljeća međukulturna pitanja počela dobivati na važnosti te je porastao interes za napetosti i dinamiku multikulturalizma i postkolonijalizma, taj je kulturni kontekst sve češće postavljan u središte performansa. Tako se performans počeo prepoznavati kao ključan faktor u kontinuiranu procesu stvaranja kulture i njezina odnosa s drugim kulturama. Kao što Philip Zarili primjećuje: "kao oblik kulturnog djelovanja performans nije naprosto odraz nekih temeljnih, nepromjenjivih atributa statične, monolitne kulture, nego poprište neprekidna preispitivanja iskustava i značenja koja tvore kulturu." (…)

GERILSKI I ULIČNI PERFORMANS Dok se tragovi porijekla moderne umjetnosti performansa mogu pronaći u eksperimentima konceptualnih umjetnika i umjetnika tijela (*body artists*) u umjetničkim studijima i galerijama (te ponekad i u nekonvencionalnim prostorima) iz šezdesetih, kad se usredotočimo na moderni performans s izraženijom društvenom i političkom orijentacijom, pojavljuje se donekle drugačija genealogija – genealogija koja ne samo da izlazi izvan okvira svijeta moderne umjetnosti već i u nizu istaknutih slučajeva određuje samu sebe kao različitu od tog svijeta, kao što su i neki rani performansi određivali sami sebe kao različite od kazališta. Povjesničari koji su bilježili ranu povijest modernog performansa uglavnom nisu uzimali u obzir učestale i često veoma teatralizirane ulične demonstracije iz 1960-ih jer se performans tada povezivao isključivo s umjetničkom zajednicom i nediskurzivnim aktivnostima. Već je 1970. Richard Schechner tvrdio da bi se velik dio onog što se u to vrijeme zvalo "gerilsko kazalište" mogao opisati kao "performans".

Izraz "gerilsko kazalište" u kasnim je 1960-ima skovao R. G. Davis, član skupine *San Francisco Mime Troupe,* kako bi opisao široko rasprostranjene popularne izvedbe toga vremena koje su se služile performansom u javnim prostorima izvan kazališta kako bi prenijele političke poruke široj publici. Dok je većina takvih kazališnih izvedbi bila posvećena protestu protiv Vijetnamskog rata, neke su također propitivale i društvenu nejednakost s kojom su se susretale različite manjinske skupine. U slučaju dviju skupina koje su blisko povezane s kasnijim političkim performansom te nejednakosti nisu uključivale samo državne ili opće društvene prakse, nego i trajnu diskriminaciju u samom svijetu umjetnosti. Naklonost institucija bijelim muškim umjetnicima nadahnula je prvo izvedbeno djelovanje skupina *Guerilla Girls* iz New Yorka i *Chicano ASCO* iz Los Angelesa.

FEMINISTIČKO GERILSKO KAZALIŠTE I Guerilla Girls Feministička gerilsko kazalište počelo se pojavljivati nizom iznimnih prosvjeda koje je pratio velik dio javnosti, kao što je ometanje izbora za Miss Amerike u Atlantic Cityju 1968, koje je uključivalo okrunjivanje ovce, održavanje nadmetanja za lutku Miss Amerike i bacanje kuhinjskih krpa, blokova za stenografiju, grudnjaka i steznika u za to predodređenu kantu u koju su sve žene mogle baciti stvari koje su ih sputavale. Kasnije su te godine žene u New Yorku organizirale *WITCH* (*Women's International Terrorist Conspiracy from Hell)* i na Noć vještica pojavile se prerušene u "vračeve, vilinske kraljice, stare čarobnice matrijarhata i gerilske vještice" kako bi napale i bacale čini na ljude u Wall Streetu. Sastanci članica organizacije *WITCH* počela su se održavati širom Amerike s ciljem priređivanja takvih gerilskih izvedbi, pri čemu su bacale uroke na Pat Nixon i *Boston Transit Authority* i održale sijelo u tvrtki *United Fruit Company*. Robin Morgan, jedna od pionirki te djelatnosti, kasnije je primijetila da su se sudionice tih prosvjeda "politički poistovjećivale s muškom ljevicom, a stilski s klaunskim protoanarhizmom skupina kao što su *yippiji*", no s obzirom na to da im se "svijest nije izdigla iznad vojničkih čizmi, nisu znale što točno rade, ni zašto."

Kasnije je velik dio te "protoanarhične" energije preusmjeren u djelatnost koja je bila izravnije politički i društveno obilježena, no tradicija feminističkog gerilskog kazališta nastavila je živjeti u, primjerice, učestaloj i dramatičnoj djelatnosti organizacije *Guerilla Girls*, čiji su plakati i izvedbe (pri čemu su žene nosile maske gorila) ukazivale na dominaciju muškaraca u umjetničkom svijetu New Yorka koja nije jenjala. Prvotno osnovane u New Yorku, *Guerilla Girls* nastavile su djelovati širom Amerike i Europe. Godine 2001. podigle su prašinu na dodjeli Oscara dijeleći naljepnice sa statističkim podacima o malobrojnosti režiserki nominiranih za Oscara te se taj projekt pretvorio u pothvat koji se ponavlja svake godine. (…)

POSTKOLONIJALNE PERSPEKTIVE Procvat teorije postkolonijalizma omogućio je nov uvid u kulturne i političke dimenzije performansa te se performans počeo prepoznavati u djelovanju hegemonijske političke moći kao i u, što je možda još važnije, u otporu tim moćima. Iznimno su velik utjecaj u razvoju tih uvida imali eseji koje je napisao Homi Bhabha, a koji su objavljeni kasnih osamdesetih i ranih devedesetih te 1994. sakupljeni u djelu *The Location of Culture*. Njegove rasprave o načinu na koji su se kolonizatori koristili stereotipima i osobito mimikrijom imaju velike sličnosti s pojmom mimikrije koji su kasnije razvili teoretičari performansa kao što je teoretičarka Elin Diamond. U eseju *Of Mimicry and Man,* koji je objavljen 1984, Bhaba tvrdi da je mimikrija kolonijalna strategija kojom se podređeni prisiljavaju na oponašanje kulturalnog izražavanja i obrazaca ponašanja kolonizatora. Njihov neizbježan neuspjeh u pokušaju da u potpunosti preuzmu to njima strano viđenje stvari dokaz je njihovih mana i inferiornosti. No ipak u toj kolonijalnoj reprezentaciji Bhabha otkriva "komični obrat", jer predstavljanje Drugog kao nerazvijenog ili nepotpunog sebe može također djelovati protiv procesa dominacije. Tu mogućnost stvara destabilizirajući karneval mimikrije i prijetnja "dvostruke optike, koja osporava autoritet razotkrivajući dvosmislenosti kolonijalnog diskursa." Sposobnost mimikrije da "iznutra" ospori djelovanje kolonijalizma pod upitnik su stavljale i postkolonijalna i feministička teorija, no to još ostaje važan i utjecajan koncept i strategija.

Druge su postkolonijalne teorije tragale za strategijama otpora hegemonijskom diskursu koje nisu njegov sastavni dio. Utjecajan primjer slična pristupa rad je Franka Gilroya, koji tvrdi da bi se oblik "utjelovljene subjektivnosti" koji se može pronaći u afroameričkoj glazbenoj kulturi mogao smatrati alternativom oblicima kolonijalne dominacije koja se uglavnom temelji na tekstu. On stoga pridaje pozornost proizvodnji i recepciji "zanemarenih oblika djelovanja koja proizvode značenje, kao što su mimeza, gesta, kineza i kostim" te takvim kulturnim izričajima kao što su "antifonija, montaža i dramaturgija." Taj pristup performansu kao "utjelovljenju subjektivnosti" u kulturalnim studijima ima iznenađujuće sličnosti s idejom performansa kao "utjelovljenja subjektivnosti" koju su u feminističkoj teoriji razvile teoretičarke poput Luce Irigaray i Julije Kristeve.

SPIDERWOMAN: MIMIKRIJA I PROTUMIMIKRIJA Utjecaj Elin Diamond i Homija Bhabhe vidi se i u analizi nekoliko izvedbi američkih Indijanki koje su se nazvale Spiderwoman, a koju je napravila Rebecca Schneider 1993. Schneider tvrdi da su se u svojim izvedbama, kao što je *Reverb-ber-ber-ations* (1990), Spiderwoman dosljedno služile anarhičnim moćima mimikrije u feminističke i postkolonijalne svrhe. (…)

U još složenijem "komičnom obratu", Schneider tvrdi da se Spiderwoman koriste i nečim što ona zove "protumimikrijom". Na primjer, u *Indian Love Call*, koji čini dio izvedbe *Sun, Moon, Feather* (1981), glumice indijanskog porijekla:

"Ne glume indijanske uloge – otrovne polugole ratnike koji pleše ili tamnopute indijanske princeze – one se prepiru oko toga koju će dopasti uloga dotjerane Jeanette MacDonald i tko će glumiti nepokolebljiva, uspravna kanadskog policajca Nelsona Eddyja. (…)" (Rebecca Schneider: "See the Big Show: Spiderwoman Theatre Doubling Back". U: Lynda Hart i Peggy Phelan, ur., *Acting Out: Feminist Performances*, 1993, str. 237)

PROTUMIMIKRIJA I KULTURALNA REPRESIJA Neki od najsloženijih i najizazovnijih etničkih performansa koji su nedavno izvedeni koristili su se mimikrijskim i protumimikrijskim strategijama kako bi se izravno pozabavili kulturalnim reprezentacijama i kazališnim prikazom etniciteta. Izvedba/instalacija *The Artifact Piece* (1987) Jamesa Lune, koja je dobila nagradu Bessie, postavljena je u muzeju *Museum of Man* u San Diegu te nudi ironičan komentar vlastitog etnografskog okružja te uloge tog okružja u kulturi. Luna izlaže samoga sebe time što mu je tijelo položeno na postolje te su na njemu označeni svi ožiljci koje je zadobio u tučnjavama kad je bio pijan. Na drugom su postolju njegova diploma, fotografije njegove djece, njegov policijski dosje i dokumenti o razvodu te predmeti koji se upotrebljavaju u suvremenim indijanskim ritualima. Natpisi kojima se ruga etnografskoj objektivnosti opisuju život modernih Indijanaca u kojem su sastanci alkoholičara zauzeli mjesto tradicionalnih rituala.

Sličan, no još složeniji izložak pripada ključnim primjerima kulturalnog performansa 1990-ih. To je dobro poznati *Two Undiscovered Amerindians Visit* (*Posjet dva neotkrivena američka Indijanca*) iz 1992. koji su osmislili Guillermo Gómez-Peña i Coco Fusco. Prvi se put izveo u Madridu i Londonu, zatim u Australiji i SAD-u, a naposljetku je pretvoren i u fascinantan dokumentarni film. Nadahnuti nekad popularnom europskom i sjevernoameričkom praksom izlaganja pripadnika predindustrijskih plemena iz Afrike, Azije te Amerike na sajmovima, predstavama i u cirkusima, Gómez-Peña i Fusco tri su dana izlagali same sebe u zlatnom kavezu pretvarajući se da su nedavno otkriveni Indijanci s otoka u Meksičkom zaljevu. Izvodili su "tradicionalne aktivnosti" kao što su izrada vudu-lutki, dizanje utega i gledanje televizije; hranili su ih sendvičima i voćem te su ih čuvari na uzicama izvodili na WC. Kao što je bio slučaj i s Lunom, natpisima su parodirali znanstvene informacije o "Indijancima" i njihovoj "indijanskoj kulturi". Na iznenađenje izvođača, mnogi su gledatelji izložbu shvatili ozbiljno i različito reagirali – dok su je neki prihvatili, drugi su se pobunili protiv nje te time doveli do postavljanja složenijih pitanja o kulturalnom tumačenju izloška nego što se očekivalo. (…)

Kulturalni performans je od 1990. do danas postao toliko raznovrstan i složen da se ne može navesti nijedan "tipičan" primjer, ali *Neotkriveni Indijanci*, osim što su jedan od najpoznatijih primjera, također prikazuju i jednu od ključnih preokupacija kulturalnog performansa. To je dinamika koja je prisutna kad se izvođač susretne s publikom koja se nalazi u određenom kulturnom i povijesnom kontekstu. U ranijoj politički angažiranoj umjetnosti performansa djelovanje izvođača bilo je ključno u odabiru, izlaganju i predstavljanju. Zaokretom umjetnosti performansa prema heterogenim uvjetima recepcije i razvojem teorijskog zanimanja za kulturalni kontakt pozornost se preusmjerila na međuodnos izvođača i publike u specifičnim povijesnim situacijama. Kao što Jill Nolan primjećuje, suvremeni izvođač mora prepoznati i komunicirati sa širokim spektrom "gledateljskih zajednica koje razdvaja klasa, rasa i ideologija."

COCO FUSCO I LATINOAMERIČKI PERFORMANS Dok je Gómez-Peña od početka uključen u aktivnosti performansa, Coco Fusco je bila nezavisna spisateljica i kustosica u New Yorku koju je kubansko porijeklo istovremeno zainteresiralo za kršenje granica i postkolonijalni performans i umjetnost. Nakon njezine suradnje s Gómez-Peñom Fusco se okrenula temama performansa koje stavljaju naglasak na iskustvo žena u latinoameričkim zemljama. Dalekosežno društveno spuštanje i kontrola ženskih tijela, a u nekim slučajevima i njihovo zatvaranje pa čak i pogubljivanje nagoviješta se u prikazima smrti i pogreba koje se može naći u tim izvedbama. U *Better Yet When Dead* (1997) izložena je nepomično ležeći u ukrašenu lijesu; u *Votos* (1999) pojavljuje se kao kataleptična mističarka; u svojem prvom performansu na Kubi, *El Ultimo Deseo* (1997), ponovno je izložena kao leš u ime ljudi koji umiru u egzilu, dok u *El Evento Suspendido* (2000) predstavlja zaboravljene i ugnjetavane dok piše pisma podrške zakopana do grudiju u okomitu položaju.

Osim što je bila umjetnica performansa, Coco Fusco također je doprinijela razvoju međunarodne svijesti o bogatoj tradiciji performansa moderne Latinske Amerike, Afrike te njima bliske tradicije eurocentričnog svijeta općenito. To je činila intervjuirajući vodeće umjetnike, pišući osvrte na performanse i iscrpne kritičke eseje. Njezine dvije zbirke eseja o latinoameričkom performansu i *Corpus Delecti*, zbirka eseja koju je uređivala u povodu programa latinoameričkog performansa koji je vodila u Londonu 1996. godine, učinile su je vodećom teoretičarkom i praktičarkom suvremenog međukulturalnog performansa.

Još jedan važan doprinos rastućem međunarodnom interesu i dokumentiranju latinoameričkog performansa rad je Diane Taylor, profesorice performansa na Sveučilištu u New Yorku. S Juanom Villegasom je 1994. uređivala veliku zbirku eseja na tu temu, *Negotiating Performance*, koja nije važna samo zbog svojeg geografskog dometa (od Argentine do Sjeverne Amerike), već i zbog opsega djelatnosti koje su autori eseja mogli obraditi zbog protejskog pojma "performans": javnu umjetnost, poput jumbo-plakata i živih instalacija; izvedbi predindustrijskih naroda, kao što su rituali suvremenih Maya; karneval; predstave transvestita i političke prosvjede kao što su argentinske *Madres de la Plaza de Mayo*. Na njujorškom je sveučilištu Taylor osnovala Institut za hemisferska istraživanja performansa i politike (*Institute for Hemispheric Research for Performance and Politics*) koji je sastavio digitalni arhiv, organizira seminare te povezuje istraživače, umjetnike i političke aktiviste širom Amerike putem interneta. (…)

Obujam interesa koji Institut navodi govori nam nešto o dometu suvremenih proučavanja performansa: performans i politika; osvajanje i kolonijalizam; sjećanje, zaboravljanje i otpor; globalizacija, migracija i javni prostor; spektakl religioznosti.

PRELAŽENJE GRANICA GUILLERMA GÓMEZ-PEÑE Posve je prikladno što su *Neotkriveni Indijanci* vjerojatno najpoznatiji primjer performansa devedesetih, ne samo zato što se dotiču tolikih ključnih pitanja performansa tog desetljeća – uključujući gledateljstvo i predstavljanje, turistički pogled i kulturno prisvajanje, kolonijalizam, rasizam i dinamiku kulturne interakcije – već zato što u njemu sudjeluju dva najpoznatija i najutjecajnija umjetnika performansa tog desetljeća. (…)

Gómez-Peña nije znao da izvodi "performans" kad je kao student meksičkog sveučilišta u 1970-ima simulirao napade na podzemnu željeznicu, prekidao javne sastanke apsurdnim pitanjima te se na javnim mjestima pojavljivao nag ili prerušen, no već je tada jasno uočio kakvu moć takvo djelovanje ima u osporavanju postojećih struktura. U Los Angelesu je 1981, nadahnut performansima skupine *Chicano ASCO* i ritualiziranim običajima kao što su svečanosti za Dan mrtvih, osnovao skupinu koja je izvodila performanse *Poyesis Genetica*, koja je u duhu 1980-ih težila "stvaranju međukulturalnog prostora u kojem bi se različite umjetničke i izvedbene tradicije kojoj pripadaju članovi skupine stapale i stavljale u opreku." Sredinom 1980-ih *Poyesis* su se razvili u *Border Arts Workshop* te izvodili performanse koji su bili usredotočeni na fizičku i kulturalnu granicu između Meksika i Amerike – što se provlačilo čitavim daljnjim radom Gómez-Peñe. Uz grupne performanse koji dotiču ili prelaze granicu, Gómez-Peña je 1988. stvorio Bordera Bruhu, lika koji je putovao Sjevernom Amerikom i Europom preispitujući granice "između kultura, zajednica, institucija te područja misli i djelovanja." Bordera Bruhu je 1990. zamijenio "Warior for Gringostroika", koji je i sam bio hibridan lik koji izražava složeno multikulturalno naslijeđe dviju Amerika koristeći se visokom tehnologijom i materijalima popularne kulture. Iako ti likovi imaju samo jedno ime, oni (kao i sam Gómez-Peña) utjelovljuju različite ličnosti koje nisu samo zamišljeni produžetak umjetnikove složene ličnosti, već su prije suptilne projekcije kulturalnih tipova i stereotipova koji odražavaju trenutačnu međukulturalnu politiku. "Ovisno o kontekstu", napomenuo je, "ja sam Chicano, Meksikanac, Latinoamerikanac ili Amerikanac u širem smislu riječi. Meksičko Drugo i Chicano Drugo neprestano se bore da me prisvoje ili odbace. Ali mislim da bi moj rad mogao biti koristan za obje strane jer ja prevodim. Prevodim kulture jednu u drugu" (citirano iz: C. Carr, *On Edge: Performance at the End of the Twentieth Century*, 1994, str. 1969).

Od 1990. do 1995. Gómez-Peña je surađivao s Coco Fusco na nizu projekata, od kojih su najpoznatiji *Neotkriveni Indijanci*. Drugi su važni performansi služili kao komentar na izlaganja kulturalnih artefakata u muzejima (*Year of the White Bear*, 1992) i na multinacionalne korporacije koje iskorištavaju etnički talent (*Mexarcane International*, 1994 – 1995). Tih je godina Gómez-Peña počeo surađivati i s Chicano performerom Robertom Sifuentesom. S Robertom i drugim suradnicima Gómez-Peña se sredinom 1990-ih okrenuo nizu projekata u kojima spaja svoj prijašnji interes za etnografsko izlaganje i javnim kulturalnim slikama s digitalnom tehnologijom. Zamolio je korisnike interneta da mu pomognu stvoriti "novog mitskog Meksikanca i Chicana '90-ih" te su uz pomoć tisuća ljudi koji su se odazvali pozivu Gómez-Peña i njegovi suradnici stvorili niz *etno-cyborga*, počevši s *El Mexterminatorom* 1995. U *BORDERscapeu 2000* raznim je *etno-cyborzima* pridodan i računalno obrađen glas. *Etno-cyborzi* također su se pojavili i u filmovima te na videozapisima, a proučava ih Lisa Wolford za svoju knjigu o etno-tehnološkoj umjetnosti koja će "na nov, multicentričan način progovarati o izvedbama", kao što su i Gómez-Peña i njegovi suradnici ponudili nov, multicentričan način izvođenja performansa.

MEĐUKULTURALNI PERFORMANS U GLOBALNOM KONTEKSTU Porast interesa za međukulturalni performans Sjeverne i Južne Amerike samo je dio porasta interesa za prekoračenja granica u performansu širom svijeta. Velik je dio interesa usredotočen na jugoistočnu Aziju gdje je kontakt između kultura i njihovo miješanje iznimno čudesno i složeno. Značajno je to što će se prve međunarodne konferencije o performansu izvan Sjeverne Amerike i Europe održati 2003. u Novom Zelandu i 2004. u Singapuru● (…)

S engleskoga prevela Monika Bregović

Ulomak poglavlja "Kulturalni performans" (Cultural performance) iz knjige *Performance: a critical introduction* (New York and London, Routledge, Taylor & Francis Group, 2004, drugo izdanje) Marvina Carlsona.

Oprema teksta redakcijska

ČEMU P.E.N?

PRVI DIO PRIPOMENA UZ IZBOR NOVOG PREDSJEDNIŠTVA P.E.N –A

ANTE ARMANINI

JAVNI UM. Tamo gdje je javni um postao mrtva, nepostojeća ili posve stupidna materija, tamo ga moramo i locirati kao mrtvačko stanje duha, a ne kao javnu činjenicu. Sve ostalo je samo dekoracija mrtvačkog stanja javnog duha.

JAVNI MIR. Prema nekim prijedlozima koji se čuju u javnosti zakonski valjalo bi urediti: da svaki istup javnog duha bude u skladu sa duhom zakonom. Međutim, u opisu je svake intelektualne radnje upravo ovo: funkcija je javnog duha da remeti javni red i mir. Jedino što nam kao javnicima duha sada preostaje: dati Saboru preporuku za hapšenje i sankcioniranje svakog istupa javnog duha kao remećenje javnog reda i mira. U ovom pravcu idu i oni mudri glasovi iz masovnih medija: da se intelektualci proglase samo nepostojećim duhovima ili duhovima koji ima pravo javnog glasovanja tek s onog drugog svijeta. Daleko je ostalo iza nas ono sjajno vrijeme kada je čak bila utvrđena tržna cijena mozga: dvije Deutsche marke po kilogramu. Jer ono što ne postoji, duh, nema nikakve cijene.

JAVNOST. Javnost sve više ima prizvuk skandalozne pojave ravne onoj stravi koju izaziva u očima javnih služnika, jer ništa više javne ustranove ne sablažnjava od pojava javnog duha, kao osvetničkog duha Hamletova Oca u ponoćnoj uri. Studenti koji pokazuju znakove buđenja iz duboka sna postaju zloglasni ili odviše glasni na javnim mjestima u očima odgovarajućih javnih služba za praćenje i hapšenje javnosti.

BEZ BOGA. Izjava jedne od opasnih udruga hrvatskih žena ispisala je javno je ovu rečenicu: "Bez Boga i bez gospodara!". Je li ova rečenica nužno ateistična i je li ona prkos prema vjeri, kao što štovani don Kustić tvrdi? Nije nužno. Žene u Hrvatskoj imaju pravo na ovaj stav i on nije nikakvo ateistično svetogrđe. Moguće je shvatiti ovu rečenicu i s onu stranu rasprave o religijama, recimo kao izjavu o socijalnom statusu žena, djece i staraca u Hrvatskoj.One, žene, doista jesu ugrožene skupine, one doista jesu najmizernije plaćeni sloj stanovnika, pa se izrečena "blasfemija" može tumačiti i kao izjava o svijesti žena o svojem jadnom socijalnom statusu: kada su pogođeni toliki slojevi normalnog radnog stanovništva, pogođene su svakako i žene, jer su pogođene njihove obitelji, njihova djeca i njihovi stari roditelji. Metafizički, moglo bi se reći da žene ne prosvjeduju protiv Boga nego protiv poslodavaca koji se igraju njihovim životima kao da su pravi bogovi. Krajnje metafizički, moglo bi se reći da žene iza jednog razbojničkog boga bogataša naziru jednu neizrecivu i strašnu bol, bol koju one ne mogu imenovati nego ovako kako su je imenovale imenima velikih naracija, imenima Boga i gospodara, odnosno Boga koji je bolno za njih stao na stranu gospodara ovog svijeta protiv njih, žena. Ovo otvara brojna i duboka pitanja, ali svakako nije nikakva pobuna protiv vjere nego je samo pokušaj fomuliranja svojeg, ženskog,bola glede vlastite neizvjesne sudbine.

— ŠUTNJA JE JEDINA PRAVA KATEDRALA DUHA, POSEBICE KAD NOVE KATEDRALE RASTU NA SMETIŠTIMA TOG ISTOG DUHA. —

ŽIVOST. U ovoj zemlji intelektualna živost je danas prava drskost, kao i svaka manifestacija bilo duha bilo života, postajući sve više jaki znak da je intelekt javnim institucijama i masovnim medijim samo opasna i eksplozivna materija ravna minskim poljima. Mudar prijedlog P.E.N-a mogao bi biti za hrvatski Sabor ovakav: da se uvedu na svim portama i javnim emisijama krajne sofisticirani detektori intelekta za pravodobno uklanjanje opasnih, otrovnih ili čak smrtonosnih materija u svezi s duhom ili kulturom.

SUDSTVO. O stanju neke države najbrži se sud donosi ako se pogledaju njeni sudovi: ako sudstvo ne funkcionira kao neovisno sudstvo nije moguće uopće govoriti o pravnoj državi, pa je "pravna država" u ovom slučaju kontradikcija u samom pojmu: ako je država, nema nikakve veze s pravom i obratno, a ako je pravo - nema nikakve sveze s državom, pa nam je država doista neodvisna u tom smislu da ne ovisi ni u kojem smislu o bilo kakvom, pa ni najminimalnijem pravu.

RAZBOJNIČKA UDRUGA. Sveti Augustin ima međutim neugodnu asocijaciju: u tom slučaju nije riječ ni o državi, nego samo o razbojničkoj udruzi.

EGZEKUCIJA. Ova nesretna i tragična poruka nekih opasnih ženskih udruga na našim tramwayima "Bez Boga, bez gospodara" stajala je samo jedan dan, a onda je anonimni egzekutor javnog duha pokazao tko je pravi Bog i pravi gospodar u Hrvatskoj! I tko sve moralno bdije nad našim ženama! Informacija je najhitnije zbrisana kao rukom Božjom s nebesa.

VEĆINA. Da gospodari u Hrvatskoj imaju sve jače sveze s Bogom, dokazom su ne samo žene nego i starci, djeca i nezaposleni, dakle statistička većina u Hrvatskoj koja postaje zanemariva manjina, kao što glasi logičan zaključak.

CRKVA. Crkva koja pokazuje karakterne crte prave nasilničke despocije u oblastima rada kojeg ne razumije ima malo ili nikako sveze s religijom, i ima jake zajedničke crte s određenim tipom države i ekonomije, prije svega one autoritarne. Reći i da je Crkva posljednja apsolutna monarhija jest zapravo podcjenjivanje monarhije. A sada kada se Crkva distancira od aktualnih parlamentarnih stranaka kao od "banditskih udruga", sumnja je da je i sama Crkva samo jedna od tih i takvih udruga za pljačkanje novca građana, dakle da je prava moralna "crkvotina", pa se distancira od drugih sličnih udruga sa stanovitim namjerama socijalne mimikrije u pravcu: mi nismo takva udruga.

ZAKON. Ali i Crkva je Zakon tamo gdje se svi zakoni vrte oko jednog: kako hibernirati javni duh.

"DUHOVNA OBNOVA". U ovome Crkva ima potporu dobrog dijela naših javnih institucija zaduženih za tzv."duhovnu obnovu", koja se očito sastoji u tome da se svaki neovisan duh najprije hibernira, pa onda se obnavlja taj isti hibernirani duh u kolektivnim manifestacijama u korist manifestirajućih kolektivnih duhova: držanjem koraka u duhu novih mentalno retardiranih redova u kojima vrijedi samo jedno metafizičko pravilo: "Neki dolaze i neki odlaze", kao u masovnoj struji nacionalno bezlično kondicioniranih zombija.

ŽENSKA BEZOČNOST. Dakle, takva intelektualna drskost i kulturna bezočnost nije se čula tijekom čitave naše tisućljetne kulture: da netko hoće, i to neke tzv." Žene", u Hrvatskoj živjeti i bez Boga i bez gospodara?! Nije ni čudno da je takvo geslo protumačeno smjesta kao citat iz Biblije Nečastivog, a prave tvoriteljice ove blasfemije svakako bi valjalo osuditi na javno spaljivanje u hrvatskom Saboru.

DEMOKRACIJA. Demokracija je vladavina koja ne priznaje gospodare, a najmanje one koji imaju još i Boga na svojoj strani.

TEOKRACIJA. Teokracija nikad i nikako ne može biti škola demokracija, kao ni vojska, božja ili ljudska.

Besplatno školovanje stvara izrazitu ovisnost, nemojte ni počinjati

BOLJI SVIJET. Militarna pak teokracija može tek sanjati o demokraciji na nekom drugom svijetu, boljem od ovoga u kojem se duše rađaju samo da se što prije otpreme na onaj bolji svijet.

GOSPODARI. Gospodari koji se pozivaju na Boga znaju na koga se pozivaju, jer nema veće vlasti od Božje, posebice kad je obožavaju oni koji vladaju.

NEZNANJE. Zajedno s društvom znanja kao da na sve strane raste i čudovišno neznanje: kao da svako znanje nosi svoje neznanje, kao što svako sunce baca svoje sjenke. Najnoviji studetski prosvjedi ukazuju upravo na ovu dimenziju tzv. "Bologne".

"DRAGI BOG". Čini se da "Dragi Bog" smeta samo onima perverznim ateističkim duhovima koji jedini kapital kulturne Europe vide u kritičkom i samokritičkom razumu! A taj je ionako sve više pravi fantom, čije će se fotografije vjerojatno jednog dana snimiti u Engleskoj ili u Americi samo netko od članova udruge ljubitelja fantoma.

ŠUTNJA. Šutnja je jedina prava katedrala duha, posebice kad nove katedrale rastu na smetištima tog istog duha.

MENTALNO SMEĆE. Dok ortodoksna stvarnost naših masovnih medija emitira takvu količinu mentalnog smeća i moralnog zagađenja, stvarnost katedrala ukazuje se kao prava rajska zbilja.

KATEDRALE. Između katedrala smeća i pravih katedrala pravim ateistima ostaju za izbor samo - prave katedrale.

QUASIMODO. Samo moralni Quasimodo može brkati katedrale i duh, masovnost i duh, javnost i masovnost.To je kao da brkamo instituciju vojske s institucijama obrazovanja i kulture.

"DOĐITE MENI MALENI" . Ako Crkva izjednačava grijeh pedofilije i pobačaj, onda ne vidi da pobačaji njenih vlastitih duhova uzrokom su neplodnosti tih istih duhova, pa nije ni čudno da takvi pobačaji duha postaju pedofilni: "Dođite meni maleni" može biti i poziv na seksualno pervertiranu sklonost u anđeoski zlatnim okvirima zemaljskog raja združenih duša.

MONARHIJA. Ako Crkva kao jedina apsolutna monarhija danas ima svoje zakone, onda mora imati i svoje suce, svoje krvnike i svoje doušnike, dok njena apsolutnost ostaje u protuslovlju s njenim nastojanjem da se modernizira. Jer se apsolutna monarhija nikako ne može ponašati po uzusima prosvijećene monarhije. Obustave rada nedjeljom samo potvrđuju apsolutni napor Crkve da se rad i život bilo čega podvrgne mrtvoj dogmi, pa i rad mislećih glava, koje ne misle u skladu s crkvenim dogmama.

KRIST. Krist je bio samo za Boga bez zemaljskih gospodara i zato je osuđen na križ, kao zadnji razbojnik.

IMPERIJALNI ZADASI. Prije i poslije Krista religije svoje socijalne programe pune prije svega svojim nečistim i moralno problematičnim imperijalnim snovima. I što ako su rimski robovlasnici samo zamijenjeni dušebrižnicima, koji kroz kontrolu duše daleko bolje kontroliraju tijela duša koje su im predane na brigu!?

POBAČAJ. Pobačaj i pedofilija su dvije strane istog grijeha protiv Duha Svetog i samo neplodni duhovi ne vide ovu temeljnu jednakost, stav je Crkve kao najvećeg autoriteta za intelektualne pobačaje i pedofilijske izlete u sam pakao.

JAVNE SFERE. Javne afere se uglavnom mogu svesti na jedini njihov pravi smisao, na njihove patogene učinke na javan duh, a taj se ne može javno iskazati, jer cenzura u nama jača je od svih izvanjskih cenzura oko nas. Javne afere i pravi javni skandali mogu se legalno iskazati tek aludirajućim iskazom bez ikakva traga prava na javnost, dakle aluzijama bez prava na javnost i, djelomice, bez prava na umnost.

BLAKE. Parafrazirajući velikog Williama Blakea: samo Bog, Pop i Kralj grade od naše bijede svoje sjajne dvorove.

PISCI. Estetsko je u položaju životinje koja se hrani hranom zločina, kao da najprije svako zrno etike mora biti pretvoreno u prah da bi cvjetala estetička šuma. Mali pisci i mali narodi čak od ovog mogu napraviti veliku religiju. Kad je riječ o životinjama, ne vrijeđajmo životinju prije svega oni u nama.

EKONOMIJA PAKLA. Za mnoge je religija samo zlatna guska koja nosi zlatna jaja:ako se ekonomizira pod paskom pakla, Crkva mora biti najveći ekonomist tog istog paklenog duha. Za života, naravno.

PUSTINJA. U ovoj pustinji naizgled samo mrtvih slova samo osjetljivi i budan čitatelj je deva koja i nas i sebe može prenijeti preko svake doslovnosti i preko svake smrti.

LES FLEURS DU MAL. Baudelaireovi "cvjetovi zla" kao da su više otrov i morala i duha nekog društva, nego cvijeće u očima doslovnih duhova.

ZNANJE. Znanje ima svoju ponore, svoje suce i svoje egzekutore, posebice tamo gdje je ono samo vršni ili egzekutivni dio neke velike moći.

KNJIGE. Knjige, pa i Biblija, ne daju život nego siju smrt i užas, ako nisu knjige za čitanje slobodnim Božjim duhovima.

BIBLIJA. Svatko piše svoju Bibliju, to je književnost za sve, ali ne i za svakoga. Što ako jednu jedinu knjigu života netko zamijeni, kao nekom strašnom snu, nekom drugom knjigom!?

DOGMA. Dogma doslovce usmrćuje duh na stratištu mrtvačkog slova na papiru.

ISTINA.Ako je znanje sve veća moć, pitanje je koliko je blisko skromnim navikama istine.

SUNCE. Čak i sunce umire od žeđi, ako ne gleda u nečije lice.

ISKRA. Iskra je ono što ostaje od intelekta kada se sukobi sa čelikom krvničke sjekire. Iskrenost zato često dolazi kao sekularna varijanta Posljednjeg Suda.

Međutim, od iskre do iskrenosti otvara se o čitava jedna mala vječnost.

SLOBODA. Ovo "oslobođenje od glave" radikalno iskazuje svoje javne posljedice, posebice ako se trijumfalno i javno iskazuje kao: prava i velika sloboda.

ODRICANJE. Zašto ne uvesti posebne dane najveće slobode kada ćemo se učiti da se odričemo slobode upravo zbog njene veličine, težine i sjaja!?

DRŽAVA. Svaka država mora imati svoju religiju, što je toliko istina,da čak ako i nema religije onda valja uvesti religiju same države.

ZLATNO TELE. Zlatno tele je najveća religija većine religija, ali uvijek tako da se tele komada i dijeli svima dioničarima D.d. Zlatno tele. Tvarna ili zlatna raskoš religija koje propovijedaju siromaštvo i odricanje od svih blaga ovog svijeta.

DEZINFORMACIJA.Dezinformacija je najdublji dio svake informacije: ona je in – formacija rođena za loše ili nikako intelektualno probuđenu publiku. Poplava informacija najčešće je uvod u totalitarnu istinu dezinformacije.

ŽRTVE. Jasnije rečeno,intelekt i pisci su na strani žrtava ili nisu vrijedni jedne jedine riječi. Jer su u suprotnom slučaju samo ogavni primjerci: verbalnog smeća.

SONTAGOVA. Susan Sontag koja upozorava da su većina pisaca ono što jesu: "sluge države i sluge neke moćne ideologije" ili pak "opaki propagatori zlih ideja". Ali sluge države počinju svoju slugerinjsku ulogu anđeoski nevino, počinje općom depolitizacijom svog pisanja, a što ih oslobađa tereta neugodne savjesti. I depolitizacija je oblik sljeparske politike, kao što je odsustajanje od etike u politici oblik sljeparske etičnosti koja inzistira samo na privatnoj "dobroti".

SAVJEST. "Mirna savjest" samo je najčešće ime za mrtvu savjest.

NOVAC I DUŠE. Sa stajališta prljava novca i prljavih duša nema nikakve razlike između zadnje životinje i prvog mudraca u biblijskom smislu ove riječi .

UNIŠTAVANJE. Istodobna nazočnost onog što Foucault naziva unutar istih političkih struktura "užasnih strojeva za uništavanje ljudi" i "institucija posvećenih zaštiti individualnih života", možda je samo u prvi mah zbunjujuća, ali već slijedeći tren se ukazuje da retorika ljudskih prava može lako poslužiti pravdanju i legalizaciji "tih istih užasnih strojeva za uništavanje života". Kafka je bio u ovom smislu prorok. /G.Agamben/ A nije čak više riječ ni o doslovičnom ratu nego o primjerice: državnim cestama kao stratištima koja odnose više života nego neki manji lokalni ratovi, a da o zagađenju voda i zemlje u dugoročnom smislu i ne govorimo. Država se nikad nije bolje držala nego onog trena kada su joj anarhisti i Marx dosudili i brzu smrt i vječno odumiranje u isti mah. Danas ona, država, veselo cvjeta na groblju anarhizma i marksizma, kao i na grobljima milijuna svojih nevinih žrtva koje su vjerovale u nju kao u novu religiju. Bleiburg nije slučaj jedne ratne države nego je zakon svake današnje i buduće moderne države, a nažalost, to je ono što ne vide današnji tzv. "državotvorovi"!

KNJIGE. Knjige pred kojima se čitatelji moraju skrivati, kao pred kugom ili navalom rojeva pustinjskih muha, takve knjige vrlo često se hvale kao prava poplava duha, kao da poplava duha nije isto tako opasna kao i suša te iste "duševne mane" s neba.

P.E.N: Čemu P.E.N!? Jer sve ove paklene teme nemaju nikakve sveze s hrvatskim P.E.N –om, koji očito živi u najboljem od svih postojećih svjetova●

U sljedećem broju najavljujemo nastavak započetog pojmovnika...

ORGANIZACIJSKI ODBOR
7. FESTIVALA PRVIH
Tema: Besplatno obrazovanje

Zagreb, 19. svibnja 2009

DODJELA NAGRADE 7. FESTIVALA PRVIH

Organizacijski odbor 7. festivala prvih u sastavu: Matija Iviček Đebo, Mladen Šimić, Tea Vidović, Biljana Lalić, Josip Ivanović , Monika Drahotuski, Mateja Bartolović i Jordan Bićanić, jednoglasno su odlučili da se glavna nagrada 7. festivala prvih u iznosu od 7000 kn Dodjeli Nezavisnoj studentskoj inicijativi za najbolji rad pod nazivom Blokada.

Obrazloženje:
Blokadu smatramo najboljim radom jer je do sada uspjela najiscrpnije opisati kroz različite aktivnosti i akcije temu 7. festivala prvih, a to je besplatno obrazovanje.

IZ ZATVORA NA ULICE

Javni prostor – javna debata

RAD UMJETNICA SA ŽENAMA OVISNICAMA O DROGAMA KOJE SE NALAZE U ZATVORIMA SUSTAVNO SE PROVODI OD 2003. DO DANAS U NEKOLIKO EUROPSKIH ZEMALJA

IVANA BOROVNJAK

Socijalno angažirani umjetnički projekt *This Baby Doll Will Be a Junkie* u Zagrebu

Krajem travnja u javnim prostorima Grada Zagreba održana je umjetnička akcija *THIS BABY DOLL WILL BE A JUNKIE [TBDWBAJ]*. Riječ je o specifičnoj autorskoj koncepciji nizozemske umjetnice Ulrike Möntmann. Möntmann je svoj rad započela u njemačkom zatvoru u Vechti, gdje je na poziv ravnatelja zatvora izložila nekoliko skulptura. Po boravku u zatvoru sa ženama ovisnicama o drogama zaključila je kako je više zanima reverzibilni proces – u kojem umjetničko djelo nastaje u zatvoru i kao takvo izlazi iz izolirana prostora u kulturni i javni prostor grada, pritom postavljajući pitanja od društvene važnosti.

Naslov projekta *THIS BABY DOLL WILL BE A JUNKIE* sugerira da je pitanje ovisnosti pitanje sudbine ili pitanje prijetećeg proročanstva novom ljudskom životu. Istovremeno, naslov negira postojanje individualne autonomije utemeljene na ideji o jednakim životnim šansama za sve, kao i pravo na fizičko i mentalno samoodređenje individue. Pitanje koje se postavlja je također u koliziji s općeprihvaćenim stavom javnosti da ovisnost proizlazi iz osobne slabosti pojedinca. Javnost sebi često uzima za pravo krivnju pripisati kolektivno, pretpostavljajući pritom da ovisnost proizlazi iz nedostatka samokontrole, a ovisnika smatra potpuno odgovornim za posljedice vlastite ovisnosti. Osnovna razlika između muškaraca i žena ovisnica, djelomično i društveno uvjetovana, proizlazi iz činjenice da žene ovisnice neupitno prihvaćaju krivnju za svoju ovisnost i ne transferiraju odgovornost za vlastito ponašanje na vanjske okolnosti.

Taj okvir za projekt razvio se postupno u dobro razrađen umjetnički koncept, koji umjetnica sustavno provodi od 2003. do danas u nekoliko europskih zemalja: Njemačka (Vechta-Unna, 03-05), Nizozemska (Amsterdam, 06-07), Švicarska (Hindelbank, 07-09), Austrija (Beč 07-09) i Hrvatska (Požega-Zagreb, 08-09) i koji se odvija na nekoliko razina, odnosno u nekoliko životnih prostora: izolirani prostor – zatvor, kulturni prostor – kulturna institucija, javni prostor – grad, virtualni prostor – www.thisbabydollwillbeajunkie.com.

IZOLIRANI PROSTOR – ŽENSKA KAZNIONICA U POŽEGI, STUDENI 2008. *Cilj dvotjedne radionice jest pozitivno stimulirati žene ovisnice na predan volonterski rad vezan uz osobne životne priče, u namjeri da ih takav rad učini sretnijim.*

Hrvatski dio projekta započeo je prije točno godinu dana kada sam se osobno zainteresirala za projekt *TBDWBAJ* i uputila prvu zamolbu Ministarstvu pravosuđa RH za realizaciju projekta u jedinoj Ženskoj kaznionici u Požegi. Čitav proces od zamolbe do realizacije projekta, u usporedbi s ostalim europskim zemljama, trajao je začuđujuće kratko. Nisam sigurna može li se ta činjenica pripisati otvorenosti našeg zatvorskog sustava umjetničkim projektima. Prije bih rekla, poučena iskustvom rada u zatvoru, kako je riječ o otvorenosti prema bilo kojoj vrsti *edukativnog* programa, tim više ako on dolazi iz EU (ne treba posebno objašnjavati što provedba jednog takva projekta znači za neku hrvatsku državnu instituciju). Zainteresiranost žena zatvorenica za projekt bila je iznimna – od njih 22 čak 19 je izrazilo želju za sudjelovanjem. Najdomljiviji dio projekta u zatvoru bio je pristup radu i uspostavljanje komunikacije sa zatvorenicama, koji je tekao začuđujuće lagano i otvoreno. Dvotjedna radionica odvijala se na nekoliko nivoa, a rezultirala je izradom porculanskih lutaka i osobnih biografija ovisnica.

TEORETSKI DIO/TEKST Teoretski dio rada zahtijevao je najveću koncentraciju i angažman svih sudionica. Služeći se tzv. *hladnim matrixom* – predloškom koji se sastoji od općih (obitelj, zdravlje, sreća, novac, nasilje obrazovanje...) i specifičnih (majka, otac, dijete, roditeljski dom, privrženost, ljubav, iskorištavanje, prijateljstvo, bolest...) pojmova – cilj je bio zabilježiti gole činjenice iz svake od biografija žena. Zatvorenice su iz tih činjenica formulirale rečenice vezane za ključne godine svoga života te ih potom ponaosob izgovarale i snimale.

PRAKTIČNI DIO/IMAGE Praktični dio obuhvaćao je izradu porculanskih lutaka, koje služe kao *nositelji* zvuka biografijama. Produkcija lutaka sastoji se od lijevanja dijelova lutkina tijela u kalupe, obrade materijala i pečenja na visokoj temperaturi. Posebnom tehnikom izrađuju se portreti žena, koji se pretvoreni u transfere apliciraju na lica lutaka. Tako svaka lutka osim specifične izgovorene rečenice ima i drugačije crte lica. Na poleđini svake lutke ugraviran je pseudonim ovisnice koja ju je izradila, s godinom njezina rođenja.

TON – GLAS Snimljene rečenice iz biografija zatvorenica ugrađuju se u lutke kao audiomoduli koji reagiraju na pokretanje lutke. Ako je lutka polegnuta, ne događa se ništa. Po podizanju ona izgovara pojedinačno rečenice iz ovisničine biografije.

MJESTO Zatvorenice biraju fiktivna ili stvarna mjesta vezana za svoje živote. Lutke se po *povratku* u javni prostor *(po)ostavljaju* na istim lokacijama (*drop off places*) (zagrebačke lokacije bile su predodređene biografijom Pije Herc iz Zagreba).

Svima dostupno obrazovanje ozbiljno šteti vama i drugima oko vas

Kulturni prostor – Galerija SC, 27 – 30. travnja 2009.

Izolirani prostor – Ženska kaznionica u Požegi, studeni 2008.

Javni prostor
– javna intervencija/drop off: 27. travnja 2009.

JAVNI PROSTOR – JAVNA INTERVENCIJA/ DROP OFF: 27. TRAVNJA 2009. *Drop off* ((p)ostavljanje) lutaka u javnim prostorima grada jest važna komponenta radnog procesa jer označava prijelaz objekta (lutaka) iz *izoliranog* u *kulturni* i *javni prostor*. Tim se postupkom postavljaju pitanja pozicije autora, kontekstualnog i kulturnog značenja i odgovornosti pojedinca.

— ZAINTERESIRANOST ŽENA ZATVORENICA ZA PROJEKT BILA JE IZNIMNA – OD NJIH 22 ČAK 19 JE IZRAZILO ŽELJU ZA SUDJELOVANJEM. NAJDOMLJIVIJI DIO PROJEKTA U ZATVORU BIO JE PRISTUP RADU I USPOSTAVLJANJE KOMUNIKACIJE SA ZATVORENICAMA, KOJI JE TEKAO ZAČUĐUJUĆE LAGANO I OTVORENO —

Prije otvorenja izložbe u Galeriji SC nekolicina predstavnika hrvatskog javnog života sudjelovala je u (p)ostavljanju lutaka izrađenih u Požegi u prostorima Grada Zagreba. Organizirani taksiji u koloni zastajali su i skupljali parove ljudi s lutkama koje su odvožene na lokacije prethodno određene biografijom Pije Herc. Lutke su potom ostavljene u javnim prostorima grada i prepuštene sudbini, kako bi ih pronašao netko od slučajnih prolaznika ili drugih ovisnika vezanih za mjesto koje je nekada pripadalo životu ovisnice. Nalaznik lutku može uzeti i brinuti se za nju. Ukoliko nalaznik uništi lutku, smatrat će se da je to njezina sudbina. Sve lutke sadrže kod, specifičnu informaciju o pojedinoj osobnosti, i tag koji sadrži link na web-stranicu *TBDWBAJ*. U nastavku šire značenje ove socijalne intervencije bilo je izloženo i o njemu se diskutiralo s publikom uz prisutnost medija u Galeriji SC u Zagrebu, gdje su nastale lutke bile izložene široj javnosti.

JAVNI PROSTOR – JAVNA DEBATA Po povratku sudionika akcije u prostorima Galerije SC održana je javna rasprava koju je moderirala novinarka Nataša Škaričić i na kojoj su sudjelovali: Vesna Babić, Barbara Blasin, Iva Kovač, Kristina Leko, Ljubica Matijević-Vrsaljko, Željko Mavrović, Slavko Sakoman, Sanja Sarnavka, Benjamin Perasović, Robert Torre i Maja Vučić. Inicijalno je namjera te rasprave bila da posluži kao rezime projekta – svojevrsna platforma na kojoj bi socijalno angažirani umjetnici i stručnjaci vezani za problematiku ovisnosti raspravljali o učinkovitosti i legitimnosti intervencije u društvo sredstvima umjetničkog djelovanja. Rasprava je, naprotiv, otišla u potpuno suprotnom smjeru te je, nažalost, zadana tematika u jednom trenutku postala marginalizirana, a mišljenja pozvanih socijalno angažiranih umjetnica (B. Blasin, I. Kovač, K. Leko) stavljena u drugi plan – iako je većina publike najviše reagirala baš na taj dio rasprave. S druge strane pak, ta činjenica još jednom potvrđuje stanje neriješenosti bazičnih zakonodavnih pitanja u Hrvatskoj, pa otud vjerojatno i potreba da se o problemu ovisnosti razgovara isključivo kroz tu prizmu. Ono što je u zapadnoeuropskim zemljama polazišna točka jedne rasprave, u Hrvatskoj je još predmet rasprave, što i opet služi kao indikator trenutna stanja u kojem je umjetnost, nažalost, u zadnjem planu. I sudionike i publiku je, čini se, najviše zanimalo gdje i kako su svoje sudbine završile porculanske lutke – što dakako izlazi izvan okvira umjetničke želje za kontrolom. To je oprostivo ljudima koji sudjeluju u akciji i prirodno su znatiželjni, ali pak neoprostivo nekolicini novinara, koji su pokazali interes uglavnom za mjesta postavljanja lutaka poznatih osoba te tako senzacionalistički pristupili umjetničkoj koncepciji bez ikakva razumijevanja.

KULTURNI PROSTOR – GALERIJA SC, 27 – 30. TRAVNJA 2009. Monotoni redovi lutaka iz nekoliko europskih zemalja bili su izloženi u prostoru galerije i *povjereni* stanovništvu na čuvanje za vrijeme trajanja izložbe pod naslovom *Ljudski park*. Kako projekt službeno nije dobio podršku ni Ministarstva kulture ni Grada Zagreba pod izgovorom da se ne radi o umjetničkom radu, nego radu, teško je povjerovati, koji spada u domenu Ministarstva zdravstva, tako je izložba održana u Galeriji SC izvan službenog programa trajala samo tri dana. Na kraju je to bio dobar izbor, jer je i izložba u duhu projekta gotovo gerilski osvanula odmah nakon akcije ostavljanja lutaka, i ubrzo nestala s lica mjesta.

VIRTUALNI PROSTOR – WWW.THISBABYDOLLWILLBEAJUNKIE.COM Nakon nestanka iz javnog prostora serije lutaka nastavljaju svoj život u virtualnom prostoru. Web-stranica služi kao arhiv projekta, a njezin je rezultat prikaz *Outcast-Registration* (društvenih izopćenica) europskih društava. Web-stranica ima za cilj izložiti javnosti drugu stranu europskih kulturoloških, političkih i socijalnih sličnosti i razlika.

USPJEŠNOST SOCIJALNO ANGAŽIRANOG PROJEKTA? Završetak projekta donio je olakšanje i novi entuzijazam za provođenjem sljedećeg na Islandu, ali je donio i malu gorčinu nakon postavljenih novinarskih pitanja, koja se nisu ticala prirode umjetničkog djela, nego isključivo uloge poznatih ličnosti u *drop off-u*, zatim pitanja o točnim motivima umjetnice za provedbom projekta – kao da oni ne mogu biti altruistični ili kreativne prirode, nego vjerojatno zakukuljeni u mutnu prošlost vezanu uz drogu.

Rezultat projekta, rekla bih, očituje se u vidljivoj paradoksalnosti našega sistema, koji za uvjet provedbe projekta nije postavljao nikakva ograničenja, čak štoviše prikazao se izrazito demokratičnim i otvorenim za novo, a s druge strane pak ukazao na potpuno nerazumijevanje javnosti za problematiku, koja se očitovala u konstantnu propitivanju smisla projekta. Sve zajedno dovelo me do zaključka kako je ipak bila riječ samo o ornamentici bez razumijevanja problematike. Voljela bih da mogu povjerovati jednom od sudionika debate, koji je istaknuo da je kriterij uspješnosti projekta potaknuti makar i jednu osobu na razmišljanje – čini se kako je to i jedini kriterij uspješnosti nekog socijalno angažiranog projekta u Hrvatskoj●

THIS BABY DOLL WILL BE A JUNKIE je kolekcija životnih priča nastalih u zatvoru. Projekt se realizira u formi audio-vizualnog zapisa, portreta i usporedbi života žena ovisnica o drogama unutar Europe. Istraživanje na koncu vodi do mogućnosti analize i komparacije različitih životnih uvjeta, socijalnih, kulturnih i političkih aspekata pojedinog društva. Dokumentacija proizašla iz rada nikada ne uzima za cilj emocionalni angažman ili razbijanje predrasuda. Ona ostaje u sferi kliničke trezvenosti, odvojenosti od sadržaja i vjerodostojnosti.

MUŽJAČKA STVAR IZMEĐU ČOVJEKA I RIJEKE

TRANSMEDIJALNI performance KAO REKREACIJA PERFORMATIVNOG POVIJESNOG DOGAĐAJA SNAŽNE POLTIČKE PORUKE

Privremeni iregularni spomenik Dalibora Martinisa *Savski Jang Ce Projekt, *Data Recovery*, 1966/2009. u programu *Subversive Film Festivala*, Savski most/Sava, Zagreb, 14. svibnja 2009.

BORIS GREINER

Savski Jang Ce Projekt *je transmedijalni performance koji vraća u stvarnost originalni, ne manje performativni događaj iz 1966. 16. srpnja te godine Mao Ce Tung je preplivao rijeku Jang Ce, dan kasnije snimke tog poduhvata obišle su svijet.*

"Ljudi kažu, Jang Ce je velika rijeka. Velika jest, ali ne i strašna. Nije li imperijalistička Amerika velika? Izazvali smo ju i što se dogodilo? Ništa! Ima stvari na tom svijetu koje su velike ali ne i strašne."

/*Data recovery *je postupak djelomičnog povrata izgubljenih podataka iz memorije bez konteksta koji im je do gubitka davao pozitivni, informacijski, društveni ili drugi smisao. Kao i kod gubitka podataka u kompjuteru koje je katkada moguće spasiti tek fragmentarno i raspršene izvan originalnih datoteka, ovaj postupak je pokušaj povrata djelića akcije, događaja ili situacije koji su nestali u našem sveopćem* memory loss-*u.* (D. M.)

Dana 14. svibnja u večernjim satima Dalibor Martinis je preplivao Savu. (Pitam se treba li ovaj podatak uopće i uvrstiti u tekst.)

Sve do kraja 50-ih godina prošlog stoljeća rijeka Sava bila je južna granica Zagreba. Na mjestu Martinisova prepliva bilo je gradsko kupalište (sredinom 90-ih izgorjelo i eliminirano). Drugu, uglavnom nenastanjenu obalu građani su nazivali Afrika, pa kad bi koji odvažniji mladić preplivao rijeku, na drugoj bi strani počeo skakati i urlati kao Johnny Weismuller. Gdjekad bi se dogovorila i nogometna utakmica pa bi igrali ovi iz grada protiv Afrikanaca.

"Postoji priča da je Tito bio gore u restoranu nebodera na Jelačićevu trgu i gledajući prema Savi rekao Holjevcu: 'Veco, zašto ti ne bi prešao s izgradnjom preko Save?' Krajem 50-ih Holjevac me pozvao, budući sam se već počeo baviti stambenom izgradnjom, u Ured za izgradnju grada u Savskoj 1. Direktor, tehničar Boltižar, pitao me: 'Jel' možeš hitno napraviti nešto preko Save?' Mjesto je bilo Trnsko. U to sam vrijeme gradio stambeno-trgovačku zgradu u Ogulinu. I iz dijela te zgrade nastao je prvi tip stambenog bloka." (Iz razgovora s Ivanom Bartolićem, *Kvartal*, 15. prosinca 2007)

Termin – plivati preko Save – u lokalnom je kontekstu odavno izgubio famu mladenačkog dokazivanja, pa je čak i ono, kasnije mu dodijeljeno značenje apsurdna, besmislena postupka u međuvremenu potpuno palo u zaborav. Kao što je i iz svijesti građana posve nestala ideja o Savi kao crti koja simbolično razdvaja neku maglovitu nacionalnu misao utjelovljenu u građanštini stare jezgre od socijalističkih aluvija 'suvremene' izgradnje. Iz današnje perspektive, kad polako ali sigurno blijede emocionalni naboji spram pojedinih povijesnih etapa, Martinis iz arhive vadi taj termin, sa svim njegovim konotacijama, duhovito ga autorski reciklira i s prisutnim sociološkim prizvukom uključuje u svoj opus.

Na univerzalnoj pozornici, osim referentnog Mao Ce Tungova pothvata, upisan je i sličan potez mladog Che Guevare, koji je po noći preplivao neku veliku južnoameričku rijeku da bi svoj rođendan proslavio s izoliranom enklavom oboljelih od gube. Romantičan i plemenit potez, tada tek budućeg revolucionara, imao je ishodište u njegovu empatijskom porivu spram uočene nepravde, dočim je isti čin vremešna komunističkog ideologa bio vođen racionalnim, političkim razlozima. Pedantni će tumačitelj i ovdje, na mediju rijeke, odnosno njena prepliva, ponovno prepoznati visok stupanj korelacije između biološke dobi i klasičnog obrasca razvoja revolucionarne ideje na izvedbenom planu.

(Iako mora se priznati kako se stvar između čovjeka i rijeke uglavnom događa unutar mužjačkog sustava vrijednosti.)

Svijest o svemu tome Martinis sažima izjavom: *Za Mao Ce Tunga kao i za mene plivanje preko rijeke znači demonstrativan čin iza kojeg stoji ista želja – da se javno dokažemo kao još uvijek potentni vođe svojih životnih projekata*. U tom je duhovitom statementu moguće naslutiti bitnu dimenziju *Savske Jang* Ce akcije.

Jer što zapravo stoji iza te manifestno naglašene izjave?

Identificirajući se s Mao Ce Tungom, Martinis govori u njihovo zajedničko ime, postaje glasnogovornik njihove družbe (ili pak svojevrsna pokreta kojeg su zasada jedini potvrđeni pripadnici njih dvojica) i otvoreno priznaje što ih motivira. Imputirajući Maou taj muški, prirodni poriv koji ovaj mistificira zamatajući ga u ideološko odijelo, ironizira njegovu povijesnu nedodirljivost. Obojica, sada svedena na mjeru čovjeka, konkretno pojedinaca koje su životni postupci već doveli do određenih, javno razvidnih pozicija, izjednačena izlaze pred opći sud. Upravo precizno izabranim određenjem Martinis između redova sugerira specifičan nazivnik, ili kriterij, prema kojem se njihovi, ali i svačiji, postupci dovode u istu ravan – vlastitih životnih projekata.

U Martinisovu je slučaju to umjetnička djelatnost, a u Ce Tungovu promjena svijeta. Iz čega proizlazi da je ideja o promjeni svijeta također osoban životni projekt, da je ostvarenje subjektivne projekcije vrijednosnog sustava, materijalizacija iracionalna doživljaja za koji je vlastita perspektiva apsolutan kriterij, istovjetno autorskom, kreativnu postupku. Za uspjeh u oba slučaja važna je suživljenost, stopljenost sa svojom temom, dosljedno postupanje u skladu s vlastitim načelima, izjednačavanje općih postavki s osobnim tumačenjem – postotak izjednačenosti čovjeka s njegovom privatnom istinom upravo je proporcionalan proglašavanju te istine univerzalnom. No dok se jedan time koristi u smislu širenja individualnog prostora prenesena postojanja ili metaforičke preslike stvarnosti, drugi (svojoj, sad već privatnoj) milijardi kao opće diktira svoje tumačenje. I slijedom toga, dok prvi kao jedina žrtva svoje eventualne zablude može biti samo on sam, drugi, ostvarujući svoj cilj…

Ovdje se, naravno, uopće ne radi o ideološkom predznaku, Martinis ne valorizira niti kritizira nego dosljedno primjenjuje *data recovery* načelo na kontekst što proizlazi iz tematskog okvira *Subversive film festivala*. Svoj princip, međutim, upotrebljava kao inicijalnu kapsulu jer izvađeni povijesni fragment ipak konotira ondašnju cjelokupnost. Njime se, istodobno, služi i kao reflektirajućim tijelom u kojem se odražava sadašnjost.

Replicira Maovoj izjavi ismijavajući njenu frazičnost na koju odgovara istom mjerom – *dok je Mao Ce Tung simbolički iskoristio prirodu kako bi zauvijek promijenio društvo, D. M. će simbolički iskoristiti društvo kako bi nakratko promijenio prirodu.*

— MAO SVOJIM ČINOM IZAZIVA IMPERIJALISTIČKU AMERIKU, IZA NJEGA STOJI IZVJESNA LETALNOST, PRIJETNJA GLOBALNOG RATA —

Mao svojim činom izaziva imperijalističku Ameriku, slika njegove akcije u trenu je obišla svijet. Iza njegovih riječi stoji vrlo izvjesna letalnost, prijetnja globalnog rata. Mao se ne šali, vlada milijardom ljudi. Nasuprot tomu Martinisov je potez potpuno benigan – nakratko je promijenio prirodu time što je nekoliko minuta boravio u rijeci, apsurdan – ispod tri mosta pliva preko Save, on se šali – radi predstavu za publiku na mostu. Pojam 'imperijalističke Amerike' jest *ad acta*, novi su odnosi na sceni. Prema njima se D. M. odnosi simbolički se koristeći njihovim oružjem. Znalački barata odgovarajućim medijskim instrumentarijem, kao i ugledom koji posjeduje, te uspijeva učiniti da ono što su jučer radili anonimni kupači iz zabave danas postane medijska atrakcija koju iz svih uglova snimaju brojne kamere i fotoreporteri. Netom po pristanku na drugu obalu, još u ronilačkom odijelu i s nogama u vodi, održava press-konferenciju. O tom događaju sutradan izvješćuju sve novine. Na taj način i u toj dimenziji primjenjuje svoj klasični pristup: preuzimajući ulogu, konkretnim primjerom reflektira društveni fenomen.

I na kraju, već 'poslovično' vrlo dotjerana ikonografija, to jest vizualni identitet Martinisovih nastupa, gotovo usput, mnogo toga govori. Crvena pozadina, naravno. Zatim njegovo lice, polufrontalno, kadar malo odozdo, parodira perspektivu portretiranja vođa narodnih masa. (Iako, fotografija asocira i na onu slavnu Lindbergovu, s obzirom na to da raširenu kraj ronilačke kape i plivačke naočale podsjećaju na nekadašnju pilotsku opremu, a i licem Dalibor malo vuče na Charlesa, koji slavu također ostvaruje prelaskom s jedne obale na drugu.) No ironijski moment koji demistificira herojsku pozu jest informacija o pojedinim elementima opreme, stoga njegovu bistu doživljavam kao lutku iz konfekcijskog magazina s istaknutim cijenama pojedinih artikala. Kao kad bi išla crta od zvijezde na Ce Tungovoj kapi kraj koje bi pisalo: 24-karatno zlato s 80-karatnim rubisom (*Made in China*)●

Besplatno školovanje može izazvati polagano i bolno učenje

FULVIO TOMIZZA, TEN YEARS AFTER

VJEČNO PRIVREMENI ZAMIŠLJAJ

PREKOGRANIČNA AGORA

POTIČUĆI ZNANSTVENU INTERDISCIPLINARNOST I SLOBODU UMJETNIČKE KREATIVNOSTI, FORUM TOMIZZA POSEBNU POZORNOST POSVEĆUJE AUTORIMA I DJELIMA KOJI DOPRINOSE RAZVOJU TOLERANCIJE, NUDE JASNE PERSPEKTIVE ZA RAZUMIJEVANJE MANJINSKOG KULTURNOG POLOŽAJA, POTIČU SUOSJEĆAJNOST ZA DRUGOG, ZA SOCIJALNO UGROŽENE I ISKLJUČENE

NEVEN UŠUMOVIĆ

Forum Tomizza utemeljen je prije deset godina kao *locus cooperandi* (prostor sudjelovanja), višekulturni i višejezični projekt, čiji je smisao istraživanje, poticanje i realizacija društvenog i kulturnog dijaloga u širem, nadnacionalnom slovensko-romansko-germanskom pograničnom prostoru. Jedna od glavnih ideja vodilja ovog susreta, koji je na inicijativu istarskog književnika i prevoditelja Milana Rakovca pokrenuta 2000. godine u Umagu, jest povezivanje i trajna komunikacija intelektualaca i umjetnika koji žive na granici i djeluju na području kulture, znanosti i medija, simbolično se oslanjajući na ime i djelo Fulvia Tomizze (Materada, Hrvatska 1935 – Trst, Italija, 1999), književnika i osobnosti koja je zbog svoje umjetničke i ljudske širine podjednako prihvatljiva za sve etnose sjevernoga Jadrana. Kulturni događaj kao što je Forum Tomizza bio je na ovom području prije dvadesetak godina gotovo nezamisliv; tek su integrativni europski procesi omogućili da se uvidi neophodnost većeg povezivanja nacionalnih kultura na ovom području i istaknu vrijednosti suživota, *convivenze*, vrijednosti koje upravo donkihotovski otjelovljuje životno djelo Fulvia Tomizze.

SRDAČNA RE-KREACIJA U tom se smislu ovaj Forum od samih svojih početaka ne suzdržava od provociranja nacionalistički usmjerenih medija, institucija i umova; među referentima i umjetnicima ovog skupa svake godine nalazile su se osobe koje su zbog svoje kritičnosti i europske perspektive imale problema u svojim sredinama. Potičući znanstvenu interdisciplinarnost i slobodu umjetničke kreativnosti, Forum Tomizza posebnu pozornost posvećuje autorima i djelima koji doprinose razvoju tolerancije, nude jasne perspektive za razumijevanje manjinskog kulturnog položaja, potiču suosjećajnost za Drugog, za socijalno ugrožene i isključene, i time ujedno doprinose realizaciji i širenju nekih od osnovnih europskih vrijednosti.

Esencijalni efekt Foruma Tomizza napose je u tome što je u višegodišnjoj dinamici ovaj skup postao prekogranična agora: susreti su to in *corpore et anima*; u atmosferi srdačnosti re-kreira se ambijent prijazna dodira kultura i jezika, njihova preplitanje, pa i natjecateljskog duha. U dosadašnjih devet Foruma bilo je više od 200 referata kao i književnih radova za Lapis Histriae, stotinjak pjesnika i muzičara na Istrartu – iz Hrvatske, Slovenije, Italije, ali i iz desetak okolnih europskih zemalja! Forum Tomizza odvija se u tri države, u tri pogranična grada: u Kopru, Trstu i Umagu; u tri grada koja su od velike važnosti i za Tomizzin životni put.

Uz simpozij, koji čini jezgru projekta i okuplja vodeće intelektualce iz regije, stalne su manifestacije Foruma: ArtIstra – poetski koncert, poezija i muzika; Međunarodni književni natječaj Lapis Histriae – natječaj za kratke prozne oblike (priče, eseje, putopise) koji ima istu temu kao i Simpozij; Tomizzin itinerarij – kulturni itinerarij predviđa označavanje toponima odgovarajućim sadržajima, natpisima i artefaktima; organiziranje izleta kao i razvoj web-stranice, izrada mapa i vodič.

— U DOSADAŠNJIH DEVET FORUMA BILO JE VIŠE OD 200 REFERATA KAO I KNJIŽEVNIH RADOVA ZA LAPIS HISTRIAE, STOTINJAK PJESNIKA I MUZIČARA NA ISTRARTU IZ DESETAK EUROPSKIH ZEMALJA. FORUM TOMIZZA ODVIJA SE U TRI DRŽAVE, U TRI POGRANIČNA GRADA, NA TRI JEZIKA —

TRI RAZLIČITOSTI Forum Tomizza time ne samo da povezuje tri grada koja se vrlo razlikuju po svojoj veličini, aktualnom sastavu stanovništva i razvijenošću kulturne infrastrukture nego i u svojem organizacijskom ustroju povezuje i tri vrlo različite organizacije: *Primorske novice*, središnju nakladničku kuću za tiskane medije slovenske priobalne regije; Gradsku knjižnicu Umag, koja je jedna od najmodernih informacijskih centara i središta književnog života u hrvatskoj Istarskoj županiji; te nevladinu bilingvalnu udrugu Skupina 85-Gruppo 85 iz Trsta, koja ujedinjuje vrhunske tršćanske, slovenske i talijanske književnike, umjetnike i znanstvenike, i organiziranjem različitih kulturnih događaja potiče prožimanje i dijalog predstavnika slovenske i talijanske kulture u Trstu, ali i šire.

Prve tri godine (od 2000. do 2002) skup se intenzivnije bavio Tomizzinim životnim putem i djelom, da bi se, nakon tog razdoblja, fokus preusmjerio na tematizaciju fenomena granice u svim njegovim političkim, sociološkim i kulturnim vidovima. To preusmjeravanje istaknuto je i promjenom naziva skupa s Tomizza i mi (2000 – 2005) na Forum Tomizza. Teme su bile: Psihopatologija granice (2001), Granica u globalizaciji (2002), Éros, Thanatos, Limes (2003), Zwischenland & niemansland – međuzemlje & ničija zemlja (2004), Tomizza – eurosinteza: frontierizam – europeizam (2005), Arhipelag Europa (2006), Hic sunt leones! ili Očekujući barbare (2007), Off-limits (2008), Crossover (2009).

OSVJEŽENJE INTERDISCIPLINARNOSTI Takva raznovrsnost omogućuje primjenu različitih načina djelovanja i realizaciju vrlo raznolikih kulturnih programa i artefakta; povezuje se institucionalizirana kulturna i medijska infrastruktura s agilnošću i kreativnošću višenacionalnog civilnog društva. Raznolikost pozicija i stručne osposobljenosti omogućuje brzu i produktivnu podjelu uloga u realizaciji

višejezičnih i interdisciplinarnih projekata. Posebno ističemo vrlo važnu suradnju koje Forum Tomizza ostvaruje s manjinskim kulturnim institucijama: upravo su dvorane Talijanske zajednice u Kopru i Talijanske zajednice u Umaga jedno od najvažnijih poprišta odvijanja naših programa, a jednako tako uspostavljen je kreativan kontakt sa Slovenskim stalnim gledališčem u Trstu. Od osobite je važnosti uključivanje Univerze na Primorskem, koja kao prostor znanosti i kulture postaje intelektualnim i geografskim središtem sudjelovanja slovenskih, talijanskih i hrvatskih znanstvenika u interdisciplinarnim područjima kao što je antropologija i geografija Mediterana. Sudjelovanje Univerze našem projektu daje znanstvenu svježinu i dignitet•

BEZ KVAČICA

IAKO NAS JE OPISIVAO S NEPRIKRIVENOM SIMPATIJOM, ZNAO JE POGLEDATI I NA SJENOVITU STRANU ALPA I, USPOREDNO SA SIMPATIJOM, NEMILOSRDNOM STROGOŠĆU OSUDITI I MRAČNE, VUČJE STRANE SLOVENSTVA: BELOGARDEJSTVO I ROG, KOLABORANTSTVO I FOJBE

— TEMATSKU SRŽ NJEGOVE POETIKE ZATO NAJČEŠĆE ČINE MAJUŠNI SATRTI MLINSKIM KAMENJEM POVIJESTI; MANJINE U KRIŽNOM OGNJU IDEOLOGIJA, POLITIKE, SISTEMA, VJEROISPOVIJEDI; TLAČENI NARODI, ZEMLJE ILI POJEDINCI NA RASPELU GRANICA I JEZIKA —

Izlaganje *Na klancu poniženih i uvrijeđenih; Fulvio Tomizza i Slovenci*, Tomizza i mi, 2001.

MIRAN KOŠUTA

Zvonjava telefona zabruji u sparno popodne. Siva se dosada, zazidana u pravne oznake, odluke i obrazloženja prevoditeljskog ureda tršćanskoga suda u trenu raspline poput sna u zoru kad me s drugog kraja žice iznenadi toplo pjevajuća, prijateljska melodija njegova glasa. Fulvio… "Kako bi slovenski glasila ženska inačica imena Franc?" upita me. "Francka!" lupim. "Ne, prešturo, preobično…" Junakinji svog najnovijeg romana Tomizza je tik prije predaje posljednjih korektura još tražio ime koje bi istovremeno bilo i domaće i cijenjeno, prepoznatljivo slovensko, a izgovorljivo i talijanskom čitatelju. Kvadratura kruga. "A Franziska?" mozga on nakon duže stanke, ciljajući na Franca Jozefa, njezina zamišljenog kuma. "Ne, zvuči prešpanjolski.Onda prije Frančiška, ali pisano sa *č*, *š* i *k* jer junakinja je Slovenka", beskompromisno mu odvratim. "Kvačice bih radije ispustio. Barem u naslovu. Zbog izdavača, no i zato da s njemačkim *z* naglasim da je djevojčino ime izvedeno iz careva. I konačno – slovensku Frančišku želim i fonetski omiliti talijanskom čitatelju", zaključi Fulvio naš improvizirani filološki disput. Odonda pa sve do izlaska romana više se nismo čuli. I priznajem – kada su sa zaštitnog omota knjige zinuli u mene, umjesto *č* i *š* oni konkvistadorski "z" i "s" usred Franziskina imena, u duši me je ošinulo nešto jako slično onom Cezarovu: "*Tu quoque…*"

No samo dok nisam halapljivo zagrizao u knjigu i na trideset prvoj stranici umiren pročitao: "*La quale di lì a poco ebbe un nome che per volere concorde fu Frančiška Jožefa.*" (Koja malo zatim voljom sviju bijaše nazvana Frančiška Jožefa). Čak tri kvačice! I to kraljevski elegantno otisnute! Ni traga podcjenjivanju svisoka, ni traga pravopisnoj sramežljivosti prema onim sitnim, najčešće namjerno nad frikativima poštucanim krilcima slovenstva, tek piščeva očito smišljena, svjesno dvotračna strategija imenima. Koja? I čemu to?

OD DRUKČIJE VRSTE Znao sam, dakako – nije to nikako bilo Tomizzino prvo literarno suočavanje sa Slovencima, ta tematski nas je, motivom, problemski ili osjećajno tekorekuć neprestano uzimao u misli i riječi. Među toliko kršćanskih pisaca koji su se kao vrag tamjana u svojim djelima klonili Slataperovih "sinova nove rase", bio je ovaj Gambinijev "promašeni" Talijan slavenske krvi, a istovremeno i latinska *rara avis* i slovenska bijela vrana. Uza sve što je već o nama bio napisao i zbog onoga što je još imao u glavi i u ladici, mogao je naime usred slučajno izabranog društva, kakva Sveva, Stuparicha, Benca ili Cantonija, sasvim opravdano uskliknuti kao nekad Umberto Saba među suradnicima firentinskog časopisa *La Voce:* "*Ero fra loro di un'altra specie.*" (Bijah među njima od drukčije vrste). Njegovo uvijek strpljivo, humanistički angažirano i drukčijemu okrenuto pero, koje je i u rodnoj Istri i u azilantskom Trstu, i u prošlosti i u sadašnjosti, nepristrano razgolićivalo svjetla i sjene multikulturalnosti, urezalo je, naime, na papir i paletu nezaboravnih slovenskih likova: Martina Kačura, Primoža Trubara, Stanka Vuka, Danicu Tomažič, Frančišku Škripac, Majdu i Patriciju Hitar… Još barem od dramatizacije Cankareva *Idealista* (1976) pa nadalje, romani *Prijateljstvo* (1980), *Zlo dolazi sa sjevera* (1984), *Zaručnici iz ulice Rossetti* (1986), *Frančiška* (1997), *Posjetiteljica* (2000), krokijska zbirka *Kuća s bademom* (2000), esejistički cvijetnjak *Trstu iza leđa* (1995) ili pak intervju *Pogranična sudbina* (1992) zasigurno su najopipljivije pretočili u riječi Tomizzin literarni interes i ljudsko zauzimanje za slovenskog susjeda, koje se od beletristike protegnulo sve do kulturnjačkih i političkih daljina: u debate, simpozije o otvorenoj granici, u popularizaciju slovenskih autora na Apeninskom poluotoku, predgovor talijanskom izdanju Vukovih *Ljubavnih pisama*, u suosnivanje tršćanske "Skupine 85", javnu potporu samobitnosti slovenske države… A budući da je svagda to bilo prožeto takvom naklonjenošću, toplim humanizmom i iskrenim zanosom, pitao sam se katkada o tom Fulvijevu filoslovenstvu, ne skriva li možda pod paravanom normalne intelektualne radoznalosti i neke dublje intimne korijene, neka nepoznata biografska zabrežja. Ne želi li se možda Fulvijeva podsvijest time moralno otkupiti Slovencima za onaj nepromišljeno nedužan, no za njega vjerojatno ljut grijeh iz mladosti?

DVOSTRUKA MORALNA PLJUSKA Bilo je to na talijanskoj gimnaziji Carlo Combi u Kopru. Nemirne poslijeratne godine. Nova socijalistička vlast uvodi sat *slovenščine*. Među najglasnijima koji profesoru Josipu Tavčaru bučno i bezobzirno iskazuju svoje nacionalno negodovanje zbog prisilne promjene jest i Fulvio Tomizza. "Jednoga dana, ne znam kako", priznat će u kolovozu 1994. u proznoj crtici *Slovenski sat,* "tršćanski nam je nastavnik uspio pročitati i prevesti cijelu jednu stranicu Ivana Cankara, njihova najvećeg pripovjedača. Govorila je o seljačkoj majci koja je u grad došla posjetiti sina u domu te o sinovljevom stidu pred drugovima koji bijaše toliki da se ovaj pravio da je ne poznaje. Ništa što sam do tada pročitao nije se oštrije zarezalo u moju dušu, ništa nije tako objelodanilo sva ona sustezanja i drhtaje koje sam i sam oćutio u salezijanskom zavodu u Gorici, a kasnije u koparskoj gimnaziji kada bi mi u posjetu dolazili roditelji ili neki suseljan. Bijaše to dvostruka moralna pljuska jer mi je posredna opomena dolazila na jeziku za koji sam hinio da ga ne poznajem, preko pisca koji za nikoga od nas nije bio vrijedan toga naziva (…), a koji je usprkos tome uznemirio moju najljubomornije čuvanu nutrinu… Obično navodim ovaj prizor kao jedan od najvažnijih trenutaka moje mladosti."

Zenitski Cankar dakle… Kao i dvadeset godina ranije Eugenija Montalea ili u istom koparskom razredu kasnijeg prevoditelja i esejista Arnalda Bressana, slovenski je majstor neodoljivo očarao i mladoga Tomizzu. A da mu nije posegnuo samo u savjest i dušu, nego se rado prikrao i u bahtinovski *skaz* njegova pisanja, postumno mi dokazuje i moralno poučni incipit njegova najnovijeg *Dalmatinskog sna* (2001): između onog "*Due sono i modi per ottenere una cosa…*" (Dva su načina da nešto dobiješ…) i kakvim Cankarevim "*Časih leže človeku mrko in težko na dušo…*" posrijedi je naime samo prozračno jezično razvođe; struga gradbene rijeke potpuno je ista. Veliki su Vrhničanin i veliki Istranin ponajprije literarna braća u bitnome: u nabijenosti simbolima i metaforičnoj raskoši njihova sveudilj poetičnog realizma, u naklonjenosti humanom demokratskom socijalizmu, u zbližavanju kulturnih i nacionalnih razlika, u etičnom poimanju književnosti koja bi čovjeka trebala eshatološki počovječiti, ispraviti krivice, ukinuti greške, raskrinkati protuslovlja, braniti ponižene i uvrijeđene. Ruku pod ruku s Dostojevskim, Tolstojem, Vittorinijem, s pronicljivim psihologizmom *Karamazovih*, s epskom osjećajnošću *Karenjine* ili s neorealizmom *Razgovora na*

Čovjek kao individuum živi i artikulira se kroz rascjepe etičnoga, religijskoga, političkoga, društvenoga, estetskoga kodiranja. Kroz te rascjepe i kroz transgresiju tih rascjepa. Svaki put kada transgredira, preskoči, prestupi tu granicu, stvara ono što je njegovo individualno iskustvo.

***— Boris Buden* (2003)**

I desnica i ljevica rado se, naime, druži s mrtvima, lobira među dragim pokojnicima "za svoju pravednu stvar". Ipak, ljevičarski znakovi smrti čine mi se disperznijim, utkanijim u cestu, u tržnicu, u fasadu. Manje je mauzoleja, a više makabrističkog umreženja. Desnica, pak, smrt zamišlja kao oltar, kao panteon, kao monolit naciji oko kojeg se naguravaju bespolni leviti iz vidrićevskih pjesničkih estetizacija. Ljevica oltar zamjenjuje sarkofagom neznanom mesaru ili lučkom radniku na kojem se može sjesti i jesti ćevape u lepinji ili ljubiti djevojku.

***— Aljoša Pužar* (2003)**

Tko u identitetu traži sigurnost i evidenciju, nalazi nesigurnost i dvosmislenost. S jedne strane, umjesto tradicionalne ideje građanina svijeta, s druge umjesto ideje lokalpatriotizma, pojavljuje se stanovnik ničije zemlje, koji se ne smješta između dva pola nego iznad njih. Da ilustriram to pojmom Simone Weil, taj hibridni građanin sposoban je pustiti korijenje u iskorijenjenost.

***— László Végel* (2003)**

Vittorio Sereni je Tomizzu ohrabrio da nastavi putem fantastike, sna, fantazmagorije. Sereni je naime smatrao da Tomizzina emancipacija naratora i pisca treba da dostigne upravo kristalizaciju kroz fantastično, fantazmagoričnо, te da će transkripcija sna označiti svakako viši stupanj njegova pisanja. Potraga za fantastičnim svijetom je drugi modus potrage za granicom kao graničnim. "Fantastično je kršenje nepromjenljive pravilnosti, regularnosti..." (Callois) ili se može definirati kao pojam "konflikta" između "stvarnog" i "mogućeg" koji u sebi sadrži snažan element "zavođenja" (Vax).

***— Sanja Roić* (2002)**

Ako bismo naime kao ishodište uzeli izvornu doktrinu kozmopolitizma, koja svakog čovjeka shvaća kao građanina svijeta, onda bi pravo na državljanstvo u svojoj dosljednoj, radikalnoj izvedbi moralo biti pravo na svjetsko državljanstvo. Temeljna ljudska prava morala bi biti garantirana svim građanima svijeta bez obzira na kontingentne, osobne okolnosti, primjerice gdje se građanin, građanka, u nekom trenutku nalazi.

***— Aldo Milohnić* (2002)**

Ako je itko i sumnjao u značenje autobiografske tendencije Tomizzine fikcionalnosti kao ponude uže zainteresiranom čitateljstvu za vlastitu samoidentifikaciju u zajedničkoj ili sličnoj sudbini egzodusa, njegove dvije posthumne knjige oblikovane pred kraj života konačni su dokaz njegove opsjednutosti vlastitim životom kao nesumnjivo važnijim temeljem za tumačenje svijeta od sveukupnog znanja kojega je životom stekao učivši na različite načine od drugih.

***— Živko Nižić* (2001)**

I konačno, Istra se i kao tema i kao *locus* odnosno *topos*, bez mistifikacija i patetike novih mitologizacija, navlastito bez potiskivanja ma kojeg od svojih gradbenih identiteta, konačno može pokazati i potvrditi u pravome svjetlu spone, susretišta i stjecišta plemenitih i nadopunjujućih se nakana i projekata...

***— Boris Domagoj Biletić* (2000)**

Priče i svakodnevne anegdote ljudi koji žive u miješanim obiteljima i na graničnim područjima, svjedoče nam o tome da te osobe same po sebi nemaju problema sa suživotom različitih jezika i kultura. Te priče istovremeno pokazuju kako političke odluke i posljedične društvene, političke, ekonomske promjene utječu na kvalitet svakodnevnog života miješanih obitelji. Jedan pripadnik miješane obitelji iskazao je svoju nemoć s tim u vezi na sljedeći način: *Bog je stvorio zemlju, a vrag granice!*

***— Mateja Sedmak* (2003)**

foto: Gianfranco Abrami

Ako i Ciril sonetom te slavi
Farei anch'io una tale prova
U znaku možda jačeg izazova –
Legando versi romnzi e slavi.

Već se u tome duh tvog mjesta javi,
Istria tenta una via nuova:
O suživotu ispod istog krova
Tutto decidon posteri e avi.

Okvire svijeta tvog granice čine,
Mentre il mondo era lacerato
I manihejski podijeljen po pola.

Zeppa d'esempi sarà tua scuola:
Zlo sa sjevera s dobrim ide. Zato
Attraversar dobbiam ogni confine.

— Tonko Maroević
(Iz izlaganja *Od Miriam do Franziske. Jedan karakterističan aspekt opusa Fulvija Tomizze*, Tomiza i mi, 2000.)

Siciliji, Tomizza je već ranom prozom stao na Cankarev klanac siromaha i raširio ga onkraj Herkulovih stupova rodne Istre do krajnjih rubova svijeta.

PISAC PONIŽENIH Ima pisaca koji pate za neizrecivim pripovijedanjem o slavnim osobama, epohalnim bitkama ili prijelomnim povijesnim trenutcima. Fulvio Tomizza neizrecivo je tražio u sitnome, svagdašnjemu. Tematsku srž njegove poetike zato najčešće čine majušni satrti mlinskim kamenjem Povijesti; manjine u križnom ognju ideologija, politike, sistema, vjeroispovijedi; tlačeni narodi, zemlje ili pojedinci na raspelu granica i jezika. Istra je za njega bila takav ocean u kaplji, svemir u atomu. Na svoj se spisateljski put otputio godine 1960. iz *Materade*, uz bok priprostih seljaka, "izgladnjelih kolona", nadničara koji su i u egzodusi bili presiromašni "da napuste svoje siromaštvo"; četvrt stoljeća nakon toga se u naslovu eseja, poslanog u jedan francuski časopis, s ponosom prozvao "piscem poniženih", a tek godinu prije smrti u posljednjem slovenskom intervjuu angažirano potkrijepio tvrdnju: "Branio sam ljude koji si ne mogu priuštiti odvjetnika."

Među njima smo bili i mi Slovenci. Kad je nakon Kopra, Ljubljane i Beograda rodne Juricane zamijenio tršćanskim domom, na gradskim je ulicama, u kraškim birtijama i po hodnicima regionalnog sjedišta talijanske radiotelevizije susretao Kosovelove ljude "s otvorenom ranom": žrtve iredentizma, fašizma, nacizma, nacionalne i socijalne prognanike koji su mu u tren dozvali u sjećanje njegovu ispaćenu istarsku braću i dokazivali da se sad na tuđoj koži iživljava maćehinska povijest, samo nekoliko desetina kilometara dalje od njegove Materade. "Taj slovenski način postojanja i sporazumijevanja bio mi je blizak, jednostavno sam se zaljubio u te ljude… otvorio sam im se… opet sam govorio slovenski i osvježavao svoje znanje", izjavio je u spomenutom razgovoru. Počašćeno i sramežljivo, zahvalno i ljubomorno pripovijedali smo tada Fulviju u Bazovici, na Proseku, kod Svetog Jakoba ili na Ulici Fabija Severa svoje zgode. Sve dok jednoga dana nismo sasvim prirodno ušli i u njegove knjige. Kada je naime nakon istarskog, povijesnog i osobno-ispovjednog ciklusa svojih romana počeo tražiti novu, za vlastitu tekstualnu estetiku ništa manje prikladnu literarnu građu – uvijek konfliktno tragičnu, granično protuslovnu – razumljivo da ju je otkrio baš u slovenskoj stvarnosti: katkada u krvavoj zgodi supružnika Vuk, katkada u nesuđenoj Frančiškinoj ljubavi prema Talijanu, katkada u uznemirujućem liku ljubljanske posjetiteljice koja istovremeno donosi prošlost i budućnost, krivnju i smrt.

Iako nas je opisivao s neprikrivenom simpatijom ("Ne mogu a da ne osjećam naklonost prema nekome tko pripada manjini, zbog krivica i uvreda koje trpi od većine", priznao je u *Zaručnicima*), nikako nas nije idealizirao. Kad je već od prvog retka izoštrio pero za pravdu i istinu, znao je pogledati i na sjenovitu stranu Alpa i, usporedno sa simpatijom, nemilosrdnom strogošću osuditi i mračne, vučje strane slovenstva: belogardejstvo i Rog, kolaborantstvo i fojbe, sluganstvo i nacionalizam. Baš kao i za njegove, iz Istre prognane optante koji su se u egzilantskome Trstu često osvetnički iskaljivali na bez krivnje krivim "š'čavima", znao je Fulvio da i mi Slovenci u situacijama sile i nadmoći postajemo isti takvi moćnici. Na pogubne partikularizme, patriotizme, revanšizme ili nacionalizme nije, naime, nitko imun, ni najmanji narod, ni najneznatnija manjina.

PRIPADATI NEPRIPADNOSTI Bilo je to nedavno na tršćanskom sveučilištu. Od one bučne koparske netrpeljivosti s Tomizzom na čelu minulo je gotovo pola stoljeća. Ovoga se puta u ulozi profesora Tavčara nalazim i sam. Druga lica, ista zgoda. Zrcalna. Sat slovenske književnosti. Većina mojih slušatelja tršćanski su Slovenci. Talijana ni za prste jedne ruke. K tome su još uglavnom početnici i ne znaju jezik. Tim važnije mi se zato čini predavati i na talijanskom. U prilog obojima. *Et – et* umjesto *aut - aut*… Pa izazovem kod slovenske većine nacionalno negodovanje. S približno takvim podtonom preraste to i u javnu novinsku polemiku: čemu tratiti vrijeme na nekoliko Talijana? Zašto da na taj način odnarođujem glavninu budućih profesora slovenskoga? Hoće li oni nakon završenog fakulteta još znati svoj materinski jezik?

Najednom u malome doživim da i mi, predstavnici potlačene manjine, znamo katkada biti i tlačitelji. Najednom nanjušim s vjetrom novih vremena i među Slovence pristigao truli vonj narcisoidne nacije, državotvornog etnocentrizma. Tek sada, prvi put, potpuno shvatim ono Fulvijevo "Franzisku želim i fonetski omiliti talijanskom čitatelju…" i s njime ponovno sve značenje, svu moralnu dragocjenost i aktualnost Tomizzine literarno-idejne stečevine: biti svoj i ničiji, pripadati nepripadnosti, heretično nadjačati konvencionalnost, stajati s istinom i pravdom na klancu poniženih i uvrijeđenih, spojiti u sebi ja i ti, gledati u Talijanu, Slovencu ili Hrvatu prije svega čovjeka, rušiti granice nepoznavanja i neprestano se uživljavati u susjedovu kožu, u njegov promjenjivi duhovni i kulturni horizont, komunicirati s drugim, posredovati mu svoju različitost, i to tako da je može razumjeti, zavoljeti i cijeniti. Nevećinski. Neusiljeno. Ne na "naš", već na "njegov" način. Ako je potrebno, onako kako to Fulvio došaptava na stranicama Franziske: bez kvačica•••

Sa slovenskog prevela: Neda Fanuko

Jedini radikalan odgovor na globalizaciju ne može biti povratak nekim nostalgičnim pričama o regijama; odgovor se nalazi u tome da je globalizacija zapravo ideologija prirodne nužnosti i jednakosti. A to je politički odgovor političkog utemeljenja Europe kao državljana za sve, bez obzira na takozvane etničke korijene i porijeklo.

***— Žarko Paić* (2003)**

Europu prije svega čine mnoge sličnosti, koje su važne jer čuvaju identitete mnogih tradicija i kultura, naroda i jezika u različitim sredinama. Imamo zajedničku povijest, što znači da postoji i zajednički metaidentitet koji nosimo u sebi.

***— Lucija Čok* (2003)**

Govor o pretrpljenim patnjama svoju težinu nalazi samo u okviru vlastite zajednice, dapače, prave granice među zajednicama na terenu bivšeg SFRJ-a prepoznatljive su upravo prema dosegu konsenzusa o tome što su naše patnje, kolika je šteta koju smo mi pretrpjeli; negativna odlika tog konsenzusa gluhoća je, odnosno ravnodušnost, koja nekad ide i do ledenog cinizma, prema govoru o patnji pripadnika susjedne zajednice. Vjerujemo u istinitost našeg govora o tome – oni preko granice pretjeruju, politiziraju i, pozivali se oni na bilo kakve činjenice, njihov govor čini nam se nekako nevjerodostojnim.

***— Neven Ušumović* (2002)**

Tkogod se iz bijelog svijeta zanimao za ovo što posljednjih godina radi pazinski "Jules Verne Klub", s oduševljenjem primjećuje da je ta značajna kulturno-povijesna veza grada u srcu Istre s jednim od dandanas u svijetu najprevođenijih i najobjavljivanijih pisaca, veliki resurs i veliki potencijal, ne samo za kulturu, nego i za turizam. Međutim, u svega nekoliko godina nadoknaditi sve ono što nije učinjeno u proteklih stotinu, i pri tom se susretati s duhom koji se u stotinu godina i nije bitno promijenio, može biti dosta frustrirajuće.

***— Davor Šišović* (2004)**

Suvremeni je kozmopolitizam različit i ovisan o okolnostima pa bi bilo pravilnije govoriti u množini, dakle o kozmopolitizmima. Ostvareni, realno postojeći kozmopolitizmi su elitistički i ekskluzivistički, ponekad čak i ludistički , a raznorodni "antiglobalistički" pokreti jedan su od, u posljednje vrijeme, značajnijih pokušaja da se prevlada kozmopolitizam privilegiranih. Na koncu konca, kako je negdje zapisao Immanuel Wallerstein, od spoznaje da smo građani svijeta važnija je spoznaja, da živimo u različitim nišama u nejednakom svijetu.

***— Aldo Milohnić* (2002)**

Sjetio sam se, na primjer, kako je koju godinu prije no što je Gorbačov, januara 1987., izgovorio strašnu kritiku "Brežnjevljeve doktrine", Radio Jerevan imao ovakvo pitanje: "Jesu li sovjetski muževi vjerni svojim suprugama za vrijeme dok su na službenom putu?" A onda je radio Jerevan ili Erevan, kakav već jest, dao odgovor: "U principu da! Naročito naši hrabri kozmonauti!". Onda je Gorbačov u jednom od svojih govora rekao da nosioci perestrojke moraju imati "kozmonautsku hrabrost".

***— Sinan Gudžević* (2002)**

Fulvio, najvjerojatnije zbog svojih vlastitih životnih iskustava, nije bio politički romantičar koji bi sanjao o harmoničnom suživotu među različitim etnicitetima kao o osobitoj ljepoti života, tome nasuprot: iz povijesti i vremena u kojem je živio, najčešće je izdvajao razloge, često i atavistične, zbog kojih je željeni suživot bez predrasuda tako teško ostvariv, gotovo po pravilu osuđen na neuspjeh, pa čak i na intimnoj, prijateljskoj ili erotskoj razini.

***— Ciril Zlobec* (2000)**

RAZGOVOR: MILAN RAKOVAC

JADRANSKI ANTIIDENTITET

TOMIZZA JE ONAJ KOJI JE OTJERAO MIR U KOJEM SAM ŽIVIO. NATJERAO ME DA PROMIJENIM POGLED NA SVIJET. KAOS POLIFONIJE PRETVARA U SIMFONIJU, U HARMONIJU; HRVATSKO I SLOVENSKO IME PRENIO JE U SVIJET I SLAVENIMA U ISTRI DAO POVIJESNI, MORALNI, KULTURNI LEGITIMITET

NATAŠA PETRINJAK

U izlaganju 2001. godine najavili ste kako će "i ovaj Forum imati pune ruke posla baveći se ponajprije dijalogom, kontaktom, komunikacijom, baveći se, naposljetku autoeuropeizacijom". Neposredno prije početka održavanja desetog Foruma Tomizza mislite li da je da je u tome i uspio; koje vrste dijaloga i komunikacije jesu, a koje, možda, nisu ostvarene?

— Do pravog sveistarskog dijaloga, između Hrvata, Slovenaca s jedne te Talijana s druge strane, nikada nije došlo. Postojao je pokušaj – 1. kongres Istrana, no valja priznati – uljuđeni smo, pristojni i pravimo se da surađujemo. A ne surađujemo. Patroniziraju vlastiti etnikum, iz Olovne kule Trsta – "i rimasti" (oni koji su ostali), a kako bi onda priznali istopravnost za Hrvate i Slovence. No postoji i drugi Trst, riječ je o užem intelektualnom krugu koji usprkos svemu inzistira na dijalogu, kontaktu, komunikaciji. Inzistira na iskustvu, na republikanskoj tradiciji Serenissime (Republike Venecije) gdje nije bilo feudalizma, gdje nismo bili kmetovi ili kako bi rekao Josip Bratulić "siromah, ma gospodar". Taj republikanizam implicira antirojalizam, antiklerikalizam. Dakako, u 19. stoljeću došlo je do fantastičnih distorzija, taj stupidni Ottocento sa svojim grotesknim romantizmom zapravo je iskopao fojbu koja i danas tvori jaz između nacionalnih entiteta, ali Demos je usvojio princip *et – et*, i-i, nasuprot onom *aut – aut*, ili-ili.. Tako i nadalje ustrajemo na kontaktu, dijalogu, komunikaciji i lako je među istomišljenicima naći sugovornike. Među rivalima puno teže, ali ih i ne tražimo previše.

PERVERZIJE DISCIPLINIRANJA

Riječju autoeuropeizacija često sam se koristio i koristim se prilikom inzistiranja da Hrvatsku treba istrijanizirati, a od nedavno dodajem – treba i Europu. Jer smiješna je, sve nemoćnija, sve birokratiziranija danas ta Europa u kojoj se kao bizaran vrhunac pojavljuje natjecanje mladih etatizama, slovenskog i hrvatskog, za nekoliko metara morske površine. A EU je talac arogantnih provincijalnih nomenklatura Ljubljane i Zagreba. Nešto duboko ne valja kada nasilnici, harambaše postanu najbolji sinovi naroda, država… Pod autoeuropeizacijom mislim na povratak carskih financa, forestala, žandara, poreznika u smislu ordnunga; zakonodavnost, zakonomjernost, legitimnost, legalnost…

Ostajete li i danas pri istoj zamisli autoeuropeizacije, odnosno pokazuje li se (ujedinjena) Europa kao model (su)života kojem treba težiti? Ne govorim o pragmatičnu postupku preživljavanja, nego pod znak pitanja stavljam novo iscrtavanje granica kojima ta ista Europa podiže rovove i zidove spram ostatka svijeta. Isključuje sebe i isključuje Druge?

— Od tog Ottocenta u svima nama bije hrvatsko, slovensko odnosno talijansko srce. Istrijani su se malo zaletjeli s euroregionalizmom, s otporom hrvatskom integralizmu, a pojava je to koju možemo pratiti i kod naših slovenskih i talijanskih (tršćanskih) susjeda. Bili smo jedina regija izvan Europske unije koja je imala ambasadu tada Europske zajednice u Brtonigli (Vertneglio). Naravno da najbolji sinovi nacije (koji su sada očevi države) nisu bili zadovoljni nama pa su se pobrinuli da nam vrate poljuljani ponos, okupe nas pod stjegovima, no koliko je riječ o slaboj, nedovoljnoj nakani, najbolji pokazuje tzv. "ribarski rat". Najglasniji slovenski ribar bio je Hrvat, a s hrvatske strane parirao mu je Talijan iz Umaga slovenskog prezimena. Perverzija s blokadom čak je i euroregionaliste pretvorila u patriote, ali nije riječ o nečemu novome – takva podvojenost, zapravo višestrukost postoji od 16. stoljeća kada nije bilo granica. Usprkos disciplinirnju otpor je učinio da su razdvajanja i sporovi sada patetično važni još samo predsjednicima i premijerima.

— POSTOJI ZDRAVO JEZGRO OTPORA UNIFIKACIJI I JEDNOZNAČNOJ IDENTIFIKACIJI. KAKO JE REKAO JEDAN PROFESOR IZ BARIJA – MI SMO S OVE STRANE IDENTITETA —

ANARHIČNI DIRIGENT

Ne samo simboličkim djelovanjem u tri države, u tri grada, na tri jezika, nego prije svega okupljajućim sadržajima, jedan od fokusa Foruma jesu i djelovanje i životi ljudi iz pograničnih područja. Usprkos svakodnevnosti, običnosti možda, čini mi se da stresu, pritisku razdvajanja, odjeljivanja nikako ne uspijevamo umaknuti?

— *Pure facts* odnosno gola statistika broja referenata, umjetnika iz desetak zemlja koji su sudjelovali u radu Foruma mislim da dovoljno govori da postoji zdravo jezgro otpora unifikaciji i jednoznačnoj identifikaciji. Kako je rekao jedan profesor iz Barija – mi smo s ove strane identiteta. Jadranski identitet jest antiidentitet i kaptivno primamo u se sve te velike osvajače, ideje, vjere, a zapravo ostajemo u svojoj poganskoj izvornosti. Prije desetak godina uzbuđeno i oduševljeno sam čitao Camusova *Prvog čovjeka*, o Francuzima, Arapima, Židovima, ponekom Slavenu na periferiji grada Alžira… pa to je Pula 1947. godine! Mediteran je jedna ovca i jedna maslina koje su dovoljne za cijeli život jedne generacije. I magarac, na čijim je leđima preneseno kamenje za piramide i katedrale. Mediteranac je štedan, skroman, ali može napraviti što god mu padne na pamet. Usprkos svakodnevnosti, običnosti pritiska razdvajanja mi ipak odolijevamo. Ali ono što nedostaje, što je mana: ponekad nismo dovoljno snažni, uporni da bismo postigli, dohvatili ono što je na dohvat ruke, ono najbliže nam. Sa svim komunikacijama, ekonomskim, kulturnim, političkim, pa i estradnim između zavađenih nacija (od 1945. između Italije i Jugoslavije, od 90-ih između Hrvatske, Slovenije, pa i dalje Italije) ostali smo prikraćeni na elementarnoj razini komunikacije između nas; tu mislim – nas oko granice. Buje ne znaju što se događa u Kopru, ne znaju koliko koštaju trešnje u Umagu, ali svi znamo što se događa u Zagrebu i Ljubljani. Dijelom je to rezultat pritisaka identifikacije, ali dijelom je i rezultat, kako je to opisao Mark Twain, mediteranskog nepomućena mira u kojem uživamo nakon objeda.

Carmelo Aliberti Fulvia Tomizzu definira "piscem s granice" potencirajući obilježje iskorijenjenosti i nerješivih procijepa između dviju kultura slavenske i talijanske, točnije tršćanske. Živko Nižić pak njegov opus smješta u (Matvejevićevu) Mitteleuropu podarujući mu tako čvrstu ukorijenjenost utemeljenu na obilježljima Austro-Ugarskog Carstva. Tko je Fulvio Tomizza za Vas?

Aliberti je djelomično u pravu kad imputira Tomizzi iskorijenjenost i nerješivost procijepa, ali taj je problem rješiv, i Tomizza ga rješava. Kaos polifonije, anarhičan i izazovan, Tomizza pretvara u simfoniju, u harmoniju; jako je teško ugoditi taj orkestar, ali svirači jedva čekaju dirigenta. To je Tomizza. Ne, Fulvio je dijelom pripadnik Mitteleurope, ali i slavenskoga svijeta, romanskog, mediteranskog, i to se vidi na svakoj stranici njegovih knjiga.

NA TRAGU JEDNAKOPRAVNOSTI

— Tomizza je onaj koji je otjerao mir u kojem sam živio do čitanja *Boljeg života*. Natjerao me da promijenim pogled na svijet, da se sjetim Talijana koji su odlazili u kamionima, autobusima, na zapregama, a koje smo mi, dripci tada, gađali kamenjem. Jer bilo je živo iskustvo pogibije dida, oca, zrmana, no sjetio sam se pogleda ista takva dječaka čiji je pogled uprt u grad iz kojeg odlazi i možda je prošao gore od mene. Ponovit ću ono što se čini već banalnim – Istra nije talijanska, ona je talijanska, hrvatska i slovenska, ona je istarska. Tomizza je na velika vrata ponio u svijet, na tako mnogo jezika na koje je preveden, hrvatskog popa don Stipu, Kružićevog sina partizana, slovensku učiteljicu Francisku; hvatsko i slovensko ime prenio je u svijet i dao nam povijesni, moralni, kulturni legitimitet, i nama Slavenima u Istri, pokazao je Italiji našu jedankopravnost, našu historičnost, našu istarsku autentičnost.

Hoće li deseto izdanje Foruma biti i prekretničko? Hoće li zaokružiti jedan ciklus i otvoriti novi ili će bez jasno naznačenih koordinata ploviti kako već vjetrovi budu zapuhali?

— Da, sinteza svega učinjenoga u proteklih deset godina rada obilježit će ovogodišnji Forum, no kako je istovremeno i desetogodišnjica smrti Fulvia Tomizze, zamjetan broj radova bavit će se njegovim djelom. Namjerno smo postavili, ne bez ironije, naslov na engleskom jeziku, da budemo do kraja multietnički. Trasirali smo ovogodišnji Forum i tim složenim pojmom – *crossover*, a koji bi mogao označiti nastavak više prevratničkog nego prekretničkog pristupa svijeta u kojem živimo. Pa i ako ispadne kao samohvala, doista smatram da slijedom svega poduzetog u proteklih desetak godina ovo može biti i godina moje potpune realizacije. Imam sreću i privilegiju pisati za dva manjinska glasila – *Primorski dnevnik* u Trstu i *La voce del popolo* u Rijeci, pa ako me najugroženiji prihvaćaju kao partnera, kao sugovornika, onda mogu govoriti i o uspjehu. Prekretnica bi mogla biti naše nastojanje suradnje sa školama i sveučilištima, odnosno naum da se dopre do učenika i studenata. U tom smislu već je otvorena suradnja sa Sveučilištem u Kopru, a slijede Pula, Rijeka, Trst. I to ponajprije jer su mladi otkrili nas, priznajem – ne mi njih. Došli su do nas s pitanjima, čitaju naše radove… trebamo li tražiti bolju *convivenzu*?

Ovim načinom pisanja i mišljenja Fulvio Tomizza naznačuje problem 21. stoljeća: kako da ostanemo ono što jesmo i ujedno se otvorimo drugima...

***— Ulderico Bernardi* (2000)**

Nije to ona granica kojom se razmahuje Joško Joras s natpisom "Tukaj je Slovenija", već metaprostorna i transnacionalna, ona koja odvaja i udaljava Hrvatsku od Zapada. Zapad koji nije više "zemljopisni prostor", već privilegirani prostor, čija se udaljenost ne mjeri u kilometrima, već u godišnjem prihodu po stanovniku, u potrošnji dobara, energije, u pristupu tehnologiji.

***— Nelida Milani Kruljac* (2001)**

Projekt pograničnog foruma začet na ovom mjestu trebao bi biti svojevrsnim štitom pred ideologizacijom granice, pokušaj dakle koji Tomizzino djelo iščitava kao kontinuiran proces...

***— Branko Čegec* (2001)**

Klasične nacionalne revolucije i kasnije nacionalne strategije u antikolonijalističkim revolucijama i u narodnooslobodilačkim antifašističkim ratovima 20. stoljeća posjedovale su snažne emancipacijske potencijale, koje su, u priličnoj mjeri, bile sposobne i ostvariti. Takozvani "nacionalizmi" s kraja 20. stoljeća nisu imali te emancipacijske potencijale. U to nas lako može uvjeriti jednostavna usporedba: dok su klasično nacionalno-oslobodilački ratovi postigli važne emancipacijske rezultate na područjima koja nisu specifično "nacionalna" (jednakopravnost žena, uklanjanje predkapitalističkih odnosa zatiranja i iskorištavanja, demokratizacija civilizacijskih dostignuća /voda, elektrika, infrastruktura/, država blagostanja /zdravstvo, školstvo, mirovina/, masovno opismenjavanje itd.) – "nacionalistički" projekti s kraja 20. stoljeća doveli su do nazadovanja upravo na specifično "nacionalnim" područjima (kultura, školstvo, znanost, javni prostor i sl.).

***— Rastko Močnik* (2001)**

Gradska četvrt

— Gonçalo M. Tavares —

Promjene

Bila je pedikerka u nekom frizerskom salonu. Nakon velikih promjena u zemlji, iskoristivši svoje radno iskustvo, postala je jedna od državnih službenica koje su otkidale prste zločincima.

Mačke koje cijuču

Mačka koja je cijukala kao miš koristila je tu svoju osobinu da zavara miševe. Miševi bi joj, zavedeni, prilazili, a onda bi ih ona pojela jednog za drugim.
No jednoga dana, zavarana cijukanjem, neka je druga mačka pojela mačku koja je cijukala i to je bio tako obilan obrok da ga ta mačka dugo nije mogla zaboraviti. — Bio je to miš kakvog nikada nisam vidjela — pripovijedala je ona svojim mijaučućim prijateljima.

Sloboda izbora

Postojala je jedna knjižara koja je prodavala samo jednu knjigu. Imala je sto tisuća numeriranih primjeraka iste knjige. Kao u bilo kojoj knjižari, i ovdje su se kupci zadržavali, premišljajući se koji broj da izaberu.

Turisti

Putnička agencija je pogriješila i turisti su sletjeli usred rata.
Kako je bilo sunčano, a turisti su ponijeli kreme za sunčanje i kupaće kostime, sjeli su na hotelske balkone i sunčali se dok su odjekivale bombe i pucnjava.
Kako su bili ponijeli karte i plan grada, odlučili su prošetati i posjetiti ruševine zgrada, uspoređujući ih s onima u turističkim vodičima.
Kako su bili ponijeli fotoaparate oko vrata, odlučili su fotografirati leševe razbacane po ulici.

Pravda

Dva brata blizanca, silno zavidna jedan drugome, uvijek su sve dijelili na milimetar, jer su iznad svega cijenili pravdu. Jednog su dana na svom zajedničkom imanju nazočili rađanju neke čudne životinje.

Životinja je sprijeda izgledala kao magarac, a straga kao konj. Kako su bili uvjereni da su dvije stražnje noge (konjske) mnogo brže od prednjih nogu (magarećih), oba su blizanca htjela jahati na stražnjem dijelu životinje, a ne na prednjem. Bili su uvjereni da bi onaj koji jaše na stražnjim i bržim nogama stigao prvi.
Kako nijedan od njih nije htio odustati od boljeg dijela, odlučili su odrezati jednu konjsku nogu da uspostave ravnotežu. Tako su i učinili. Međutim, kada su ponovno pogledali životinju, opet se nisu mogli dogovoriti.
Nisu znali koji dio ima veću prednost, ali životinja definitivno nije bila uravnotežena, a nitko od njih nije želio biti oštećen. Da udovolje pravdi, morali su nastaviti s rezanjem.

Jedno poslijepodne u Šefovu životu

Zaključao je vrata iznutra. Uvijek je mogao reći da ima važan sastanak.
Ako je on bio Šef, prema tome, na samom vrhu, zar nije njegovo razmišljanje sa samim sobom od velike važnosti?
Osim toga, upravo je sam sa sobom mogao održavati najvažnije sastanke.
Da bi bio uvjerljiviji prilikom obrazlaganja zašto je zaključao vrata, počeo je razgovarati sa sobom, kao da s nekim svojim dijelom raspravlja o upravo iznesenoj ideji.
Kako nije imao iskustva u neslaganju sa samim sobom, prve riječi koje je izgovorio bile su:

— Bravo! Odlična ideja!

Plaćati velik porez dobro je za onoga tko plaća velik porez (1)

— Radi se u biti...

— Točno, Šefe! U biti!

Šef se zakašljao usred rečenice – još nije nastupio trenutak za povlađivanje.

— Radi se u biti — nastavio je nervozno Šef — o problemu uvjerenja, a ne novca.

— O uvjerenju, Šefe? — promrmlja Prvi Pomoćnik.

— Da, o vjeri. Moramo stvoriti ideju da su porezi dobri za onoga tko poreze plaća. Što više plaća, to bolje za njega. U to ljudi moraju vjerovati.

— Oh, Šefe...

— I moramo to prenijeti na pedagoški način, koristeći, koliko je to moguće, formule i složene ekonomske proračune.

— Ali zar to ne radimo stalno? — promrmlja Prvi Pomoćnik.

— Zar nismo dovoljno složeni? — upita drugi sa strahom.

Festival europske kratke priče najopušteniji je, a vjerojatno i najpopularniji kniževni festival u Hrvatskoj, manifestacija koja već osmu godinu dovodi ponajbolje europske pisce, organizira prevoditeljske radionice, dodjeljuje stipendije, spaja autore i nakladnike...
Ove godine FEKP se od 31. svibnja do 5. lipnja održava u Zagrebu i Zadru, a programska koncepcija – gostovanje ponajboljih europskih pisaca – odnedavno je osviježena još jednim novim elementom: uvođenjem zemlje partnera.
Prošle godine zemlja partner Festivala europske kratke priče bila je Škotska, i bilo je to jedno od dosad najvesel ijih festivalskih izdanja. No, čim je objavljeno da u 2009. predstavljamo kniževnu Irsku, atmosfera se zagrijala do usijanja, a čulo se i nešto pitanja i govorkanja (koristim ovu priliku da im odgovorim: ne, zajednički nazivnik naših partnerstava nije viski!).
Pisci koji na FEKP-u brane boje Irske neki su od najcijenjenijih pripadnika suvremene irske kniževne scene – one na engleskom (Philip Ó Ceallaigh i Mary Morrissy), i one na irskom jeziku (Eilís Ní Dhuibhne i Micheál Ó Conghaile), a domaćoj publici predstavljat će ih Patrick Cotter, direktor Festivala "Frank O'Connor". Nizom njihovih pojedinačnih i grupnih nastupa FEKP je odlučio prikazati živost kniževnosti koja iteka obogaćuje europske kniževne zemljovide.
No i popis ostalih gostiju pliveni pozornost – jedna od najpoznatijih suvremenih njemačkih kniževnica mlade generacije Julia Franck predstavit će svoj nagrađivani roman *Poludnica*, dok će portugalski autor Gonçalo M. Tavares sudjelovati na predstavljanju hrvatskog prijevoda hvaljene knjige kratkih proza *Gradska četvrt*. Na festivalu će sudjelovati i Velšanka Rachel Trezise, dobitnica najizdašnije svjetske nagrade za kratku priču *Dylan Thomas* i jedna od najperspektivnijih britanskih autorica dana šnjice, dok će razgovor za pamćenje biti onaj izraelskoga pisca Alexa Epsteina i Palestinca Samira El-Youssefa, dobitnika nagrade Tucholsky za promicanje mira i slobode govora na Bliskom istoku. Niz sjajnih gostiju uprotpunjuju jedan od najznačajnijih suvremenih mađarskih pisaca László Garaczi, nizozemska kniževna zvijezda marokanskog podrijetla Abdelkader Benali, švedska autorica Cecilia Davidsson te odličan srpski pisac Srđan V. Tešin... Ali i sjajni hrvatski autori: potpisnik već kultnog *Kina Lika* Damir Karakaš, zatim Neven Ušumović, Zoran Pilić, Ruđana Jager, Mima Simić, Zoran Pongrašić, Miroslav Mićanović, Zoran Ferić te jedan i jedini Senko Karuza... (Roman Simić)

Ne, nije zbog
viskija

mali zarez

grad Norveške, devet slova? Jeruzalem. Križaljke koje su pale kao žrtve tiskarskih pogrešaka čuva u posebnom fasciklu. Kao što to čini i s križaljkama koje iz nekog razloga nisu dokraja riješene: pojmovi su bili preteški, više nije bilo vremena. Njezina je zbirka već premašila sedamsto križaljki, na raznim jezicima: ruskom, francuskom, arapskom, talijanskom, engleskom i drugima. Jedna od križaljki, tvrdi Anna, na jeziku je nepoznata podrijetla – baskijskom. Njoj posebnu dragu križaljku riješila je 1931. njezina baka; izrezana je iz novina na jidišu, "Da Spiel", koje su izlazile u Rigi, glavnom gradu Litve.

Nadalje: jedan od Kolumbovih brodova, pet slova? Pinta. Pola polovice, devet slova? Četvrtina. Razlog smrti Romea i Giuliette, pet slova? Ljubav. Annini prijatelji u inozemstvu stalno za nju traže križaljke po novinama i časopisima ostavljenim u vlaku. Jednoga dana moram pokušati napisati priču o Anni; počet ću u Sankt Petersburgu, njezinu rodnom gradu, gdje je koncem sedamdesetih studirala kemiju. Danas prodaje kozmetiku za veliku kompaniju. Kao mala je mucala. Nakon što je 1991. naučila hebrejski, ta je govorna mana nestala.

S engleskoga prevela Snježana Husić

ALEX EPSTEIN (Izrael) rođen je 1971. u Lenjingradu (Sankt Peterburgu), a 1980. preselio se u Izrael. Autor je triju zbirki kratkih priča i triju romana, prevedenih na mnoge strane jezike. Za svoj je rad primio brojne književne nagrade, među kojima se ističe Premijerova nagrada za književnost (2003). Piše književne kritike i recenzije za nekoliko izraelskih novina i predaje kreativno pisanje u Tel Avivu. Njegova je web-stranica www.notes.co.il/epstein

urednici: Roman Simić i Snježana Husić
dizajn: Ira Payer

Festival europske kratke priče 2009.

zarez, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
Zagreb, 28. svibnja 2009, godište XI, broj 258

— Upravo o tome se radi! — rekše u jednom dahu Šef. — Katkad vaše ekscelencije pojednostavljuju, a to je kobno.

— Život nikad nije jednostavan — odjednom će filozofski jedan od Pomoćnika.

— Točno. Zato moramo još više investirati u stručnu i opskurnu propagandu. Moramo još investirati u složenost.

— Moramo zapositi još ekonomista.

— Tako je.

Plaćati velik porez dobro je za onoga tko plaća velik porez (2)

— Svar je jednostavna, porezi služe za poboljšanje života u zemlji. Jasno?

— Jasno.

— Dakle...

— Dakle, što više poreza građanin plati, to će se više poboljšati kvaliteta života u zemlji.

— Odnosno...

— Odnosno, što više novca građanin zaradi u mjesec dana za život, zbog činjenice da plaća više poreza, to će više novca imati zemlja u cjelini.

Dovedeno do krajnosti, to izgleda ovako: kad netko kupi kruh s maslacem i pojede ga, on je zapravo taj kruh s maslacem ukrao zemlji.

— Odnosno, što lošije građanin bude živio, to će zemlja živjeti bolje.

— Točno.

— Pa onda, živjela zemlja! — uzvikn Prvi Pomoćnik.

Drugi se složio.

— Pitanje je služimo li interesima pojedinog građanina ili cijeloj zemlji?

— Cijeloj zemlji, Šefe! — povikai su uglas Pomoćnici.

I ponavljali su uzdignutih ruku:

— Cijeloj zemlji! Cijeloj zemlji!

— A zemlja pripada svima! — napomenuo je Prvi Pomoćnik.

— Točno, svima!

— Dakle, ako je naš domoljubni cilj poboljšati kvalitetu života zemlje, onda moramo...

— Pogoršati kvalitetu života svakoga građanina!

— Eto, u tome je stvar!

Odnos naroda i političara

Nakon jedne živahne izborne kampanje pokazalo se da je velika predanost svakih demokratskih izbora ta što narod napokon izađe iz soba političara. To donosi takvo olakšanje da ga neki izabrani političari opisuju kao trenutak u kojem oređena snažna bol, zbog nepoznatog razloga, nestaje.

U povratku razgovara s njom. Kolико ima brače i sestara, što će dalje, govori o svome poslu u prodavaonici bicikala. Ono što on ustvari želi jest biti automehaničar i imati vlastitu radionicu.

"Jesi za piće?" pita.

Norah zna da to ne bi mogla podnijeti, ne nakon ovoga što se dogodilo između njih.

"Ne," odgovara, "najbolje je da me odbaciš kući. Mama se sigurno već brine."

Tek je devet sati. Dok izlazi iz auta, uzima ključ za matice s vozačke konzole.

"Malo ćeš se poigrati ključem?" nasmiješi se on.

Ona odlazi do njegove strane. On spusti stakло prozora i drželjubivo gurne glavu van, da bi je u sekundi povukao natrag, kad ona podigne ključ i hitrim zamahom razbije retrovizor.

"Hej!" kriknе.

Njegov odraz ostaje zarobljen u zlokobnoj mreži razbijenog retrovizora.

"Kola"izdere se na njega. "Kola su žene!"

S engleskoga prevela Želika Gorički

MARY MORRISSY (Irska) rođena je 1957. u Dublinu. Objavila je jedan zbirku kratkih priča, *A Lazy Eye* (1993), i dva romana: *Mother of Pearl* (1995) i *The Pretender* (2000). Priče su joj uvrštene u antologije u Irskoj i Velikoj Britaniji, a romani prevedeni na nizozemski, danski, francuski, njemački, poljski i perzijski. Upravo je završila svoj treći roman, *The Family Silver*, koji se temelji na životu Belle O'Casey, sestre poznatog irskog dramatičara Seana O'Caseyja. Trenutačno radi na drugoj zbirci kratkih priča. Dobitnica je nagrade Hennessy za kratku prozu 1984. godine, nagrade za knjižевnost Lannan 1995, išla je u užiži izbor za nagradu Whitbread 1996. i nominirana je za nagradu Dublin Impac International Literary Award 2002. Radi kao novinarka i predaje kreativno pisanje na Sveučilištu George Washington u Washingtonu kao dobitnica stipendije Jenny McKean Moore "Writer in Washington" za 2008/09.

Automobilski rod

— Mary Morrissy —

Debela Norah Elworthy sjedi na haubi obiteljskog auta. Velik crni Austin zaobljena stražnjeg dijela beživotno stoji u garaži. Mjesecima ga nitko nije ni pomaknuo, još otkako je njezin otac umro. Na zid pokraj suvozačkih vrata prislonjene su ljestve. Pored prtljažnika proviruje par vreća s ugljenom. Golem stari bijeli frižider naslonjen na prednji branik zijeva otvorenim vratima, isijavajući polarno svjetlo. Iz zelene gumene cijevi, labavo omotane oko čavla na jednoj od gornjih greda, sporo kaplje voda po krovu automobila. Kao da svi ti predmeti znaju za njegovo propadanje i podmuklo ga opkoljavaju osvajajući nov teritorij.

Norah sjedi postrance, tako da joj listovi djeluju smiješno, glomazni na sjajnoj površini auta. Naslanja se na vjetrobran pridržavajući se za rubove, ne bi li održala ravnotežu, pokušava oponašati hostese sa sajmova automobila. No ipak joj je to previše neugodna poza, pa se nakon nekoliko minuta uspravi i prekriži noge. Njezin bi otac poludio da je vidi. Auto je bio njegov ponos, njegova radost, prao ga je i brinuo se o njemu kao o djetetu, laštio kožnatu unutrašnjost, brisao prašinu s vozačke konzole. Penjanje po autu bilo je strogo zabranjeno. Čak i u autu, ona i Trish nisu smjele podignuti noge na sjedala, jer se otac bojao da kopče na njihovim cipelama ne ogrebu kožu.

U mračnoj je garaži vruće i zagušljivo. Užareni ljetni dan potjerao je Noru unutra u potrazi za hladom, i, začudo, utjehom. Voljena su joj kola poput hrama, u kojemu je pohranjena sama bit muškosti njezina oca. Ali autu su dani odbrojani. Prodat će ga. Norina majka ne vozi i, kako hladnokrvno kaže – govoreći više za sebe, premda u društvu djece – nema svrhe da trune u garaži.

Norah pretpostavlja da im treba novac. Sa svojih jedanaest godina, ima mutnu predodžbu o novčanim brigama odraslih, no bez nekoga tko će donositi kruh na stol – kako njezina majka uvijek govori o ocu pred drugima, kao da je taj kruh osvojio na nekoj pekarskoj lutriji – morat će stegnuti remen. Što god to značilo. Pa, znači prodaju kola, kao prvo. Majka stavlja oglas u novine. Prvi vlasnik, dobro održavan. Njezin je otac, kako bi kupio Austin, u zamjenu dao i Zodiac. O pastelnome prethodniku govorio je kao o nekoj drskoj plavuši. (O kolima i brodovima njezin je otac uvijek govorio kao o ženama). Zodiac je bio sportski auto s upadljivim krilcima i klupama kao sjedalima. Igračka nekog balavca, rekla bi njezina majka, a ne obiteljska kola.

Muškarci u šeširima zanimali su se za Austin – susjed ga uvijek u tim prilikama izveze iz garaže na prilaz. Muškarci hodaju amo-tamo, mrko proučavajući

ulazi u kola gledajući se u retrovizoru. Norah se osjeća nedotjerano i ostavlja dojam da je to namjerno više nego što zaista jest. Žao joj je što nije obukla haljinu.

"Ajmo se prvo malo provozati", predlaže on, dok se ona poput malog djeteta pokušava sklupčati u njegov Mini Cooper.

To je najprljavији auto u koji je ikad sjela. Novine, karte i komadići papira preplavljuju pod. Na vozačkoj konzoli stoji natučena jabuka, kemijske kojima je tinta napola iscurila, napola pojeden sendvič, krpa crna od ulja, srebrn ključ za matice. U zraku se osjeća miris ulja i još nečega, ustajalog i užeglog, poput pokvarenog mlijeka. No on to, čini se, ni ne primjećuje, pa ona zatomljuje svoje gađenje.

"Lijep auto", kaže ona.

"Ma, to mi je samo zasad. Inače bih htio sportski MG."

"Ne razumijem se baš u automobile", kaže Norah, i čim je to rekla, požalila je. Upravo je sabotirala svaki daljnji razgovor. Gleda van, neonska predgrađa ustupaju pred zarasline seoskim cestama.

"Znam kamo ćemo," kaže on, "odande se vidi čitav grad, sa svim svjetlima, i luka."

Vozi neoprezno, prebrzo, pomisli ona, no drago joj je da preuzima inicijativu.

"Fukodrom", nadodaje gledajući je i smiješeći se vragolasto.

Plaši je pomisao na njih kao ljubavnike.

Vozе se uzbrdo, u brda koja okružuju grad. Kroz rupe u grmlju ona vidi isprekidana svjetla, koja kao da su izvezena na crnome nočnom nebu. On odjednom skreće lijevo i, prošavši ispod ekstravagantnog luka, dolazi na poljuncanu cistinu. Naglo se zaustavljaju kod metalne ograde i on gasi motor. Privjesak ključa nemirno zvecka. Nekoliko minuta sjede u neugodnoj tišini. Ona taman da će prokomentirati kako je divan pogled, a on se pomakne, pruži svoju ruku prema njezinoj i povuče je prema sebi.

"Dođi", kaže.

Pritiśće svoja čekinjasta usta na njezina, dok pokušava otkopčati zatvarač na hlačama.

"Evo," kaže oštro, "primi."

Slobodnu joj ruku pritisne na svoj penis, znalački obavijajući oko njega njezine prste, i svojom rukom pritiśće njezinu. Prestao ju je ljubiti, ona buji u okrugli brzinomjer, a on se prima posla. Ključ za matice na vozačkoj konzoli prigušeno se sjaji. Za nekolико minuta svršava. Prsti su joj prekriveni ljepljivom slузi.

"Čekao sam ovo cijeli tjedan", kaže glasno uzdahnuvši.

Buji pred sebe kao da je ta treperava panorama ono što je čekao. Njezina je ruka još uvijek na njegovom bedru. Kopa po džepovima i vadi ruptić, kojim najprije obriše sebe, a zatim ga pruži njoj. Ona mu zahvaljuje. On se zakopčava, ubacuje u rikverc, okreće kola uza škripu kotača i vraća na cestu.

Minijaturne aerodromske metafore

Čežnja je više priča nego riječ. (Premda nikad nisam uspio napisati priču o aerodromu na kojem sam prvi put u životu čuo hebrejski. No prije nekoliko godina, na drugom aerodromu, u redu za provjeru putovnica, vidio sam djevojku u vjenčanici, s obje ruke u gipsu. To je, dakako, bio jedan od onih trenutaka kad proklinjete sebe jer ste potrošili cijeli film na prepomno zaobljene vodoskoke u parku, na sve one crkvene zvonike koji nalikuju kao jaje jajetu i na nekakav glupi motocikl s prikolicom koji je prebrzo prošao pored vas; a novi ste film odlučili kupiti tek u duty-free shopu, prije leta kući. Nakon provjere putovnice, u čekaonici za odlazne letove, djevojku više nisam vidio; i zato nisam uspio sa sigurnošću utvrditi koji je to jezik htjela zaboraviti.)

O vremenskoj razlici između poezije i proze

Zidni je sat pokazivao minutu poslije ponoći. Sastali su se pjesnik i prozaik. "Moja me muza", rekao je prozaik, "napustila." Pjesnik je odvratio: "Pa piši onda o tome." Prozaik je tiho zaplakao: "I sad je s drugim." Pjesnik je rekao: "Pa piši onda o tome." Prozaik je rekao: "Ali slutim da je plavook." "Pa piši onda o tome," savjetovao je pjesnik, "ili ga jednostavno premlati." "Možda me nije voljela", rekao je prozaik. "Da, možda me nikada nije voljela." Pjesnik je rekao: "Pa piši onda o tome. Ili ga premlati. Je li snagator?" "Nisam rekao da je snagator," usprotivio se prozaik, "rekao sam da je plavook." "Pa piši onda o tome." "Reci mi, što ti hoćeš od mene?" viknuo je prozaik. "Piši *ti* o tome." Pjesnik je osupnuto rekao: "Zašto meni kažeš da pišem?" "Zato što si ti to rekao meni", odgovorio je prozaik. "Ti si meni savjetovao da pišem." "Nisam ja tebi ništa savjetovao", rekao je pjesnik sliježući ramenima. "Kako to misliš – maloprije si to rekao. Pet puta." "Ne znam o čemu pričaš." "O tome da me moja muza ostavila..." "Pa piši onda o tome..." "Eto ti ga na, opet ti..." Prozaik je poskočio, skinuo sat sa zida i svom snagom udario pjesnika. Bilo je tri minute poslije ponoći.

Portret umjetnika kao umjetnika

Ova je priča prilično stara: dva su se slikara htjela uvjeriti tko je od njih u stanju naslikati sliku koja najbolje oponaša stvarnost... Jedan je od slikara naslikao pročelje kuće, a iluzija je bila tako savršena, tako vjerna, da je njegov suparnik isprva pomislio da je izgubio, no potom je shvatio da jednostavno treba ući u naslikanu kuću i svoju sliku objesiti unutra na zid.

Žena koja je skupljala riješene križaljke

Mala je tržišna vrijednost ovih dviju zbirki: ja skupljam naslove priča koje nikad neću napisati; Anna skuplja riješene križaljke. No morate priznati da se iz takvih križaljki može štošta naučiti. Naprimjer, galaktika najbliža Mliječnoj stazi, devet slova? Andromeda. A planet najbliži Zemlji, četiri slova? Mars. Glavni

A posteriori bilješka (2)

Kada ljube stare gradane, političari podsjećaju na crve koji prvi put plašljivo zagriznu u tijelo koje ne može pobjeći i za koje nema izlaza.

Nakon izbora

Nakon svakih izbora političari imaju osjećaj – bilo da su izgubili, bilo da su dobili – da se je sav narod ukrcao u vlak, i da se uputio u neku daleku zemlju. Taj će se narod vratiti, istim vlakom, tek u tjednima koji prethode sljedećim izborima.

A taj je vremenski interval potreban da političar uspije polako pretvoriti mržnju ili ravnodušnost u novu isitnsku strast.

S portugalskoga prevela Tanja Tarbuk

GONÇALO M. TAVARES (Portugal) jedan je od najperspektivnijih mladih portugalskih pisaca, koji je Peter Ackroyd uvrstio u edицiju "1001 knjiga koju trebate pročitati prije smrti." Roden je 1970. u Luandi. Predaje epistemologiju na Sveučilištu u Lisabonu. Od izlaska svojega prvog djela, *Knjige o plesu* (2001), Tavares je do danas objavio više od dvadeset raznovrsnih djela: od poezije, kratkih priča, romana, romana-esеja, kazališnih tekstova, do priča za djecu. U tom je kratkom razdoblju dobio i mnoge portugalske kao i neke međunarodne književne nagrade. Djela su mu prevedena u više od dvadesetak zemalja, pa se francuski časopis *Le Figaro* svojedobno zapitao hoće li Tavares postati najpoznatiji portugalski izvozni proizvod nakon vina porta i *saudadea*. Tavares je prvi pravi suvremeni portugalski pisac koji se izravno nastavlja na europsku i svjetsku literarnu tradiciju – upravo odatle univerzalnost njegove proze, koja svoja obilježja crpi iz ludističkih kombinacija književnih žanrova, povijesti i filozofije. Na hrvatskom mu je objavljena knjiga *Gradska četvrt* (Sysprint, 2009).

zahrđale prednje dijelove. Kuckaju po karoseriji i nogom udaraju gume. Negoduju kad se motor ne da odmah upaliti.

"Akumulator", kaže njezina majka plahim glasom.

Norah u svemu tome primjećuje neko nedolično udvaranje, kao da je prodaja automobila samo trik da se namami novog oca. Ona to neće trpjeti. Njihov gubitak smatra apsolutnim. Ne može slušati majku kako sa sjetom govori o prošlosti. Gospođa Larkin, njihova prva susjeda kose boje meda, potiče majčinu nostalgiju. Norah ih zna zateći u kuhinji, prstiju obavijenih oko šalica kave, majka sva raznježena i očiju punih suza. Norah majci uputi ljutit pogled i, ako to ne upali, naglo izlazi iz kuhinje. Majčina tuga je prekrhka i prijeteća. Osjeća da joj je dužnost pobrinuti se da se sve ne raspadne.

No prodaja kola ipak je nešto sasvim drugo. Nedostatak je to poštovanja, previše je pragmatično. Sve dok Norah zna da je auto tamo, iako se njegov sjaj pretvara u prašnjavo bljedilo, njegovi nauljeni dijelovi polako propadaju, akumulator se prazni, nešto se ipak događa. Propadanje, nestajanje. Ona to želi promatrati, želi vidjeti kao njezin otac blijedi, gubi autoritet, moć. Želi vidjeti kako vrijeme koje ga već polako nagriza potpuno preuzima auto, kako ga guta. Taština njezinog oca, pokopana.

Bio je tiskar. Radio je noćnu u *Dailyju*, nestao bi kasno poslijepodne nakon večere i ne bi se vratio do sitnih sati. Dane kada nije radio provodio je pregledavajući novine poput kakvog forenzičara, nije ih čitao, nego tražio tiskarske pogreške, zalutale riječi ili više njih, zalijepljene na sâm početak stupca. To je nedopustivo, rekao bi. Kome je to promaklo, zapitao bi se, opalivši nagrđenu stranicu rukom. Žalostio ga je taj nedostatak simetrije. Kad je umro, *Daily* je objavio njegovu osmrtnicu. Za sobom ostavlja suprugu i dvije kćeri, pisalo je.

Jedan od muškaraca sa šeširom napokon ga je spreman kupiti. On i majka cjenkaju se na prilazu. Majka se ne da tako lako. Više ne izigrava koketnu damu u nevolji.

"Moj se pokojni suprug razumio u kola. Motor je čist kao suza. I, kao što vidite, nema ni ogrebotine", govori ponosno. "Bio im je vrlo privržen."

Bio *joj* je privržen, Norah poželi ispraviti.

"A i nema veliku kilometražu."

"Za tako star auto", nadoda muškarac.

Norah ne može vjerovati da će njezina majka to doista učiniti. Mislila je da će se muškarci pokolebati, vidjevši majku, koja se držala kao da prodaje štenad, a ne kola. Ali ne, ovaj veliki ćelavi čovjek (skinuo je šešir i položio ga na krov auta, kao da obilježava teritorij) u džepiću na prsima traži olovku kako bi ispisao ček. Norah, koja stoji s druge strane auta, poželi dignuti ruku i narediti im da prestanu s time. No, premda može zaustaviti navalu majčine tuge jednim ljutitim pogledom, ne može se boriti s uvriježenim modelima preživljavanja.

Saveza svoju zbirku rijetkih poštanskih marki. (Usput budi rečeno, dio je zbirke bila i serija od 175 poštanskih maraka s portretima kozmonauta, raketa i pasa, tiskanih od '57. nadalje, u čast sovjetskog svemirskog programa.) U tu je svrhu rodbini u Izrael počeo slati pisma što ih je 1944. pisao mojoj baki dok se borio u Staljingradu i Kursku. Marke iz svoje zbirke lijepio je na kuverte.

Tako je svaki tjedan poslao barem četiri pisma. Nakon dva mjeseca, iz dubine je duše prokleo Karla Dönitza – admirala koji je potpisao nacističku predaju – i sjeo pisati baki (koja je tih dana čupala kosu smišljajući kako će spakirati vrijedan obiteljski porculan proizveden u Demokratskoj Republici Njemačkoj) nova ljubavna pisma, a iz jednoga od njih prepisao sam uvodnu rečenicu ove priče. U to je vrijeme u Rusiji vladala nestašica papira, pa je djed pisao pisma na poleđini Šostakovičevih rukopisnih notnih zapisa, koje je, prema vlastitoj tvrdnji, pronašao '63. na periferiji Kaliningrada, prilijepljene na debla breza u nekom mitskom gaju (no to je već druga priča).

Nakon što je cijela zbirka poštanskih maraka uspješno poslana u Izrael, mom je djedu ostalo još listova s rukopisom *Lenjingradske simfonije*, pa ih je baka mogla iskoristiti da umota svoje istočnonjemačke šalice. Tanjure je prethodno već umotala u stranice Pravde, za što je potrošila cijela tri broja iz proljeća 1980, a koje ja dandanas čuvam, kao dodatnu potkrepu ovoj pričici o imigraciji.

Anđeo iz Brodovog i Kafkinog sna

Max Brod jednom je usnio anđela sa samo jednim, desnim krilom. Anđeo je pokucao na Brodova vrata i pitao gdje stanuje Kafka. Brod je anđelu dao upute i u snu pomislio da nikad u životu nije vidio ništa tako strašno poput tog jednokrilnog anđela. Sutradan se Brod našao s Kafkom. Kafka mu je ispričao da je sinoć usnio anđela bez krila koji je tražio adresu Maxa Broda.

Homerove dječje igre

Ni u ovoj priči neće biti mjesta da se odgovori na pitanje što je tako istinito u istinitoj priči. Prema jednoj verziji, Homer je izgubio vid kao dvogodišnjak. Prema drugoj verziji, bio je slijep od rođenja. U dobi od šest godina, zahvaljujući višemjesečnom učenju, naučio je šahovska pravila, polja na ploči i oblik figura; kako izvesti otvaranje bez gledanja, a zatim i bez napipavanja za sljedeći potez. Naravno, u to vrijeme šah još nije bio izmišljen – to treba drukčije reći: već kao dječak naučio je razmrsiti tkanje posljednje siječanjske kiše u niti desetka potki. No i siječanj je tek trebao doći. Neće se ovdje pronaći ni ikakav odgovor na pitanje što je priča u istinitoj priči. Poput mnogih slijepih pripovjedača, Homer je već kao dječak znao, ne gledajući u nebo, kada mjesec opada, a kada se puni.

Plaveniło nema svoj jug

— Alex Epstein —

Norah poneka misli kako kola voli više nego što je voljela vlasnika. To nikad nije bio obiteljski auto. Bio je to njegov auto.

"Želite li ući?" majka upita muškarca. "Možemo sve dogovoriti uz šalicu čaja."

Norah ostaje vani i mota se oko kola, dok muškarac sliedi njezinu majku u kuću. Kad su nestali s vidika, iz džepa vadi novčić i prislanja ga na Austinovu sjajnu karoseriju. Povlači crtu od prednjih suvozačkih vrata sve do stražnjeg dijela, u znak gorućeg i tihog protesta. Inat je hrani, ili možda osveta? Što god bilo, ispunjava. Kad se muškarac napokon pojavi, ona sjedi na vrtnome zidu, nijišući nogama. Slatko se smije i mašе mu dok Austinom izlazi na cestu. On odlazi ne znajući za štetu koju je napravila sa suvozačke strane.

***

Norah Elworthy, sada već sedamnaestogodišnjakinja, ide na prvi spoj. Mršavija je, djećje se salo istopilo. Smatra, naravno, da su joj bedra predebela, i sanja o veličini 38 i trojki. Upravo je završila školu. Proteklе godine nisu ni po čemu bile posebne. Proletjele su u znaku neke čudne normalnosti, normalnosti koju je Norina majka smatrala svojevrsnim trijumfom. Tvoj bi se otac ponosio kako smo se dobro snašli, kaže njezina majka, velikodušno za taj pothvat pohvalivši i Noru i Trish. Još uvijek je tu tračak financijske nesigurnosti, nenametljiv, ali uvijek prisutan. Norah je s vremenom shvatila da to što im nitko ne stavlja kruh na stol ne znači nužno da će ostati gladne. Pa ipak, tu je taj stalni osjećaj nesigurnosti. Ništa više nije stabilno. Znači, tako je to kad nemaš oca.

Ono što se s godinama promijenilo Norina je spremnost da s majkom podijeli tugu, koja joj se nekoć činila tako opasnom. *Ona* sad želi biti ta prijateljica iz kuhinje s kojom njezina majka razgovara o toj prispodobi na koju su sveli oca tijekom godina. No prekasno je za to. Odbijala je dijeliti tugu s majkom tada, i sada joj je samo tuga i ostala.

"Što znamo o tom dečku?" upita njezina majka s vrata spavaće sobe, dok se Norah pokušava ugurati u traperice.

"Ništa", odgovara Norah. "U tome i jest poanta."

Onda se pokaje. "Rekla sam ti da sam ga upoznala u prodavaonici bicikala."

Zakrpao joj je probušenu gumu i onda je pozvao van.

"Mehaničar za bicikle, samo nam to još treba", uzdahne njezina majka.

"Neču se udati za njega, majko," odgovori Norah, "samo idemo van."

Ta slatka nervoza. Kad samo pomisli da bi uskoro mogla uživati u ljubavi, nevinim poljupcima i držanju za ruke.

"Ima auto", nadodaje, kao dokaz njegove vjerodostojnosti.

Zove se Dave. Ima dvadeset jednu godinu i dosta je starији od nje. Nizak je, dotjeran, ima kozju bradicu i brkove, nosi odijelo i kravatu, koju popravlja dok

Jungova snomorica o satovima

Osim jedne rečenice, u koju se eksplicitno probila riječ "stvarnost", gotovo ništa od onoga što će ovdje biti ispripovijedano nije se dogodilo davnog ljeta 1926, kada je psihoanalitičar Karl Jung svojoj ljubavnici darovao ručni sat bez velike kazaljke za minute. Zamolio ju je da ga nosi i dok spava, jer taj sat – tako je rekao – mjeri vrijeme ljubavi.

Nekoliko dana nakon toga, Jungova je ljubavnica naletjela na Jungovu supругu, dok je ova proučavala sadržaj izloga trgovine silikarskim priborom na ciriškom bulevaru. Dvije žene, koje su se upoznale na nekoj zabavi, uljudno su se rukovale. Jungovoj ljubavnici nije promaknulo da gospođa Jung nosi sat bez male kazaljke za sate. Taj je suvret zasigurno ostavio poslijedica na stvarnost, premda je stvarnost, kao što je dobro poznato, bljeda i od vlastite sjene. U svakom slučaju, u jednom od Jungovih snova, dvije su žene takoder pitale jedna drugu koliko je sati.

Kratak, tužan, izmaštan vodič po Pragu

Kao i u bilo kojem drugom gradu, snijeg koji pada u Pragu vrlo je uredan. Prošćete li obalama Vltave u sumrak, otkrit ćete da grad Prag ima sve odlike razglednice: razglednice s fotografijom grada Praga. Naravno, uvijek je tu neki pomak u fazi: u dnu Praszke ulice sjedi prosjak koji je izgubio nogu u boju s tramvajem. Nikada ga nitko nije vidio da je zapalio cigaretu.

Nadalje, na poktretim stepenicama podzemne željeznice, žene koje se penju zrače sjajnije od od žena koje se spuštaju. Nijedna knjižara u tom čarobnom gradu nema u ponudi priču za lahku noć koju je Maharal čitao svom golemu. Nijednom praškom ulicom ne voze kristalni tramvaji.

Velikim vočnjakom zasađenim kruškama, uz strahovski samostan, bazaju paroviumirovljenika i u vrećice lanca trgovina odjećom KENVELO skupljaju kruške otpale sa stabla. Usput, u Pragu je jazz izvrstan, žestica jeftina, javni prijevoz dobro organiziran. Sve je zaštićeno grafitima. Jedan od njih signurno kaže da je i u Pragu turist, kao i bilo tko drugi, marioneta koja vuče vlastite konce.

Istočnonjemački porculan

Ljubav je, kao i glazba, uvijek istinita priča – u projeće 1980, pola godine prije nego što smo ušetili u Izrael, moj je djed odlučio prokrijumčariti iz Sovjetskog

KOLEBAJUĆI TIJEK UDOMAĆIVANJA

foto: Gianfranco Abrami

NACIONALNO JE in DESETLJEĆIMA NAKON TEORIJSKIH PARADIGMI KOJE SU PROMAŠENO PRETPOSTAVILE MARGINALIZACIJU ETNICITETA. ISTRA JE DANAS HRVATSKA, DIJELOM SLOVENSKA I TALIJANSKA. JE LI IŠČEZLA, KAO ŠTO BIOLOŠKI NEUMITNO ODLAZE GENERACIJE I NJIHOVE SLIKE SVIJETA, I ISTARSKA "NIEMANDSLANDSKOST"

Izlaganje *Kako je bilo biti Italija, Jugoslavija, Hrvatska u Istri*, Forum Tomizza, 2008.

SANDI BLAGONIĆ

Sintagma "ničija zemlja" – ovdje dana kao okvir i ujedno provokacija – što se nudi nizom značenja (kojima je, najčešće, zajednička uključenost dvije, ako ne antagonizirane, barem različite strane), već implicira preskočeno, neizrečeno pitanje o tome čija je to "zemlja" za koju se tvrdi da je "ničija". Neka propitivanje tog "ničija" bude (za)mišljeno i ponuđeno za Istru, i to njezin hrvatski dio. Dominantni ideološki diskursi koji – moćno – postaju najčešće i diskursi svakodnevice (ne bez moguće neprijemčivosti, pobune ili subverzije svakodnevnog) u 19. i 20. stoljeću nametnuli su, zapravo naturalizirali, odgovore (na pitanje: čija je Istra) koji u sebi sadrže, kao jedino moguće – nacionalno određenje. Perspektiva dviju ideologija nacionalizma u tom razdoblju – slavenske: hrvatske i slovenske i, na drugoj strani, talijanske, jedino je u svijetu nacija (kao zamišljenih, ali, što je bitno, gotovo ontološki doživljenih entiteta), ostavljala mogućnost odgovora s tim, ako odgovor hoće biti relevantan, nacionalnim pridjevom. Uspostava dominantnih značenja u nacionalnome ključu proizvela je sa zavidnim uspjehom i, u povijesnom tijeku relativno kratku vremenu, nacionalno osviještene pripadnike država-nacija. Nakon stvaranja Italije stvoreni su Talijani, od stanovnika su Bretanje ili Alzasa proizvedeni Francuzi, od Baska i Katalonaca, s boljim ili lošijim rezultatima – Španjolci.

DODIRNA PERIFERIJA Trebalo je i istarske ne-elitne slojeve, čiji se društveno organiziran svijet do tada najčešće artikulirao pripadnošću nižim razinama identiteta, okupiti u nekom povijesno novom zajedništvu koje će uključivati one u Slavoniji kao i one u Poljicama koji su krajem 19. stoljeća tvrdili da su "Rvati od rvatskog jezika", ali koji nisu htjeli čuti, bilježio je Ivanišević, za Krovate i Ličane. Stoga je ideologijski odgovor o tome gdje je ili čija je u 20. stoljeću Istra bio unison i onda kada se razlikovao s obzirom na to tko ga od elitnih slojeva izriče: Istra je dio "našeg"-etno-nacionalnog. Ona nikako, otuda, nije – "niemandsland".

Onkraj planiranih, u pismenoj kulturi začetih ideja o širokoj pripadnosti nacionalnim zajednicama, za pripadnike neelitnih slojeva, posebice seljačkog stanovništva hrvatske etničke kategorije koji su tek trebali naučiti zamišljati zajedništvo s nekim tko ne pripada njihovoj seoskoj ili, primjerice, lokalnoj zajednici, s nekim u čije će ga zajedništvo povesti standardizacija jezika, stvaranje nacionalne kulture i povijesti, Istra je upravo "ničija zemlja". Povijest Istre kao dodirne periferije dodatno je, uz nepostojanje škola na hrvatskom jeziku (prva takva gimnazija otvorena je 1899. godine) i gradiva koje bi formiralo zajedničkost s do-tada-"Drugima", odredila takvo doživljavanje Istre.

Jednu posve "niemandslandsku" situaciju, u kojoj se plastično sudaraju ideologija i svakodnevica, *top* i *down* perspektiva, opisao je Zvane Črnja prisjećajući se u svojoj autobiografskoj knjižici djetinjstva u Žminju kada je Žminj bio dio Italije:

"Jednom se među nama djecom postavilo pitanje je li Istra Italija.

Nije! – rekoh.

Kako nije, mi smo Talijani! – podigao je glas jedan iz razreda.

Shvativši da sam se zaletio, brzo objasnih:

Nisam rekao da mi nismo Talijani!

A zašto onda govoriš gluposti!

Ja govorim gluposti?! – isprsih se. I tada mi sine u tren.

A zašto se onda kaže: bio sam u Italiji, došao sam iz Italije? A kad svi tako kažu, znači da Istra nije Italija.

Protivnik se zbuni, odustane od daljnje rasprave[1]."

KOLIKO NIČIJA? Ta neusuglašenost službenog i neslužbenog, možda preciznije: ne-disciplineranost svakodnevice, za koju je Istra: „ne-Italija" ili barem „manje-Italija", u jugoslavenskim je vremenima, pokazivala isti ili sličan senzibilitet za lociranje Jugoslavije ili, kasnije, Hrvatske. Tone Peruško u tekstu iz 1964. dijagnostički je pisao: „Ni danas nije nimalo čudno čuti od Hrvata podjelu na: ‚Mi Istrani' i ‚vi iz Jugoslavije' i kada se ono ‚vi iz Jugoslavije' odnosi na Istrane koji su živjeli u emigraciji u Jugoslaviji. (...) Što se tiče Talijana seljaka u Vodnjanu, Balama ili Šišanu, još će i danas radije reći da je ‚Istrian' nego da je Talijan. Ti su seljaci npr. pred šezdesetak godina radije glasali za hrvatskog kandidata Matka Laginju nego za talijanskog iredentističkog kandidata smatrajući da Laginja uspješnije predstavlja seljake nego talijanski kandidat[2]." Nasuprot tom razmimoilaženju ideologije i svakodnevice (koja, doduše, ideološka nije formalno strukturirana), razmimoilaženju diskursa i praksi „od gore" i onih „od dolje", povijesna će događanja tijekom 20. stoljeća regrutirati generacije kojima je Jugoslavija, primjerice, gotovo primordijalno ovdje, u Istri, ali i one čija su amalgamirana osobna iskustva rezultirala smještanjem Istre u nacionalnom, posebice teritorijalnom smislu – nigdje (baš i stoga što je Istra u burnom 20. stoljeću, realizirano ili u posezanju, svuda). Tako je mojoj noni iz Modrušani, rođenoj 1908, devedesetih godina 20. stoljeća nakon propala iskustva s Jugoslavijom, "preko Učke", tamo gdje je završavao doživljaj zavičaja, počinjala Hrvatska i Hrvati (i onda kada se izjašnjavala kao Hrvatica), ili iz navike, Jugoslavija. Njezino, u više država izgrađeno iskustvo, bitno je različito od iskustva petnaestogodišnjaka koji će 1998. za svjetskog nogometnog prvenstva u Francuskoj u atmosferi ejakulirana kolektivnog narcizma s hrvatskom zastavom u ruci pobjedonosno izvikivati: "Mi, Hrvati", ili od esula koji je napuštajući istarski poluotok nakon 2. svjetskog rata, petrificirao onakvu Istru kakva odavno ne postoji i kakva, možda, nikada nije ni postojala.

Nacionalno je *in* desetljećima nakon teorijskih paradigmi koje su promašeno pretpostavile marginalizaciju etniciteta. Istra je danas hrvatska, dijelom slovenska i talijanska. Je li iščezla, kao što biološki neumitno odlaze generacije i njihove slike svijeta, i istarska "niemandslandskost"? Konkurentske političke elite u devedesetima, usmjerene na portparolstvo hrvatstva, odnosno istrijanstva, trsit će se, u napinjanju i otpuštanju tenzija između centra i periferije, dokazivati suprotno: "Istra je hrvatska" – "Istra je, ipak, manje (ili drugačije) hrvatska". Nasuprot formalnom, neformalni (kako ga je Eriksen razdijelio) nacionalizam (ili njegov alotrop) nerijetko će reagirati situacijski: "Ča ste prišli, hodite s onu stranu Učke, mi smo druga država! Mi smo Istrijani, pustite nas na miru!"[3], zapisala je u travnju 1992. novinarka *Novog lista* povike na nju "izazvane animozitetom prema automobilu s natpisom *Novog lista* i riječkoj registraciji" dok je nadomak pazinske vojarne pratila prosvjede zbog mobilizacije u 154. brigadu Hrvatske vojske. Nekoliko mjeseci kasnije na prvoj će hrvatskoj ljetnoj Olimpijadi Istrani/Istrijani (još jedan jezični rekvizit koji zrcali suprotstavljenost centra i periferije) navijati za "svoju", hrvatsku reprezentaciju, a nekoliko godina kasnije, nakon spomenutih utakmica nogometnog svjetskog prvenstva i simbolički vidljivije, s hrvatskim zastavama na ulicama, potvrđivati naciju i nacionalni identitet.

POČETAK NOVIH STARIH SENTIMENATA Udomaćivanje države-nacije u Istri, koje nije bilo pravocrtna, nego prije kolebajućeg tijeka, sada kada kao da se približilo svojoj manje dramatičnoj fazi na relaciji centar – periferija, ponovno je, prema nekima, pod znakom pitanja – ne kao nekakva istarska specifičnost, nego globalna sudbina nacija kojima se suprotstavlja "samodostatni elektronički krug" (Lyotard) globalne kulture što stoji bez vremena, mjesta i sjećanja – onoga na čemu nacija i gradi svoju omiljelost. Zakoračenje u proces kombinacije globalne ekonomske i političke međuovisnosti, kulturne hibridizacije, informatičke tehnologije i elektroničkih medija možda uistinu označava početak slabljenja i definitivna ugasnuća bitnosti nacionalnih država, kao što je moguće – ne bez manje argumenata – kako globalizacija tržišta i reprodukcija lokalnosti nisu u kontradikciji: možda ne usprkos, nego baš u uvjetima globalizirane kulture, mnogi to dokazuju, da jesmo na početku novih starih sentimenata i prema nacionalnim kulturama – pa tako i hrvatske (i Hrvatske) u Istri•

---

[1] Črnja, Zvane. *Život u žrvnju: politička autobiografija.* Zavičajna naklada. Pula: Žakan Juri, 1997

[2] Peruško, Tone. *U svome vremenu.* Pula - Rijeka: Čakavski sabor (i dr.), 1984..

[3] Šumelj-Prskalo, Ornela: *Pazin s ukradenom dušom?*, Novi list, 16. travnja 1992.

Tradicionalna komparistika, u ovoj se sferi pokazuje žalosnom i vjernom pratiljom nacionalne filologije. Krećući i sama od kocepta nacije, komparastika uspostavlja bipolarne relacije "i-i", tipa "i ovo i ono", pa tako djelomično i sama zatvara mogućnost uspostave oslobađajućeg principa, koji bi okvir nacionalne pripadnosti stavio u drugi plan, priskrbljujući graničnim i sličnim varljivim korpusima metodološki autonoman i specifičan književnopovijesni tretman.

***— Aljoša Pužar* (2001)**

U mojoj će interpretaciji biti važno i razmatranje žene kao simboličkog prostora miješanja i susreta. Rada Iveković smatra da je to upravo ono što u ženama napadaju oni koji žele "pročistiti" svoje porijeklo "oslobađajući" ga preko drugog i nijekajući drugo. Ona također ističe da se stvaranje u kulturnom i biološkom smislu odvija u mješavini i iz nje i otud želja da ga se prisvoji, da se paradoksalno posjeduje ono isto drugo koje se zbog mješavine i odbacuje.

***— Darija Žilić* (2001)**

...ovo što se zbiva na ovom našem skupu nije sudaranje, češanje jednoga o drugi tri zasebna jezika, nego stvaranje jednog trećeg prostora kakav po sebi ne postoji unutar tih zatvorenih jezika. To je prostor prevođenja. Prevođenje nije jednostavno prevođenje s nekakvog originala na taj output – jezik, nego jedan proces kulturalne razmjene, koji je po sebi, *per definitionem*, nezavršen. To je proces, da tako kažemo bez granice. To je proces čiste, konstantne transgresije.

***— Boris Buden* (2003)**

Traumatizirane male srednjoeuropske države, kao i balkanski nacionalizmi, histerično istrajavaju u etničkom čišćenju i traženju etničkog homogeniteta. I tako će biti sve dok Sofija, Varšava i Budimpešta, Beograd, Zagreb i Ljubljana ne postanu isto tako višeglasni veliki gradovi, išarani unutarnjim granicama, kao što su Berlin, London ili Pariz. Kada i oni počnu sličiti svojim graničnim područjima, oslobodit će se granična područja. Granice će postojati, ali na ničijoj zemlji.

***— László Végel* (2003)**

Tek na kraju strašnog stoljeća koje nas je sve razdijelilo, ranilo, napunilo fobijama i tjeskobom, začuđeni spoznajemo da je život regija i susjedstva stariji, trajniji i prirodniji, nego što je život unutar isključujuće nacije, i da je zapravo moguće živjeti s razlikama, pogotovo s onim jezičnim i kulturnim.

***— Drago Jančar* (2003)**

PARALELOGRAM KONFLIKATA

U ISTIM VREMENIMA KADA SU LOKALCI "KOD NAS" POKUŠAVALI IGRATI BRUTALNE IGRICE 19. STOLJEĆA, DOSLOVCE IZA NAŠIH LEĐA DOGODILO SE 21. STOLJEĆE. U ISTOM TRENUTKU "DEZINTEGRACIJE ISTOKA" NA ZAPADU JE NASTALA MEGA-SUPRA-DRŽAVA, NE-VIŠE-DRŽAVA. NASTALA JE EUROPA

Izlaganje *Teze o konfliktnosti i "igrama bez granica" između Slovenije i Hrvatske*, Forum Tomizza, 2008.

TONČI KUZMANIĆ

O konfliktnosti i napetostima između Slovenije i Hrvatske započeo bih pitanjem – s kojom vrstom konflikta uopće imamo posla? Površni pokušaji razumijevanja (medijska zaglupljivanja lokalnih publika) sugeriraju nekoliko vrsti konflikata ili samo jednog (između njih): međudržavni (ne samo na relaciji Slovenija-Hrvatska, nego i između Europe i ne-Europe); kulturni (Europa i Balkan, elementi kulturnog rasizma, orijentalizma…); međuvladin, između elita, stranaka te ideološki (predizborne situacije); ekonomski (Ljubljanska banka, HE Krško, "ribarski obračuni"); ekološki (kvazizaštita, zapravo pravo na iskorištavanje/uništavanje Jadrana); među narodima; među pojedincima; ponekad i kao "sportski" (rukomet, nogomet, skijanje…). Mogao bih nabrajati u nedogled. Ali već na prvi pogled "operetni" primjer Joška Jorasa – koji sadrži gotovo sve spomenuto – svjedoči nam o tome da su svi pokušaji tradicionalnog određivanja konflikta i konfliktnosti samo papagajsko ponavljanje zastarjelih pokušaja razumijevanja. Na osnovi prastarih predodžbi ti pokušaji uzaludno nude pogrešno dešifriranje potpuno nove situacije i novog položaja. I što je najgore, time zapravo samo obnavljaju i dodatno potpaljuju ionako odlično pripremljene lomače.

DVOSTRUKA NESVODLJIVOST

Moja polazna postavka glasi: riječ je o sasvim novoj lokaciji ili čak o dislokaciji konflik(a)ta. Zbog toga je konflikte vrlo teško locirati, odrediti, teško ih je ili čak nemoguće razriješiti. Spomenuti medijski pokušaji lokalnih vladara uglavnom su pokušaji redukcije postojećeg na neku prošlost, na nekakav *deja vu*. Ispada kao da imamo posla s nečim što je oduvijek ovdje, što se neprestano vraća i što je fiksirano. A takav način nemišljenja zapravo je sastavni dio generiranja postojeće konfliktnosti i njena proširivanja u beskraj. Jer ne radi se ni o kakvoj *deja vu* situaciji, nego o potpuno novoj vrsti i čak o novom rodu konflikta. Još preciznije, tu više ni slučajno nije na sceni nekakav "Jedan konflikt". Probleme imamo s vrlo širokom i dubokom mrežom konflikata, s teško ulovljivom disperzijom konflikata koji se sve više šire i produbljuju i koje je nemoguće povezati u samo jedan konflikt. To je nemoguće čak i na nivou slobodne misaone konstrukcije i umjetničke kreacije. Iluzorno je očekivati da bi rješenje tog Jednog konflikta (njegova žarišta, "uzroka") moglo dovesti do uzročno-posljedična rješenja svih drugih konflikata i problema. Konfliktna je disperzija tako potentna da zahtijeva potpuno nov pristup razumijevanju i rješavanju nastalog položaja. Jedan od ključnih zahvata u razumijevanje "onoga što jest" mogao bi, dakle, biti onaj koji umjesto da govori i misli u kategorijama konflikata ili čak Jednog velikog konflikta jest da se počne govoriti i misliti u bitno težim kategorijama procesualnosti, u kategorijama konfliktnosti u značenju mreže, kompleksna paralelograma konflikata koji je dvostruko nesvodljiv: kako na konflikte u pluralu tako i na samo jedan – centralni, najdublji, osnovni, prvi… konflikt u singularu.

NATJECANJE ZA VRATARA

Riječ je o sasvim novom, postmodernom, postsocijalističkom i postindustrijskom položaju. Prostor na kojem je opasna stvar uzela maha moguće je odrediti uz pomoć dviju koordinata: zgarišta SFRJ-a i "borbe oko nove Europe". To prije svega znači: "borba za budućnosti" lokalnih subjekata u toj novoj Europi, o simboličkim konfliktima, koji se gotovo isključivo odnose na startne pozicije neke sadašnje/buduće utrke subjekata u regiji. Sadržajnije rečeno, i to na makro-nivou *managerskog* diskursa: to su konflikti i mreže konfliktnosti koje se vode oko "kompetencija" i prije svega oko sadašnje i buduće "konkurentnosti" lokalnih subjekata. Ideološki gledano, govorimo o postideološkim konfliktima. Dakako, ne u smislu "kraja deologije", nego u značenju nastupa *managerske* revolucije kao nove forme postideologije (*knowledge society*) čiju je osnovu moguće pronaći točno u ideologiji o kraju ideologije (što je točna definicija onog "knowledge"). Govorimo, dakle, o mreži konflikata o velikoj, nepreglednoj količini čak "beskonačnih konflikata" i mreži konfliktnosti ponajprije oko budućeg simboličnog (ne ratnog, vojnog, državnog…) gospodara na ovim prostorima! Hrvatska i Slovenija konkuriraju točno za to privilegirano mjesto budućeg postideološkog lokalnog vratara – ne više vladara.

— U BESKRAJ ŠIREĆA KONFLIKTNOST IZMEĐU HRVATSKE I SLOVENIJE JEST KONFLIKTNOST OKO TOGA TKO ĆE SUTRA BITI GLAVNI, MOŽDA JEDINI GATE-KEEPER EUROPE. IGRA JE OZBILJNA, KRAJNJE OPASNA, IAKO SE VARLJIVO ČINI SAMO OPERETNOM —

TKO SMO "MI", ŠTO JE "NAŠE"?

Da bi rečeno učinio jasnijim, pokušat ću upravo skicirano prevesti u lako shvatljiv "realpolitički" iskaz. Prvo, realpolitički tip diskursa ono je što još uglavnom dominira u našim glavama. Želim reći da i mi sami – "mi" ovdje u značenju kvaziprivilegiranih intelektualaca – najčešće upravo tako "mislimo" (u smislu da pogrešno kalkuliramo). Drugo, element realpolitike moramo postaviti u centar kritike i zbog toga što je upravo to onaj način (tehnologija kalkuliranja, dakle) nemišljenja na koji još "misle" i svi današnji kvazigospodari (dakle, vladajući politički tehnolozi) i elite aktera na sceni. *Last but not least*, točno na realpolitički način funkcioniralo je i nemišljenje dojučerašnjih vladara, a tako funkcionira i nemišljenje današnjih kvazivladara kvazidržavica, koji su doveli do onoga što tu i sada jest.

Model tog tipa mišljenja vrlo je jednostavan, zapravo banalan. Slično je kao što je jednostavno i nemišljenje njihovih nosilaca: potrebno je samo stvar shvatiti krajnje ozbiljno i ponajprije doslovno. "Logika" u glavama tih ljudi – to nema nikakve veza s njihovom individualnom "psihologijom" – krajnje je slična prastaroj spartanskoj i rimskoj logici. Na ovim je prostorima to nekada najbolje znao izreći Josip Broz, za njim Slobodan Milošević i general Tuđman, a danas je u toj ulozi najbolji Janez Janša. Riječ je o tzv. geostrateškoj logici, o militarističkoj logici nemišljenja vojnika i njihovih pojednostavljenih modela utemeljenih isključivo na sili. Ta logika – ako je shvatimo ozbiljno – izgovara zapravo uvijek samo prastaro spartansko-rimsko Jedno: "Tuđe nećemo, svoje ne damo!" Da se u tom kontekstu već unaprijed zna što je to "naše" i tko/što smo to "mi", dakako, izvan je horizonta tog nemišljenja. Vrhovna poenta tog nemišljenskog zahvata smještena je upravo u tom nedefiniranju (apsolutne otvorenosti i proizvoljnosti) onoga tko je to "mi" i što je zapravo to "naše".

Naravno, postoji kulturalna raznolikost, jezična raznolikost, međutim, to nisu temelji identiteta, nego su temelji identiteta ono što je zapravo postavljeno radikalnim činom Francuske revolucije, a što je kasnije prešlo u Ameriku. To je, dakle: univerzalna sloboda za sve, državljanstvo za sve. To je, dakle, jedina radikalna alternativa, a ne priča o regijama koje će nas spasiti od pošasti država-nacija.

***— Žarko Paić* (2003)**

Onoliko, dakle, koliko je Bertoša kao znanstvenik moderan i koliko se, na tragu osebujnih iskustava nove historiografije, približava proznom diskursu, toliko je i Tomizza kao prozaik neosporno moderan u amalgamiranju znanstvene akribije i pripovjedačke mašte.

***— Aldo Kliman* (2002)**

Nastupa epoha diktature optimista: sportske dvorane po velikim gradovima Njemačke i Amerike pretijesne su da prime davatelje tečaja na temu: "to to možeš", "čini ovo isto".

***— Sinan Gudžević* (2002)**

Pa ipak, ovdje u nas mnogo toga kasni. Centrizam i centralizam država i onoga u državi su preveliki. Stoga snage treba za biti – snage, naime, za postojati na rubu. U bijelome prostoru. I bez moći.

***— Tomislav Žigmanov* (2004)**

Procese sveistarskog razumijevanja, kažem to ovdje bez imalo ustručavanja, najizravnije smo pokrenuli, stimulirali, artikulirali u svakome slučaju – Fulvio Tomizza i ja. *La miglor vita* (*Bolji život*), te *Riva i druxi* u tom su smislu ne samo literarna djela, nego katalizatori izvjesnog sveistarskog povijesnog susreta dviju kultura. Najljepše potvrde mnogo važnije od ičega na svijetu, dobio sam tamo početkom osamdesetih godina od bliskih mi, tom bormeovskom formom mentis, ljudi kakav je Franci Blašković koji javno svjedoči da su nakon što su pročitali *Riva i druxi*, Arinka i on promijenili ime svog sastava iz *Tingl-Tangl* u *Gori ussi Winettou*...

***— Milan Rakovac* (2000)**

Iskreno, književni tekst mora nas privući, a ne uvjeriti, strašću koju samo umjetnost, koja je u biti proizvod vitalnog impulsa, i stoga erotskog, može ponuditi.

***— Laura Marchig* (2003)**

Priča koju Tomizza istražuje priča je mikrokozmosa, običnih ljudi, skromnih, često neželjenih. To je "nuovelle histoire" bodlerovske memorije koja u multikulturalnim mikrokozmosima sjevernog Jadrana - od Istre do Trsta, od Furlanije i Veneta do Dalmacije - predaje naratorovoj penkali bogate i intenzivne, autentične i bolne ljudske karaktere...

***— Franco Juri* (2002)**

Najstrašnija netolerancija je netolerancija siromašnih, koji su prve žrtve različitosti. Nema rasizma među bogatima. "Bogati su", kaže Eco, "proizveli doktrinu rasizma; ali siromašni ju sprovode u djelo, što je daleko opasnije."

***— Daša Drndić* (2004)**

U više slučajeva pokazalo se da nešto s politikom nije u redu i da povijest služi samo kao instrument. Srpski znanstvenici koji su cijeli život pisali da su Dardanci ilirskog porijekla, najednom su promijenili tezu: Dardanci više nisu Iliri, nego Dačani - a ovi su živjeli sjevernije od Dardanaca. Što me je iznenadilo? To da se nisu pojavili nikakvi novi arheološki argumenti, a promijenila se teza.

***— Edi Shukriu* (2008)**

Od 1944. godine u Vojvodini 99,3 posto Nemaca je proterano, ubijeno ili se odselilo. Jedna od drastičnih stvari je da se i dalje preoravaju nemačka groblja: ograde od kovanog gvožđa na nekim nemačkim grobnicama su skinute i stavljene kao ukrasne na balkone nekih kuća. U Zemunu su popločavali ulicu sa granitnim i mermernim nemačkim nadgrobnim spomenicima, u Nakovu u Banatu izravnali su nemačko groblje i napravili nogometno igralište.

***— Rudolf Weiss* (2005)**

Eksplikacija te pozicije u konkretnim datostima moguća je u sljedećim pravcima: Prostori na kojima nam je dano živjeti nekada su poznavali velike regionalne države i velike lokalne vođe: barem Josipa Broza i Nicolaea Ceauşescua. S lokalnih scena u revolucijama i ratovima otišli su ponajprije vođe, a onda i njihove države. U obračunima koji su slijedili (prva faza konflikata koja danas više nije aktualna) u velikoj se mjeri radilo o pokušaju očuvanja starih formi, načina i čak ponegdje sadržaja vladanja. Ali tim novokomponiranim velikim lokalnim državama i lokalnim vođama nije uspjelo realizirati postavljene planove. Milošević, Tuđman, Janša i još neki drugi nisu uspjeli postati »novi Tito«. Gledano sa stanovišta ovdašnjih državica, ratovi na ovom području pokazali da su različiti pokušaji uspostavljanja Velike Srbije (Krajine…), Hrvatske (Herceg-Bosne…)… neslavno propali. Rezultat? Novog lokalnog lidera više nema jer ga više ne može biti. Nema ni nove lokalne nadvlade u formi lokalne sile-države. Na prvi pogled zapravo nema više ni kakve velike države! Posljedica? Nastupile su sasvim nove okolnosti u kojima je jasno da treba napraviti nešto sasvim novo, a što to – u potpunosti je nejasno. Ponajprije zato jer je to tek ono što nadolazi, a potom da ga s velikim, čak nepremostivim teškoćama proizvode lokalni akteri, ovdašnji subjekti, kvazilideri.

UNAPRIJED KONTROLIRANA IGRA Da bismo razumjeli kompleksnost onoga što se dogodilo i što je sada i ovdje na sceni, potrebno je otvoriti i ono što nam se dogodilo »iza leđa«. Rečeno u vezi s državicama i kvaziliderima uopće ne znači da u tom istom vremenu (na drugim ili čak istim prostorima) nije bilo ili čak da nije nastala druga i drugačija »velika država«. Upravo suprotno – i to je ključno za razumijevanje »naše« današnje konfliktnosti – u tim istim vremenima (kraj prošlog stoljeća), kada su lokalci »kod nas« pokušavali igrati brutalne igrice 19. stoljeća, doslovce iza naših leđa dogodilo se 21. stoljeće. U istom trenutku »dezintegracije Istoka« na Zapadu je nastala mega-supra-država, ne-više-država. Nastala je Europa. Ona je, dakle, ono što je sasvim tiho i podzemno zasjenilo (implicitno pobijedilo) sva ovdašnja traumatska događanja o kojima mi još danas razmišljamo. »Rješenje« lokalnih kvazilidera, koje je vodilo u smjeru novih starih-velikih država, pokazalo se kao krajnje neozbiljna i krvava igra »lokalnih dripaca« koji su – točno unutar vremena međusobna obračunavanja – postali kolektivni bakšiš velike pobjedonosne europske igre. To je sama bit onoga što je moguće označiti kao sadržaj i istovremeno kraj prve faze velikih ratnih i revolucionarnih promjena.

Od te točke dalje nastupa »druga faza« ili ono što se događa danas. Ponajprije, integracija je najširi kontekst ili ono oko čega i u čemu teku konflikti, točnije, konfliktnost (procesualnost). No ne više u više u jednu državu-gospodaricu (dominion-logika) i jednog gospodara (Milošević, Tuđman…), nego je riječ o integraciji u klub, u društvo gospodara koji kao uvjete ističe članarine, cijene… Govoreći starim, dakle geostrateškim jezikom, to s čime ovdje i sada imamo posla jest postmoderna bitka za mjesto glavnog *gate-keepera* (vratara) Jugoistoka. Ne radi se, dakle, više o borbama u značenju "lokalnog gospodara" na način velikih lokalnih država i vođa koji podređuje sve ostale, nego o sasvim drugačijim (postmodernim) tehnologijama gospodarenja i nadvladanja na način kontrole strateških mjesta (topos, topoi) koja već unaprijed kontrolira drugi: Europa, naime. Sada je, dakle, riječ o "lokalnom simboličkom i realnom filteru", kroz koji će nužno morati prolaziti različiti prometi različitih roba (kapitala…), ljudi, stvari i ideja, i to iz smjera onih koji globaliziraju prema onima koji se globaliziraju. To znači iz smjera Zapada na Istok, Jugo-Istok… U toj duboko ponižavajućoj igri – koju se ovdje doživljava čak kao "oslobođenje i napredak" – sada su Istok i Jugo-Istok dakako postali eksplicitni objekti (ne samo izvozni) djelovanja nove super, ne-više-države ili onoga što sam zovem europska postimperijalnost. Koja ne teče više uz pomoć tenkova i bombardera, nego putem *managerskih* zahvata, ponajprije mehanizama EURA i nenasilna (za razliku od SAD-a) "širenja/izvoza demokracije, zakona tržišta i *managerskog lifestylea*".

MANTRA ZAPADA – INTEGRACIJA Vrlo važno za razumijevanje datog položaja konfliktnosti jest da se sve događa u nadređenu kontekstu očišta Zapada i Europe. U europsku diskukrzivnu (europejstvo) mrežu već su se odavno ulovili svi postsocijalistički gospodari – zapravo podložnici (akteri izgubljenih bitaka devedesetih prošlog stoljeća), i to još gore nego jastozi i škarpine u lokalne mreže iz kojih tako jeftino prelaze na stolove novih gospodara. Današnje "autonomnosti", samostalnosti, naime, više se ne gube nasilnim podređivanjem pod tuđe vojničke šljemove, nego miroljubivim podređivanjem pod diskursivne matrice postideoloških gospodara. Osnovna diskursivna matrica (mantra) Zapada danas je ona koja govori o "Integracijama". Te su – za sada, jer ćemo još malo morati pričekati krah NATO-a – još dvojne: integracija u NATO i integracija u EU.

U beskraj šireća konfliktnost između Hrvatske i Slovenije jest konfliktnost oko toga tko će sutra biti glavni, možda jedini *gate-keeper*, vratar (i čuvar) Europe u ovom dijelu svijeta za sljedećih nekoliko desetljeća. Igra je ozbiljna, krajnje opasna, iako se varljivo čini samo operetnom. To zasigurno više nije konfliktnost oko granica u fizičkom smislu, nego je konfliktnost oko simboličkih kompetencija jedne ili druge strane, koja sudjeluje u toj sofisticiranoj igri bez granica•

U ime pobunjenih, izdvojenih, različitih i "drugih" Tomizza je napisao možda i najuvjerljivije svoje stranice, a među njima pribrajamo i one posvećene istarskim protestantima i luteranima, libertinima i pukim grešnicima, svima koji su ostavili dubok, gust, a često i krvav trag u lokalnoj i univerzalnoj povijesti.

***— Tonko Maroević* (2001)**

Kod Fulvija Tomizze volim epizodne uloge, nadasve ženska lica, a na štetu muških glavnih junaka. Glavni muški junaci kao da su smišljeno složene psihe, mučni antijunaci. A žene su - ženske, od krvi i mesa, ili im ja, čitajući posvećujem više pažnje. Tomizza je majstor nabubrele, podmukle erotike, iskonske požude, osobito u *Posjetiteljici*.

***— Drago Orlić* (2002)**

Po procesu oblikovanja nacija i uspostavi moderne (birokratske) strukture vlasti, Istra se razlikuje od susjednog joj Balkana. Naime, na području Zapadnog Balkana religijska pripadnost bila osnovnim markerom između grupa koje bi neupućeni promatrač inače vrlo teško razlikovao. Nasuprot tome Istarski Hrvati, Slovenci i Talijani dijele zajedničku religiju - katoličanstvo. Bitniji čimbenici u procesu oblikovanja nacionalne svijesti u Istri su sekularne naravi: jezik kojim se govori, prostor u kojem se živi i društveni status.

***— Željko Boneta* (2004)**

FORUM TOMIZZA 2009.

TRST TRIESTE

srijeda, 27. 5. SALA TESSITORI (Trg Oberdan 5)
9.30 SIMPOZIJ TOMIZZA: TEN YEARS AFTER
sudionici: Sanja Roić (Zagreb), Marco Neirotti (Torino),
Elis Degenghi Olujić (Pula), Marta Moretti (Trst),
Marino Vocci (Trst), Petra Orlić (Zagreb)
15.30 SIMPOZIJ CROSSOVER
sudionici: Bojan Brezigar (Trst), Franco Del Campo (Trst),
Gabriele Pastrello (Trst), Fulvio Senardi (Trst), Giorgio Rossetti (Trst),
Sabrina Morena (Trst)
20.00 CASA DELLA MUSICA (GLAZBENI DOM, Ulica Capitelli 3)
ARTISTRA, literarni koncert
književnici: Claudio Grisancich, Sinan Gudžević, Marko Kravos,
Luciano Morandini, Milan Rakovac, Roberta Razzi
glazbenici: Alfredo Lacosegliaz Orchestra (ALPE)

KOPER CAPODISTRIA

četvrtak, 28. 5. UNIVERZA NA PRIMORSKEM, PALAČA ARMERIJA
10.30 – 14.00 SIMPOZIJ CROSSOVER
sudionici: Jadran Sterle (Ljubljana), Giorgio Rossetti (Trst),
Marko Zajc (Ljubljana), Franco Juri (Kopar), Nino Raspudić (Mostar),
Andrea Matošević (Pula), Arjan Leka (Tirana), Emilio Cocco (Gorica),
Ervin Hladnik Milharčič (Ljubljana), Daša Drndić (Rijeka)
SIMPOZIJ TOMIZZA: TEN YEARS AFTER
sudionici: Ciril Zlobec (Ljubljana), Jelena Lužina (Skoplje), Irene Visintini (Trst),
Nuša Miklavec (mentor Johann Strutz) (Kopar - Klagenfurt)
Dokumentarni film TOMIZZA BEZ GRANICA Milana Rakovca,
produkcija: Regionalni RTV centar Koper Capodistria
16.30 - 17.30 RADIO KOPER CAPODISTRIA
TOMIZZA U ETERU RADIA KOPER CAPODISTRIA
dokumentarni kolaž arhivskih snimaka
20.30 VRT CIRCOLO – ZAJEDNICA TALIJANA "S. SANTORIO"
ARTISTRA, literarni koncert
književnici: Karlo Hmeljak, Laura Marchig, Dorta Jagić, Arjan Leka,
Roberto Dedenaro
glazbenici: Katalena, Maxmaber Orchestra
BUJE BUIE
četvrtak, 28. 5. SREDNJA ŠKOLA "LEONARDO DA VINCI"
10.00 predavanje Carmela Alibertia o Fulviu Tomizzi
PUČKO OTVORENO UČILIŠTE BUJE
predavanje Nenada Veličkovića: načela obrazovanja
u višenacionalnoj sredini

UMAG UMAGO

petak, 29. 5. DVORANA ZAJEDNICE TALIJANA "FULVIO TOMIZZA"
10.00 – 14.00 SIMPOZIJ CROSSOVER
Sudionici: Mate Maras (Zagreb), Ivan Čolović (Beograd),
Rastko Močnik (Ljubljana), Srećko Horvat (Zagreb), Biljana Kašić (Zadar),
Ernie Gigante Dešković (Rijeka), Gradimir Gojer (Sarajevo),
Edi Shukriu (Priština), Marino Manin (Umag - Zagreb)
SIMPOZIJ TOMIZZA: TEN YEARS AFTER
Sudionici: Ulderico Bernardi (Venecija), Ljudmil Spasov (Skoplje),
Giuseppe Rota (Umag), Silvio Forza (Pula), Gabriella Chmet (Trst)
GALERIJA MARIN
18.00 predstavljanje knjige Milana Rakovca *Sinovi Istre*
Sudjeluju: Darko Dukovski, Boris Domagoj Biletić, Jelena Lužina
19.00 otvaranje izložbe akad. kipara Ljube de Karine
20.00 GRADSKA KNJIŽNICA UMAG
Svečana dodjela Međunarodne književne nagrade Fulvia Tomizze
LAPIS HISTRIAE 2009
20.30 ARTISTRA, literarni koncert
književnici: Edi Shukriu, Roberta Razzi, Dorta Jagić, Christian Sinnico,
Boris Domagoj Biletić
glazbenici: Alfredo Lacosegliaz Orchestra (ALPE), Livio Morosin Band

UMAG UMAGO

subota, 30. 5. MATERADA
12.00 komemoracija na grobu Fulvia Tomizze

RETROGRADNO ZALAGANJE VIŠESTRUKO USKRAĆENOG

VIŠE OD TOGA KO JE TAJ KO ISKLJUČUJE ILI PRIVILEGUJE, PO KOM OVLAŠĆENJU I U KOJE SVRHE, VAŽNIJE JE KO POSTAVLJA TO PITANJE, SUGERIŠUĆI DA JE SITUACIJA U KOJOJ POSTOJE ISKLJUČENI I PRIVILEGOVANI NEPRAVEDNA I DA BI JE TREBALO PROMENITI

Izlaganje *Privilegovani i isključeni*, Forum Tomizza, 2008.

SAŠA ĆIRIĆ

Ove godine je na Forumu Tomizza nekoliko pozvanih iz različitih a srodnih razloga, sobom samima reprezentovalo osnovni smisao naslova i teme festivala. *Off limits* kao "biti isključen", "van reda/zaštite", umesto "biti van granica ili iznad njih". U relativizaciji izdvajanja i odvajanja, razlikuje se ograđivanje i diskriminativna klasifikaciju na one za koje granice ne postoje (ili su nevažna administrativna oznaka), na one kojima relativno lako ili uz nešto veći napor biva dopušteno da te granice pređu i na one koji će ostati pred granicom kao Kafkin seljak pred dverima Zakona, pred onim jednim otvorom/rupom koji je bio baš njemu namenjen da upravo u njega ne uđe (ili kroz njega ne prođe), odnosno kao geometar K. na bezbednoj udaljenosti od zamka. I jedni i drugi i treći tu su gde jesu ne zbog toga šta su i kakvi su nego zbog toga odakle potiču, odnosno – na drugi način, zbog toga što dolaze iz zemalja koje su to što jesu (i takve kakve su) i koje su se potrudile da umesto njih te granice praktično izbrišu, bitno umekšaju ili njihove karaule umnože i dodatno utvrde.

GDJE SU GRANICE? Da li su granice dobre? I jesu i nisu. Dobre su stoga što beskraju određuju ili zadaju kraj, što besmislu određuju meru a smislu težinu. (Ovo ne citiram Mešu Selimovića, već "proizvodim samog sebe". U prostoru iza granica, ili unutar njih.) Granica je bedem, dakle odbrana od onoga spolja; marker prostiranja odgovornosti za građane i za teritoriju koju država preuzima na sebe da realizuje; izraz uređenosti; dokaz postojanja Celine. U isto vreme, granica fiksira ko je spolja a ko unutra; na granici, do svog realnog smisla dolaze propisi o uslovima i okolnostima, o procedurama i o osobama koje je mogu preći, odnosno, iz jednog areala, sistema, kulture itd. preći u drugu i zadržati se u njima neko određeno vreme ili stalno, ako u tome uspeju. Ako su pred graničnim kapijama varvari ili kuga, Hanibal ili crni prišt, velike boginje, urotnici krvavih prevrata, opasne ideje ili naprave, ljudi zlih namera i zastrašujućih moći/mogućnosti bez nadzora i protivotrova, onda su granice nama ono što je utvrda srednjovekovnom gradu i dželat konceptu države Žozefa de Mestra (Joseph de Maistre): samo srce sistema i *conditio sine qua non* opstanka, jezgro jednog homogenog identiteta.

Ali, gde su naše granice danas nama i prema kome su postavljene? Jesu li na njima osvajači ili varvari ako su beskućnici, izbeglice/hiketide, beznadežni i nemoćni; jesu li na našim vratima bolesti i ratovi čije će klice i uzroci biti uneti spolja, od tih došljaka, uskoka i upadnika? I kako ćemo se od njih odbraniti: tako što ćemo podići još jedan red bodljikave žice (kao SAD na svojoj granici sa Meksikom), iskopati još jedan pojas rovova ili tako što ćemo pustiti da potencijalna nevolja uđe među nas i mi se suočimo s njom? Dakle, gledano evrocentrično, gde su te granice postavljene?

U SIGURNOJ BESCARINSKOJ ZONI Geografski, jesu li postavljene prema Balkanu, onom non-european, neapsorbovanom delu ovog poluostrva; prema ekonomskim emigrantima iz recimo Severne i Srednje Afrike; prema Rusiji i njenim interesima, bivšoj imperiji koja se pod autoritarnom komandom ponovo preteći osovljuje na noge a njen kapital nesmetano širi suvozemnim i maritimnim putem; prema realnom i/ili izmišljenom islamskom fundamentalizmu i svetskom terorizmu; prema poslednjim komunistički despotijama i neprijateljima demokratije (ni taj neprijatelj *kanda* nikad ne spava), ili su te granice na nekom sasvim drugom mestu, u našim glavama, u tome kako ih određujemo ili doživljavamo i kuda ih povlačimo? Šta je to što nas ugrožava i da li granice služe tome da se spreči ili minimalizuje smrtonosni zagrljaj opasnosti? Postoje li i druge granice, one koje se povlače i ispisuju unutar državnih međa, između nepomirljivo različitih i različito nepomirljivih? Ko je u tom kontekstu unutrašnjih proporcija privilegovan a ko isključen i kako?

Sa druge strane (sa druge strane granice, u bezbednoj bescarinskoj zoni) ove percepcije, stoji vrednosna sugestija u ovom binarnom paru ("isključeni i privilegovani"). Više od toga ko je taj ko isključuje ili privileguje, po kom ovlašćenju i u koje svrhe, važnije je ko postavlja to pitanje, sugerišući da je situacija u kojoj postoje isključeni i privilegovani nepravedna i da bi je trebalo promeniti. Da li taj ko postavlja to pitanje ili ko problematizuje, moralno ili estetski, to stanje (ekskluzive ili nadkluzive) i sam isključen ili pripada privilegovanima? Ako je isključen, a isključen je uvek s nekim pravom i razlogom, zašto bi ga slušali oni koji su ga isključili? A ako je privilegovan, odakle mu pravo da to pitanje postavlja umesto da ukine postojanje isključenih i privilegovanih, ako misli da je to ukidanje dobro i kao takvo neophodno? U ovim provokativnim pitanjima i zaplitanjima, vidim svoju poziciju višestruko uskraćenog (pre nego isključenog), kao i trenutnu "zakočenost" Evrope (nimalo pretenciozno rečeno).

STRAH OD SLOBODE PREPOZNAVANJA Ovde gost tek u Umagu i hrvatskom delu Istre (nepristao u Kopar i u Trst), u Srbiji prećutani Beton-jeretik, kome se čeka razvoj situacije pa da se krene sa konačnim čišćenjem NGO-sektora i kritičkog mišljenja ili nastavi sa pohvalama, s tim što će od nečujnih postati gromoglasne. U ideološkom smislu izrazito retrogradan u zalaganju za revitalizaciju normi prosvetiteljstva i visokog modernizma, za izlaz iz postmoderne, post-postmoderne i postkapitalizma, njenih akribičnih relativizama i njene ravnodušnosti koja krije građanski oportunizam i golu silu hegemonijskih sila ovoga sveta, pred kojom ne samo nemoćno već sa nekim dubljim razumevanjem saginjemo glavu. Retrogradan u insistiranju na odgovornosti u pisanju i u kuturi uopšte, u prozivanju pripadnika intelektualne elite za ratnohuškanje i držanje sveće maroderima i posmatračima onda kada je sveća rata davno utrnula i kada treba zaboraviti, navodno, da bi se krenulo dalje. Upitan i zamišljen u razmišljanju o tome mogu li se i kako prevazići kolektivni identiteti za račun individualnih, rasnih, nacionalnih, verskih, kulturnih, jezičkih... za račun afiniteta i opredeljenja pojedinca, za račun slobode prepoznavanja, udruživanja i druženja. U borbi protiv strahova od različitosti i protiv utopijskih i dogmatskih lakirovki o harmoniji i jedinstvu bratstva ljudi.

Danas smo tu da konstatujemo poraz Evrope da bude Evropa ako počiva na isključivanju, uslovljavanju i potcenjivanju, odnosno, da konstatujemo poraz, možda trenutni, formiranja nadetničkih, više duhovnih/idejnih nego geografskih, identiteta evropskih zemalja koje se više plaše islama (čitaj Turske) i ekonomskih emigranata (čitaj siromašnih) od jačanja samoizolacije, desničarskih infantilnosti i poltronstva prema hegemonima (pre svega prema SAD).

SOCIJALNO ODGOVORAN POJEDINAC U prostiranju ovih nekoliko stavova vidim potrebu za kritičkim mišljenjem, potrebu za povratkom figuri angažovanog intelektualca, ali ne kao "savesti društva" i "kodifikatora nacionalnog identiteta", već kao socijalno i istorijski odgovornog pojedinca, koji ne pristaje da bude samo specijalista, naučnik (visoki profesionalac i fah-idiot[1] u isto vreme), pisac-zabavljač ili pisac koji je pre svega tvorac fikcije, ma kakva ta fikcija bila (ma kako ta fikcija bila referencijalno prepoznatljiva), neko ko ne pristaje da bude ograničen izabranom naučnom metodom, "školom" teorijskog mišljenja, svojom ideološkom opcijom.

To nije samo Kantova tzv. privatna upotreba uma, kritika kao hobi u slobodno vreme, van normi obavljanja posla i vođenja računa o državnom interesu; niti samo novinska publicistika, još manje, ili nikako, podređivanje nauke i umetnosti ciljevima koji joj nisu inherentni, ma koliko bili plemeniti. To je učena odgovornost za vreme u kome se živi i odgovorna nepretencioznost u futurološkim "prekognicijama" o tome kuda ide naš svet i kako se može razvijati da bi bio podnošljiviji (samim tim i bolji), i to za sve ljude a ne samo za one koji su privilegovani rođenjem, socijalnim statusom i civilizacijskim poreklom•

[1] Idiot u antičkom smislu toga pojma, kao neko ko je svojevoljno van "res publice" ili javne delatnosti.

IZABRALI: IVANA MARTINČIĆ, NIVES FRANIĆ, NEVEN UŠUMOVIĆ
TEMU BROJA UREDILA: NATAŠA PETRINJAK

SUDIONICI 2000-2008

2000 Ciril Zlobec, Giuseppe Rota, Andrej Medved, Vera Glavinić, Maurizio Tremul, Ulderico Bernardi, Gloria Rabac-Čondrić, Elvio Guagnini, Irene Visnitini, Sanja Roić, Elis Deghenghi Olujić, Tonko Maroević, Boris Domagoj Biletić, Živko Nižić, Loredana Bogliun Debeljuh, Johann Strutz, Ljiljana Avirović

2001 Ragni Maria Gschwend, Jasna Čebron, Isabella Flego, Rastko Močnik, Miran Košuta, Aljoša Pužar, Darija Žilić, Livio Prodan, Marjan Tomšič, Nelida Milani Kruljac, Patrizia Raveggi, Pavel Fonda, Maurizio Casagrande, Sanja Roić, Živko Nižić, Ljiljana Avirović, Giuseppe Rota, Johann Strutz, Ciril Zlobec, Tonko Maroević, Ulderico Bernardi, Irene Visintini, Andrej Medved

2002 Franco Juri, Drago Orlić, Marcello Marinucci, Sinan Gudžević, Aldo Kliman, Sandi Blagonić, Neven Ušumović, Aldo Milohnić, Imre Barna, Franco Crevatin, Roberto Blagoni, Doina Derer, Cristina Benussi, Fabio Russo, Adriana Da Rin, Gabriella Cartago, Petar Turčinović, Laura Marchig, Edelman Jurinčić, Ragni Maria Gschwend, Rastko Močnik, Aljoša Pužar, Ulderico Bernardi, Irene Visintin, Ljiljana Avirović, Patrizia Raveggi, Sanja Roić

2003 Drago Jančar, Boris Buden, László Végel, Miljenko Jergović, Nenad Popović, Laura Marchig, Žarko Paić, Iztok Osojnik, Claudio Ugussi, Lucija Čok, Livio Isaak Sirovich, Tomislav Marijan Bilosnić, Boris Pangerc, Alessandro Damiani, Claudio Grisancich, Sandro Damiani, Patrizia Vascotto, Mateja Sedmak, Uršula Lipovec Čebron, Rastko Močnik, Ulderico Bernardi, Aljoša Pužar, Ljiljana Avirović

2004 Antun Vujić, Luigi Sabatti, Boris Pahor, Daša Drndić, Giacomo Scotti, Laura Bergnack, Tomislav Žigmanov, Željko Boneta, Boris Banovac, Bojan Brezigar, Miki Roš, Davor Šišović, Željka Grabovičkić, Tatjana Gidič, Sandi Blagonić, Patrizia Vascotto, Iztok Osojnik, Aljoša Pužar, Irene Visintin

2005 Marina Sbisa', Marina Silvestri , Srđan V. Tešin , Rudolf Weiss, Boris A. Novak, Marko Kravos, Alessandro Mezzena, Helena Štimac-Radin, Neža Lipovec Čebron, Stefano Lusa , Daniel Načinović, Furio Radin, Ace Mermolja, Gabriele Reiterer, Neven Šantić, Lona Rina Rusconi, Patrizia Vascotto, Marino Vocci, Iztok Osojnik, Davor Šišović, Aljoša Pužar, Boris Jaušovec , Lucija Čok, Franco Juri, Giuseppe Rota

2006 Reinhard Kacianka, Belmondo Miliša, Silvio Forza, Franco Crevatin, Roberto Dapit, Piero Purini. Roberto Dedenaro, Bojan Brezigar, Elvio Guagnini, Stefano Lusa, Fabio Scropetta, Rina Anna Rusconi, Patrizia Vascotto, Giorgio Rossetti, Marina Sbisa', Cristina Benussi, Ellis Degenghi Olujić, Miran Košuta, Marko Kravos, Giacomo Scotti, Ciril Zlobec, Ace Mermolja, Patrizia Vascotto, Irene Visintini, Lucija Čok, Stefano Lusa, Aljoša Pužar, Patrizia Vascotto, Neven Šantić

2007 Teofil Pančić, Marta Verginella, Ervin Hladnik Milharčič, Barbara Costamagna, Robert Škrlj, Fulvio Molinari, Renzo Nicolini, Luigi Nacci, Melita Richter, Franco Juri, Luca Visintini, Magdalena Pahor, Giuliana Dalla Fior, Pierluigi Sabatti, Reinhard Kacianka, Nenad Popović, Darija Žilić, Stefano Lusa, Silvio Forza

2008 Fabio Amodeo, Nenad Veličković , Tonči Kuzmanić, Saša Ćirić, Marija Mitrović, Edi Shukriu, Igor Mandić , Roberta Altin, Ružica Mitrović Maurović, Jovan Nikolaidis, Ljiljana Kaspar, Sandi Volk, Sofia Quintero Romero , Silvio Forza, Rainhard Kacianka, Boris Pangerc, Marina Sbisa', Sandor Tence, Barbara Costamagna, Franco Juri, Sandi Blagonić

IZRAVAN PRIJENOS U ARENI

OVDJE JE RIJEČ O ZVUKOVNOM SUROGATU, KOJI MOŽE DATI ODREĐENU INFORMACIJU O REALNOM ZVUKU, ALI TA JE INFORMACIJA U PRIOPĆAJNOM KANALU DEFORMIRANA, TE, KAO TAKVA, NEPOTPUNA I NEPOUZDANA

Koncert Londonskog simfonijskog orkestra, Arena Zagreb, 11. svibnja 2009.

TRPIMIR MATASOVIĆ

Ante Batinović, Božo Biškupić i Tony Cetinski izrekli su svoj pravorijek – koncert Londonskog simfonijskog orkestra u Areni Zagreb bio je fenomenalan. Nakon suda takvih autoriteta za ozbiljnu glazbu možda je bolje šutjeti zauvijek, pogotovo ako ne dijelite njihov stručni sud. No, taj megaspektakl u konačnici ipak otvara niz pitanja o vlastitoj razložnosti, smislenosti i svrhovitosti. Ciljevi organizatora, Koncertne direkcije Zagreb, bili su, kao što je višekratno isticano, pokazati da se koncert ozbiljne glazbe može održati u Areni, da se može privući dovoljno publike da velebna dvorana ne bude poluprazna i, ne manje bitno, da se za ovakav događaj može zainteresirati i neku novu, mlađu publiku. Sva tri cilja su u većoj ili manjoj mjeri ostvarena, što, međutim, ne znači da se ne treba pozabaviti metodama kojima je to postignuto, ali i njihovim posljedicama.

— ŠTUR PROGRAMSKI LETAK KAO DA JE SASTAVLJEN PO NAČELIMA BOLONJSKE REFORME – OGRANIČITI SE NA LAKO PRISTUPAČNE INFORMACIJE, LIŠENE BILO ČEGA ŠTO BI PREOPTERETILO NJIHOVOG KONZUMENTA —

LETAK PO "BOLONJI" Arena tog 11. svibnja zaista nije bila poluprazna. Doduše, kad se pokazalo kako prodaja karata baš i ne ide u skladu s očekivanim, a kamoli priželjkivanim, iste su se počele prodavati u bescjenje, da bih ih se potom panično dijelilo šakom i kapom. Dvorana još uvijek nije bila popunjena, ali dovesti gotovo desetak tisuća ljudi na koncert ozbiljne glazbe i dalje je vrlo respektabilan pothvat. Među njima, međutim, baš i nije bilo previše mlađih posjetitelja, iako su ulaznice dijeljene i po školama – možda i zato što program, na kojem su bili Rahmanjinovljevi *Simfonijski plesovi* i Prokofjevljeva *Peta simfonija*, i nije baš bio najpristupačniji za novu publiku. No, ako je upravo to bila ciljna publika, onda se moglo više učiniti i na njenoj edukaciji. Umjesto toga, iznimno štur programski letak kao da je sastavljen po načelima bolonjske reforme – ograničiti se na lako pristupačne informacije, lišene bilo čega što bi preopteretilo njihovog konzumenta. U praksi je to značilo da je mlada publika mogla saznati da je dirigent Valerij Gergijev prijatelj s Vladimirom Putinom te oženjen dvadeset i sedam godina mlađom glazbenicom, ali o skladateljima i njihovim djelima u tom letku nije bilo niti riječi.

Sve su to, međutim, minorne zamjerke u odnosu na onu ključnu – problem autentičnosti ovog umjetničkog projekta. Bît je ozbiljne glazbe, kao i svih drugih izvedbenih umjetnosti, u neposrednoj komunikaciji između izvođača i publike. To, konkretno, znači da slušatelj treba dobiti realnu zvučnu sliku onoga što glazbenici u datom trenutku sviraju. No, kako je Arena prevelik prostor da bi se u njoj dobro čulo čak i simfonijski orkestar, neophodno je bilo ozvučiti izvođače. A to, pak, za posljedicu ima nekoliko stvari. Najprije, gubi se sklad između slike i zvuka, jer publika gleda glazbenike koji se nalaze na jednom mjestu, a sluša zvuk iz zvučnika koji su negdje drugdje.

DEFORMIRAN ZVUK K tome, tehnološkom intervencijom zvuk se nužno deformira. Ovdje čak nije toliko problem u njegovoj dinamici, koliko u neminovno narušenim zvukovnim međuodnosima unutar simfonijskog orkestra. Ne treba biti stručnjak niti za instrumentaciju niti za akustiku da bi se shvatilo kako zvuk triju flauti koji nadglasava čitav gudački korpus u realnosti jednostavno nije moguć. Dakle, ovdje je riječ o zvukovnom surogatu, koji može dati određenu informaciju o realnom zvuku, ali ta je informacija u priopćajnom kanalu deformirana, te, kao takva, nepotpuna i nepouzdana.

Da, lijepo je što se u Areni skupilo desetak tisuća ljudi, no, ono što se tamo zapravo dogodilo bilo je ništa drugo doli izravan prijenos koncerta koji se, doduše, dogodio na licu mjesta, ali su izvođači, s istim učinkom, mogli svirati i u Londonu ili bilo gdje drugdje. A prijenos, pa makar i izravan, nije isto što i pravi koncert, i u tom smislu, unatoč bitno većim prostornim kapacitetima, Arena Zagreb nije, niti će ikad moći biti nadomjestak za Koncertnu dvoranu Vatroslava Lisinskog●

GLAZBENO-VREMENSKI KONTINUUM

AKO BI INTERPRETACIJSKI HABITUS NIKŠE BAREZE TREBALO SVESTI NA TRI ODREDNICE, ONDA BI TO BILE POŠTIVANJE SPOZNAJA POKRETA ZA POVIJESNU OBAVIJEŠTENOST, USREDOTOČENOST NA TRANSPARENTNU PREZENTACIJU DETALJA, TE ČVRSTA KONSTRUKCIJA SIMFONIJSKE CJELINE – NE NUŽNO TIM REDOSLIJEDOM

Uz *Osmu simfoniju* Antona Brucknera u izvedbi Simfonijskog orkestra HRT i dirigenta Nikše Bareze, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Zagreb, 21. svibnja 2009.

TRPIMIR MATASOVIĆ

Velike simfonijske partiture uža su specijalnost Nikše Bareze. Pritom se, dapače, čini kako su kompleksnost djela i/ili njegova relativna neprisutnost na redovnim koncertnim repertoarima za Barezu samo još dodatna motivacije da se upravo njime pozabavi. Doduše, *Osma simfonija* Antona Brucknera sigurno ne pripada u kategoriju "zaboravljenih" skladbi, ali ipak su rijetki dirigenti koji se usuđuju uhvatiti s njom u koštac. Nikša Bareza njenim je izvođenjem povukao prilično riskantan potez, ne samo zbog zahtjevnosti djela, nego i zbog činjenica da je upravo Brucknera, a ne nekog "popularnijeg" autora uvrstio na posljednji ovosezonski koncert Simfonijskog orkestra HRT-a.

Ako bi interpretacijski habitus ovog dirigenta trebalo svesti na tri odrednice, onda bi to bile poštivanje spoznaja pokreta za povijesnu obaviještenost, usredotočenost na transparentnu prezentaciju detalja, te čvrsta konstrukcija simfonijske cjeline – ne nužno tim redoslijedom. Naizgled, ništa više nije niti potrebno za uspješnu interpretaciju, iako se ne jednom znalo dogoditi da jedan od navedenih elemenata prevagne nad ostalima. Paradigmatski je slučaj u tom pogledu bila Barezina radikalna dekonstrukcija Berliozove *Fantastične simfonije* prije nekoliko sezona.

SVEUKUPNOST BITNIJA OD POJEDINOSTI Upravo je zbog toga dobro što je u Brucknerovoj *Osmoj* Bareza odlučio naglasak staviti na zaokruženost forme, što je, uostalom, u ovom slučaju i presudno. Naime, iz aspekta stila ovdje nije potrebno otkrivati išta novo, s obzirom da se kroz izvodilačku praksu ipak zadržao kakavtakav kontinuitet još od skladateljevog vremena. Doduše, preklani se u Lisinskom čulo kako je Roger Norrington s Radijskim simfonijskim orkestrom iz Stuttgarta, na primjeru Brucknerove *Treće simfonije*, pokazao kako ni tu tradiciju ne treba prihvatiti zdravo za gotovo. To je sigurno znao i Bareza, ali neobaziranje na taj aspekt ipak nije naštetio izvedbi.

— NEOMETEN INTERPRETACIJSKIM ASPEKTIMA KOJI SU MU INAČE BITNI, ALI SU U BRUCKNEROVOJ OSMOJ simfoniji VIŠE-MANJE EFEMERNI, BAREZA SE MOGAO POSVETITI GRADNJI FORMALNE STRUKTURE —

Štete nije bilo niti od nešto manje ustrajnosti na transparentnosti zvuka. Naime, za razliku od složenih polifonih struktura nešto mlađeg Gustava Mahlera, Brucknerov orkestralni slog proizlazi iz, uvjetno rečeno, orguljaškog načina razmišljanja. To, pak, znači da je od pojedinačnih linija bitnija njihova sveukupnost. Time se, naravno, ne želi reći da individualni doprinosi pojedinačnih glazbenika nisu važni, ali je usklađenost čitavog sastava ipak na prvom mjestu. U tom je pogledu Simfonijski orkestar HRT-a svakako bolji izbor nego, recimo, Zagrebačka filharmonija, koja ima bolje soliste, ali bitno slabije funkcionira kao ansambl.

Neometen interpretacijskim aspektima koji su mu inače bitni, ali su u ovoj konkretnoj partituri više-manje efemerni, Bareza se, dakle, mogao posvetiti gradnji formalne strukture. Tu je na vidjelo izašla bitna razlika između njega i drugog našeg "brucknerijanca" – Milana Horvata. Horvatovo je polazište, naime, ideja kako Bruckner svoje simfonije gradi od velikih, međusobno nepovezanih strukturnih blokova, i upravo se zbog toga njegove izvedbe ionako opsežnih djela tog skladatelja doimaju još dugotrajnijima nego što stvarno jesu.

MEĐUODNOSI FORMALNIH BLOKOVA Ti blokovi jesu temeljni gradbeni elementi Brucknerovih simfonija, ali, za razliku od Horvata, Bareza ne zanemaruje njihove međuodnose. To se ne odnosi samo na njihove tematske i motivičke poveznice, nego i na relacije među tempima. Nadovezujući se na majstore baroka, a donekle i rane bečke klasike, Bruckner svoje blokove postavlja u jasne temporalne međuodnose, pri čemu je uvijek prisutan jedan zajednički latentni puls. Kada se to prepozna i provede u djelo, monumentalna *Osma simfonija*, čiji samo polagani stavak traje duže od čitavih simfonija Haydna ili Mozarta, otkriva se kao čvrsta cjelina kontinuiranog, a ne rascjepkanog glazbeno-vremenskog protoka. Čini se jednostavnim, ali, zapravo, uopće nije. Srećom, Nikša Bareza to je uspio postići, te je tako i čitava sezona njegovog orkestra zaključena, umjesto repertoarnim "hitom", reprezentativnom simfonijskom tvorbom, kao dostojnom krunom jednog i inače uspješnog devetomjesečnog razdoblja●

KRIZA PERVERZIJA

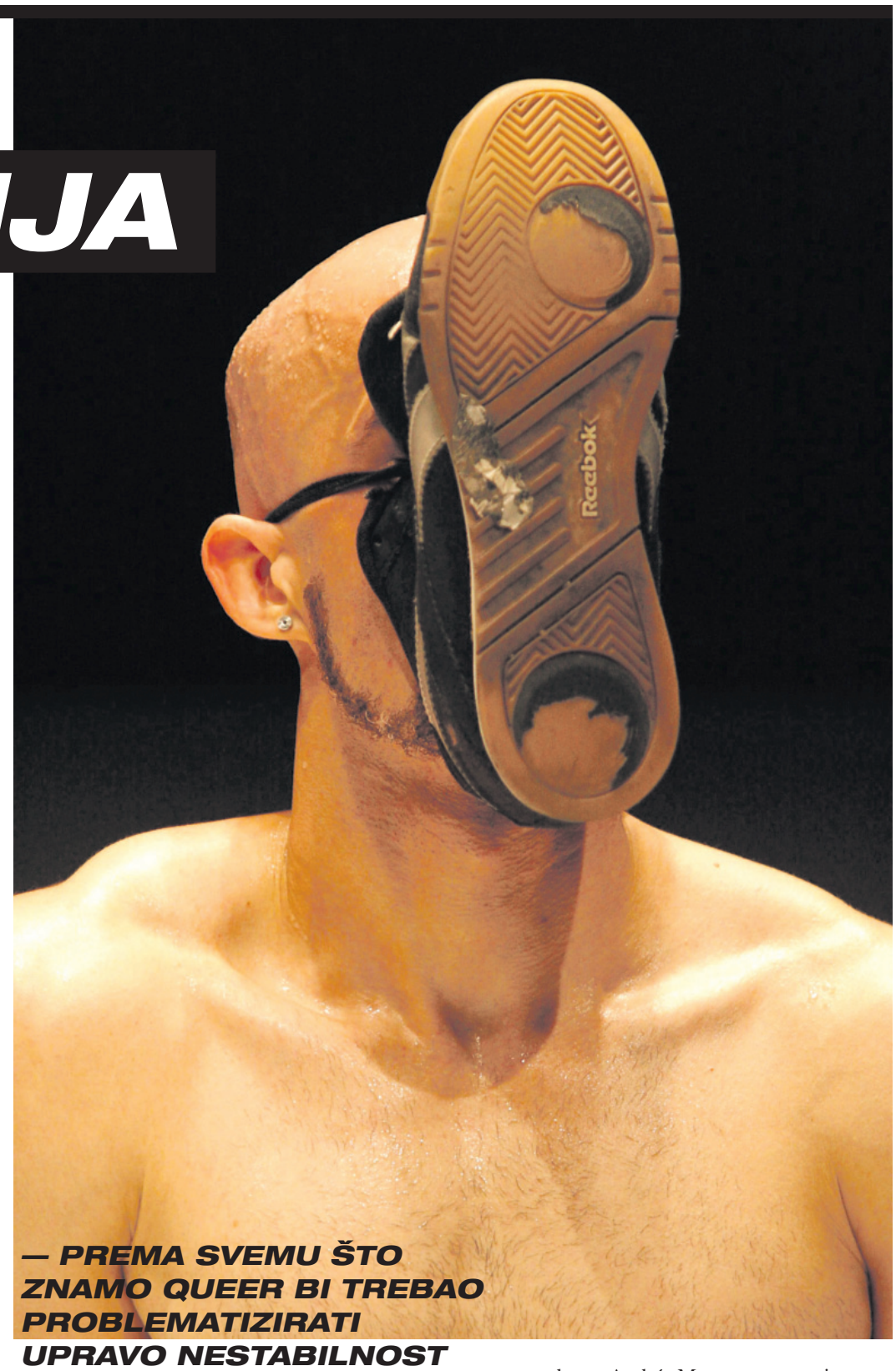

ŠTO NAM DANAS ZNAČI ODREDNICA "QUEER", POSEBNO U SVJETLU OVOGODIŠNJEG QUEER FESTIVALA, ALI I PREDSTAVE Evita REDATELJICE SENKE BULIĆ?

NATAŠA GOVEDIĆ

Još od prijelomna filozofskog članka *Seksualne perverzije* Thomasa Nagela iz 1969. godine nikome ne pada na pamet tvrditi da postoji *idealna* seksualnost, pa samim time ima i znatno manje pokušaja proglašavanja što bi točno značilo *kršenje* te navodno "neprijeporno uzorne seksualnosti", odnosno malo tko danas ozbiljno uzima u obzir klinički opseg pojma "perverzije". Moralna policija nekako propušta cenzurirati gradske kioske, nema utjecaja na komercijalne programe koji vrve nekoć tabuiranim sadržajima: od voajerizma i egzibicionizma, preko pedofilije, nekrofilije, homoerotične žudnje i svenarodne masturbacije, do bestijalnosti ili sadomazohističkog teatra žudnje. Pojmovnik kojim govorimo o seksualnosti, međutim, u svojem nazivlju još čuva pamćenje na patroliranje granice neobuzdana Erosa tvrdeći da je netko "queer" ili "normalan", odnosno postavljajući pitanje o tome što je seksualna *iznimka*, a što seksualno *pravilo*.

ISTORODNOST Sudimo li po selekciji ovogodišnjeg Queer festivala, postoji samo jedna "iznimnost", a ona je vezana za gay orijentaciju, čijim je iskustvom zaokupljen najveći dio festivalskog programa. Iz takva bismo pogleda na seksografiju queera mogli, recimo, zaključiti da je lezbijska žudnja posve netabuirana (svuda oko nas vrvi od cura u neskriveno strastvenim vezama) ili da voajerizam predstavlja središnji oblik društvene zabave (susjedi upravo gledaju snimke naših seksualnih gozbi na kućnom videu, kao što i mi pratimo njihove tantrističke avanture). Nisam baš sigurna da je *scena* tako postavljana. Još su, recimo, zidovi između privatne i javne seksualnosti opipljivi i malokad propusni, a žensko-ženske ljubavne priče jednako su rijetko izložene pogledu ulice i trga koliko su to i one muško-muške.

Novo je pitanje upada li borba protiv heteronormativnosti u zamku vlastite retorike čim proglašava da je homoseksualnost i dalje neka vrsta "čudaštva" (queer). Ako su "normalne" sve seksualne opcije osim gay žudnje, kako predlaže reprezentacijski model programa zagrebačkog Queer festivala, onda je pravo čudo da ima pripadnika ljudske vrste koji nisu ni *homo* ni *hetero*, već recimo biraju panseksualni promiskuitet ili biseksualni celibat. Hoću reći da je seksualno polje djelovanja (a tek maštanja...) dosta tvrdoglavo u svojem opiranju disciplini različitih teorijskih, ništa manje i medicinskih vokabulara, odnosno da postoji barem u još nekim oblicima žudnje osim homoseksualne i heteroseksualne (nisam baš sigurna ni bi li se svi pripadnici ljudske vrste složili da se među navedenim homo/hetero orijentacijama "moraju" strogo odabrati stranu: zamjetan broj svjedočanstava bilježi *variranje* među zadanim rubrikama).

Queer bi, dakle, po svemu što znamo, trebao problematizirati upravo nestabilnost i faktičku, iskustvenu neuhvatljivost seksualnih kategorija, a ne zagovarati *jednu* od njih, i to još pod zastavom generalne inkluzivnosti. Što dulje Queer festival preskače raznorodnost i raznolikost seksualnih iskustava, uporno favorizirajući gay iskustvo, to je manji politički kredibilitet te izvedbene institucije. Jer kao što ne vjerujemo Reneu Medvešeku da se ljubiti može jedino bračnog partnera i to s ciljem začinjanja pomlatka (usp. predstavu *Glasi iz planina* na stalnom repertoaru ZeKaeM-a), tako nam je teško povjerovati i da je gay ljubav u pravilu tragična, povezana sa seksualnom traumom i čitavim nizom komplikacija koje sa sobom donosi AIDS (usp. dvije predstave Alaina Buffarda i dvije predstave Andréa Massena, prezentirane na ovogdišnjem Queer programu). I možda to zbilja prelazi sve granice kritičke drskosti, ali stereotipnost gay topike može biti jednako banalna i politički isključiva koliko je to i program lokalne katoličke crkve.

— PREMA SVEMU ŠTO ZNAMO QUEER BI TREBAO PROBLEMATIZIRATI UPRAVO NESTABILNOST I FAKTIČKU, ISKUSTVENU NEUHVATLJIVOST SEKSUALNIH KATEGORIJA, A NE ZAGOVARATI jednu OD NJIH, I TO JOŠ POD ZASTAVOM GENERALNE INKLUZIVNOSTI —

Tim više što se ni jedne ni druge "ne smije" podvrgnuti kritici: i desni i lijevi spektar *zaslužene tematike* imaju nedodirljiva mjesta, u čiju misiju nije preporučljivo sumnjati.

ZASTAVE KAO FALIČKI OBJEKTI Kad André Masseno tvrdi da je jedini način da budete gay vezan za prepuštanje bešćutnim i razorno objektificiranim orgijama, čije se herojske poze mogu pratiti od antičke skulpture do internetskih pornografskih sajtova, ili kad Alain Buffard lirski suptilnom umjetničkom preciznošću predstave *Neutješni* priziva duh incesta kao okoliš nježna zavođenja muškog djeteta iz čijeg očinskog zagrljaja izlazi iskustvo nametnute homoseksualnosti, zapitati nam se gdje je nestala mogućnost da netko bude gay zato što u biranju partnera istog spola naprosto nalazi netraumatiziranu *sladostrast*.

Da li je "biti gay" nužno iskustvo stradanja?

Čak ni raznim oblicima autocenzure i površnosti prožeta Platonova *Gozba*, deklarativno posvećena "svim vrstama ljubavi" i upriličena na samom kraju Queer programa pod vodstvom brazilskog Teatro Oficina, nije uspjela odagnati dotadašnje

Besplatno obrazovanje uzrokuje starenje mozga

tematiziranje različitih vrsta homoseksualne stigme, odnosno nije nam uspjela pokloniti više od puke dekorativnosti sokratovskog dječakoljublja. S druge strane, možemo reći i da se festival bavio dubokom emocionalnom povredom koja nastaje zato što se javno ne uspijevamo probiti do izričaja koji bi doista uvjerljivo SLAVILI sveseksualnu panoramiku. Počevši od koreografije *Bolero varijacije* Raimunda Hoghea čija se fizička deformacija kralježnice pretvara u "planinu" seksualne usamljenosti (potpuno nemotivirano uspoređene s mašinerijom Auschwitza), preko *Transmisije* krvava "štita" puna šljokica pod kojim se njihala glava Dominica Johnsona, sve do tijela Christiana Bakalova u predstavi *Paris*, podvrgnuta kolonijalnom silovanju od francuske države, s obaveznom zastavicom u stražnjici, svjedočili smo bolnim vapajima višestruko nesretnih, degradiranih tijela.

ANALNI ANALI Čini se kao da je ovogodišnji Queer "žalovao" nad gay identitetom. Nešto malo vedrine unijela je francusko-argentinska predstava *Tratinčica* u izvedbi Cecilie Bangolea i Françoisa Chaignauda, ali i tu se pokazalo da festival odbija imaginirati bilo kakvu seksualnost osim zagovaranja analne penetracije (u *Tratinčici* realiziranu uz pomoć vrtnje izvođača na "peteljci" artificijelnog falusa ili dilda). Pa iako teoretičarke i teoretičari seksualnosti već najmanje pola stoljeća upozoravaju da penetracija definitivno nije JEDINI model seksualnog uzbuđenja, sjedinjenja ni postizanja orgijastičkog zadovoljstva, ukazujući i na činjenicu da ženska seksualnost uopće ne prati muški genitalni model "erekcija/penetracija/ejakuacija", ovogodišnji Queer Zagreb demonstrirao je suženo, pa i ekskluzivno poimanje i seksualne norme i seksualnog otklona, u oba slučaja tvrdoglavo držeći selektorski fokus na penetracijama.

Buffardovi *Neutješni*, jedna od najdojmljivijih predstava festivala, izravno problematiziraju i samu mogućnost "zacjelivanja" seksualnosti definirane kao rane. *Neutješni* se bave različitim formama nestajanja tijela u tijelu, potiranja jednog tijela drugim tijelom, prisutnosti na sceni samo dislociranih oblika ili fragmenata ljudskih tijela (katkad je to izdvojena maska glave koja viri ispod zastora ili su to noge koje teturaju scenom sa spuštenim hlačama i gaćama te visoko preko glave podignutom majicom), tako da jedan komadić pokazane muške fizionomije potpuno zaklanja ili poništava drugi fragment, ne ostavljajući mogućnost da seksualnost bude zona doticanja i prožimanja. Čak je i samo zavođenje tu prikazano kao svojevrsna prijevara, čijeg se opresivnog scenarija zavedena osoba nikada ne uspijeva riješiti, ma koliko nastojala izbrisati svoje performativno pamćenje.

EVITINE DVOJNICE Sasvim su drugačije stvari postavljene u nezavisnoj produkciji *Evita* redateljice Senke Bulić. Ovdje su i žensko i muško tijelo na više načina podvrgnuti "ženskoj" topici, jer i nositeljica naslovne uloge, Nina Violić, kao i njezini scenski partneri, ponavljaju te istodobno parodiraju kult "djevice/kurve/svetice", ekonomično združen u jednoj osobi, poimence Eviti Peron. Ako se u prvim prizorima čini da general Juan Peron (Darko Japelj) može samo kruto sjediti ili presvlačiti donji veš, vremenom nam postaje jasno da je on zapravo *njezina lutka*, odnosno da doslovce pleše (političku i kazališnu) koreografiju svoje supruge, iz čijeg "kora" ne može iskoračiti ni Evitina majka (Jelena Miholjević), ni Bolničarka (Miro Manojlović), ni državni savjetnik Ibiza (Kristijan Beluhan). Odabrana glumačka ekipa zrcali lik argentinske "kraljice", postavljen na svojevrsnu odru ili staklenu sarkofagu, zbog čega se čini da bi svi zajedno svakog trena mogli upasti u kolektivno ludilo paralelna obožavanja i zatiranja veličanstvene ikone Evite. Oni je grle i odguruju, šopaju i nježno nutkaju hranom, pobožno slušaju i grubo ušutkuju, plaču nad njezinom bolešću s točno toliko "vašarskog" patosa da se jecaj sardonično transformira u kikot.

Vrijeđaju je i kunu se u vječnu ljubav.

Nina Violić naglašava gnjev "žrtve" rastrgane između naroda, obiteljskog nasilja i vlastite potrebe da do posljednjeg daha igra dotjeranu, pribranu, nepogrešivo kalkuliranu princezu premda se njezina uloga zapravo najdoslovnije pretvara u svojevrsno preludiranje na političkom mitraljezu.

Govoreći o seksualnoj politici tog komada, *Evitina* je formula neobičan promiskuitet, podcrtan tijelom Jelene Miholjević kao Evitine majke, čiji se bokovi gotovo sat i pol vremena ljuljaju, trljaju i njišu u mjestu, usput obgrljujući različite "oslonce", ali neprestano sugerirajući seksualnu praksu koja se ne zaustavlja ni pred kakvim stvarnim ili imaginarnim preprekama. Redateljska odluka da Sluškinju igra muškarac, kao otvorena posveta Genetovim *Sluškinjama*, dodatno nas upozorava da je riječ o "podmetnutom" tijelu, koje uskače u haljine svoje gospodarice samo zato bi je ponešto zbunjeno zamijenilo u velikoj točki konačnog umiranja. *On*, a ne *ona* umire sa službenom dijagnozom na blistavu krevetu. On se sjedinjuje sa svojom idealiziranom gospodaricom, ali kamo to nestaje Evita u posljednjem prizoru? Uspijeva li istovremeno završiti *kanonizirana i živa*? Ili se samo služi cirkuskim trikom skrivanja iza staklenog sarkofaga?

Posebno je pitanje što se događa s njezinom otvoreno priznatom žudnjom, vezanom za duboku potrebu da impresionira druge žene (Juana Perona tek uzgred nazivajući *kukavicom i slabićem*)?

GLUMICA Precizan odgovor na pitanje kako to da Evita Nine Violić uznemirava seksualne konvencije i pretince možda treba tražiti u glumačkoj sposobnosti slamanja, prevrednovanja i odbijanja *reprezentativne ozbiljnosti* javnog režima. Pretpostavimo li da queer estetika priziva i njeguje subverzivnost humora, onda je teturanje staklene cipelice Nine Violić po državnom sarkofagu posutom "dragim kamenjem" ili njezino naglo trzanje glavom kao da su je upravo stegnuli u obruč vješanja definitivno kritički komentar – kako na smrtonosno zgrtanje blaga tako i na stabilnu kancerogenost "kraljevske" pozicije. Uzvik: "Jebemu, jebemu, jebemu! Gdje su ti balzameri!? Hoću onog koji je radio Staljina!" također probija čak i samu granicu ozbiljnosti smrti: ova Evita psuje *krepavanju* u lice zahtijevajući da joj odjenu točno određenu haljinu, nakit, cipele – a onda zamjenjujući vlastito tijelo tijelom Sluškinje. Ona je, dakle, spretan lopov, a ne samo prostituirana relikvija jednog fašistoidnog režima.

Bolest koja izjeda protagonisticu navodno je rak, ali ima naznaka da se radi samo o političkom štosu ili "raku kose". Bilo kako bilo, Nina Violić igra heroinu koja ne dopušta da je mirno žrtvuju, pa ni da joj bez borbe nalijepe smrtonosnu dijagnozu. Iznova i iznova pozvani smo se sjetiti kako je Evita Peron prije braka bila profesionalna glumica, dakle mogla se transformirati na mnogo načina. Ona točno zna s kojim ideologijskim kanonom ima posla; zna da svi od nje očekuju velik spektakl stoičkog mučeništva ili mučeničkog zavodništva, ali ona im urla u lice i umjesto skrušena poziranja u liftu za gubilište zidove svoje sobe ispisuje ružem i porukom "Peron na vješala, Evita glupača". Kako god postavimo stvari, ta junakinja služi se perverzijama i subverzijama na samom oltaru vlastite političke kanonizacije.

Drugo je pitanje koji je domet njezina sarkazma. Pogađa li nas više Buffardovo stopalo podignuto na "štiklu" od improviziranih kutijica za lijekove ili sitni koračaji Nine Violić kao hipermehaničke lutke/gejše? Svakako je zanimljivo da hiperseksualiziranost brojnih predstava ne dovodi do orgijastičkog oduška, nego do jedne osobite vrste distance, možda i aseksualnosti. Hoću reći da žudnja na pozornici nije lako dostupna, a pogotovo ne proizlazi iz činjenice da izvedba tematizira određene seksualne običaje. Recimo, u trenutku kad nakon jednosatna, maniristički naglašena stenjanja, koje prati koreografiju analne penetracije, iz stražnjice Chaignauda i Bangoleaove slučajno ispadnu falički predmeti, glasno tresnuvši o pod, da bi zatim izvođačica ljutito zgrabila svoj dildo i pljunula u njega iz dubine pluća, pokušavajući ga vratiti na mjesto, e to je moment u kojem publika više razmišlja o mahnici penetracija negoli o bilo kakvoj mogućnosti seksualne emancipacije. Ipak, tretiranje seksualnosti kao javnog laboratorija, njezino otvaranje kritičkoj debati i ukazivanje na političke dimenzije disciplineiranja i posramljivanja ljudskih tijela svakako je argument za održavanje brojnih festivala posvećenih seksualnosti. Nisam sigurna treba li se i dalje držati opreke "normativno vs. queer" jer već i sama ta podjela podiže anksioznost gledatelja oko ispadanja iz socijalnih konvencija (sjetimo se samo daleko liberalnije odrednice "Ekstravagantna tijela" za kojom je posegnuo festivalski program selektora Ivane Bago, Olge Majcen Linn, Sunčice Ostojić i Tomislava Medaka), ali duboko sam sigurna da queer produkcija, unutar i izvan istoimenog festivala, predstavlja vrijednu izvedbenu lokaciju. Još bismo dalje dospjeli da se u upravi Queer festivala pojave nova suradnička imena i samim time nove estetike, jer uvijek isti sastav selektora također doprinosi dojmu zatvorenosti i manjka suradnje. Riječima Linde LeMoncheck: "Nitko od nas nema se pravo osjećati previše udobno kad tvrdi da zna odgovor na pitanje što je to normalnost, a što *queerstvo*. Ako je odgovor uvijek isti, negdje smo pogriješili"●

— PRECIZAN ODGOVOR NA PITANJE KAKO TO DA EVITA NINE VIOLIĆ UZNEMIRAVA SEKSUALNE KONVENCIJE I PRETINCE MOŽDA TREBA TRAŽITI U GLUMAČKOJ SPOSOBNOSTI SLAMANJA, PREVREDNOVANJA I ODBIJANJA reprezentativne ozbiljnosti JAVNOG REŽIMA —

BOŽIDAR KATIĆ

KAPITALIZAM, CINIZAM, AMEN

S MULTIMEDIJALNIM UMJETNIKOM BOŽIDAROM KATIĆEM RAZGOVARAMO O NJEGOVIM PERFORMANSIMA KOJE JE IZVEO NA PRVOM I DRUGOM DOPUST-U (SPLIT, 2008, 2009) TE O NJEGOVOJ ANGAŽIRANOJ SURADNJI S NEKIM DRUGIM UMJETNICIMA, NPR. MARKOM MARKOVIĆEM I IGOROM GRUBIĆEM

SUZANA MARJANIĆ

Kako si sudionik prvoga i drugoga *DOPUST-a*, krenimo u razgovor od performansa koje si izveo na spomenutoj manifestaciji otvorenoga performansa. Dakle, na prošlogodišnjem prvom izdanju DOPUST-a izveo si performans Kupujmo hrvatsko, koji si ujedno i promovirao na prošlogodišnjem Salonu mladih - Salonu revolucije, ali pritom premjestivši performans u javni prostor - i to ni više ni manje nego na Trg bana Josipa Jelačića. Jesi li osjetio razliku u kontaktu s publikom s obzirom na unutarnji prostor izvedbe na DOPUST-u i na javni prostor izvedbe na glavnom zagrebačkom trgu?

– Naravno, razlike su bile vrlo jasno izražene upravo zbog prirode tih dvaju prostora. Glavni program DOPUST-a odvija se u zatvorenu prostoru gdje sam izveo prvi performans – prostoru splitskog Akvarija. Samim time privlači probranu publiku koja dolazi *ad hoc* i dopušta jednu intimniju atmosferu koja je na otvorenoj javnoj površini kao što je Trg bana Jelačića u Zagrebu zapravo nemoguća. Dakle, Trg je otvoren za sve i slučajni prolaznici jesu ciljana publika kojoj je ustvari ovaj performans i namijenjen. Tokom prve izvedbe publika me naprosto iznenadila svojim pristupom, otvorenošću i željom za interakcijom. Publiku na Trgu činili su većinom slučajni prolaznici koji su zastali da bi vidjeli o čemu se tu radi. Oni koji su se priključili i uključili u zajedničku interakciju moj nastup nisu gledali kroz umjetničku sferu, niti su gledali na mene kao umjetnika, nego se dogodila jedna zanimljiva rasprava između njih samih. Kako je taj rad u formi aukcije, ljudi su se počeli međusobno nadmetati tko će ponuditi više, ali i tko će ponuditi manje i svojim cinizmom prema samima sebi obogatili su cjelinu performansa.

AKTIVISTIČKA SATIRA

S obzirom na često isticanu razliku između aktivističke i političke umjetnosti, zanima me u koje bi okrilje smjestio svoje performanse prvenstveno tu mislim na performanse Kupujmo hrvatsko i Ispričavam se, koje si izveo na prošlogodišnjem, odnosno ovogodišnjem DOPUST-u? Naime, Sanja Iveković ističe da razlika između aktivističke i političke umjetnosti "nije u sadržaju, temi kojom se rad bavi, već u metodologiji, formalnoj strategiji i aktivističkom cilju" (usp. Sanja Iveković: *Prisvajanje autoriteta. Strategije intervencije kao naslijeđe feminizma*).

– Ako uzmemo u obzir da je aktivizam djelovanje s ciljem postizanja političkih ili drugih ciljeva, najčešće demonstracijama, protestima, javnim djelovanjem, ujedno i umjetničkim performansom i sl., onda bih rekao da jest. No ako pogledamo put aktivističkoga djelovanja, onda ipak mislim da je prerano za definiranje moga rada kao takva. Možda bih ga najradije smjestio pod utjecaj književnog oblika satiričkog izražavanja i rekao da se bavim ismijavanjem negativne pojave stvarnosti, što je prava definicija satire, ali ujedno i moga stava.

Koliko mi je poznato, tvoj je prvi performans (Ne)izrabljen(a), koji si izveo zajedno s ostalim članovima grupe ADISTIA, i to na sedmom TEST!-u 2006. godine. O kakvu je performansu riječ i što je danas sa spomenutom grupom koju ste određivali i kao duhovnu zajednicu? Naime, upravo u okviru navedene grupe, koliko mi se čini, ostvario si suradnju s Markom Markovićem, koji se prošle godine istaknuo i kao glavni organizator DOPUST-a?

– Riječ je o multidisciplinarnu performansu koji se pretvara u svojevrsnu predstavu. Čine ga frontalne projekcije najpoznatijih svjetskih reklama (bez zvuka), pijanistica koja svira klavir (Tamara Marković), osoba u crnom koja predstavlja svjetski kapital, pod maskom i s vrećom novca (Marko Marković) te sportaš, tj. potrošači – osobe podložne utjecaju reklama ili kao i bilo koje druge vrste manipulacije(ja). Projekcija ide u loop i traje cijelu izvedbu. Sportaš (potrošač) se beskompromisno bavi svojim poslom, dakle vježba koristeći se spravama za vježbanje i sportskim rekvizitima, dok ga uz pratnju muzike Kapital/Marketing/Ekonomija pokušava zarobiti novcem i čovjek polako odustaje od sebe, svlači sa sebe prepoznatljivu sportsku odjeću te ostaje gol da bi pronašao materijalnu sreću. To se isto odvija s umjetnicom koja ne odustaje od svoje glazbe i na svaki napad reagira distonalizacijom u svojoj svirci, ali ne pada pod *utjecaj utjecaja* i ostaje vjerna svom pozivu.

Za vrijeme performansa na drugome kraju, u publici, nalazi se osoba koja postavlja intimna pitanja gledateljima. Na kraju gledateljima se uručuje letak na kojem piše da će njihovi odgovori biti objavljeni javno u svrhu promocije nas samih, dovodeći tako cijeli performans do paradoksa.

Grupa ADISTIA, naravno, još postoji. Djelujemo u onom času kada osjetimo da dolazi do društveno-političke krize u kojoj je naše pojavljivanje potrebno ne bismo li kritizirali određeni model, opustili ljude, dali im nadu te, naravno, izrazili svoje mišljenje.

Marko i ja znamo se iz srednje škole, prije svega smo prijatelji, a suradnja je oduvijek postojala, stoga ne bih rekao da je suradnja nastala isključivo na temelju ADISTIA-e.

BOLNICA KOJA UGROŽAVA OKOLIŠ

Osim toga, poznat si i kao autor nekih javnih radova - npr. javne skulpture Prolaznik u Brčko Distriktu kao i javne land art instalacije Fragile? u Ivanić-Gradu. O kakvim je radovima riječ i kako je uopće došlo do njihove zamisli a i realizacije s obzirom na to da se radi o dvama različitim kulturno-političkim prostorima?

– U Brčko Distrikt pozvan sam preko jednog tadašnjeg poznanika čiji je zadatak bio okupiti nekoliko umjetnika i uveličati proslavu 8. marta, koji je ujedno dan Distrikta. Kao promatrač ratnog stanja dok sam bio dijete, žalio sam jedino za ljudima koji su izginuli zbog tuđih ambicija, a većinom su to bili "slučajni prolaznici". Upravo iz tog razloga imao sam potrebu podignuti spomenik, ne ratu ni kvazijunacima koji su se projunačili silovanjima i ubijanjem, nego onom malom čovjeku koji nije imao nikakve šanse u tom kaosu. Izrađujem čovjeka od drveta koji vozi bicikl (obojen u zlatno) i postavljam ga obrnuto, s glavom do ramena u zemlji.

U Ivanić-Gradu gradska općina u suradnji s bolnicom Naftalan poziva nekolicinu nas s grafičkog odsjeka na ALU da oplemenimo okoliš oko spomenute bolnice. Bolnica se bavi liječenjem kožnih bolesti posebnom naftom koja tom istom naftom ugrožava okoliš. Ovdje radim četverokutnu konstrukciju od visokosjajnih cijevi inoxa dimenzija 2,5x2,5x3,5 metara i sadim mladi japanski crveni javor visine 1,5 metar u centru konstrukcije.

Konstrukcija je u funkciji čuvara mladog drveta; sačinjena je od inoxa koji posjeduje svojstvo refleksije i odražava sve što mu se nađe u vidokrugu, tako i nas same. Stablo je, naravno, nemoćno, no dovoljno moćno da s vremenom izraste preko konstrukcije i nadjača još jedan čovjekov pokušaj zaštite i ispravljanja prethodnih grešaka koje sam uzrokuje.

TRINAEST GODINA ZA BUĐENJE NARODA

Kako si donedavno još bio student, naime prošle godine završio si Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu, smjer grafika, kako komentiraš ova studentska previranja i cinizam vlasti koja je iznašla načine pronalaženja i alternativnih lokacija za održavanje nastave izvan zagrebačkoga Filozofskoga fakulteta?

– Taj pokušaj vlasti komentiram jednostavno sramotnim. Nakon DOPUST-a ostao sam u Splitu nekoliko dana kako bismo uredili prostor, vratili opremu itd. U tom periodu studentska blokada u Splitu počela je uzimati maha. Odlazili smo na plenume, podržavali studente, ali su u organizaciji bili dosta loši i pomalo neozbiljni, pa se i nisam čudio sve manjem odazivu studenata. Poslije 1. maja vraćam se u Zagreb i uviđam da su studenti sa zagrebačkog Filozofskog u suradnji s profesorima organizirani na visokoj razini. Prosvjed studenata koji se odvio u subotu 16. svibnja u Zagrebu najveći je prosvjed od političkog prosvjeda za *Stojedinicu* koji se dogodio "daleke" 1996. Dakle, punih trinaest godina trebalo je narodu da se probudi. I sada neki od nas spavaju, neki se boje vlasti, a neki su jednostavno lijeni. Uglavnom, moral u ljudima raste i, nažalost, jedino takvi radikalni načini izražavanja vlastitog mišljena mogu učiniti neku promjenu u pravnoj državi kao što je naša.

ABNORMALNO KRATKO POLITIČKO PAMĆENJE U HRVATA

Osim toga, kao komentiraš i organizaciju blokade, istina - kratkotrajnu, i na Nastavničkom odsjeku Akademije likovnih umjetnosti? Poznato je da je upravo jedna od uspješnih akcija s tog odsjeka i novčanica s likom ministra Primorca.

– Odlično! Napokon su se mladi ljudi odlučili pokrenuti i zauzeti za sebe. Bez obzira na to je li riječ o utopijskom pokušaju, jako mi je drago da su ljudi u Hrvatskoj napokon složni. Naime, ne možemo izvući iz konteksta nekog zapadnog modela jednu stvar i baviti se njome individualno ne uzimajući u obzir ostale reforme koje su potrebne ne bi li se cjelokupan državni sustav doveo na razinu modela koji zadovoljavajuće funkcionira. Mislim da je političko pamćenje u Hrvata abnormalno kratko, a trenutna nam situacija ukazuje da ovdje nešto uvelike ne funkcionira.

Koji/e su se umjetnici/ice na ovogodišnjem DOPUST-u svojim radovima-izvedbama osvrnuli na trenutna studentska zbivanja te čije bi radove posebno istaknuo?

– Odgovorio bih na oba pitanja odjednom jer sadržana kritika u sljedećim radovima odgovara na studentska zbivanja, koji ujedno predstavljaju i sama prava čovjeka. Istaknuo bih performans *Tamo-amo way* Božidara Jurjevića, koji je uz glazbenu podlogu *Ode radosti*, privezan gumom za bunggie jumping "sizifovski" pokušavao dostići i proći kroz monumentalna vrata na projekciji novčanice od 100 eura; zatim performans *Samojed* Marka Markovića, kojem je nadlaktica bila stegnuta simboličnom vrpcom u bojama trobojnice, da bi mu u istu ruku u žilu bivala umetnuta igla i gumena cijev kroz koju je ispijao vlastitu krv. Tu je i makarska umjetnica Lina Rica s performansom *Mazanje očiju*, koja je ružičastom šminkom mazala ljudima oči (kapke).

S obzirom na to da si imao dva stipendijska boravka u Bratislavi (2005. i 2006), kakva je akcionistička i performerska scena u Slovačkoj?

– U tom periodu boravka u Slovačkoj bio sam zaokupljen staklom kao medijem. Performansu nisam posvećivao toliku pažnju, ali sam se informirao o trenutnim umjetničkim aktivnostima, no nisam se susretao ni s obavijestima o performansu ni s performerima.

Čini mi se da zbog prijateljstva s Markom Markovićem često boraviš u Splitu; kako bi procijenio tu akcionističku i perfomersku scenu?

– Zapravo u Splitu sam jako rijetko i kratko. Koliko sam upoznat sa splitskom scenom navedenoga tipa, mogu dati samo riječi hvale, jer ljudi intenzivno misle o svom položaju u društvu i tako i reagiraju, što se u njihovu radu može i primijetiti. Oni koji se time bave mislim da to rade vrlo dobro. Osvrnuo bih se na prosvjed Nezavisne studentske inicijative u Splitu koji se odvio isti dan kada i spomenuti prosvjed u Zagrebu. Prosvjed u formi performansa *Sv. Duje za besplatno obrazovanje*, koji je izvelo dvadesetak ljudi na splitskoj katedrali sv. Duje, izvrsno sugerira upotrebu umjetnosti u borbi za ostvarenje postavljenih ciljeva.

— KAKO PERFORMANS Kupujmo hrvatsko IMA FORMU AUKCIJE, LJUDI SU SE POČELI MEĐUSOBNO NADMETATI TKO ĆE PONUDITI VIŠE, ALI I TKO ĆE PONUDITI MANJE I SVOJIM CINIZMOM PREMA SAMIMA SEBI OBOGATILI SU CJELINU PERFORMANSA —

U katalogu prošlogodišnjega Salona mladih - Salon revolucije pročitala sam da si i jedan od osnivača kulturno-umjetničke udruge_b. Kojim se aspektima organizacije kulturno-umjetničkih programa bavite?

– Udruga_b trenutno ima dva poveća projekta. Jedan je snimanje dokumentarnih filmova o hrvatskoj kulturnoj baštini, u suradnji s jednim od naših članova – filmskim redateljem Nikolom Strašekom, koji je zapažen na filmskim festivalima svojim uracima *Ubil bum te* i *Vajt*. Za film *Ubil bum te* Strašek dobiva nagradu za najboljeg mladog režisera 2007. na Zagreb DOX-u 2007. Drugi projekt jest jednodnevni festival jazza, koji bi trebao prerasti u višednevni, a o čijem se terminu još dvoumimo, pa ne bih ništa trenutno konkretizirao.

KVATRIĆ – TRG BEZ DUŠE

Na prošlogodišnjem, 43. Zagrebačkom salonu pripala ti je nagrada za autora do 35 godina, i to za prijedlog intervencije Playground ver. 0517,2009. za uređenje Kvaternikova trga. Kako si osmislio prijedlog intervencije i zbog čega baš Kvatrić uz brojne arhitektonske promašaje ovoga Bandićeva "bijeloga gradića"?

– Nedavno uređenje Kvaternikova trga tema je brojnih rasprava, kako moralnih, etičkih tako i estetskih. Od "narodnog" trga dobivamo plohu koja po mome mišljenju nema nikakvu funkciju (barem ne još), dok o nekadašnjem duhu i magiji toga mjesta, nažalost, više nema ni naznaka. Uzmimo u obzir i pothodnike ("nepotrebne u odnosu na veličinu prometnica" – riječi jednog hrvatskog arhitekta), koji svojom formom daju još veći naglasak na nepristupačnost tom "pustom otoku" usred grada. Ponukan time dobivam potrebu za intervencijom, tihom kritikom, nečime čime bih oživio novonastalo mrtvilo. Izabrao sam zvukove djece u igri, ptica i dječjeg smijeha kao zvučni element, zatim sjene cijelog dječjeg igrališta u aktivnu stanju, dakle s djecom koja se igraju (spuštanje niz tobogan, ljuljanje, klackanje, loptanje itd.), sjene stabala i većeg grmlja kao vizualne elemente. (Priloženi su audio i vizualni materijali na CD-u.) Spomenuti zvukovi većini ljudi djeluju ugodno, podižu njihovo raspoloženje, negiraju sterilnost prostora i time mi se čine kao idealna protuteža nasuprot hladnoj ploči Kvaternikova trga. Sjene vizualno daju bezvremenski dojam navodeći promatrača na pitanje: je li tako bilo ili bi tako trebalo biti? Načinjene su rezanjem oblika iz crnog tepisona, koji svojom formom i odstupanjem od uobičajene primjene u interijerima daje dojam topline koji ponovno kontrira novonastalu trgu bez duše.

20% KRAĆA MISA

Završno spomenimo tvoju i Markovićevu izložbu 20% kraća misa (Kapitalizam, cinizam, amen...). Naime, u toj ste prostornoj videoinstalaciji crkvenom ikonografijom propitivali kršćanske vrijednosti i djelovanje Crkve u kapitalizmu i društvu danas. S obzirom na to da pripadaš mlađoj generaciji, rođenoj osamdesetih, zanima me kako je crkvena ideosfera djelovala na vaše obrazovanje, i je li to djelovanje bilo na razini poruke slike "Tito me gleda" u školskim učionicama kojom je bila označena nešto starija generacija od tvoje?

– Ne bih rekao da je poruka Crkve bila na jednakoj razini kao Titov totalitarni režim, a s time i jačina poruka tipa "Tito me gleda". Polovinu moga obrazovanja trajao je rat koji je donosio jedino kaos i nemir. Mislim da sam tada kao dijete teško mogao razaznati tko je tko, tko, što i kako utječe na nas, tko je tu za mene, a tko protiv, jer u to doba kaosa vrijednosti su se konstantno mijenjale i iskrivljavale.

Nažalost, ne mogu ništa reći o tome jer nemam uvid u stanje kako je bilo prije. Premlad sam za to, a oni koji se toga sjećaju, nažalost, više ne govore o tome, dok se sam tim pitanjem nisam nikada pozabavio. Jedino mogu ponuditi okvirnu statistiku onih koji su išli na vjeronauk i onih koji su išli na etiku: vjeronauk – 90 posto, etika – 10 posto.

I na kraju, kako su prolaznici reagirali na prošlogodišnju Grubićevu akciju Čitajte Marteka, u kojoj si sudjelovao zajedno s Markom Markovićem? Naime, Igor Grubić istaknuo je kako je upravo odabrao vas dvojicu zbog toga što kao i on gajite neku sličnu društveno-kritičnu po/etiku te kako ste navedenom akcijom ironizirajući militarizam zajedno željeli sugerirati kako političari i vojska, koji bi trebali funkcionirati kao produžena ruka naroda, čuvajući vlastite pozicije moći, zapravo se odvajaju od tog istog naroda. I u vezi s navedenim, s obzirom na tvoju društveno-kritičko po/etiku, koliko si angažiran i kao pojedinac-građanin?

– Ne znam kako su ljudi reagirali jer sam bio uživljen u samu izvedbu. Ono što sam uspio opaziti jest slaganje ljudi s riječima koje je Igor izgovarao i simpatiziranje cijele akcije. Mislim da sam nedovoljno angažiran s obzirom na to koliko je nezadovoljstva u narodu i samim time da sam zdrav i sposoban za dati puno više nego što trenutno dajem●

BOŽIDAR KATIĆ rođen je 17. svibnja 1983. u Zagrebu gdje se i školovao. Godine 2002. upisuje Akademiju likovnih umjetnosti, smjer grafika. Preko studentske razmjene u Bratislavi boravi od 2005. do 2007. i stječe znanja i vještine o obradi stakla i precizne obrade metala. Tamo započinje voditi likovne radionice s korejskom djecom predškolskoga uzrasta. Godine 2007. vraća se u Hrvatsku gdje nastavlja obrazovanje na ALU. Diplomirao 2008.
U radu polazi od ideje i traži za nju adekvatan medij; zato se izražava u kiparstvu, grafici, crtežu, instalacijama, performansu i sl.
Aktivno izlaže od 2005. Autor je dviju javnih skulptura u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini. Godine 2009. na zagrebačkom Salonu dobiva nagradu za najboljeg mladog umjetnika do 35. godine. Trenutno živi i djeluje u Zagrebu.

VINKO UHLIK

TUMORI NA LICU GRADA

HOĆEMO LI BUDUĆIM GENERACIJAMA OSTAVITI PREVELIK, PROMETOM ZAKRČEN I KAOTIČAN GRAD U KOJEMU ŽIVI POLOVICA STANOVNIKA SLABO NASELJENE I RURALNE ZEMLJE?

IGOR ČUMANDRA

Kada bi se skinule sve pozitivne konotacije s pojma razvojne vizije Zagreba, na stolu današnjih gradskih vođa i planera njegove budućnosti vjerojatno bi ostala samo temeljna slika besprizorna podilaženja građevinskim lobijima i investitorima u nekretnine, a sve podcrtano posvemašnjom nezainteresiranošću odgovornih za rezultate takvih "vizija", odnosno naslijeđa koje ostavljaju gradu. Svaki bi kritičar sadašnje gradske uprave griješio dušu kada bi na samo nju, a ne i prethodne garniture, svalio krivicu za ubrzano urbano rasturanje Zagreba, ali činjenica je da je današnje Poglavarstvo svojim ponašanjem i retorikom upravo idealan partner građevinskom gotovo pa divljanju, da se Milan Bandić sve manje ponaša kao gradonačelnik, a sve više kao poslovođa na gradilištu koji se zaguljeno svađa sa susjedima zato što im njegovi kamioni uništavaju dvorišta. Nedostatak vizije tako se skriva iza lepeze raširene od bahatosti do ignoriranja. Bezdušno natrpavanje stambenih zgrada potpuno je uništilo nekada pitome urbane pejsaže Trešnjevke i velika dijela zapadnog dijela grada, odluka o radovima na Cvjetnom trgu brani se agresivno kao da je donesena na sjednici nekog zatvorenog tajnog društva, iza Domovinskog mosta i Centralnog pročišćivača otpadnih voda Zagreb ostalo je podosta pitanja, grade se poslovni tornjevi kao da zaista imamo industriju i gospodarstvo, donjogradska se tradicija ne poštuje, a sve zajedno metastazira u odluci da zelene površine iznose tri kvadratna metra po stanovniku, te – najbrutalnije – da čak petina zelenih površina Medvednice bude proglašena građevinskom zonom, navodno u interesu jednog hrvatskog tajkuna, do sada zainteresiranog uglavnom za trgovinu, koji, isto tako navodno, stoji i iza IGH-ove kupovine Zagrepčankina zemljišta, i zbog čega je ta tvrtka dovedena u neugodnu situaciju jer odjednom najbolji ponuđač nema novca za njegovo plaćanje. Sami građani pak kao da su se probudili tek nakon objave planova vezanih uz Cvjetni trg.

Sadašnji model tumor-razvoja grada stoga bi u nekoj vrlo skoroj budućnosti mogao dovesti do *slumizacije* grada, odnosno stambena izgradnja nepraćena odgovarajućim društvenim sadržajima mogla bi od grada koji je prenaglašavano iz vjerojatno emotivnih razloga nazivan metropolom stvoriti samo velik provincijski *slum*.

ZGRADE SKRIVANE PO DVORIŠTIMA

Koje dijelove grada smatrate najuništenijim novom gradnjom, i ako možete pojasniti koje su sve pogreške učinjene, te postoji li uopće mogućnost da se one isprave?

– Nije moguće klasificirati i uspoređivati različite dijelove grada i razne zahvate u njima. Ipak nabrojat ću neka područja grada gdje je očigledno nova izgradnja bila suviše neobazriva prema postojećim ambijentima ili arhitekturi. Trešnjevka se po novom načinu gradi neprimjereno postojećoj strukturi ulica i parcela. Ulice su bile primjerene i funkcionalne staroj trešnjevačkoj arhitekturi manjih zgrada s često ubavim dvorištima. Nova izgradnja višestruko je uvećana, glomazna i prekapacitirana za ulice, infrastrukturu i slobodne prostore. Trešnjevka podsjeća na pretrpan brod, a ne na uređen grad. Težnja za što većim iskorištenjem parcele nadjačala je sve regulacijske mjere. Sličnih stambenih gradnji ima svugdje gdje se smije graditi, uzduž većih i važnijih gradskih ulica, a često i skriveno iza postojećih zgrada u dvorištima. Nastaje grad u gradu. Vrlo lošom ta se strategija pokazala podno Medvednice (Gračani, Šestine...). Riječ je o strategiji, jer se recept primjenjuje na raznim mjestima i traje dvadesetak godina. Koliko taj "princip bez urbanizma" može biti djelotvoran, vidi se i na čudnom poslovnom centru koji je nikao na uglu Radničke i Vukovarske i širi se dalje. Badava tu ima i dobre arhitekture, suviše su bezobzirne jedne prema drugoj i prema samoj ulici. Radnička cesta, tako izgledna za jedan fini dijagonalni velegradski prospekt, bit će izgleda žrtva skupe arhitekture bez urbanizma.

U Vukovarskoj ulici, u Branimirovoj ulici imamo manjih zgrada, koje imaju stopostotan provincijski naglasak. S druge strane na Kvaternikovu se trgu dogodio superdizajn, ali nestalo je duha trga, zapaža se samo prometanje vozila, pješaka nema... je li to trg? Građani su zato postali silno nepovjerljivi, svakodnevno ih uvjeravamo promašajima, vide da ne uspijeva uklapanje "novoga" u "staro". Zato strahuju i za donjogradske blokove (ne samo onaj "tzv. Horvatinčićev projekt"), za izgled i karakter ulica. Ukratko, strahuju za Donji grad, njihov drugi dom, koji je tako specifičan po svojoj opuštenosti i demokratičnosti.

— KAKAV GRAD MOŽEMO I ŽELIMO IMATI: ŽELJETI I MOĆI DVA SU RAZLIČITA, ČESTO I VRLO SUPROTSTAVLJENA STANJA, ALI OBA PODJEDNAKO VAŽNA ZA KONCIPIRANJE I DEFINIRANJE RAZVOJA —

Kako kao stručnjak komentirate nove izmjene GUP-a kojima se intervenira i u gradske zelene površine? Jedna petina Medvednice pretvorena je u građevinsku zonu, u ostatku grada zelene površine svedene su na tri kvadratna metra po stanovniku, a planira se i izgradnja tzv. Sjeverne obilaznice. Je li to u Zagrebu trend, ili trenutačan stav gradskih vlasti?

– Svaka nova izmjena GUP-a sve više ide u tom smjeru. Svijest o potrebi i vrijednosti ozelenjenih površina u gradu još se nije probila, a pogotovo ustalila u svih onih, koji na ovaj ili onaj način sudjeluju u gradogradnji. Majstori smo za donošenje zakona koji imaju progresivne preambule, ali onda slijede razne mogućnosti ili iznimke.

TRI KVADRATA ZELENILA PO ZAGREPČANINU

Tako i Medvednica prima sve više kuća, vila, dvorana… Jasno da su onda prometnice problem, i to takav da više ne mogu stati na tlo, već treba posezati za visinama, vijaduktima i tunelima. Zagreb s Medvednice prima mnogo toga dobra, a najvredniji je svjež i čist zrak, koji struji i pročišćava grad preko Save u Novi Zagreb. Što će to strujanje zraka donositi u Zagreb kada će se na cca. 50 metara od tla "servirati" jedan vrlo agresivan i velik promet na obilaznici s ispušnim plinovima i bukom? Bit će tu i puno tranzitnog prometa (šlepera, autobusa...) jer će obilaznica biti prava, spojena na naša dva autoputa u smjeru sjever-jug. Da, obilaznica bi tehnički riješila prometne potrebe, ali po koju cijenu? Ako je već obilaznica potrebna, trebalo bi je staviti sa zagorske strane Medvednice, ali s naše strane učiniti znatno "pristojniju" cestu primjerenu gradu, naseljima i nadasve odnosu grada spram Medvednice i obratno. Ako je istina da se GUP-om zelenilo po stanovniku svodi na samo tri četvorna metra, onda nam ni toliko ne treba. Nije li to nasilje?

Jesu li arhitekti i urbanisti kod nas zanemarili svoju društvenu odgovornost zbog interesa investitora, s obzirom na to da svojim radom ipak aktivno mijenjaju sliku svijeta?

– U vremenu u kojem velik dio svijeta, a svakako gotovo cijeli njegov najmoćniji i najbogatiji dio, svjesno proklamira slobodu pojedinca kao društveni ideal sve stege padaju. Osim zakona koji reguliraju samo najnužnije, pale su sve ostale regule poput običaja, tradicije, obzira, cehovskih pravila, autorskih i inih prava. Pitanje društvene odgovornosti posve je reducirano, osobito u tranzicijskim vremenima. Držiš li se onoga što je dopušteno zakonom, društveno si odgovoran. Ako arhitekt poštuje odrednice GUP-a (a to je zakon u prostoru), on je korektan, dakle društveno odgovoran. Ako projektant poštuje lokacijsku dozvolu, dakle urbanističke uvjete (koji su sve manje zahtjevni u pogledu suštinske kvalitete), on je korektan – društveno odgovoran. I tako u nizu od jednog do drugog aktera svi poštuju propise, zakone... i svi smo, zar ne, odgovorni. Zato je tako teško pronaći krivca kada se desi "nešto loše" jer svi su odradili svoje po zakonu. Ako se postavi neko suštinsko pitanje, kao što je kvaliteta, opravdanost, uklopljenost u okoliš, estetska poruka ili nešto slično, ljudi koji na tome inzistiraju imaju šanse da se zamjere, ili barem da budu dosadni. I tako (barem u našoj graditeljskoj) struci pomalo nestaju oni pravi kriteriji, mijenja se i svijest arhitekata – projektanata i urbanista, blijedi predodžba o društvenoj odgovornosti. Konkretne narudžbe dobivaju se samo od investitora, rokovi su kratki... i gdje je onda tu društvo?

Naša je društveno-politička klima eliminirala urbanizam kao društveno odgovoran i iznimno važnu disciplinu i zamijenila je "spontanim" događanjima u prostoru kojim apsolutno dirigiraju investitori, poduzetnici najrazličitijih kulturoloških profilacija i ambicija, koji možda ni sami nisu svjesni. Oni drmaju gradovima. Njima urbanistički uvjeti ne trebaju. Ali moramo im priznati: oni su oni koji grade i zapošljavaju, oni rade svoj posao. Što se društvena zajednica (država, gradovi) nije organizirala da svima nama nametne i konkretniju "društvenu odgovornost" ne samo u graditeljstvu, nego u svim djelatnostima počevši od politike na niže, tome arhitekti i urbanisti nisu krivi. Dio su društva.

Na sreću ili nesreću, gradimo upravo ovako kakvo smo društvo. Nekome se to sviđa, nekome ne. Naše novonastale građevine bit će pravedni suci, neke ćemo aktere pamtiti po dobru, a neke nećemo. Doista je čitka i jasna poruka grada u kojem živimo i stanujemo, i koji neosporno svi volimo (svatko na svoj način), koja bi po prilici bila: ne narušavajte sklad grada i okoline, i sklad u gradu. Na našu sreću, u Zagrebu (još) ima dosta sklada, koji je preduvjet da bude i mira među građanima. Sukobi u prostoru mogu taj mir poremetiti. Graditi grad znači graditi prostor zajednice. Kao što zajednica formira lice grada, tako i povratno grad utječe na život zajednice. Pozitivno ili negativno.

PREPUŠTANJE GRADA INVESTITORIMA

Kao arhitekt i urbanist sudjelovali ste u izgradnji Zagreba unatrag posljednjih više od trideset godina. Možete li nakon toliko vremena s obzirom na bogato profesionalno i građansko iskustvo reći ima li sadašnje gradsko poglavarstvo viziju razvoja grada, kako sada i u skorijoj budućnosti tako i u vremenu kada će grad morati prepustiti nekim novim generacijama?

– Smatram da zagrebačko Poglavarstvo nema viziju razvoja grada. Ono što se pod tim nazivom promovira u medijima nema vizionarski zamah. U najboljem slučaju radi se o nekoj ideji, nekom vrlo konkretnom većem projektu. U Zagrebu se već dugo nije postavljalo pitanje, ni građanima, ni razvojnim subjektima, kako razvijati grad, odnosno kakav grad možemo i želimo imati. Željeti i moći imati dva su različita, često i

— NITKO NAS NE PITA ŽELIMO LI ARENU, OBJEKT KOJI ĆE FINANCIJSKI ZADUŽITI GENERACIJE, VEĆ SE DRAMATIČNA BITKA IZMEĐU "NAS", ODNOSNO NAŠEG GRADONAČELNIKA I "NJIH", IZVOĐAČA, PREZENTIRA KAO VELIK USPJEH I "NAŠA" POBJEDA JER JE POTPISAN UGOVOR U KOJEM JE IZVOĐAČ MORAO SMANJITI PRVOBITNU CIJENU —

vrlo suprotstavljena stanja, ali oba podjednako važna za koncipiranje i definiranje razvoja. Nažalost, ni Republika Hrvatska nema razvojni plan. Ulazak u NATO, ostvareni, i EU, neostvareni, nije razvojni plan, ali može biti sredstvo razvoja. Kada plana nema, onda se improvizira, stihijski se gradi, država i gradovi funkcioniraju u interesu investitorovih planova. Ogromna količina novca raznih investitora i banaka traži što brže oplođivanje, a grad im nudi ili zamjenjuje najvrednije lokacije. Na taj način on dobiva "objekte", ali zauvijek gubi svoje prirodne resurse, troši infrastrukturu, a i mogućnosti da se na tim mjestima sagradi nešto vrednije i kvalitetnije.

Slutim da ćemo takvim načinom budućim generacijama ostaviti prevelik, prometom zakrčen i kaotičan grad. Je li to vizija ili olako prepuštanje grada graditeljima? Novac mu se više nameće nego nudi.

Što podrazumijeva razvoj jednog grada? Počinje li on od vizije proizašle iz potreba ili se, kao u zagrebačkom slučaju, on nameće gotovo pa nasilno, zavisno od trenutačnih interesa građevinskih lobija i interesa investitora?

– Razvoj grada trebao bi imati svoje ishodište u verificiranim stvarnim društvenim potrebama i realnim fizičkim, odnosno prirodnim i ekonomskim mogućnostima. Kada ne postoje društvene vizije, tada ni urbanisti, zajedno s Poglavarstvom, ne mogu imati vizije realna i kvalitetna razvoja grada. U nedostatku toga vizija se zamjenjuje nečim drugim, obično megalomanskim projektima nekih objekata, pa se javljaju pobornici ogromnih dvorana, stadiona, najvećih mostova, tunelskog rješavanja problema prometa, najviših nebodera u ovom dijelu svijeta… Takve "vizije" zagovaraju investitori, graditelji, banke, ali i Poglavarstvo, jer nema boljeg izbora.

NAPUŠTANJE HORIZONTALIZMA DONJEG GRADA

Koje su posljedice uništavanja Donjeg grada, trenutačne i dugoročne?

– Već spomenuti agresivni novac nema obzira ni prema čemu.

Tako se i slobodni i neizgrađeni prostori Donjega grada shvaćaju kao prostori slobodni za izgradnju. Konkretno, blokovi Donjega grada tipični su ne samo zbog ujednačene strogo regulirane izgradnje kuća po obodima, nego i po unutarnjim dvorištima kao zajedničkom slobodnom, ponekad ozelenjenom prostoru. Ne štititi ga, već još više graditi u tom prostoru jest devastacija bloka kao specifične gradske forme. Gradski ured nadležan za zaštitu djeluje više u funkciji izgradnje negoli zaštite, jer je upravo svojim elaboratom omogućio preveliku izgradnju unutar blokova i tako zagarantirao intenzivan i svevremen promet automobilima, što nije primjereno fizičkoj strukturi. Žalosno je još što su se mnogi arhitekti željni projektiranja šutke prihvatili zadatka koji je u osnovnoj zamisli defektan. Neosporno je da je nova izgradnja potrebna, međutim nerazumljivo je zašto se tome ne postupa studiozno, primjereno okolini, poštujući nekakav "zagrebački štih", već se naprotiv, silom i često brzopleto "instaliraju" novi objekti u gotove cjeline. Svim akterima takvih projekata nedostaje osjećaj odgovornosti da se u gradu nikada ne gradi samo i za investitora, nego i za buduće generacije i vremena.

Koliko Zagreb poštuje prirodne zadatosti u kojima je smješten i kako se njima koristi, planinom, rijekom, nizinom?

– Grad kakav smo zatekli sredinom prošloga stoljeća bio je vrlo obazriv prema svom prirodnom okolišu. Gradom i njegovom organizacijom dominirali su sveprisutna Medvednica i prostrana dolina Save. Podsljemenska naselja, utopljena u brežuljke, padine i doline, bila su gotovo nevidljiva. Donji grad sa svojom prepoznatljivom niskom blokovskom izgradnjom i rasterom ulica bio je vrlo logičan i primjeren izgradnji na takvu mjestu. I tada se već postavljalo pitanje – kako dalje graditi? Smatram da je odgovor na to pitanje u Holjevčevo doba bio ispravan i doista vizionarski. Odluka da se gradi Novi Zagreb na drugoj obali bila je za ono vrijeme i za ekonomske potencijale vrlo hrabra. Osim novih prostora grad je u sebe integrirao Savu i njezine obalne prostore te dobio priliku da se zrakasto širi i dalje na jug, sve do Vukomeričkih gorica. Nasreću, ta prilika i danas postoji. Strahujem jedino od današnje brzoplete gradnje uglavnom unutar već izgrađenih gradskih cjelina zapunjavanjem još slobodnih prostora. Osobito je opasna izgradnja nebodera bilo gdje, a svakako to ne bi trebalo činiti po prostorima Donjega grada, jer neboderi postaju izražajni, po mom mišljenju, tek kada su grupirani, kada ih vidimo kao gradiranu skupinu.

Ukoliko dosljedno nastavimo s nizanjem izrazitih neprijepornih oblikovnih karakteristika šire slike grada, onda bi nižući od sjevera imali Medvednicu, pa rasutu, nikako kompaktnu izgradnju na obroncima, potom horizontalizam Donjega grada, pa centralni gradski park s jezerima i Savom, zatim Novi Zagreb s dominantnim slobodnim, zelenim prostorima te ekstenziju prema jugu, gdje su moguće i dobrodošle i grupacije nebodera, odnosno i drugih suvremenih sadržaja i oblika. U sve bi to trebala biti ukomponirana i priroda, od slobodnih vizura do bogato ozelenjena partera. U tako shvaćenu Zagrebu trebala bi prevladati direktiva dragocjenih prirodnih resursa, a daljnja inspiracija trebala bi biti velika kulturna baština, bogatstvo varijacija urbanih prostora od Kaptola i Gradeca, preko Zrinjevca, Cvjetnog trga, brojnih donjogradskih ulica, do vrlo kvalitetnih stambenih ambijenata u Novom Zagrebu.

PLANIRANJE GRADA SA SAMONASTAJUĆOM PERIFERIJOM

Zašto se u razvoju grada ignorira njegova logična "utopljenost" u Zagrebačku županiju, već se građevinskim sadržajima prenapučuje samo tkivo/organizam grada?

– S vrlo rijetkim iznimkama današnje građenje u Zagrebu ima samo jedan cilj – što veći profit. Nažalost, u samom početku toga profita jest lokacija što bliža Centru, uz ostalo tu je i infrastruktura. Zagrebačka periferija ili prelijepa mjesta u Županiji još nisu tržišno atraktivna. Ima, nasreću, pametnih mladih ljudi koji pomalo, ali uglavnom samoinicijativno grade i u tim područjima, ali uglavnom za sebe, ne i za tržište. Ponavljam, nažalost, gradski planeri još ne računaju s tim prostorima.

Je li Zagreb metropola?

– Zagreb i jest i nije metropola. Metropola jest jer je glavni grad, najveći i najmoćniji, sjedište vlasti i institucija. Međutim u smislu bogate i raznolike ponude kvalitetnih sadržaja za građane i goste grada kao i u pogledu vodeće promotivne uloge pozitivnog razvoja za cijelu Hrvatsku Zagreb nije dobar uzor. Naprotiv, poruke su krive, čak ponekad i štetne.

Zbog čega, po vašem mišljenju, stanogradnja i dalje buja, iako svi pokazatelji pokazuju da je ove godine osjetno pala prodaja u odnosu na prošlu, a da će se taj trend sve više nastaviti?

– Iz više razloga. Stambene je objekte vrlo lako graditi. Potrebno je vrlo malo tehničkih sredstava i priučena, jeftina radna snaga. Još je lakše baviti se stanogradnjom, tj. financirati je uz pomoć banaka te organizirati radove s raznim kooperantima, bez ijednog vlastitog radnika.

S druge strane, u nedostatku pravih poslova Hrvati, ne samo u Zagrebu, investicije u stan smatraju dobrim ulaganjima.

Osim izgradnje mosta preko Bundeka koji bi se u konačnici spajao s Draškovićevom, postoji li u gradu još neki suvisao prijedlog za rješavanje gotovo pa neizdrživa prometnog stanja?

– U posljednje vrijeme dosta smo se naslušali o "važnim" prometnim rješenjima koja se pripremaju u Zagrebu. Loše je što se ide u parcijalne realizacije, a rijetko u prometne cjeline. Tako će i brza izgradnja mosta preko jezera Bundek u smjeru sjevera (je li to priključak na Draškovićevu?) samo podsjetiti na Domovinski most, koji je usamljeni objekt bez svojih adekvatnih veza i prema sjeveru i prema jugu. Tek kada se izradi dobro prometno rješenje za Zagreb i njegovu fizičku i funkcionalnu okolicu, i to imajući u vidu sve vrste prometa i prometala, tek tada će se moći izgrađivati pojedini prometni koridori kao dijelovi cjelovita sustava. Najave novih obilaznica, osim što su strahovito skupe, čine se vrlo opasnim sve dok se prometna mreža u samome gradu funkcionalno ne sredi da može primati i distribuirati promet prema gradskim odredištima. Nije korisno da takve ideje promoviraju profesori, fakulteti ili "instituti", takve ideje mogu promovirati samo argumenti prometne opravdanosti, a njih još stručna i građanska javnost nije čula. Takve pothvate uvijek zastupaju potencijalni projektanti i graditelji, a znamo i zbog čega.

JAVNI PROSTOR SVEDEN NA "RESTLOVE"

Prijeti li Zagrebu, upravo zbog takva načina urbane tumorizacije gradskog organizma, pretvaranje pojedinih dijelova u *slumove* ili ipak vidite svjetlije perspektive?

– Sada se u Zagrebu količinski previše gradi. Kvantitetu forsira logika brze zarade, a kvaliteta često izostaje. Pa i tamo gdje je riječ o većoj količini novih zgrada, bilo da je riječ o stambenim ili poslovnim objektima, nemamo dojam da se izgradio novi dio grada. Jednostavno rečeno, to su skupine zgrada koje vi simbolično nazivate tumorima u organizmu grada. Doista, takve građevine na neki način jesu strana tkiva u strukturi grada. Mislim da je to direktna posljedica izostanka jedne faze promišljanja i projektiranja koja se jednostavno zove – urbanizam. Urbanisti, ako ih još uopće ima, više ne dizajniraju prostore između zgrada – uvjetno rečeno javne gradske prostore. Još manje to čine arhitekti – projektanti zgrada. Tako se javni prostori svode na "restlove", ostatke, kako bi što više zgrada zauzelo svoj prostor. Ja te dijelove zgrada izbjegavam, negdje u sebi to ne zovem *slum* nego jednostavno "negrad". Čini mi se da smo se za to specijalizirali, imamo toga dosita već i previše.

Zašto su građani posljednji koji saznaju što će im se dogoditi?

– Građani su uistinu posljednji koji nešto saznaju ili koji bi trebali biti obaviješteni. Informiranje javnosti trebalo bi početi vrlo rano, u samom začetku neke značajnije gradnje. Kod nas je praksa da se o nekom projektu javnost obavijesti kad su bitne stvari već gotove, a posao samo što nije počeo. E onda se putem medija javnost "marketinški" obrađuje, s ciljem da je se preparira. Evo primjera – nitko nas ne pita želimo li tako skupu i luksuznu rukometnu Arenu, objekt koji će financijski zadužiti generacije? Ne, nama se to onda prikazuje kao dramatična bitka između "nas", odnosno našeg gradonačelnika i "njih", izvođača, prezentira kao velik uspjeh i "naša" pobjeda jer je potpisan ugovor u kojem je izvođač morao smanjiti prvobitnu cijenu. Slično je stanje s "naj" mostovima, stadionima… Kao što nas nitko ne pita želimo li mi u državi sa četiri i pol milijuna stanovnika grad u kojem će živjeti dva milijuna, imamo li za takav "razvoj" grada ikakav valjan razlog, koristan za razvoj cijele Hrvatske, ili to žele samo graditelji i investitori. To je primjer kakve poruke "metropola" nikako ne bi smjela slati Hrvatskoj.

Želimo li glavni grad koji će usisati još milijun ljudi i u ruralnoj Hrvatskoj ostaviti pustoš? Je li to koncept razvoja ili samo stihijsko prihvaćanje volje određene gospodarske skupine – graditelja? Posljednjih su se godina utrošila u nas u građenje vrlo velika financijska sredstva, često s nesrazmjernim, malim učinkom u pogledu šire društvene koristi. Katkad se može utvrditi i štetnost takvih investicija. Da je u takve projekte bila uključena šira javnost i temeljita i neovisna stručna suradnja, učinci bi sigurno bili puno bolji. Naši političari smatraju, a neki to i javno kažu, da je komunikacija s građanima završena glasanjem i dobivanjem mandata. Mi smo nakon toga zanimljivi još samo kao kupci, potrošači i sugovornici u prolazu●

VINKO UHLIK, arhitekt i urbanist koji je prošle godine skrenuo pažnju javnosti na divljanje građevinskog lobija akcijom za sprečavanje gradnje monstruozne tzv. Gucićeve mamutice na prostoru predviđenom za dječji vrtić i školu, što je rezultiralo sprečavanjem gradnje i vraćanjem prostora u prvobitnu namjenu te senzibilizirao javnost i na tu vrstu problema, pokazujući osnivanjem udruge GLOG da je aktivnost građana u odlučivanju o kvaliteti vlastitih života legitimna i potrebna.

GLAS GNUŠANJA

IZLOŽBA Dubrovnik u Domovinskom ratu 1991. – 1995. NI PO ČEMU NE ZASLUŽUJE OVE JOJ GODINE DODIJELJENO POSEBNO PRIZNANJE HRVATSKOG MUZEJSKOG DRUŠTVA JER JE RIJEČ O LOŠEM, NEINVENTIVNU, RUTINSKOM, NI PO ČEMU POSEBNU ILI KREATIVNU POSTAVU. OBRANA DUBROVNIKA ZASLUŽILA JE PUNO BOLJU MUZEALIZACIJU

ŽELIMIR LASZLO

Upravo u ovo vrijeme oko Međunarodnog dana muzeja (18. svibnja) Hrvatsko muzejsko društvo (HMD) dijeli svoje nagrade Pavao Ritter Vitezović. HMD je strukovna udruga građana osnovana u *cilju razvitka i unapređenja muzejske djelatnosti te okupljanja stručnih muzejskih djelatnika* (čl. 6. Statuta). Ustanovljene su nagrade za životno djelo i godišnje nagrade. Ove godine svečana dodjela nagrada dobitnicima dodijeljena je 15. svibnja.

Lijepo, dobro i korisno i što se tu ima prigovarati?

Nažalost, ima, itekako.

Prošle godine nagradu za životno djelo dobila je mr. sc. Branka Šulc. U obrazloženju stoji:

Ovom nagradom Hrvatsko muzejsko društvo odaje zasluženo priznanje Branki Šulc jer je svojim predanim radom i zalaganjem na izuzetno zahtjevnim i odgovornim zadacima značajno pridonijela promicanju muzejske struke u Hrvatskoj.

Iako, naravno, o zaslugama pojedinaca u svakoj struci pa i muzejskoj uvijek ima različitih mišljenja, pa vjerojatno postoji pokoji muzealac koji citiranu odluku žirija smatra spornom, nećemo o tome. Uzmimo da je mr. sc. Branka Šulc zaslužila nagradu.

Unatoč tomu nagradu nije trebala dobiti. Zašto? Zato jer to jednostavno rečeno – nije red. Ili oštrije – nije pristojno. Ne pristoji se da udruga građana financirana (uglavnom) od Ministarstva kulture dodjeljuje nagradu visokom funkcionaru upravo tog ministarstva. To se kosi s principima djelovanja civilnog društva posebno ako se radi o strukama i stručnim stvarima. Mr. sc. Branka Šulc u trenutku dobivanje nagrade bila je direktorica Uprave za kulturni razvitak Ministarstva kulture. Unutar te Uprave postoji Odjel za muzejsku i galerijsku djelatnost. Prema tome poslije ministra ona je glavna osoba u državnoj vlasti za muzeje. Takvoj predstavnici vlasti dok je obnaša nije trebalo dodijeliti strukovnu nagradu ma koliko je to ona inače zaslužila. Zašto? Zato što uvijek ostaje gorak okus da je, u boljoj varijanti, na djelu ulizivanje, pripuzivanje, *uvaljivanje,* poltronstvo – zovite to kako hoćete. U drugoj, goroj varijanti sve to skupa ima veze s novcem. Ti meni nagradu, ja tebi novac. Ne mislim da je to bio slučaj, ali...

— NAGRADU ZA ŽIVOTNO DJELO HRVATSKOG MUZEJSKOG DRUŠTVA OVE JE GODINE DOBILA DIREKTORICA UPRAVE ZA KULTURNI RAZVITAK MINISTARSTVA KULTURE, KOJU ZAPRAVO FINANCIRA SAMO DRUŠTVO. TAKVOJ PREDSTAVNICI VLASTI DOK JE OBNAŠA NIJE TREBALO DODIJELITI STRUKOVNU NAGRADU MA KOLIKO TO ONA INAČE ZASLUŽILA —

U pristojnim društvima sa zasluženom se nagradom čeka dok čovjek ne siđe s vlasti. To je trebalo i u ovom slučaju učiniti.

Ove godine stvar je još i puno gora, i dok bih do sada spomenuto još i mogao prešutjeti, ono što se s nagradom zbilo ove godine ne mogu. Ove godine među nagradama HMD-a našlo se mjesta i za *Posebno priznanje*. Dobitnica Posebnog priznanja jest kolegica Varina Jurica-Turk, kustosica Muzeja suvremene povijesti Dubrovačkih muzeja za realizaciju izložbe *Dubrovnik u Domovinskom ratu 1991 – 1995*, tvrđava Imperijal, Dubrovnik, 2008. Što je tu sporno? Sve. Mislim da izložba to nije zaslužila. To je zapravo loš postav, neinventivan, rutinski, ni po čemu poseban ili kreativan. Obrana Dubrovnika zaslužila je puno, puno bolju muzealizaciju. Dakle, moje mišljenje jest da kvalitetom izložba ne zaslužuje posebno priznanje. No to je moje mišljenje. Žiri u sastavu dr. sc. Tomislav Šola, Željka Kolveshi, mr. sc. Vesna Jurić Bulatović, dr. sc. Žarka Vujić i Dora Bošković mislio je drugačije. Izložbu sam vidio, ali čini mi se da je svi članovi, a možda i nitko od njih, nisu vidjeli. Ne mogu vjerovati da bi cijenjene kolege mogle tako strašno pogriješiti – da su vidjele izložbu.

Nagrađena izložba, snimio, Ž. Laszlo, veljača 2009.

Ali čak ni to nije pravi razlog mog gnušanja. Pravi je razlog strašna nebriga o muzejskim predmetima izloženima na toj izložbi. Prilažem slike koje su snimljene nedavno zimi. Možete li vjerovati? To je izložba koja je dobila nagradu.

Nagrađujemo kršenje etičkih normi za muzejske djelatnike (postoji naime međunarodni etički kodeks za muzealce), nagrađujemo bezobzirno preziranje muzejskih predmeta. Pobogu, meni je žao onog ekrana koji većina muzeja može samo sanjati jer košta desetke tisuće kuna, a kamoli muzejskih predmeta.

Dodirnuli smo dno.

Ostaje samo gnušanje●

Vaš ministar može vam pomoći prestati besplatno se obrazovati

15. svibnja, na dan dodjele nagrada HMD-a

ZANIMLJIVA VREMENA

ULOMAK IZ AUTOBIOGRAFIJE GLASOVITOG POVJESNIČARA ERICA HOBSBAWMA Zanimljiva vremena KOJA ĆE BITI OBJAVLJENA SREDINOM LIPNJA U PRIJEVODU DAMJANA LALOVIĆA I IZDANJU DISPUTA

ERIC HOBSBAWM

23. KODA

I. Biografije završavaju protagonistovom smrću. Autobiografije nemaju takav prirodan završetak. Ova međutim ima tu prednost da završava u trenutku neporecivog i dramatičnog reza u svjetskoj povijesti uzrokovanog napadom na World Trade Center i na Pentagon 11. rujna 2001. Vjerojatno nijedan neočekivani događaj u svjetskoj povijesti nije izravno iskusilo toliko mnogo ljudskih bića. Ja sam mu svjedočio na televizijskom ekranu u jednoj londonskoj bolnici. Sa stajališta ostarjelog i skeptičnog povjesničara rođenog u godini Ruske revolucije u njemu je bilo sadržano sve što je bilo loše u dvadesetom stoljeću: masakri, visoka, ali nepouzdana tehnologija, objave da se iznova vodi globalna borba na život i smrt između sljedbenika Boga i sljedbenika Sotone; stvarni život oponašao je holivudske spektakle. Pjena iz usta javnih osoba preplavila je zapadni svijet, a piskarala su tražila riječi kako bi izrekla neizrecivo i, nažalost, pronašla su ih.

Između gledišta SAD-a i gledišta ostatka svijeta u vezi s time što se dogodilo tog užasnog dana pojavio se iznenadan jaz, produbljen slikama i retorikom američkog doba medija i politike rasprostranjenima diljem svijeta. Svijet je vidio samo iznimno dramatičan teroristički napad koji je odnio golem broj žrtava i uzrokovao trenutačno javno poniženje SAD-a. Onkraj toga situacija je ostala kakva je bila od završetka Hladnog rata i jedina svjetska velesila sigurno nije imala razloga za uzbunu.[1] Washington je objavio da je 11. rujna promijenio sve, i time doista *jest* promijenio sve, jer se zapravo proglasio samodostatnim zaštitnikom svjetskog poretka i prosuditeljem onoga što taj poredak ugrožava. Tko god to nije prihvaćao, bio je potencijalan ili stvaran neprijatelj. To nije bilo neočekivano, jer strategije svjetskog vojnog carstva SAD-a bile su u pripremi od kraja 1980-ih; štoviše, pripremali su ih upravo oni koji ih sada primjenjuju. Ipak, 11. rujna dokazao je da svi živimo u svijetu u kojem postoji jedna svjetska velesila, koja je konačno odlučila da, nakon nestanka SSSR-a, više nema kratkoročnih ograničenja njezinoj snazi i njezinoj spremnosti da je upotrijebi, premda su svrhe upotrebe – izuzme li se pokazivanje premoći – prilično nejasne. Dvadeseto je stoljeće završilo. Dvadeset i prvo započinje u ozračju sumraka i nejasnoće.

Nema boljeg mjesta od bolničke postelje, suštinskog *locusa* zatočene žrtve, za razmišljanje o silnoj bujici orvelovskih riječi i slika što u takvom vremenu preplavljuju tisak i ekrane, bez iznimke osmišljenih radi varanja, prikrivanja i obmanjivanja ljudi, uključujući i one koji ih proizvode. Raspon im se protezao od jednostavnih laži do dinamične evazivnosti s kojom diplomati, političari i generali (dapače, i svi mi danas) otklanjaju javna pitanja na koja ne žele, ili na koja se boje iskreno odgovoriti. Od očite neiskrenosti, poput pretvaranja da se Sadam Hussein (koji je, priznajem, privlačna meta) mora svrgnuti zbog iračkog "oružja masovnog uništenja" koje ugrožava svijet, do opravdavanja politike SAD-a od strane onih koji bi morali biti pametniji, s obrazloženjem da je u prošlosti stala na kraj staljinizmu. Činjenica da se vašingtonski *policy-makeri* i stratezi danas služe izrazima najčistije politike moći – valja samo poslušati njihove neslužbene, a katkad i službene izjave – naglašuje posvemašnju drskost prezentiranja *establishmenta* svjetskog carstva SAD-a kao obrambene reakcije civilizacije na koju će se svaliti neopisive barbarske strahote ako ne uništi "međunarodni terorizam". No u svijetu, dakako, u kojem su granice između ENRON-a i vlade SAD-a nejasne, vjerovati vlastitim lažima, bar u trenutku njihovog izricanja, znači postići da zvuče uvjerljivije drugima.

Ležeći u krevetu okružen zvukom i papirom, zaključio sam da su svijetu 2002. povjesničari potrebniji nego ikad, osobito skeptični. Možda čitanje iscrpnog izvješća starog pripadnika tog soja o svom životnom vijeku može pomoći mladima da se sa sve mračnijim izgledima dvadeset i prvog stoljeća suoče ne samo s nužnim pesimizmom nego i s jasnijim sagledavanjem, s osjećajem povijesnog pamćenja i sa sposobnošću zauzimanja odmaka od aktualnih strasti i propagande.

Tu starost pomaže. Sama po sebi čini me statističkom rijetkošću, jer je 1998. broj ljudskih bića u svijetu starijih od osamdeset godina procijenjen na 66 milijuna, što je otprilike 1% svjetske populacije. Povijest koja je drugima slovo na papiru toj je sitnoj manjini, samim time što za sobom ima dug život, dio proživljenog i zapamćenog. Sa stajališta potencijalnog čitatelja koji upravo ulazi u studentsku dob (tj. rođenog početkom ili sredinom 1980-ih) najveći dio dvadesetog stoljeća pripada dalekoj prošlosti iz koje se u današnjoj svijesti nije zadržalo mnogo više od povijesnih filmova na platnu ili videosnimci i pokoje mentalne slike koja je, iz ovog ili onog razloga, postala dio kolektivnog mita, kao što su to u Britaniji postale epizode iz Drugog svjetskog rata. Većina toga ne pripada životu, nego pripremi za školske ispite. Hladni zimski dan kad je Adolf Hitler došao na vlast u Berlinu, kojeg se živo sjećam, dvadesetogodišnjacima je neizmjerno dalek. Kubanska raketna kriza 1962, tijekom koje sam se oženio, ne može imati nikakvo ljudsko značenje u njihovom životu – dapače, ni u životu mnogih njihovih roditelja – jer nijedno ljudsko biće mlađe od četrdesete nije bilo ni rođeno kad se dogodila. Te stvari nisu, kao osobama moje dobi, dio kronološkog slijeda događaja koji definira izgled našeg privatnog života u javnom svijetu, nego u najboljem slučaju tema za intelektualno razumijevanje, a u najgorem dio nerazlučivog skupa stvari koje su se dogodile "prije mog vremena".

Povjesničari moje dobi vodiči su ka ključnom odsječku povijesti, onoj tuđini gdje su stvari radili drukčije, jer smo ondje živjeli. Možda o povijesti tog razdoblja ne znamo ništa više od mlađih kolega koji pišu o našem životnom vijeku na osnovi izvorā koji nama (ni, zapravo, ikom drugom) svojedobno nisu bili dostupni. Ponajmanje se možemo osloniti na pamćenje, čak i kad ga nije nagrizla starost. Bez pomoći pisane dokumentacije ono će gotovo sigurno pobrkati činjenice. S druge strane, svjedočili smo tome i znamo kakav je to bio osjećaj, a to nas čini prirodno imunima na anakronizme onih koji nisu.

Više od osamdeset godina proživljenih u dvadesetom stoljeću prirodna je lekcija iz promjenljivosti političke moći, carstava i institucija. Vidio sam potpun nestanak europskih kolonijalnih carstava, ne na posljednjem mjestu onog najvećeg od svih – Britanskog Carstva, koje nikad nije bilo veće i moćnije nego u mom djetinjstvu, kad je na mjestima poput Kurdistana i Afganistana uvodilo strategiju održavanja reda bombardiranjem iz zraka. Vidio sam tonuće velikih svjetskih sila u "županijsku ligu" te kraj Njemačkog Carstva koje je očekivalo da će potrajati tisuću godina i revolucionarne sile koja je očekivala da će potrajati zauvijek. Nije vjerojatno da ću vidjeti kraj "američkog stoljeća", ali kladio bih se da neki čitatelji ove knjige hoće.

Povrh toga stari ljudi vidjeli su kako stavovi ulaze i izlaze iz mode. Od nestanka SSSR-a političko je pravovjerje i konvencionalna mudrost da društvo individualističkog kapitalizma nema alternative, a politički sistemi liberalne demokracije, koji su, vjeruje se, organski povezani s njim, gotovo su svugdje postali standardan oblik vladavine. To je uvjerenje bilo raširenо i prije 1914, ali ne toliko kao danas. No najvećim su se dijelom dvadesetog stoljeća sve te pretpostavke činile posve neuvjerljivima. Činilo se da je sam kapitalizam bio na rubu propasti. Ma koliko se to danas činilo bizarnim, između 1930. i 1960. trijezni promatrači smatrali su da je državno upravljani i po petoljetkama ustrojeni privredni sustav SSSR-a – iako su čak i najnaklonjeniji posjetitelji mogli vidjeti koliko je bio primitivan i neučinkovit – kao globalni model bio alternativa zapadnom "slobodnom poduzetništvu". Onomad je riječ "kapitalizam" privlačila jednako malo glasača koliko ih danas privlači riječ "komunizam". Trijezni promatrači čak su držali da bi potonji mogao ostvariti bolje rezultate. Ne iznenađuje me što sam se iznova našao u generaciji koja ne vjeruje u kapitalizam, iako više ne vjeruje ni u našu alternativu.

Za nekoga moje dobi život kroz dvadeseto stoljeće bio je apsolutno jedinstvena lekcija o učinku istinskih povijesnih snaga. U trideset godina poslije Drugog svjetskog rata svijet i osjećaj kako je živjeti u njemu promijenili su se brže i dalekosežnije nego u bilo kojem drugom razdoblju usporedive duljine u ljudskoj povijesti. Osobe stare poput mene u nekoliko zemalja na sjevernoj polutki prva su generacija koja je odrasla prije osupnjujućeg lansiranja svemirske letjelice čovječanstva kao kolektiva u orbite neviđenog društvenog i kulturnog previranja koje svijet danas doživljava. Mi smo prva generacija koja je proživjela povijesni trenutak kad su pravila i konvencije što su dotad združivale ljudska bića u porodice, zajednice i društva prestale biti djelatne. Ako želite znati kako je to bilo, samo mi vam možemo reći. Ako mislite da se možete vratiti, mi vam možemo reći da je to neizvedivo.

II. Starost iznjedruje jednu vrstu gledanja na povijest, ali nadam se da mi je moj život pomogao da steknem jednu drugu: distancu. Ključna razlika između historiografije Hladnog rata – da ne spominjem nazoviiscjeljujuće prodavače "rata protiv terorizma" – i historiografije Tridesetogodišnjeg rata iz sedamnaestog stoljeća u tome je što se (osim u Belfastu) od nas više ne očekuje da se svrstamo među katolike ili među protestante, pa čak ni da njihove ideje shvaćamo onako ozbiljno kako su to oni činili. No povijesti treba distanca, ne samo od strastī, emocija, ideologija i strahova naših vlastitih vjerskih ratova nego i od još opasnijih iskušenja "identiteta" . Povijesti trebaju pokretnost i sposobnost sagledavanja i istraživanja velikog teritorija, tj. sposobnost da seže onkraj svojih korijena. Zbog toga ne možemo biti biljke, koje ne mogu napustiti svoje rodno tlo i stanište, jer ni jedno jedino stanište ili niša u okolišu ne može iscrpiti naš predmet. Naš ideal ne mogu biti hrast ili sekvoja, ma koliko bili veličanstveni, nego ptica selica koja leti preko pola svijeta i kod kuće je i u arktičkim i u tropskim krajevima. Anakronizam i provincijalizam ubrajaju se u smrtne grijehe povijesti; oba podjednako proizlaze iz posvemašnjeg neznanja o tome kako stvari stoje drugdje, koje čak i bezgranična učenost i sposobnost imaginacije mogu prevladati tek u rijetkim slučajevima. Prošlost ostaje tuđina. Njezine granice mogu prijeći samo putnici. No putnici su (osim onih čiji je način života nomadski) po definiciji ljudi izvan svoje zajednice.

Ja sam, srećom, kao što znaju čitatelji koji su me dovde slijedili, cijelog života pripadao atipičnim manjinama, počevši s golemom prednošću odrastanja u starom Habsburškom Carstvu. Od svih velikih višejezičnih i multiteritorijalnih carstava koja su se raspala u dvadesetom stoljeću osipanje i propast carstva cara Franje Josipa, koje su sofisticirani umovi i odavno očekivali i dugo promatrali, ostavili su nam daleko najmoćniju književnu ili narativnu kroniku. Austrijski umovi imali su vremena razmisliti o smrti i razgradnji svog carstva, dok su sva druga carstva

one snašle iznenada, bar prema mjerilima povijesnog sata; čak i ona čije se zdravlje vidno pogoršavalo, poput Sovjetskog Saveza. No možda su im percipirana i prihvaćena višejezičnost, multikonfesionalnost i multikulturalnost monarhije pomogle da steknu osjećaj za složenije gledanje na povijest. Njezini podanici istodobno su živjeli u različitim društvenim univerzumima i različitim povijesnim epohama. Moravska je krajem devetnaestog stoljeća iznjedrila genetiku Gregora Mendela, *Tumačenje snova* Sigmunda Freuda i *Jenufu* Leoša Janáčeka. Sjećam se da sam se jednom prilikom u 1970-ima našao u Mexico Cityu za međunarodnim okruglim stolom o pokretima latinskoameričkih seljaka i iznenada postao svjestan činjenice da su četiri od pet stručnih sudionika rođena u Beču...

No i onkraj toga prepoznajem se u izričaju E. M. Forstera o K. Kavafisu, anglofonom grčkom pjesniku iz moje rodne Aleksandrije, koji je "bio malo nakošen u odnosu na univerzum" . Za povjesničara, kao i za fotografa, to je dobar položaj.

U životu sam uglavnom bio u takvoj situaciji: od rođenja u Egiptu, koje je praktički nevažno za moju životnu priču, bio sam netko tko potječe s nekog drugog mjesta. Za nekoliko zemalja sam se vezao i smatrao ih svojima, a mnoge sam druge donekle upoznao. U svima sam međutim, uključujući onu čije sam državljanstvo dobio s rođenjem, bio ne nužno autsajder, ali netko tko ne pripada potpuno ondje gdje se našao, bilo kao Englez među srednjoeuropljanima, kao useljenik s kontinenta u Britaniji, kao Židov svugdje – čak i, dapače osobito, u Izraelu – kao antispecijalist u svijetu specijalista, kao kozmopolit poliglot, kao intelektualac čiji su politički stavovi i akademski rad bili posvećeni neintelektualcima, čak, dobrim dijelom života, kao anomalija među komunistima, koji su i sami manjina u političkom korpusu zemalja koje sam upoznao. Kao privatnom ljudskom biću život mi je zbog toga bio složeniji, ali za povjesničara je to bila profesionalna blagodat.

Na toj sam se osnovi s lakoćom mogao odupirati onome što je Pascal nazvao "razlozima srca o kojima razum ne zna ništa", naime emocionalnoj identifikaciji s nekom očitom ili odabranom skupinom. Budući da se identitet definira u opreci spram nekog drugog, to implicira izostanak identifikacije s drugim. To vodi u propast. Upravo zbog toga unutarskupinska povijest napisana samo za skupinu ("identitetska povijest") – crna povijest za crnce, *queer*-povijest za homoseksualce, feministička povijest samo za žene ili bilo kakva unutarskupinska etnička ili nacionalna povijest – ne može biti zadovoljavajuća, čak ni onda kad nije tek politički pristrana verzija neke ideološke podskupine šire identitetske skupine. Nijedna identitetska skupina, ma koliko velika, nije sama na svijetu; svijet se ne može promijeniti tako da odgovara samo njoj, a ne može ni prošlost.

To je osobito urgentno na početku novog stoljeća, u okolnostima u kojima smo se našli po završetku kratkog dvadesetog stoljeća. Kako se stari režimi razgrađuju, stare političke forme nestaju i nove se države umnažaju, izrada novih povijesti u skladu s potrebama novih režima, država, etničkih pokreta i identitetskih skupina postaje globalna industrija. Kako glad ljudi za kontinuitetom s prošlošću raste u eri zamišljenoj kao kontinuirano raskidanje s prošlošću, medijsko je društvo utažuje izumijevanjem svojih verzija popularne nacionalne povijesti, "baštine" i tematskih parkova u starinskim kostimima. Čak i u demokracijama gdje autoritarna vlast više ne nadzire što se smije reći o prošlosti i sadašnjosti, udružena snaga skupinā za pritisak, prijetnji medijskih naslovā, negativnog publiciteta ili čak javne histerije nameće evazivnost, tišinu i javnu autocenzuru "političke korektnosti" . I dan-danas (2002) ljude šokira kad Günther Grass, dosljedno protunacistički njemački pisac velike moralne odvažnosti, za temu romana odabere tragediju potonuća broda punog njemačkih izbjeglica koji su bježali pred nadiranjem Crvene armije potkraj Drugog svjetskog rata.

III. Ispit je povjesničarovog života u tome može li postavljati pitanja i odgovarati na njih, osobito na hipotetska pitanja, o problematici koja duboko dira i njega i svijet, kao da je novinar što izvješćuje o odavno prošlim stvarima – a ipak, ne kao stranac, nego kao netko tko je vrlo involviran. To nisu pitanja o *stvarnoj* povijesti, u kojoj nije riječ o onome što bismo mi htjeli, nego o onome što se dogodilo i što se možda moglo dogoditi drukčije, ali nije. To su pitanja o sadašnjosti, a ne o prošlosti, i zbog toga su važna onima koji žive na početku novog stoljeća, starima i mladima. Prvi svjetski rat nije izbjegnut, pa je pitanje je li se mogao izbjeći posve teoretsko. Kažem li da je broj žrtava bio nedopustiv (u čemu se većina slaže) ili da bi njemačka Europa koja bi proizašla iz *Kaiserove* pobjede možda bila bolje rješenje od versajskog svijeta (takvo je moje mišljenje), time ne želim sugerirati da je moglo biti drukčije. A ipak, morao bih pasti na ispitu kad bi mi, makar teoretski, postavili takvo pitanje o Drugom svjetskom ratu. Uz golem napor mogu uzeti u obzir argument kako bi Španjolskoj možda bilo bolje da je 1936. Francov državni udar bio uspješan i da je tako izbjegnut građanski rat. Spreman sam priznati, sa žaljenjem, da Lenjinova Kominterna baš i nije bila dobra ideja, kao ni – to pak priznajem bez poteškoća jer nikad nisam bio cionist – projekt židovske nacionalne države Theodora Herzla. Njemu bi bilo bolje da je ostao kolumnistička zvijezda u *Neue Freie Presse*. No kad biste tražili od mene da uzmem u obzir stajalište kako poraz nacionalsocijalizma nije bio vrijedan 50 milijuna žrtava i bezbrojnih užasa Drugog svjetskog rata, to jednostavno ne bih mogao. Kad razmišljam o budućnosti i američkom svjetskom carstvu, čiji su izgledi na dugi rok loši, više se bojim i manje sam oduševljen nego kad se osvrćem na "životopis" starog Britanskog Carstva, kojim je upravljala zemlja koju je skromna veličina zaštitila od megalomanije. Kako sam prošao na ispitu? Ako nisam zadovoljio, ova knjiga neće biti od bogzna kakve pomoći čitateljima dok ulaze u novo stoljeće, uglavnom s duljim životom pred sobom od onoga koji je preostao autoru.

Ipak, ne odlažimo oružje, čak ni u nezadovoljavajućim vremenima. Još uvijek treba osuđivati socijalnu nepravdu i boriti se protiv nje. Svijet neće postati bolji sam od sebe●

1 Vidi moj sažetak svjetske situacije objavljen u *Dobu ekstrema osam godina prije* (izdanje mekog uveza), poglavlje XIX, "Towards the Millenium" ("Prema mileniju"), osobito str. 558-562.

Preveo Damjan Lalović

ERIC HOBSBAWM (rod. 1917. u Aleksandriji) istaknuti je britanskih intelektualac, jedan od najcjenjenijih živućih povjesničara. Temeljeći svoj znanstveni rad na marksističkoj historiografiji, istraživao je razvoj tradicija u pojedinim društvima i njihovu konstrukciju u kontekstu nacionalne države. Također je mnogo proučavao industrijsku revoluciju i veliku Francusku revoluciju. U novijim knjigama analizira aktualna pitanja globalizacije i terorizma. Autor je nekoliko kapitalnih historiografskih djela, među kojima se ističe niz: *Doba revolucije: Europa 1789-1848* (1962); *Doba kapitala 1848-1875* (1975); *Doba carstva 1875-1914* (1987) i *Doba ekstrema: kratko dvadeseto stoljeće 1914-1991* (1994).

Memoari *Zanimljiva vremena: život kroz dvadeseto stoljeće* (*Interesting Times: A Twentieth-Century Life*, 2002) lirski su, prodoran i provokativan osvrt velikoga povjesničara na burno stoljeće obilježeno intenzivnim društvenim i političkim mijenama. Unatoč tome što autor u njima potanko opisuje svoj osobni i intelektualni život, knjiga nije pisana u ispovjednom raspoloženju, nije apologija njegova života, jer Hobsbawm smatra da autobiografija intelektualca nužno mora govoriti o njegovim idejama, stavovima i djelovanju i ne smije prerasti u dociranje. Jednostavno rečeno: Hobsbawm i u svojoj autobiografiji teži *razumijevanju* povijesti a ne njenom odobravanju, simpatiziranju.

Isprepletući vlastita proživljavanja sa širom povijesnom perspektivom, svojim nas profinjenim stilom Hobsbawm vodi od opisa rane mladosti i obiteljske situacije u Beču – jer se Aleksandrije u kojoj je rođen ne sjeća – preko vajmarske i nacističke Njemačke i ranoga komunističkog političkog rada u Berlinu 1933. godine te odlaska s obitelji u Englesku nakon Hitlerova uspona na vlast, pa do rada u Udruženja povjesničara britanske komunističke partije na Cambridgeu i sukoba s krutom linijom sovjetskih vlasti, sve do posljednjih desetljeća 20. stoljeća i života u "globalnom selu". Knjiga usporedo svjedoči i o različitim prostorima jer autor se prisjeća zemalja i regija na četiri kontinenta s kojima je životno bio povezan (zemlje srednje Europe, Engleska, Francuska, Španjolska, Italija, zemlje Južne Amerike i druge zemlje tzv. Trećeg svijeta, te SAD).

Knjiga Erica Hobsbawma *Zanimljiva vremena* u prijevodu Damjana Lalovića sredinom će lipnja, kao jedanaesta u nizu, biti objavljena u Disputovoj biblioteci "Srednji put".

Poštovani,
Čast nam je pozvati Vas na otvorenje Festivala europske kratke priče, već osam godina najveselije književne fešte u Hrvatskoj!
Dobrodošlicu piscima iz deset europskih zemalja poželjet ćemo uz pomoć književno-gastronomskog dream-teama: Senka Karuze, Zorana Ferića, Ivice Prtenjače i Roberta Mlinarca - nipošto ne propustite!

Uz nezaobilazni Guinness, izabrana Badelova vina i slatkiše Horak čekamo Vas u nedjelju, 31. Svibnja u 16 sati u restoranu Zvijezda Kamanjo, Nova Ves 84.
U slast!

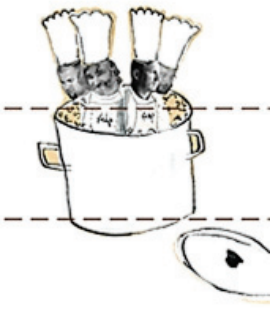

Abdelkader Benali (Nl), Cecilia Davidsson (Swe), Samir El-Youssef (UK/Lbn), Alex Epstein (Isr), Julia Franck (Ger), László Garaczi (Hun), Zoran Ferić (Cro), Rujana Jeger (Cro), Damir Karakaš (Cro), Senko Karuza (Cro), Miroslav Mićanović (Cro), Mary Morrissy (Irl), Éilís Ní Dhuibhne (Irl), Micheál Ó Conghaile (Irl), Philip Ó Ceallaigh (Irl), Zoran Pilić (Cro), Zoran Pongrašić (Cro), Mima Simić (Cro), Gonçalo M. Tavares (Port), Srđan V. Tešin (Ser), Rachel Trezise (Wls), Neven Ušumović (Cro), Patrick Cotter (Irl)

Legendarni Goran Albini - Kamanjo upustio se u novu kulinarsku avanturu; restoran Zvijezda-Kamanjo uspješan je pothvat iskusnog zaljubljenika u dobru kuhinju. Ambijent je izvrstan: uz stoljetni unutrašnji dio, u dvorištu je i terasa s nekoliko stolova koje je sigurnije na vrijeme rezervirati. Roštilj je vrhunski, a mirisi se šire posvuda. Posjetite Zvijezdu - Kamanjo!

PROFIL · Ireland Literature Exchange · Večernji list · Slobodna Dalmacija · www.tportal.hr · Carlsberg Croatia · BADEL 1862 · Mercator · horak

Uz financijsku potporu Minstarstva kulture RH, Ureda za kulturu grada Zagreba, Grada Zadra, Ireland Literature Exchange

BLJESKOVI EVIDENCIJE: PARALAKSA I BOG NA MUKAMA

UZ PROŠLOTJEDNO GOSTOVANJE SLAVOJA ŽIŽEKA U ZAGREBU (NA SUBVERSIVE FILM FESTIVALU I FILOZOFSKOM FAKULTETU) PROMOVIRANE SU I DVIJE NJEGOVE NAJNOVIJE KNJIGE NA HRVATSKOM JEZIKU, PRIJEVOD KNJIGE Parallax View, KOJU JE SAM ŽIŽEK NAZVAO "OPUS MAGNUM", TE DIJALOG S EVANGELIČKIM TEOLOGOM BORISOM GUNJEVIĆOM Bog na mukama

TONČI VALENTIĆ

PARALAKSA

Postoje dva ključna prigovora Žižekovu filozofskom opusu koja njegovi revni kritičari uvijek neizostavno spominju: prvi se odnosi na praksu beskrajna recikliranja postojećih tekstova, copy-paste tehniku zbog koje novi tekst uvijek sadrži ideje, rečenice, paragrafe ili čitava poglavlja iz već objavljenih knjiga ili radova. Drugi prigovor tiče se površnosti nekih autorovih interpretacija odnosno zamjerke pretjerana referiranja na popularnu kulturu i viceve umjesto "ozbiljnih" filozofskih interpretacija. Dok se na prvi prigovor može odgovoriti tezom da je njen uzrok uglavnom hiperproduktivnost (osobina kojom se domaća filozofska scena nipošto ne može pohvaliti), pa se neizbježna ponavljanja doimaju poput "kolateralne štete" skribomanije, teza o plitkosti i šarlatanstvu posve je neuvjerljiva, čak i ukoliko se uzmu u obzir neki njegovi lošiji i nabrzinu napisani radovi. *Paralaksa* je, prema riječima samog Žižeka, njegov *opus magnum*, kapitalno djelo u kojem se na petsto stranica ekstenzivno analizira filozofijski paralaktički jaz podijeljen u tri disciplinarna polja: općenito uzevši, predmet Žižekove analize jesu ontološka razlika, znanstvena paralaksa i, nipošto manje važno, politička paralaksa.

PARALAKSA KAO SUBVERZIVNA STRATEGIJA Iako bi bilo pretjerano reći da je to njegova ponajbolja "ozbiljna" knjiga (kritike se uvijek fokusiraju na kategoriju neozbiljnosti kao primarni evaluacijski faktor), ona stoji rame uz rame s ostala tri značajna djela (*Sublimni objekt ideologije*, *Škakljivi subjekt* i *Nedjeljivi ostatak*), tako da zajedno tvore neku vrstu konstrukcije nove političke ontologije i artikuliranu kritiku simboličke libidinalne ekonomije, dva itekako povezana polja. Što zapravo znači paralaksa iz naslova na kojoj autor konzekventno temelji čitavu knjigu? Za njega je, ontološki gledano, paralaksa jaz koji razdvaja Jedno od njega samog, jaz koji nam nudi ključ za pronicanje u samu srž subverzivne jezgre dijalektike. Preciznije kazano, njega prije svega zanima nepremostivi paralaktički jaz između dvije blisko povezane perspektive među kojima nije moguće naći zajedničko tlo.

Kao što je to slučaj i u klasičnoj fizikalnoj paralaksi (npr. promatranje predmeta u vodi pri čemu nam se on zbog gustoće vode i svjetlosnog loma čini drukčijim negoli što u stvarnosti jest), ovdje je od presudna značaja naglasiti pitanje perspektive, problem pojavnosti koji u tom kontekstu postaje ontološki važniji od problema stvarnosti. Paralaksa je stoga subverzivna interpretativna strategija koja na stvari gleda iz iskošene perspektive: ne radi se (samo) o tome da postoje dva pogleda na fenomen pri čemu bi jedan bio istinit, a drugi lažan u odnosu na "realni" predmet, nego je on spoznatljiv upravo zbog spoja dvije iskošene perspektive. Paralaktički jaz zbog toga se ne nalazi samo u temelju psihoanalitičkog iskustva, nego i u kritici političke ekonomije i klasične metafizike. On omogućava okvir da bi se stvari uopće mogle vidjeti, pod nužnom pretpostavkom da je stvarnost uvijek već unaprijed dvostruko "uokvirena" – postoji okvir unutar stvarnosti i sáma uokvirena stvarnost. Na toj jednostavnoj maksimi metodološki se temelji čitava knjiga koja propituje sveto trojstvo svake društvene kritike, a shodno tome zasniva se na tri stupnja: *univerzalnost* filozofije, *partikularnost* znanosti i *singularnost* političkog. Utoliko bi se moglo reći da nakana ovog djela nije samo pokušaj promišljanja mogućnosti udjelovljenja hegelovske "konkretne univerzalnosti" (rođene iz duha kantovskih antinomija), nego ponajprije nužnost rehabilitacije filozofije dijalektičkog materijalizma. Paralaktički pogled pritom znači da se objekt rađa tek njegovim stavljanjem u zagradu: rješenje koje Žižek podastire i koje predstavlja epistemološki novitet sastoji se u odustajanju od klasične teze koja razmatra supstancijalnu razliku između dva sadržaja nastojeći iz nje dohvatiti stvarnost. Paralaksa je upravo suprotni analitički mehanizam: ona je "čista" razlika koja razdvaja neki objekt od njega samog i koja, kao takva, označava točku u kojoj se pogled subjekta *upisuje* u opaženi objekt. Ukratko, ona ukazuje na nemogućnost susreta, paradoksalnu činjenicu da jedan te isti element sustava može postojati u dva različita "kognitivna" prostora (poput, primjerice, "sanjivog pjesnika" i "revolucionara").

ANALIZA POLITIKE I RELIGIJE Nemoguće je ovdje čak i u kratkim crtama izložiti sva područja i primjere koje Žižek navodi i razmatra ne bi li potkrijepio spomenutu tezu, odnosno pomak našeg stava prema promatranom objektu. Obilje implicitnih i eksplicitnih referenci kao i iznimno sugestivne analize zahtijevaju pomno čitanje knjige i filozofijski obrazovana čitatelja, što ne mora nužno biti slučaj s njegovim (kako kritičari vole reći), "neozbiljnim" knjigama. Od ključnog je značaja, međutim, spomenuti njegove analize religije i politike iz takve psihoanalitičke perspektive, kao i njihova odnosa spram suvremene znanosti, napose novijih kognitivističkih razmatranja i biogenetike. Posve očekivano, toj problematici Žižek pristupa putem pojma slobode i moralnosti, obilno se osvrćući na Kantove refleksije. Dok prvo poglavlje pod naslovom *Stelarna paralaksa* ukazuje na zamke ontološke razlike i donosi građu za jednu materijalističku ontologiju, u drugom poglavlju naglasak je na "solarnoj" paralaksi, problemu religije, vjerovanja i desublimiranog subjekta postideologije. Kognitivizam je tu sjajno iskorišten obrazac za iscrpnu analizu slobode: užas kognitivističke objektivacije sastoji se upravo u tome da nas suočava s bezdanom vlastite slobode i radikalnom kontingencijom pojave naše svijesti.

Ta iznimno aktualna tema iz perspektive današnjeg ponovnog znanstvenog napada na kartezijanski cogito usko je povezana s religijskim i filozofskim pitanjem slobode pri čemu je ona primarno sloboda da osujetimo spontano ostvarenje nekog poriva (učinak je retroaktivni uzrok svog uzroka), a ne klasično shvaćena sloboda kao oslobođenje od nužnosti. Najveći slobodni izbor jest dakle onaj koji je već unaprijed odabran, što predstavlja stav koji Žižek uvodi u kasnije rasprave o političkom subjektivitetu, ali i unutar priče o nepremostivu paralaktičkom jazu između ontološkog i ontičkog koji ima dalekosežne političke te napose religijske posljedice u tezama o čovjeku

Slavoj Žižek, *Paralaksa*, s engleskog preveo Srećko Horvat; Antibarbarus, Zagreb, 2009.

kao "božanskom govnu", u ekskrementalnoj identifikaciji čovjeka kao ključnog elementa protestantske revolucije koja je snažnije definirala ljudsko biće negoli što je to učinila kasnija Francuska revolucija.

Treći i završni dio knjige obrađuje lunarnu paralaksu i fokusira se na ideološki diskurs politike suptrakcije te na biopolitičku paralaksu. U tom dijelu subverzivne onto-teološke razrade iz prethodnih poglavlja zamijenjene su slabijom "ontičkom" razinom i analizama singularnosti političkog, a s obzirom na to da dobar dio argumentacije i odlomaka Žižek preuzima iz nekih starijih tekstova, završnica knjige pomalo je zbrkana i predstavlja patchwork koji je filozofijski na nižoj kvalitativnoj razini od prva dva, iznimno sugestivna poglavlja. U središtu autorova interesa nalazi se propitivanje današnje ideološko-političke konstelacije u kontekstu sve većeg rasta biopolitičke kontrole i ekscesivna narcističkog straha od uznemiravanja koji je izravan rezultat terora političke korektnosti. Originalnost Žižekova uvida sastoji se (očekivano) u tome što upravo putem mantre samoostvarenja subjekti sami sebe tretiraju kao objekte biopolitike, a sáma politika sve više neposredno utjelovljuje *jouissance*: ona se brine za načine poticanja, kontroliranja i reguliranja te *jouissance*. "Nerepresivni" se hedonizam dakle sastoji u tome da regulira taj (sam po sebi) bezgranični užitak, opskurni eksces neiskazivog. U tom horizontu se nalaze i Žižekova razmatranja paralaktičke prirode povijesno artikuliranih ekscesa moći, gdje se primjeri Kafke i Marxa pokazuju kao osobito plodni. No ostatak poglavlja vrti se oko starih i dobro poznatih teza o humanitarnoj politici koja uvijek služi određenim ekonomsko-političkim ciljevima, stava da (naizgled paradoksalno) liberalni humanizam predstavlja vjerovanje, a fundamentalizam znanje, te izvorno Badiouove teze kako je potrebno iznova osmisliti "emancipacijski teror" kao protutežu i odgovor na ćorsokak suvremene političke ontologije. Problem se ne nalazi u tome što takva argumentacijska linija ne drži vodu, nego u tome što se radi o bricolageu raznih ideja koje je Žižek već razradio u brojnim drugim tekstovima, ali ih ovdje ne uspijeva objediniti na tako snažan, originalan i uvjerljiv način kao što to čini s vjerovanjem, znanošću i racionalnošću u prvom dijelu knjige u kojoj je paralaksa teorijski daleko snažnija, iako socijalno manje "aplikabilna".

KAPITALNO FILOZOFSKO DJELO Završnica knjige svojevrstan je hommage paradigmatskoj figuri Bartlebyja i njegovoj legendarnoj rečenici "Radije ne bih", posljednjih godina iznimno korištenoj frazi koja u sebi nosi emancipatorski potencijal i za mnoge autore predstavlja više od puke retoričke geste. Za Žižeka je Bartleby u osnovi *paralaktička* figura, ona označava radikalan rez od nečega do ničega, ona je otpor sustavu koji se reproducira upravo tako što se oslanja na naš otpor koji mu pružamo; ona nije odbijanje nekog određenog sadržaja, nego formalna gesta odbijanja kao takva i zato je Žižek uzdiže kao ultimativnu pragmatično-teorijsku smjernicu našega doba. S obzirom na to da između fundamentalističkog populizma i liberalnog multikulturalizma kao dva velika zla suvremenog svijeta ne postoji neko treće, bolje rješenje kao alternativna opozicija sistemu, Žižekovo ustrajavanje na stavu pasivne agresije kao pravoj i radikalnoj političkoj gesti posve je u skladu s njegovim filozofskim tezama i društvenom angažmanu. O tome u kojoj je mjeri takav stav

doista primjenjiv ili ispravan moglo bi se raspravljati, ali nemoguće je poreći njegovu autentičnost i radikalnost.

Unatoč nekim spomenutim nedostacima *Paralaksa* je kapitalno filozofsko djelo, jedno od onih koje je nemoguće samo prelistati ili ga nonšalantno čitati u trenucima dokolice: knjiga zahtijeva pažljiva i strpljiva čitatelja koji se neće zbuniti zgusnutim kognitivističkim analizama, ponegdje neobičnim referencama ili sveprožimajućom psihoanalitičkom intonacijom, a njena prohodnost rezultat je, među ostalim, sjajna, tečna, precizna i stilski besprijekorna prijevoda u kojem su uspješno dohvaćene sve one važne lingvističke i filozofske finese koje odlikuju to djelo. *Paralaksa* ne uspostavlja neki krajnje radikalan epistemološki ili metodološki rez u Žižekovoj filozofiji niti predstavlja neki posve nov interpretacijski horizont, no to je ionako teško očekivati od autora koji je još odavno zacrtao svoje teorijske reference i modele analize kojih se konzekventno pridržava. Njena je temeljna vrijednost upravo u tome što na akribijski i sveobuhvatan način razmatra i usustavljuje već poznate Žižekove teze i u kojima se na svakih nekoliko stranica otkrivaju genijalni "bljeskovi evidencije" kao znamen istinski kritična i radikalna filozofiranja, kojem se zbog toga mogu oprostiti česta ponavljanja i redundantnosti kao neizbježne karakteristike kojima čak ni u ovom kapitalnom ostvarenju nije uspio umaći.

BOG NA MUKAMA

Nastala kao rezultat suradnje potaknute Žižekovim prošlogodišnjim gostovanjem na Subversive Film Festivalu, zbirka od deset ukoričenih tekstova u kojima slovenski psihoanalitičar i zagrebački evangelički svećenik razmjenjuju mišljenja o suvremenim filozofskim pogledima na religiju već je zbog naslova štivo koje obećava. Doduše, ne radi se o klasičnoj prepisci ili istinskoj razmjeni u kojoj jedan autor idućim tekstom odgovara na stavove drugog, ali ni o klasičnom monologu pri kojem nema plodotvorne komunikacije među autorima: Gunjevićevi su tekstovi radovi od kojih su neki usmeno prezentirani u formi predavanja, a Žižekovi prilozi su neka vrsta *restlova*, teološko-političkih refleksija izbačenih iz zajedničke knjige s Johnom Milbankom (no fragmentarno već publicirani u nekom drugom obliku na nekom drugom mjestu, kao što je to uobičajeno kod Žižeka).

DIJALOG LJEVICE I TEOLOGIJE

Polazišna je točka obojici filozofijska kritika tradicionalnih teoloških ideja i dogmatskih, okoštalih teorija, a u toj kritici je Gunjević još prodorniji od Žižeka. U uvodnom tekstu on nedvosmisleno kritizira suvremene religijske znanosti kao neku vrstu postmodernog pastiša koje služe legitimiranju hegemonskog diskursa multikulturalizma: u tom kontekstu Gunjević polazi od analize de Certeauove "bijede teologije" da bi propitao jezik religijskih znanosti i njihovo opasno prerastanje u "crkvene kulturalne studije". Teologija, dakle, mora ponovno otkriti svoju specifičnost, a pritom je neizbježan istinski dijalog ljevice i teologije – Gunjević se zalaže za svojevrstan povratak socijalizma vlastitim kršćanskim korijenima, razumijevajući socijalizam kao sekularnu političku snagu, što je stav na kakav je nemoguće naići među tuzemnim teolozima. Radi se dakle o dvostruku preispisivanju: teologije koja mora "sintetizirati subverziju i hagiografiju" i socijalizma čija je intervencija, kako to ironično kaže Žižek, nužna za spas današnjeg kapitalizma.

U tom kontekstu Gunjević kao lijek za oživljavanje ljevice koja je danas degradirana na razne podvrste kulturalnih studija navodi nužnost "abrahamskog putovanja" koje bi nadišlo nihilizam poslije kraja povijesti: teološki diskurs javlja se upravo kao takav metanarativ koji "jedini može ponovno prepričati i nadići" spomenuti nihilizam. Nakon stava da se uzrok najveće tragedije socijalizma sastoji u činjenici što se on odrekao svojih dubokih kršćanskih korijena dolazi Žižekova analiza današnjeg apokaliptičnog vremena "izvanrednog stanja" pri kojem ne dijeli iste stavove poput Gunjevića, ali horizont rasprave ostaje isti: svi tekstovi beziznimno problematiziraju odnos teologije, filozofije i politike iz paralaktične perspektive srodne Milbankovu stavu o kršćanskom socijalizmu kao alternativnom teopolitičkom modelu otpora svakovrsnim religijskim i političkim fundamentalizmima. Za Žižeka se milenaristička, radikalno emancipatorska logika odčitava u prostoru trostruka apokaliptizma: kršćansko-fundamentalističkog, newageovskog i tehno-digitalnog (napose sa suvremenim problemima genetičkog inženjeringa i bioetike), pa se takvo pozivanje radikalne politike na teologiju (svagda pod geslom istinske slobode od velikog božanskog Drugog!) svodi na pitanje o predestinaciji i dakako – rađanju novog revolucionarnog subjekta. Stoga Žižek ovdje ponavlja dobro poznat psihoanalitički argument, napose iz svoje knjige o vjerovanju ali i iz brojnih drugih tekstova, da istinsko vjerovanje pretpostavlja prihvaćanje nepostojanja velikog Drugog, slobodu da sami promijenimo svoj usud, nasuprot historijskoj nuždi i "mišljenju unatrag". Gunjević na Žižekov komentar odgovara vlastitom analizom tri verzije apokaliptičkog diskursa, smatrajući da su one značajne jer imaju vlastitu ontologiju i epistemologiju. Ako se na Milbanka poziva u narednim tekstovima iscrpno se osvrćući na projekt tzv. radikalne ortodoksije, onda mu analiza Teilharda de Chardina kao "rigidno revolucionarnog mislioca" koji može dekonstruirati suvremeni apokaliptički diskurs pomaže da otkrije i naglasi revolucionarni potencijal apokalipse u generalnom smislu, s obzirom na to da ona nužno označava promjenu postojećeg stanja. Revolucija kao "uvertira za paruziju"? Možda, ali jedino pod pretpostavkom da je apokalipsa doista majka svake teologije, kako Gunjević smatra.

DISKUSIJE O ISLAMU

Iduća etapa u toj fiktivnoj teološko-filozofskoj prepisci jest znanost koja danas u potrazi za apsolutnom istinom konstruira radikalno novu formu ljudskosti, i utoliko je Gunjević u pravu kad kaže da je suvremena znanost, naizgled paradoksalno, danas nemoguća bez teologije. Drugi dio knjige donosi tematski preokret kod obojice autora: Žižek se osvrće na islamski fundamentalizam, a Gunjević odgovara razmatranjem Kurana kao utjelovljene Riječi Božje koja postaje tekst, riječi koja se "uknjigovila" pa je za njenu teološku interpretaciju nužna ujedno i dekonstruktivistička, gotovo književnoteorijska interpretacija da bi se takvom strategijom čitanja svete knjige islama shvatilo na koji način ona danas konstruira *političke* strategije. U jednom od boljih tekstova u knjizi Žižek razmatra islam kao *religiju smetnje*, prepreke iskonskom ujedinjenu Istoka i Zapada (prema poznatoj Levi-Straussovoj matrici), kao neku vrstu "uznemirujućeg viška", opscene i skrivene *religije sublimnosti* (Hegel) u kojoj primjerice žena postoji kao traumatsko iskustvo, ontološka sablazan koja mora biti pokrivena hidžabom: sablazan nije u tom smislu sámo žensko tijelo, kako se to pri površnim tumačenjima čini, nego privid ženskoga koji ukazuje na razliku simboličke i fantazmatske historije islamske (a onda, u frojdovskoj maniri) i judaističke religije. Žižekova je originalnost upravo u tome što na banalnu primjeru pokrivala za glavu pokazuje nedostatnost puko feminističkih ili kulturalnih kritika islamskog fundamentalizma jer one promašuju ontološku bit iza koje se skriva traumatična jezgra samog monoteizma kao takva koja je, hegelovski kazano, konstitutivna za konstrukciju islamske zajednice kao političkog tijela/subjekta. I Žižek i Gunjević kritični su spram uobičajene zapadnjačke percepcije islama kao despotske, teokratske, nasilne i antimoderne religije (doduše, nijedan od njih ne želi priznati kako je takva slika zapravo istinita).

Dok Žižek inzistira na simboličkoj razini, Gunjević islam razmatra iz optike fragmentarnosti njegova svetog pisma, predlažući gotovo deleuzeovski model čitanja Kurana kao pravog izotropnog, postmodernog teksta koji otvara beskrajna čitanja i u kojem se Muhamed pojavljuje kao sinteza apokaliptičkog misticizma i političkog aktivizma. Gunjević pritom povlači intrigantnu paralelu: on čita Kuran onako kako Badiou čita sv. Pavla u kontekstu konstruiranja subjekta lišavajući ga svakog identiteta i ozakonjujući ga Događajem, Istinom koja je singularna i subjektivna. Iz te perspektive islam i Kuran potpadaju pod četvrti vid koji nadilazi sintezu vjere, ljubavi i nade: on je diskurs ekstaze, onog nesvjesnog. Time dolazimo do najprovokativnijeg mjesta u knjizi, Žižekova teksta *Samo nas Bog koji trpi može spasiti*. U njemu on preuzima dobro poznati iskošeni pogled kao nepremostiv jaz između dvije blisko povezane perspektive među kojima nije moguće naći zajedničko tlo fokusirajući se na smrt na križu Isusa Krista kao bogočovjeka, koje otvara čitav niz pitanja, ponajprije onih istinskog vjerovanja, smrt utjelovljena Boga koji vlastitim žrtvovanjem konstituira zajednicu vjernika u Duhu. Vjerovanje je za Žižeka primarno refleksivan stav, dakle potrebno je vjerovati u vjerovanje sámo: upravo je ono traumatsko breme koje treba prenijeti na nekog Drugog. Problem je upravo u tome što ni pravi fundamentalisti ni liberalno-skeptični cinici ne vjeruju u pravom smislu te riječi: istinska opasnost današnjeg fundamentalizma nije u tome što on ugrožava sekularno znanstveno znanje, već u tome što ugrožava autentično vjerovanje, a opasnost sekularnog svjetonazora jest u tome što odriče vjeri bilo kakvu kognitivnu vrijednost svodeći je na puko čuvstvo, što su teze kojima se autor obilato koristi i u svojim ranijim tekstovima, napose u knjizi o nasilju. Suvremeni moralizam koji se osvrće na problem istine koja je tako traumatična da se odbija uklopiti u carstvo smisla premostiva je iz perspektive kršćanstva u kojem se Bog ukazuje kao ljudsko biće samome sebi, promatrajući trenutak svoje vlastite smrti: jedino je kršćanski Bog, smatra Žižek, sposoban da trpi.

ŠTO NAKON SMRTI BOGA?

U preostalim tekstovima autori polaze od implicitne dekonstrukcije mesijanske ideologije i analize Milbankove kritike sekularnog prostora modernističkog diskursa kad je riječ o radikalnoj ortodoksiji koja želi ponuditi vlastitu verziju teološkog modernizma da bi mogla stvoriti pravovjernu metafizičku viziju. Iz tog horizonta sekularizam nije ništa drugo doli oblik postkršćanskog poganstva. Gunjević u svojem (također neobičnu) čitanju Markova Evanđelja uzima taj tekst kao subverzivan model otpora dominantnoj ideologiji nacionalističkog mesijanizma, povlačeći zanimljivu paralelu s kojom se Žižek vjerojatno ne bi složio: ako Krista možemo shvatiti kao Marxa, a Pavla kao Lenjina, nije li onda Marko neka varijanta Trockog? Završni akordi tog teološkog-političkog dijaloga na ljevici pripadaju Žižeku, koji se u pogovoru ponovno vraća klasičnom pitanju: je li nakon smrti Boga sve dopušteno ili upravo obratno, sve zabranjeno? Mogli bismo se složiti s tezom da je danas "teško prepoznati tragove kršćanstva koje nije iznevjerilo svoju teološko-političku jezgru", a u vremenu koje odlikuje iščekivanje Događaja kao praznog znaka kojem tek naknadno moramo podariti smisao, kao i traumatično susretanje s bezdanom Drugog koji nije božansko biće niti znamo što on od nas traži i hoće, veoma je nezahvalno procijeniti u kojem će se smjerovima kretati religijska putanja suvremenih zapadnjačkih sekularnih društava kao i fundamentalističkih pokreta čiji su značenje i smisao vidljivi tek unutar simboličke, a ne sociološke ili političke interpretativne matrice. Unatoč ponekim ishitrenim zaključcima i evaluacijama, ova je knjiga prodorno štivo u kojem razmatranja dvojice teorijski bliskih i socijalno osviještenih autora uvelike pridonose razumijevanju trenutne teološko-političke konstelacije i njene obustave etičkoga kao (de)konstrukcije mesijanske ideologije koja označava mnogo više negoli "strategiju nemoći u centru moći" ●

Ova knjiga je zanimljiva iz 95 razloga:
1) Slavoj Žižek u njoj objavljuje pet do sada neobjavljenih tekstova
2) na temu religije i politike,
3) a pridružuje mu se svećenik Boris Gunjević
4) koji kršćanstvo i islam analizira

Slavoj Žižek/Boris Gunjević: *Bog na mukama: obrati apokalipse*; Ex Libris, Rijeka i Synopsis, Sarajevo, 2008.

Zaštitite svoju djecu od besplatnog obrazovanja

NAKON NORMALNOG ŽIVOTA

Kabulske lastavice PITKO SU ISPRIPOVIJEDAN ROMAN KOJI JE USPRKOS DODVORAVANJU ZAPADNOJ, LIBERALNO-DEMOKRATSKOJ IDEOLOGIJI JEDNOSTAVNO DOBRO NAPISAN

IGOR DVORŠĆAK

Kabul, mjesto gdje je rat našao dom. Uništen, truo, okamenjen; grad bez čarolije, no u kojem priče niču poput lokvanja u ustajaloj močvari. Iz patnje, vječito najsnažnije inspiracije, izvire i djelo Yasmine Khadre, odnosno Mohammeda Moulssehoula (pseudonim je zapravo ime njegove supruge koje je uzeo kako bi izbjegao vojnu cenzuru), časnika u alžirskoj vojsci, a danas profesionalnog pisca čiji su radovi prevođeni na više od petnaest jezika.

Nakon dolaska na vlast talibani su osim krajobraza iz korijena promijenili i ljudske živote; od samoga početka jasno je da roman u prvom redu propituje utjecaj represivna društvenog i političkog sustava na pojedinca i mikrozajednicu obitelji fokusirajući se na dvije naoko oprečne skupine likova – supružnike Mohsena i Zunairu te Atika i Musarat.

BANALNOST SMRTI Mohsen i Zunaira predstavnici su sekularnog i prozapadnjačkog Afganistana. Obrazovani su i aktivno sudjeluju u političkom životu svoje zemlje – Mohsen je pravnik koji sanja o diplomatskoj karijeri, a Zunaira nastavnica i aktivistica za ženska prava te ravnopravnost u društvu. Uz talibane ugodna prošla vremena čine se toliko dalekim da se doimaju kao proizvodi mašte. Pojam karijere biva potpuno besmislen, a žena pod prijetnjom smrću ne smije izaći na ulicu bez čadora i pratnje muškarca. Žive obespravljeni u potpunoj bijedi, gladni i bez mogućnosti da se zaposle. Nemaju budućnost, u afganistanskoj pustopoljini vrijeme se računa još samo da bi označilo razmak između smaknuća. Kabul je postao predvorje onomu svijetu – pogrebne povorke spojile su se s vojnim konvojima u pravocrtnu liniju koja vodi do vječnosti. Khadrin Afganistan dokaz je da vrijeme i prostor nisu konstante, ostaje još jedino propitati može li to biti identitet. Može li čovjek sačuvati ljudskost, ideale i uvjerenja u sredini koja je smrt pretvorila u svakodnevnu banalnost?

Lik Mohsena čovjek je koji zazire od javnih smaknuća i nikada nije stao uz fanatike i njihovu revoluciju. On je učen čovjek koji je pristao imati neprijatelje, ali nikada nije htio nečijim postati. No počeo je popuštati, jednoga se dana lutajući ulicama našao usred gomile koja se spremala kamenovati prostitutku. Ponijela ga je kolektivna histerija čišćenja svijeta, naslutio je transcendentno i taj se događaj pretvorio u njegovu *graničnu situaciju*, ali kojom je izgubio slobodu, a time i egzistenciju. Bacio je kamen i raskolio ženi glavu.

Gubitak racionalne podloge i kontrole nad sobom odveo ga je u tjeskobno predbacivanje i polaganu ludost. Svjestan je da se promijenio, da se otuđio od voljene supruge i izgubio vrijedan oslonac koji mu je pružala, da je postao netko drugi.

BRISANJE LICA S druge je strane Atik, čovjek koji radi za sustav kao čuvar u ženskome zatvoru. Upoznajemo ga u sceni u kojoj mlati ljude korbačem da bi probio put do tamnice kroz gomilu koja se natiskala da vidi osuđenicu na smrt. No i u njemu vrije nemir, lice mu se raspada u grimasi ispod fundamentalističke brade. Potrošen je nakon dvadeset godina ratovanja i osjeća gađenje što svakodnevno ljude baca pomahnitaloj masi. Ostaci savjesti bude u njemu natmurena mizantropa koji polako počinje uviđati u kakav su apsurd život pretvorili njegovi nekadašnji suborci i drugovi. Postavlja se u opoziciju, no to će samo ubrzati njegov krah.

I Atik i Mohsen proživljavaju unutarnju metamorfozu koja odapinje otponac njihovu ludilu. Kako hodaju kroz roman, sve se više transformiraju u svoj negativ; talibani i zlo Kabula ugnijezdili su se u njihove duše i iz njih izvukli nataloženu tamu. Iako su pošli s različitih pozicija, završavaju u istoj tihoj i osamljenoj smrti. Atik i Mohsen zapravo su jedan lik s dva naličja – oni su ljudi koji su pokušali sačuvati humanost u društvu u kojem je javno smaknuće narodno veselje. Preko njih pokazana je sva brutalnost talibanskog režima koji, kao i svaki totalitarni sustav, ne trpi nikakvu drugost.

Tematski se kompleks ne iscrpljuje u analizi (neizbježna) odčovječenja, vrlo je važna stavka romana i razmatranje položaja žene u represivnom društvu. Gotovo nezamisliva okrutnost i zadrtost u odnosu prema ženi dana je u prizoru kada prijatelj savjetuje Atiku da teško bolesnu suprugu Musarat izbaci iz kuće, jer ionako ima dovoljno drugih koje bi bile sretne da ih smjesti pod svoj krov da mu služe.

Međutim glavni je nositelj te problematike Zunaira, Mohsenova supruga, žena rijetke ljepote i feministkinja u doba koje je to dopuštalo. Bez pratnje muža više ne smije izlaziti na ulicu, a kada izađe, mora biti prekrivena čadorom i ne smije govoriti. U njenim očima taj komad tkanine doslovno oduzima identitet, poništava lice i pretvara ženu u objekt. Brisanje lica doživljava kao posljednji korak u proglašavanju žene nebićem. Ipak, Zunairin lik doima se "najpapirnatijim" od svih likova, mjestimice je čak ukalupljena u jasno prepoznatljiv tip *femme fatale,* što joj oduzima od istinske tragičnosti kojoj bi trebala svjedočiti; u diskursu koji pretendira da bude realističan takve se likove ne može doživjeti ozbiljno.

Ženske likove, kao i muške, bitno označava gubljenje neke od silnica identiteta koje domino-efektom ruše ostale; tragedija žena utoliko je veća što im je sam spol unaprijed zagarantirao zloćudno šikaniranje, ogradio ih i izbacio iz maksimalno patrijarhalnog društva te zatvorio mogućnosti da postanu bilo što osim pokornih sluškinja. Žene ovog romana na kraju ipak postaju junakinjama, jer makar se činilo da se u takvu svijetu kao jedini modus opstanka i spas od ludila nadaje prazna rezignacija, u njih se rađa nezadrživ nagon za životom i očajnička želja da se pobjegne. Pa i pobjegle su, ali negdje *drugdje*.

PRIPITOMLJENI DRUGI Pripovjedač (smijemo li u ovom slučaju reći autorov reprezentant?) svojim univerzalističkim iskazima zauzima jasan i čvrst stav osude fundamentalizma i vjerske zadrtosti koja neizbježno završava u opresiji i kršenju osnovnih ljudskih prava. Vidljivo je to u svakom kutku teksta i upravo bi u toj perspektivi poneki čitatelj mogao Khadri naći zamjerku, ne zato što je osjetljiv na različitost *drugoga* do te mjere da je spreman upustiti se u apologiju talibanskog režima/terora, već što nakon nekog vremena kritika neizbježno gubi oštricu i počinje djelovati didaktično. Time se, osim mogućeg zamora, recipijentu automatski ne ostavlja dovoljno mjesta da kritički preispita Khadrine (pripovjedačeve) stavove i poništava se (ili barem smanjuje) mogućnost raznovrsnosti interpretacije. U tom slijedu može se onda i zapitati jesu li romanom uistinu prikazane individualne sudbine koje mogu tvoriti univerzalne modele ili se radi tek o vješto oblikovanim tipskim likovima koji ekspliciraju pripovjedačev svjetonazor. Tako gledano, likovi ne govore vlastitim jezikom, nego onim koji je Khadra namijenila pripovjedaču, a to znači i da u potpunosti preuzimaju njegove stavove.

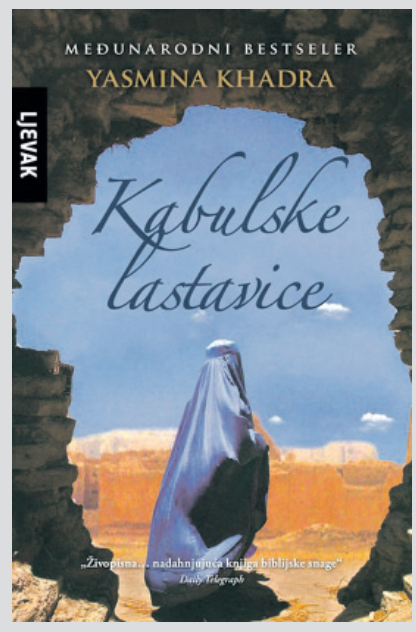

Yasmina Khadra, *Kabulske lastavice*, s francuskoga preveo Marko Gregorić; Naklada Ljevak, Zagreb, 2009.

— KHADRINI SU SVJETONAZORI "ZAPADNJAČKI" I ZATO NAM OVAJ ROMAN TAKO DOBRO I PRISTAJE. PISCI POPUT NJE ČISTE NAM SAVJEST JER IZNUTRA POTVRĐUJU DA SMO BILI U PRAVU —

Kako uostalom čitati takav roman? Treba li čitatelj mijenjati svoje životne nazore i prilagoditi ih specifikumu radikalne islamske etike kako bi "objektivnije" pročitao tekst? Ne, jer to ne čini ni Khadra. Njezini su svjetonazori "zapadnjački" i zato nam ovaj roman tako dobro i pristaje. Pisci poput Yasmine Khadre čiste nam savjest jer iznutra potvrđuju da smo bili u pravu; oni su naša konačna katarza. Roman pokazuje kako je *drugi* prešao na *našu* (zapadnoeuropsku, liberalno-demokratsku) stranu, dodvorio se *našem* sustavu vrijednosti i načinu mišljenja te nanovo počeo dijeljenje od svog prvobitnog habitusa. U tom slijedu postavlja se i bezobrazno pitanje je li u povlađivanju našoj svijesti i percepciji tajna uspjeha Khadrina romana. Čini mi se ipak da nije. Iako tematika korespondira sa žarištima svjetske politike i ideologijom širenja demokracije svijetom, Khadra jednostavno zna dobro pisati.

MEDITACIJA I AKCIJA Prostor i vrijeme u koje je tema smještena sami su po sebi dovoljno provokativni da je lako upasti u senzacionalizam pun krvi i patetičnih ljubavnih priča. Potpuno suprotno, Khadra usprkos krajnje potresnim događajima koji se odvijaju u čitavu romanu (bilo u prvom planu, bilo u pozadini) ne igra na šok i potresnost, nego na suosjećanje, a to je osjećaj koji na koncu dulje traje i time jače pogađa. Khadra prikazuje ljudski doživljaj ekstremne situacije pa su osjećaji traume (ipak) univerzalni i potencijalno realni u svakoj sličnoj situaciji. K tomu je sam lokus izveden naturalistički uvjerljivo, gotovo da se osjeća pijesak među zubima i dimom baruta napunjen zrak. Khadrin autorski pripovjedač plastično i opipljivo slika opći socijalno-politički portret Afganistana te psihička i emocionalna stanja likova usko povezana s prostorom koji ih okružuje. Time je uspješno ostvaren snažan dojam istinitosti i izravnosti koji gotovo da zamagljuje činjenicu da je zapravo riječ o umjetničkom, literarnom konstruktu zbilje.

Linearna naracija autorskog pripovjedača, čiji iskaz dominira, tek je ponegdje prekinuta dijalogom ili kraćom analepsom koja skicira povijesni i politički kontekst kako bi se naglasio nepremostiv zijev nastao između prošlosti i sadašnjosti te zornije ocrtala tragičnost suvremenog Afganistana.

Khadra odustaje od eksperimenta, inovacije ili postmodernog igranja i u tom pogledu roman možda jest konzervativan, no ispripovijedan je vrlo pitko, s liričnim smislom za detalj i s dovoljno prostora ostavljenog samoj priči. Rezultat tako dobro odmjerena omjera opisa i priče, meditacije i akcije, elegična je atmosfera posljednjeg pozdrava nečemu što su protagonisti poznavali kao normalan život, a koja mami na čitanje. Dobro je što je roman dovoljno kratak da ga se s lakoćom čita u jednome dahu●

REZ PRIPOVJEDNIM SKALPELOM

Rod avetnjaka JE SASVIM SOLIDAN PRILOG PRIPOVJEDNIM RAŠČLANJIVANJIMA TRAUMATIČNIH ČVORIŠTA NAŠE SADAŠNJOSTI I NEDAVNE PROŠLOSTI, USPRKOS ZAMJERKAMA KOJE MU SE MOGU UPUTITI

Slađana Bukovac, *Rod avetnjaka*; Fraktura, Zagreb, 2008.

BORIS POSTNIKOV

Avetnjake, sitne i buljooke noćne predatore koji žive na otocima jugoistočne Azije, nemoguće je držati kao kućne ljubimce. Nakon samo nekoliko dana, navodno, usmrte se sami, udarajući glavom o rešetke kaveza, jer ne mogu podnijeti zatočeništvo. Ne znam je li Slađana Bukovac, naslovljavajući svoj roman *Rod avetnjaka*, imala na umu tu neprovjerenu pričicu – na jednoj razini, naime, njezin drugi prozni naslov tematizira upravo ljudsku nemogućnost i svjesno nepristajanje na ukalupljivanje u unaprijed zadane, etički dubiozne kategorije društva u kojem živimo. Ili su, možda, avetnjaci u naslovu samo zato da bi rekli nešto o tom društvu, u kojem ljudi, moralno degradirani i emotivno ispražnjeni, lelujaju naokolo poput aveti?

PSIHIJATAR I PSIHOPAT Bilo kako bilo, u dijegetičkom univerzumu romana azijske se životinjice pojavljuju isključivo kao ilustracije sa sličica popularna Životinjskog carstva. One jednoga dana počinju pristizati u poštanski sandučić glavnog lika, psihijatra Pavela, deziluzionizirana, opora sredovječna psihoterapeuta državne klinike. Adrese pošiljatelja nema, a tajna njegova identiteta udica je na koju pripovjedačica lovi čitatelja, da bi ga postupno uvukla u mrežu narativnih rukavaca, ambiciozno razapetu preko notorna "ovdje i sada" hrvatskog društva. Samo, *Rod avetnjaka* nipošto nije tek "još jedna 'stvarnosna' proza": Bukovčina rafinirana rečenica, leksik kojem su strani žargonski vulgarizmi i tematski zahvat koji nadilazi puko detektiranje socijalnih anomalija smještaju ga u "gornji", stiliziraniji registar suvremenog neorealističnog pisma.

Glavna narativna linija romana razotkriva Pavelov odnos s prijateljem iz djetinjstva, Jovanom Urošem, kriminalcem psihopatoloških karakternih crta. Još od školskih dana vezivala ih je autsajderska pozicija; s vremenom, ipak, Pavel je izgradio uglednu građansku karijeru, dok je Uroš zbrajao dane po zatvorima. Početkom devedesetih obojica se zatječu u SAO Krajini: Uroš kao svirep ratnik srpske vojske, lokalni gospodar života i smrti, a Pavel kao liječnik koji, usprkos "pogrešnoj" nacionalnosti, ostaje s "krive" strane fronte, liječeći iz idealističkih pobuda i zbog odanosti Hipokratovoj zakletvi srpske ranjenike. Naravno, tamošnji vojnici ubrzo pokazuju više zanimanja za sastav njegovih krvnih zrnaca nego za profesionalno-moralne odabire, pa ga Uroš naposljetku spašava od smrti i omogućuje mu bijeg, smaknuvši pritom vlastitog suborca. Danas, petnaestak godina kasnije, zbog tog i drugih ubojstava traže ga i hrvatska i srbijanska policija; dobivši dojavu da se skriva upravo u Hrvatskoj, "momci u plavom" kucaju na vrata Pavelova stana, sumnjajući da on održava kontakt s kriminalcem...

Paralelno s tim, razvijaju se sporedni pripovjedni rukavci: pratimo priču o nizozemskom konzulu, prototipnu Zapadnjaku čija suzdržanost i hladna racionalnost maskiraju komplekse zbog vlastitog azijatskog porijekla ali i opsesivnu, patološku ljubomoru spram supruge, inače Hrvatice, koja dolazi Pavelu na terapije; provlači se pripovijest o još jednom pacijentu, ratnom veteranu i pitiespijevcu koji većinu vremena provodi lutajući Velebitom, kampirajući u društvu vuka s kojim se sprijateljio, susrećući medvjede i poskoke; naposljetku, tu je i duga, zaokružena epizoda u kojoj je smrt Pavelove majke izvrsno jukstaponirana ispovijestima kćerke pacijenta – još jednog traumatiziranog vojnika – koji se ubio, dobrim dijelom i zbog Pavelova propusta. Ono što je zajedničko svim tim likovima – uključujući i Pavela – svojevrsna je izgloblјenost, pomaknutost, otpadništvo, neuklopivost u preskribirane kolektivne identitete.

ROMAN LIKA Naravno, glavna premisa Bukovčine narativne dijagnostike i anamneze akutnih društvenih anomalija literarno je poznata strategija pripovijedanja o "normalnom" svijetu kroz prizmu institucija za "drugačije", duševno oboljele, koje onda povratno razotkriva sve aberacije tog, dominantnim ideološkim diskursima proizvedenog normaliteta. Pritom su aktivirana i brojna mjesta teorije psihoterapije i socijalne psihologije; autorica je očito odvojila dosta vremena da prostudira znanstvenu literaturu i pripremi "građu", mada uklapanje teorijskih referenci nije provedeno sasvim glatko, zna djelovati pomalo isforsirano i tu i tamo opterećuje tok pripovijedanja. Rez kliničkim skalpelom dovoljno je dubok da otkrije sav onaj očekivani imaginarij naličja naših aktualnih tranzicija: korumpiran sustav u kojem samo treba znati koga i koliko potplatiti da bi se dobilo ono što se želi, siromaštvo, beznadnost, zametene lopovske tragove "prvobitne akumulacije kapitala" s početka devedesetih, nedodirljive političke elite, moćne medijske lobije, svećenike koji se naokolo voze u bijesnim mazdama i ratne veterane koji se penju na krovove kuća s bombom u ruci... Sve je to, dakako, već puno puta pročitano; a ako nizanje općih mjesta ipak uspijeva završiti u ponešto drugačijoj, originalnijoj izvedbi "stvarnosnosti" no što smo navikli, onda je razlog tome i taj što spomenuti odabir perspektive "s onu stranu" granice normalnosti nije jedina pripovjedna strategija ovog romana; destabiliziranost društva uvelike se ocrtava i u kontrastu spram karakterizacije glavnog lika.

A *Rod avetnjaka*, kao što su kritičari već primijetili, roman je lika: Pavel tu dominira, a sve što doznajemo o njemu govori u prilog tome da oni koji djeluju iz moralne dosljednosti i diktata vlastite savjesti ovdje i danas nemaju što tražiti. On je alijeniziran na više razina: samac je koji jedine kontakte sa ženama ostvaruje preko *on-line chaterskih* servisa, a nakon majčine smrti, nema više nikoga ni iz bliže obitelji. Njegovu izdvojenost dodatno podcrtava – posve u skladu s popularnom predodžbom o uvijek pomalo "trknutim" psihijatrima – opsesivno-kompulzivni poremećaj ekstremne pedanterije, zbog kojeg ne može zaspati ako prethodno nije oprao posuđe, obrisao prašinu, ispeglao odjeću i, ukratko, stvorio oko sebe imaginaran savršeni red.

HOD NA ŠTAKAMA Imena pacijenata ne pamti: snalazi se dajući im, sam za sebe, slikovite nadimke, pa spomenutu suprugu nizozemskog konzula u bilješkama zove Moralno Zlostavljanje, onoga veterana-lutalicu s Velebita Dugin Ratnik, a djevojku koja se prijavljuje na grupu za psihološku pomoć rodnim i spolnim manjinama Loše Pamćenje. S jedne strane, to jasno ukazuje na Pavelov profesionalni zamor, s druge na nemogućnost da se snađe u svijetu čija pravila igre ne shvaća i u kojem se uspijeva orijentirati jedino pomoću vlastitih, idiosinkratičnih etiketa i smjerokaza. Treba, ipak, napomenuti da funkcija nadimaka igra značajniju ulogu u romanu i prelazi polje karakterizacije Pavelova lika: većina likova, zapravo, denotirana su – a pritom, dakako, i konotirana – nadimcima, pa se pokazuje da Pavel nije jedini koji se kroz konfuzne mreže odnosa kreće na štakama neobavezne nominacije, a kudikamo površnija, patetičnija interpretacija može ići i u smjeru nesposobnosti likova da stupe u "autentičan", iskren odnos i upoznaju drugo biće izvan zadanih društvenih uloga. Koliko god u postupcima slijedio crvenu nit vlastitog morala – pa tako, primjerice, nikome ne uskraćuje potvrdu o posttraumatskom stresnom poremećaju, svjestan da je razina rezistentnosti na traumu individualna i da, drugim riječima, bilo tko može doživjeti šok zbog naizgled benigna događaja – kada reflektira ili raspravlja, Pavel je rezigniran i deziluzioniziran, nalik na kakva ostarjela detektiva-luzera iz "tvrdokuhanih" krimića, a pripovjedačica na jednom mjestu čak samosvjesno, ali vrlo suptilno daje mig ka takvu tumačenju, signalizirajući nenametljivo vlastitu žanrovsku osviještenost.

JEFTIN POTEZ Dobar primjer Pavelova cinizma njegov je odnos spram rodnih manjina: "Živimo u vrijeme prvobitne akumulacije homoseksualizma, fraza koju je za tu prigodu smislio. Svaki homoseksualac koji mu je došao u ordinaciju ponašao se kao da je homoseksualizam osobno izumio. U društvu koje na različitost ne gleda blagonaklono, razvili su takav osjećaj krivnje zbog vlastite spolnosti da teroriziraju sve oko sebe. Engleska fraza "izlazak iz ormara" poprimila je apsolutno tragikomične dimenzije. Ne samo da izlaze iz ormara, već su iz njega sve izbacali, uključujući čarape, rublje i maramice. Pokušavao ih je nagovoriti da nešto ipak ostave zatvoreno, da je pravo na intimnost jednako legitimno kao pravo na spolno opredjeljenje. Njegovi "drugačiji" pacijenti bili su toliko slični da ih je jedva uspio razlikovati. Glumljena feminiziranost, inzistiranje na seksualnim aluzijama, govorenje u falsetu."

Zapanjujuće je koliko predrasuda uspijeva kondenzirati ovaj kratki odlomak: tu je površna generalizacija i nesposobnost da se istupi izvan granica kolektivnih identiteta, posve nasuprot glavnoj tendenciji romana; tu je cijeli niz stereotipova dostojnih najprizemnijeg kafanskog razgovora; tu je, dakako, i opće mjesto o homoseksualcima koji "teroriziraju sve oko sebe", taj vrhunac cinizma i licemjerja kojim diskurs "tradicionalnih vrijednosti", stenjući pod "politički korektnim" proklamacijama prava na različitost, pokušava prikriti činjenicu da je homoseksualna manjina, usprkos sve većem prostoru za javni govor, još beskrajno daleko od bilo kakve društvene ravnopravnosti; naposljetku, tu je i naivno pozivanje na pravo na intimnost, nesvjesno da je sfera intimnoga uvelike konstruirana prema heteronormativnim ideološkim obrascima, a da je borba za ravnopravnost uistinu borba a ne ponizna molba za pripuštanje u sferu dopuštenog pa će, sukladno tome, uspjeti samo na način da te obrasce ozbiljno poremeti. Naravno, deplasirano je polemizirati s političkim stavovima iznesenima u funkciji karakterizacije književnog lika, ali treba primijetiti da je takav način konstrukcije Pavelove autsajderske pozicije putem kvazisubverzivne političke nekorektnosti prilično jeftin taktički potez.

AMBICIOZNO RAŠČLANJIVANJE TRAUMA Nije teško pronaći i druge zamjerke karakterizaciji Pavela: s jedne strane on želi živjeti "natruhe građanstva" i ovako ih opisuje: "Večera s prijateljima nekoliko puta mjesečno u pristojnom restoranu. Tečaj jahanja. Ukrasne svjetiljke po pristupačnim Ikeinim cijenama. Vikend-aranžmani"; sve to, naravno, služi da bi se iscrtale praznina koja u našem društvu zjapi nakon sloma građanskog društva i, posebno, praznina Pavelova života. Ali zbilja je neobično onda desetak stranica kasnije zateći Pavela kako s prijateljem igra svoju redovnu partiju *squasha*, taj gotovo pa karikaturalan signal *lifestylea* više srednje klase. Ozbiljnija primjedba tiče se redundancije karakterizacijskih postupaka i viška informacija koje o Pavelu dobivamo: on bi sasvim uvjerljivo funkcionirao i da nismo saznali ništa o, primjerice, njegovu odnosu s ocem. A taj posljednji prigovor potpada pritom pod zamjerku koja se može uputiti romanu u cjelini: povremeno se čini da Bukovac pretjerano robuje unaprijed precizno zacrtanu konceptu i shemama zamišljenima da bi se narativno artikuliralo našu "stvarnost", pa joj je pripovijedanje nerijetko pomalo "ukočeno" . Konačno, zna zasmetati i neoprezno poigravanje cinizmom; to je sklisko tlo, a pripovjedačica na njemu s vremena na vrijeme napravi korak previše.

Pa ipak, sve te primjedbe nisu dovoljne da bi opravdale neke od vrlo negativno intoniranih kritika koje je *Rod avetnjaka* u međuvremenu dobio. Njegova stilska razrađenost i, prije svega, ambicioznost kojom na samo dvestotinjak stranica otvara iznimno širok problemski spektar naših aktualnosti traže da ga se, u najmanju ruku, proglasi sasvim solidnim prilogom pripovjednim raščlanjivanjima traumatičnih čvorišta naše sadašnjosti i nedavne prošlosti●

NAVRH JEZIKA Godišnji natječaj ALGORITMA i ZAREZA za najbolji neobjavljeni prozni i pjesnički rukopis autora do 35 godina starosti

Beatrica Kurbel, *Svuda pripadamo*

Slojevita

U ribama se skriva živost
u ulozi otrovne žive
kao nesreća u mokrom
kao čovjek na horizontu.

Kada ne zna što da radi,
čovjek potraži svoje džepove,
da se podsjeti čega je vladar.
Ako nema džepove?

Sjedne na kosinu
Čeka da ga nešto ponese ka vrhu.

Režirana

Strah me prisvojiti ovaj zadnji oblak.
Pohađam satove gledanja
u nebo,
svakim odlaskom u trgovinu
po pola kruha, toplo pecivo
i plastični jogurt.

Smioni plač ulaznih i (odlaznih) vrata
zavijao je uz priče asfalta
i serenade crne reinkarnacije-gumene.
Sve sam zabilježila u mali mozak.

Neću stati na ovom prijelazu,
smrt predvidljivosti
i svakoj prilici da se ponovno rodi.

Anđeli zarađuju za kruh u mjesečevoj
pošti.

Neopipljive margine

Izrečeno je jeka u vremenu
bez kuća
i drugih prepreka
pa opstaje strujanjem
poput bijega koji zapravo i ne postoji.
On je uvijek isto mjesto
bez adrese.

Urar

Nisam znala pustiti nemir na počinak
pa su koraci od koprive postali ne-
sana stvarnost.

Stvarnost daleka od trenutka gdje je
moguće razaznati
profil sjena izgriženih od klatna u mraku.

Apolitična

Namjerna pojednostavljenja
su iskrivila glave
u granate sjene
bez ovozemaljskog korijenja.

Prepoznatljivo je jezgra
mraka koji proguta
i hrskavi mraz
a nama se ukaže
kada smo uvjereni
da koračamo širom otvorenih očiju
kroz ulice od betona
i par usmenih predaja
da su nekada davno
ovim mjestima harali
smisao
i ideologija upornosti.

O šeširdžiji

Linija stasita kao sjena
škaklja žute pjege
u sveprisutnih glava,
pa tjera na plač
kao nasjeckani luk.

Linearno postaviti
kompoziciju života i tijela,
one posebne odnose osjenčati
bilo bi modelom za akt
krhke neprirodnosti.

Neprirodno je tražiti pravu ulicu
jer je nemoguće imati pravo mjesto
za se.

(Odložene štule na kiši
u 5 popodne.)

Svuda pripadamo.

Nebeska

Neonska svjetla ti prodaju smijeh
za šaku koraka
drvenih od košćatih stopala.
Uzgojiti ću purpurnu ružu Caira,
i vizionarski pogled u mjesec.
Njega jedinog prepoznajem,
i oblačim u jeans plave kose.
(kao što je nebo)

Beige

Moji slonovi su spremno pogledali u
nebo
i dali prednost pticama od bjelokosti
u utrci pred suncem.

Zaključak

Palac
ako nije ispod zviježđa
je samo prvi prst.

OBAVIJEST O NATJEČAJIMA "PROZAK" I "NAVRH JEZIKA"

Od ove godine natječaji *Prozak* za prozu i *Navrh jezika* za poeziju sele se na stranice *Zareza* i, poslije, na newsletter Algoritma *KaLibriranje* (uvid i registracije na: www.algoritam.hr/?m=0&p=kalibriranje) gdje će biti objavljivani. Propozicije natječaja ostaju iste.
Proze do 6300 znakova (3,5 kartice) dužine, ne više od pet priča, treba uz bio-bibliografsku bilješku i kontakt poslati na e-mail: prozaknatjecaj@gmail.com.
Poeziju, ne više od 15 pjesama, valja slati na adresu: navrhjezika@gmail.com.
Natječaj je otvoren za sve građane RH do 35 godina starosti, a počinje… SAD!
Natječaji *Prozak* i *Navrh jezika* pokrenuti su 2004. u okviru novina za kulturu *Vijenac* i s Krunom Lokotarom kao urednikom.
Pobjednik/ca svakog natječaja stječe pravo na objavljivanje knjige u nakladi Algoritma.
Pobjednici prve godine Natječaja, Olja Savičević Ivančević sa zbirkom kratkih priča *Nasmijati psa* i Marko Pogačar sa zbirkom poezije *Pijavice nad Santa Cruzom*, zbog toga i svojih ostalih kompetentnosti kooptirani su u žiri koji otada u trijumviratu odlučuje o nagradama i nagrađenima.
Sljedeći dobitnici *Prozaka* bili su: Marijana Ogresta s *Koliko košta gram*, Sonja Gašperov sa *Cyber ZOO-om* i, još neobjavljena, Antonija Novaković. Nagradu *Navrh jezika* dobili su: Ljuba Lozančić za rukopis iz kojega je nastala knjiga *Slavlje na pučini* te Kristina Kegljen, čiju knjigu, kao i knjigu Sandre Obradović, uskoro očekujemo.

BEATRICA KURBEL (1989) rođena je, živi i studira u Osijeku. Završila je Srednju školu za tekstil, dizajn i primijenjene umjetnosti – kiparski smjer. Pohađa drugu godinu Pravnog fakulteta. Do sada je objavljena u riječkom časopisu *Re*, *Vijencu* i na Prozaonlineu.

STRIP: ZLATOUSTI PelhamOrdini project

NOGA FILOLOGA

filologanoga.blogspot.com

BLOKADA U SEDAM SLIKA

KRHOTINE IZ DNEVNIKA: U KAKVE SLIKE FILOLOŠKI MOZAK PREOBLIKUJE TRIDESET-ČETVERODNEVNO VJEŽBANJE IZRAVNE DEMOKRACIJE

NEVEN JOVANOVIĆ

Dvorana 7, ili Sedmica, najveća je predavaonica na fakultetu na kojem radim kao javni službenik. Sedmica - starinska dvorana s tribinama čije su izgrebane drvene klupe prilično uske - služi dvjema glavnim svrhama: u njoj se drže kolegiji s najvećim brojem polaznika, i u njoj studij počinje i završava - tu se pozdravljaju brucoši i dodjeljuju diplome. Predavanja na tim najvećim kolegijima obično su i najdosadnija (mi smo tamo slušali pedagogiju i ONO i DSZ), pozdravljanja su nepodnošljivo bahata, a dodjele diploma odnedavno se diče nakaradnim pseudo-tradicijama crnih halja i bacanja akademskih šešira u zrak (sve uvezeno ravno iz američkih filmova). Ukratko, Sedmica je bila sinonim za gnjavažu i davež.

Dok fakultet na kojem radim nisu okupirali njegovi studenti i počeli u Sedmici održavati plenum.

METEOR Rektor sveučilišta čija je jedna od sastavnica fakultet na kojem radim gostuje na sjednici vijeća toga fakulteta. Sjednica počinje iskazom lojalnosti: pročelnici odsjeka ustaju jedan za drugim i pokorno javljaju da je fakultetska nastava uspješno uspostavljena na "alternativnim lokacijama" . To zadovoljno potvrđuje i dekan fakulteta na kojem radim. Onda uzima riječ i rektor i "iznosi kronologiju": nadugo nam i naširoko govori o svemu što svi dobro znamo, kao i o besplatnom visokom obrazovanju, koje je, zahvaljujući upravo rektoru, od 2007. apsolutno besplatno (samo što ga većina studenata mora plaćati).

Prostorija u kojoj se taj igrokaz odigrava - fakultetska vijećnica - nalazi se dvadeset metara daleko od Sedmice, u kojoj plenume održava nezavisna studentska inicijativa za besplatno visoko obrazovanje, koja blokira nastavu na fakultetu na kojem radim. Ali usprkos toj blizini ton je rasprava u vijećnici jednodušno ovakav: na naš je fakultet, eto, pao meteor. Zbog pada meteora, naravno, ne možemo na fakultetu održavati nastavu, pa smo je preselili na "alternativne lokacije" . Uklanjanje meteora očekuje se u najskorijem roku.

Činjenica da se taj meteor sastoji od četiristo, petsto, šesto, sedamsto naših vlastitih studenata, da oni blokiraju nastavu zbog uvjerenja da bi besplatno visoko obrazovanje trebalo biti jednako besplatno za sve, da blokada nastave ovisi o odgovoru ministarstva, ministra i vlade - to svi govornici u vijećnici galantno mimoilaze.

FIGA U DŽEPU Jedna od ranih večeri u Sedmici, na plenumu. Neki se profesori obraćaju studentima. Pokazuje se da je ovdje situacija drugačija. Pokazuje se da plenum nije učionica (u kojoj su profesori apsolutni samovladari). Ovi studenti jesu i nisu njihovi studenti. Ovdje autoritet nije samorazumljiv - on se mora zaraditi. Istina, prema profesorima studenti imaju u startu nešto više poštovanja, ali ono se može potrošiti. S posljedicama. Takvi koji moraju svoja dva boda zakucati po svaku cijenu (pa i po cijenu gubljenja utakmice), takvi koji ne mogu ne docirati, ne poučiti "djecu" što sve nisu naučila, a što su sve propustila, jednako kao i takvi koji pokušavaju tretmane provjerene na "odraslima" - svi oni izgore nevjerojatnom brzinom. Plenum ih pojede u času.

S druge strane, pravi je autoritet pred tim ljudima vrlo lako steći. Samo im se obrati s poštovanjem, govori otvoreno, nemaj figu u džepu.

Uh.

PALESTINSKI LOGOR Još jedna od ranih večeri u Sedmici, na plenumu. Ljudi raspravljaju o reakcijama - i izostancima reakcija - svih onih koji bi o besplatnom visokom obrazovanju trebali razmišljati, svih onih koji bi, u krajnjoj liniji - ako je naša zemlja zaista toliko siromašna da si besplatno visoko obrazovanje ne može priuštiti - trebali naprosto doći među ljude, na plenum, i reći im to, priznati im to, staviti karte na stol. Umjesto toga, ignoriranje i muk.

O tome ljudi raspravljaju, i osjeća se - posve se jasno osjeća - kakva mora biti atmosfera u nekom palestinskom logoru. Opipljiva je nemoć, osjećaj da nikog drugog nije briga. I može se posve jasno - kao u eksperimentalnim uvjetima, kao u laboratoriju - pratiti kako i iz čega nastaju ekstremizmi i radikalizmi. Kako se više plješće, jače reagira na izjave koje su oštrije, drastičnije, nepomirljivije, borbenije.

Osjeća se i kakvo olakšanje donose parole - sve ono što te tišti na neobičan se način savršeno uklopi u puno puta ponavljane četiri riječi, tih je četiri riječi najjednostavnije izreći, tu se svi u ovome malom getu savršeno razumiju.

Može se posve jasno pratiti što ljude dovodi do toga da se opasuju eksplozivnim nabojima i jure u smrt.

ZUBARSKI STOLAC Kako teče blokada nastave na fakultetu, nižu se i serijski sastanci u vijećnici. Na tim sastancima predstavnici profesora - koji su se našli između čekića i nakovnja - pokušavaju dokučiti što mogu i što da rade. Posljedica je svega toga da na stolac u vijećnici sjedam kao da idem zubaru: znam da će dugo trajati i da će biti neugodno. S druge strane, na plenum u susjednu Sedmicu idem s posve drugačijim osjećajima (iako i ondje sastanci dugo traju i prilično su naporni).

PROSVJED NA TRGU Dan predizborne šutnje: pobunjeni studenti i ostali prosvjeduju na glavnome trgu glavnoga grada. Vruće je i raspoloženje je festivalsko. Prosvjed je obrubljen: navijačkim šatorom prepunim klinaca u plavim dresovima, ljudima koji s punim vrećicama žure s placa da uhvate tramvaj, ljudima koji sjede na terasi gradske kavane i bez ikakve reakcije gledaju pobunjene studente i ostale kako prosvjeduju. Prosvjed zauzima otprilike četvrtinu ili petinu glavnoga trga glavnoga grada.

Omjer se čini vrlo realnim.

GLAS IZ STROJA Nakon tridesetak dana blokade nastave, pošto je vlast prikupila dovoljno jasnih signala da joj većina građana studentsku blokadu neće uzeti za zlo, najviši javni službenik zadužen za visoko obrazovanje odlučuje krenuti u propagandnu kontraofanzivu. Daje intervju ilustriranom tjedniku i gostuje na popularnom radiju. Njegov razgovor na popularnom radiju potpuno je nestvaran. Ne samo da nema veze s onim što se događa - najviši javni službenik o tome što se događa govori tako da se može razabrati da on svoj "resor" - u biti, ljude za čiju je dobrobit zadužen, ljude čiji napredak on financira novcima svih građana, ljude koji bi u konačnici, kad jednom budu visoko obrazovani, trebali pridonijeti da svi zajedno živimo bolje - dakle, najviši javni službenik taj svoj resor doživljava kao jedan stroj. Stroj radi svojim tempom, i opremljen je spletom indikatora, regulatora, ventila, transmisija; kad kazaljke pojedinih indikatora skoče do crvenoga, treba tu otpustiti, tamo pritegnuti, nešto zamijeniti, nešto nadograditi. I to je sve.

A onda se najednom iz toga stroja začuje ljudski glas, ljudski glas koji želi nešto najjednostavnije. Kao da stroj naprasno zaželi, recimo, čašu vode.

Naravno da se najviši javni službenik pred tako nečime može samo potpuno izgubiti.

FILOZOF Praktički u predvečerje konca blokade nastave na fakultetu na kojem radim, u Sedmici svoje knjige predstavlja svjetski poznati subverzivni filozof. Neobičan po tome što njegova planetarno popularna subverzivnost zaista i jest subverzivna. Za nas cinike to je krajnje paradoksalno: u modi je čovjek koji ima razloga da bude u modi, i to baš iz onog razloga iz kojeg ne bi trebao biti u modi. U svakom slučaju, taj planetarno popularni paradoks sjedi tamo u Sedmici, maše mikrofonom, trlja nos svakih pet sekundi, fuflja, priča viceve i govori jezikom staljinizma i socijalizma. I sve što govori apsolutno stoji. I Sedmica je puna kao na plenumu - usto, puna prilično neočekivanih ljudi, među kojima je i moj automehaničar koji studira na Evangeličkom fakultetu. Svjetski poznati filozof daje odlučnu podršku studentskoj blokadi (govoreći usput o Tertulijanu i Duhu Svetom kao ekvivalentu kompartije), i ne mogu se ne sjetiti i one prostorije sa zubarskim stolcima preko puta, i onih dosadnih predavanja iz pedagogije i onih sramotnih bacanja crnih kapa u zrak. Sve to na istom mjestu, sve to u istoj zgradi.

Koja je napokon počela sličiti Filozofskom fakultetu●

— nastavak sa stranice 2

komične situacije koje će biti zanimljive i djeci i odraslima. U konkurenciji su i dva filma Animafestu već dobro znanih autora Billa Plymptona i Pritta Pärna. Plympton nam predstavlja film *Idioti i anđeli* (SAD, 2008), u kojem pratimo Angela, pokvarena nasilnika u nastojanju da se riješi krila koja su mu jedno jutro nenadano narasla. Ta monokromatska crna komedija zasigurno je zanimljiva i zbog svoje glazbene podloge kojoj su doprinos dali glazbenici poput Mobya, Toma Waitsa i Pink Martinia.
Pritt Pärn, dobitnik nagrade za životno djelo Animafesta 2008, u suradnji s Olgom Pärn napravio je *Život bez Gabrielle Ferri* (Estonija, 2008). Priča puna tipična pärnovskog crnog humora i zaigrana nadrealizma svojim jedinstvenim grafičkim stilom prepričava odnos između muškarca i žene, konstantno napet između strasti i mržnje. U međunarodnom žiriju kojem je povjerena odluka o najboljem filmu ovogodišnjeg dugometražnog izdanja Animafesta jesu Lotte Geffenblad iz Švedske, Ji Duan iz Kine i Dubravko Mataković iz Hrvatske. Animafest 2009. publici donosi i veoma zanimljivu retrospektivu. Riječ je o presjeku opusa Michela Ocelota, dobitnika Animafestova Grand prixa 2007. godine za film *Azur i Asmar* (Francuska/Belgija/Španjolska, 2006). Osim tog filma publika će imati prilike vidjeti i dva druga Ocelotova dugometražna filma: *Kirikou i strašna vještica* (Francuska/Belgija/ Luksemburg, 1998) i *Kirikou i divlje zvijeri* (Francuska, 2005), koji će zasigurno oduševiti najmlađu publiku festivala. Ostali radovi retrospektive omogućit će nam jedinstven uvid u rad tog renomiranog francuskog autora. Uz filmove publika će imati prilike vidjeti Ocelotove crteže koji će biti izloženi u Medijateci Francuskog instituta. Sam autor najavio je svoj dolazak u Zagreb te se iznimno veseli razgovoru s hrvatskim ljubiteljima animiranog filma.

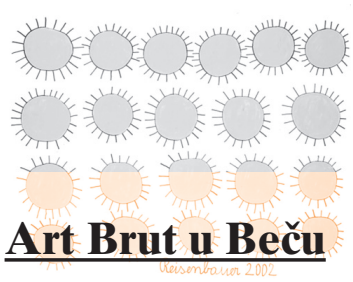

Art Brut u Beču

Najvažnijim zastupnicima Art Bruta smatra se grupa umjetnika "Umjetnici iz Gugginga". Francuski je umjetnik Jean Dubuffet, koji se i sam izjasnio kao sljedbenik tog umjetničkog pravca, Art Brutom nazvao izvornu umjetnost koja govori jednim osobnim i posve neprilagođenim jezikom. Zastupnici tog smjera nisu umjetnički školovani i ne kreću se uobičajenim umjetničkim kanonima. O Art Brutu govori se kao o umjetnosti društvenih autsajdera te umjetnosti nastaloj u psihijatrijskom kontekstu. Iako je fenomen Art Bruta postojao već i puno prije, Jean Dubuffet je bio prvi koji ga je službeno potvrdio.
Bečki muzej Bank Austria Kunstforum te muzej Gugging iz okolice Beča, koji se trenutno nalaze u fazi rekonstrukcije, ipak su u pauzi između radova našli vremena za realizaciju zanimljive kooperacije. U okviru suradnje tih dvaju muzeja izložbeni će prostor Bank Austria Kunstforuma od 27. svibnja do 28. lipnja pokazati djela stalnog postava muzeja Gugging. Naslov izložbe jest *Guggung*, a obuhvaća 120 djela umjetnika kao što su Josef Bachler, Anton Dobay, Johann Fischer, Franz Gableck, Johann Garber, Johann Hauster, Rudolf Horacek i mnogi drugi.

I'm From Barcelona u Pauku

Taj osebujni *indie pop* bend okupio se u ljeto 2005. na inicijativu Emanuela Lundgrena, inače glavnog vokala u bendu te pisca tekstova i glazbe. Nastali su u švedskom gradu Jönköpingu, a pažnju na sebe privukli već najavnim EP-om *Don't Give Up on Your Dreams, Buddy!* Pjesma *We're From Barcelona* sa spomenutog albuma ubrzo postaje hit i zaštitni znak benda. Tridesetak prijatelja, koji većinom pjevaju prateće vokale, a koriste se i eklektičnim mixom instrumenata (između ostalih, instrumenti su klarinet, saksofon, flauta, truba, bendžo, harmonika, kazoo...), samo su jednom nastupili zajedno na svojem prvom koncertu u kolovozu 2005. Nakon objave EP-a i prvih *live*-nastupa 2006. godine bend izdaje sjajan album *Let Me Introduce My Friends*. Zbog niza melodičnih, optimističnih i veselih pjesama uspjeh ne zaobilazi taj album koji im je omogućio da, u 18-eročlanoj postavi, nastupa po klubovima i festivalima širom svijeta. Odlične reakcije i kritike i publike dovele su ih i na neke od najvećih svjetskih festivala (Coachella, Lollapalooza, Primavera Sound...), a nakon dvije godine neprekidnih nastupa u listopadu 2008. izdaju svoj drugi album *Who Killed Harry Houdini?*, na kojem je gostovala i talentirana francuska pjevačica SoKo.
U Zagrebu će nastupiti 28. svibnja u koncertnoj dvorani Pauk●

NA NASLOVNOJ STRANICI: SINIŠA LABROVIĆ, ARKADIJA

Arkadija Siniše Labrovića niz je od šest kolor fotografija preuređenih u photoshopu i šest autorovih pismenih sastavaka, u maniri osnovnoškolca, na temu prirodnih ljepota. Fotografije velikih formata predstavljaju lokacije u gradu na kojima se nalaze državne institucije koje sabiru ekonomsku, političku, vjersku, kulturnu, odnosno medijsku moć. Na mjesto zgrada – Sabora, Vlade, Katedrale, Hrvatske narodne banke, Televizije ili Muzeja suvremene umjetnosti – Labrović umeće romantične prikaze prirode, *ready made* preuzete s internetske stranice: egzotičnu obalu nekog dalekog mora, zrcalne površine jezera okružene planinama, polje makova u kojemu se igraju djevojčice, vodopad zaglušujuće siline i slično. Fingirajući oaze predaha i spokoja u urbanom pejzažu, zamjenjujući prirodnim ljepotama zgrade državnih institucija koje češće generiraju frustracije građana nego što omogućuju njihovu sigurnost i zaštićenu egzistenciju, Labrović ironizira društveni sustav kontrole i moći i dovodi u pitanje autoritete utjelovljene u arhitekturi koju je izmjestio.

(Irena Bekić)

SINIŠA LABROVIĆ, rođen 12. 02. 1965. u Sinju. Oficijelno, umjetnik od 1. 1. 2009. Prvi put izlagao je u Dubrovniku u galeriji Otok 2000., a od tada je održao više samostalnih i grupnih izložbi u Hrvatskoj i inozemstvu.

Treći program HR

umjetnost, znanost, glazba i riječ
0-24 dnevno
sedam dana tjedno

IZDVAJAMO

Subota, 30. svibnja 2009. 16:03 BIBLIOVIZOR: J. M. Coetzee: Pogledaj dom svoj anđele (o romanu Izgubljeni raj Ceesa Nootebooma)

Nedjelja, 31. svibnja 13:00 SATURNOVA DJECA: Thierry Leger: Le Clezio - pisanje kao liječenje

Ponedjeljak, 1. lipnja 2009. 22:30 HRVATSKA PROZA: Irena Lukšić: Kanada, putopisni roman

Utorak, 2. lipnja 2009. 23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Owen Ware: Govor ljubavi, 2. dio

Srijeda, 3. lipnja 2009. 08:05 UMIJEĆE JAZZA: Chick Corea

HR3

IMPRESSUM

zarez, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva
Vodnikova 17, HR-10000 Zagreb,
tel: +385 1 4855 449, 4855 451
fax: +385 1 4813 572
e-mail: zarez@zg.htnet.hr
web: www.zarez.hr
uredništvo prima
pon-pet 12-15h
nakladnik
Druga strana d.o.o.
za nakladnika
Andrea Zlatar
v.d. glavne urednice
Katarina Luketić
zamjenici glavne urednice
Nataša Govedić, Srećko Horvat i Marko Pogačar
izvršni urednik
Nenad Perković
poslovna tajnica
Dijana Cepić
uredništvo
Dario Grgić, Silva Kalčić, Suzana Marjanić, Trpimir Matasović, Nataša Petrinjak, Boris Postnikov, Srećko Pulig, Zoran Roško i Gioia-Ana Ulrich
dizajn
Ira Payer
Tina Ivezić (suradnica)
lektura
Dalibor Jurišić
prijelom i priprema za tisak
Davor Milašinčić
tisak
Tiskara Zagreb d.o.o.
Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu grada Zagreba

SINIŠA LABROVIĆ: ARKADIJA